ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/330752780

هێمن دەربارەی ناوەڕۆکی سیاسی و کۆمەڵایەتیی شیعرەکانی

Book · January 2009

CITATIONS
0

READS
688

1 author:

Osman Hamad Dashti
Koya University

34 PUBLICATIONS **0** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Osman Hamad Dashti on 31 January 2019.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

هێمن

دەربارەی ناوەرۆکی سیاسی و کۆمەڵایەتیی شیعرەکانی

عوسمان دەشتی

٢٠٠٩

هێمن

دەربارەی ناوەڕۆکی سیاسیو کۆمەڵایەتیی شیعرەکانی هێمن

نووسەر : عوسمان دەشتی

بابەت : توێژینەوەی زانستی

نەخشەی بەرگ :

کۆمپیوتەرو دیزاین :

ژمارەی سپاردن (   )ی ساڵی (٢٠٠٩)

تیراژ :

چاپ :

ئەم کتێبە لەبنەڕەتدا نامەیەکی زانکۆییە و وەك بەشێك لەپێویستییەکانی بەدەستهێنانی پلەی ماجستێر لە ئەدەبی کوردیدا لەساڵی ٢٠٠١ پێشکەش بە کۆلیجی ئەدەبیاتی زانکۆی سەلاحەددین کراوە.

پێشکەش بێت :

بەگیانی پاکی

((هێمن))ی

ئەدیب و

مرۆڤ و

کوردپەروەر

پێشەکی

بۆچی هێمن؟!

ڕەخنـەگرو ئەدەبناسـانی کـورد، ئەگـەر هـات و بەچـاوی ئینسافەوە بڕواننـە ئـەدەبیاتی ناوچەی موکریان لە ڕۆژهەلاتی کوردستـان، دەبیـنن کـەوا سامانێکی ئـەدەبی بـەهادارو ڕەنگاو ڕەنگی دەوڵەمەندی هەیـە، بەتایبـەت ئـەو ئەدەبـەی لـە نیـوەی دووەمـی سـەدەی ڕابردوو هاتۆتـە بەرهـەم و، لەلایـەن دوو سـێ نـەوەی یـەك لـە دوایـەکی بوێـژو مـەزن شـاعیرانی هەڵکەوتـەی ئـەو مەڵبەنـدەوە داهێنـراوە. جگـە لـەوەی کـە ئـەم شـوێنە بـە گەنجینەیەکی سەر بەمۆری پـڕ لـەدوڕو گەوهـەری کەلـەپوورو ئـەدەبی میللی و میراتـی فۆلکلۆری نەتـەوەییمان ناسـراوە. ئێمـە وای دەبیـنین لەبـەر کـەم دەسـتی کـورد خۆیـو، بـەهۆی هۆکـاری مێـژوویی و سیاسی، ئـەم سـامان و بەرهەمەئەدەبیـە بەرینـە تـاوەکو ئەمڕۆ وەکو پێویست ڕووناهی نەخراوەتە سەرو پـەردەی لـە ڕوو هەڵنەدراوەتـەوە. یـان لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی زانستیدا توێژینەوەو هەڵسەنگاندنی وردی دەربـارە نـەکراوەو حەقی خۆی نەدراوەتێ. لەبەر ڕۆشنایی ئەم ڕاستیەدا ڕەنگە هەر ئەمە هۆکارو هاندەری سەرەکی بووبێت، بۆ ئەوەی یەکێك لە پێشەنگە نـاودارو ناسـراوەکانی دنیـای ئـەدەبیاتی کوردی لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەم، سـەربەم مەڵبەنـدو ناوچـەیە وەربگـرین، کـە ئەویش (هێمن)ی ئـەدیب و نووسـەرو شـاعیری ناسـراوی گەلەکەمانـەو، ئـەم نامەیـە بـە گوێرەی توناو دەستەلات، وەکـو لێکۆڵینەوەیـەکی ئـەدەبی و زانسـتی دەربـارەی چـمکێکی بەرهەمـە شـیعریەکانی ئامـادە بکـەین و پێشکەشـی نامەخانـەی لێکۆڵینـەوەی ئـەدەبی کـوردی و هـەوادارانی دنیـای ئـەو شـاعیرەی بکـەین. هـێمن یەکێکـە لـەو شاعیرانەی کـە بەشێوەیەکی فراوان لەناو ڕۆڵەکانی میللەتەکـەمان دا ناسـراوە، کـەم خوێنـدەواری کـورد هەیـە کـە نـاوی هـێمنی نەبیسـتبێ، یالەگـەڵ بەرهـەم و و شـیعرە ناسـك و سـۆزدارەکانی نەژیا بێت، کاری لێ نەکردبێ و نەیهەژاندبێت، لە دواییش دا ئافـەرین و دەسـت خۆشـی لێ نەکردبێت.

هـێمن کـە لـە ژیـان دابـوو لـەلای خوێنـەری کـورد، بەتایبـەتی لـە کوردسـتانی عێـڕاق، ناوبانگو شۆرەتی بە (مهابادی)، یا (موکریانی)، یاخود (کوردستانی) ڕۆیشـتبوو، لەگـەل ئەوەی ئەمانە هەموویان ڕاست و بێ خـەوش و شایسـتە بـە هێمـنن، بـەلام بـەو هۆیـەی

ئەو شاعیری هەموو کورد و عاشقی هەموو کوردستانەکەی بوو، هەموو ژیان و بەهرەو هونەرو بوونیشی لەو پێناوەدا بەخت کرد، بۆیە گرێ دان و شەتەك دانی ناوو نازناوەکەی بەتەنها ناوچەیەکی کوردستانەوە کارێکی ئەستەمە. بۆ وی ئەوەندە بەسە کە لەدوو توێی لاپەڕەکانی مێژووی ئەدەب و لە دڵی ڕۆڵەکانی گەلەکەی بە (هێمن) بناسرێت وەك ناسراوە، بگرە لە چاترین حاڵەت دا شایستەی ئەوەیە، کە ئەمڕۆ بەمەبەستی نەوازش و ڕێز لێنان لەتەك دەستەیەك لە بوێژو کەڵە نووسەرانی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان، کە لەپەنجەی دەست تێناپەڕن، پلەوپایەی (مامۆستا)ی پێ دراوەو بووە بە (مامۆستا هێمن). ئەمەو لە کاتێك دا کە ئەو هێشتا لە نێومان دابوو، بە گەورەترین میداڵی ئیفتیخاری خۆی دەزانی، کە بە سەدان ڕۆڵە کوردی ئەم لاو ئەو لای کوردستانی بەناوەوە کرابوون، بەشێکی زۆر لە شوێن و بازارو سەیرانگا... لەشارو باژێڕەکانی کوردستان بۆ خۆشەویستی ئەو مرۆڤە، بەنازناوی ئەوەوە هەڵ دراون. چەندێك لە شیعرو هۆنراوە ڕازاوەکانی کراونەتە بەستەو ئاواز و گۆرانی و بوونەتە وێردی سەر زاری خۆشخوان و هونەرمەندانی کورد، مەگەر لەو بوارەدا هەر (گۆران)ی شاعیری جوانی و هونەر، خۆی لە قەرەی بدات. بڕێ لە شاعیرو نووسەرانی کوردیش بە شانازی بەو ناوەوە، (هێمن)یان بۆ تەخەللوسی ئەدەبی خۆیان هەڵبژاردووە(*). بەکورتی وشەی (هێمن) وەکو زارو وەکو بێژە، وەکو چەمك و مەبەست و مێژوو، لە فەرهەنگی کوردەواری دا، بەخاوەنداریەتی بووە بە هی (هێمن).

ئەو سەرباری ئەوەی هەموو ژیان و دارونەداری پێشکەش بە مەسەلەی میللەتەکەی خۆی کردووە. هەمیشە خۆشی وەکو خزمەت گوزارێك ناساندووە، چاوەڕوانی پاداشت و ئافەرین نەبووە، مرۆڤێکی خاکی و ئاواتی هەرە بەرزی ئەوە بووە، خزمەت بەزمان و ئەدەب و کلتووری نەتەوەکەی بکات و لە دوایی میللەتەکەی لێی ڕازی بێت.

(*) بۆ نموونە لە کوردستانی عێراق، کامل ژیر (١٩٣٤...) و عەزیزشاڵی (١٩٢٠-١٩٧٠)، بەنازناوی (هێمن) لەپەنجاو شەستەکان، شیعرو بەرهەمیان لە گۆڤارو ڕۆژنامەکان دا بلاوکردۆتەوە. لە کوردستانی ئێرانیش لە هەڵبژاردنی نازناوی ئەدەبی لەوێنەی:(هێدی، هاوار، ، هومێد، هەتاو، هێڤی، هۆسا ، هێور...) جۆرێك چاولێکەری و خۆ نزیك خستنەوە لەنازناوی (هێمن)ی شاعیری لێ بەدی دەکرێت.

لەگەڵ ئەوەی هێمن وەکو شاعیر ناوی ڕۆیشتووەو ناسراوە، بەلاّم بەرهەمی پەخشانی لە (وتارو ڕەخنەو لێکۆڵینەوەو چیرۆك و وەرگێڕان...) لایەنێکی باش و پرشنگداری دیکەی هونەرو داهێنانی پێك دەهێنن. ئەگەر هات و لەم بابەت و مەبەستانەی شیعری هێمن بترازێن کە لەم نامەیەدا بە دووروو درێژی خراونەتە ڕوو، ئەوا لایەنی هونەرو جوانکاری هۆنراوە، وێنەی شیعری، شیرینی زارو زمان پاراوی و... گەلێك گۆشەو لایەنی تر لە ژیان و بەرهەمی ئەدەبی هێمن، شایانی باس و لێکۆڵینەوەی وردو زانستی و نامەی زانکۆیی و ئەکادیمین.

بەرهەمی هێمن:

هێمن بەدرێژایی ژیانی ئەدەبی خۆی، خەرمانێکی مەزنی لە بابەتەکانی شیعرو پەخشان پێشکەش بە مێژوو و گەنجینەی ئەدەبی کوردی کردووە، بەشی هەرە زۆریان چوونەتە ژێر چاپ و بلاّوکراونەتەوە، بگرە کتێب و بەرهەمەکانی دووبارەو چەند بارە لە چاپ دراونەتەوە. هەندێ بەرهەمی بلاّوکراوەشی هەیە(لە شعیرو و تارو نوسین)، کە لە دوایی و لەبەر هەر هۆیەك بێت، نەیخستوونەتەوە نێو قەوارەی کتێب و بەرهەمە چاپکراوەکانی خۆیەوە. بەرهەمی چاپ نەکراویشی لە پاش بەجێ ماون، بەتایبەت لە بواری وەرگێڕان دا، کەوا ڕەنگبێ لە ئایندەدا رووناکی چاپ ببینن.

لێرەدا بەرهەمە چاپکراوەکانی شاعیر، ئەوانەی لە شێوەی کتێب و نامیلکەدا بلاّو بوونەوەتەوە نیشان دەدەین:-

١- تاریك و روون، گوڵبژێرێك لە شێعرەکانی هێمن، لە بلاّوکراوەکانی بنکەی پێشەوا، ژمارە (٥)، چاپی یەکەم ، ١٩٧٤م. ئەم بەرهەمە، لە بەغدا بلاّوکراوەتەوە، لە پاشان بۆ جاری دووەم و سێیەم... لە مهاباد و تاران لەبەری گیراوەتەوە.

٢- ناڵەی جودایی، شیعر، چاپخانەی (علاء)، بەغدا، ١٩٧٩. لە ئێران نوسخەی لەبەرگیراوەتەوە و بەناوی (چاپی دووەم) زۆر کراوە.

٣- پاشەرۆك، چاپەمەنی سەیدیان، چاپی یەکەم، ١٣٦٢ش/١٩٨٣م. هێمن لەلاپەڕەکانی سەرەتای ئەو بەرهەمەی ڕای گەیاندووە کە مافی چاپ و لە چاپدانەوەی هەموو بەرهەمەکانی خۆی تا ئەو وەختە داوە بە برایانی سەیدیان و ئیدی مافی ئەویان بەسەردا نەماوە، بەرهەمەکانیش ئەمانەن:-

١) **تاريك و روون ، شيعرو پەخشان.**

٢) **ناڵەی جودایی ، شیعر.**

٣) **پاشەرۆك ، شیعر و پەخشان.**

٤) تحفه مظفریه ، ٢بەرگ ، **فۆلكلۆری كوردی كۆكراوەی ئۆسكارمان.**

٥) **شازادەو گەدا ، وەرگێڕان له فارسی یەوه، مارك توین.**

٦) **قەڵای دمدم ، وەرگێڕان بۆ فارسی.**

(بگەڕێوە بۆ سەرچاوەی ناوبراو، پێشەكی ، لاپەڕەی ، ج).

٤- چەپكێ گوڵ چەپكێ نێرگز، لە بڵاوكراوەكانی بنكەی ئەدەبی و رووناكبیری گەلاوێژ، چاپی یەكەم، سلێمانی، ١٩٩٧.

ئەو بەرهەمە لە دوای ماڵئاوایی شاعیر بڵاو بۆتەوه، بۆ جاری دووەم لەلایەن (چاپەمەنی و ئینتیشاراتی رەهرو - مهاباد) لە ساڵی ١٣٧٨/ ١٩٩٩ لە چاپ دراوەتەوه.

٥- ناوەندی كتێب و چاپەمەنی (هەرزان) لە سوید، چاپێكی تازەی بۆ سەرجەمی شیعرو دیوانی شاعیر (تاريك و روون + ناڵەی جودایی + پاشەرۆك + لێرەو لەوێ)، لە (٤٠٠) لاپەڕەدا، بەهاوكاری و ساخكردنەوەو پێشەكی بۆ نووسینی: (س . ج. هێرش - بەرپرسی نووسین له گۆڤاری /گزینگ، كه لە سوید بڵاودەبێتەوه) ئامادە كردووه. بێگومان ئەم بەرهەمە وەكو پوخت ترین دیوان و سەرجەمی شیعرەكانی هێمن دەبێت، كه تا ئێستا چاپ و بڵاوبووبێتەوه. بۆی هەیە لەم پانزەهەمین ساڵیادی كۆچی دوای شاعیر له (١٨/٤/٢٠٠١)، بڵاوبێتەوه.

چی دەربارەی هێمن نووسراوه:

لەبەر هەژاری و كەم دەستەڵاتی كتێبخانەی كوردی، لە بواری ڕەخنەو لێكۆڵینەوەی زانستی، هەروەها كەم ئەزموونی ڕەخنەی ئەدەبی لە بەشی ڕۆژهەڵات بەتایبەتی، تاوەكو ئێستا كارێكی ئەدەبی سەربەخۆ له بارەی ژیان و بەرهەمی هێمن نەنووسراوه، له چەند باس و لێكۆڵینەوەیەك بەولاوه كه لە شێوەی نامیلكەدا دەرچوون و زیاتر شێوەی یادەوەری و خستنه ڕووی خێرای هەندێ شیعرو بەرهەمی شاعیری لە خۆگرتووه وەكو:-

١- يادی هێمن ، کەریمی حیسامی، لە بڵاوکراوەکانی(سەردەمی نوێ)، سوئید، ١٩٨٧. بۆ یەکەمین ساڵگەردی کۆچی دوایی هێمن نووسراوە، بریتییە لە سەرگوزەشت و بەسەر کردنەوەیەکی خێرای هەندێ لە بەرهەمی شیعری (تاریک و روون)، لەگەڵ ئاماژەی مەبەست و بۆنەو کاتی هۆنینەوەیان، بەسوود وەرگرتن لەیەك دوو سەرچاوە کەلەو بارەیەوە نووسراون. بەشێکی ئەو نامیلکەیە بیرەوەریەکانی نووسەرە لەگەڵ شاعیر، لەتەك کۆمەڵێك نامە، کە شاعیر لە کاتی خۆیدا بۆ هەڤاڵەکانی نووسیوە، یا خوێنەران و شیعر دۆستانی هێمن بۆ شاعیریان نووسیوە.
٢- هێمن و من، نووسینی: هێرش، شیرکەتی کتێبی هەرزان، چاپی یەکەم، سوید، بەهاری ١٩٩٢. نووسەر لە لاپەڕەی (٩)ی پێشەکی ئەو چاپکراوەدا دەڵێ ((ئەو نامیلکەیەی لەبەر دەستت دایە، بە بۆنەی کۆچی دوایی مامۆستا هێمن و ڕێز لێنان لە یادی ئەو شاعیرە پایە بەرزە نووسراوە، ناوەڕۆکی باسەکەمان بەر لەوەی لایەنی لێکۆڵینەوەیان هەبێ، زیاتر خاترەو بیرەوەرین...)). هەندێ لایەنی ژیانی سیاسی و ئەدەبی شاعیر، بەتایبەت دوای گەڕانەوەی بۆ کوردستانی ئێران، تیشکی خراوەتە سەر. هەروەها چەند لاپەڕەیەکی دوایی ئەو نامیلکەیە بۆ ((هێمن لە ڕوانگەی شیعرەکانییەوە)) تەرخان کراوە، کەشی کردنەوەی هەندێ ئاماژەی بلیمەتانەی شاعیر بەدیار دەخات. نووسەر هێمن ناسێکی ئەدەب زان و شارەزایە، لەو مەیدانەدا هەندێ هەوڵی سوود بەخشی هەیە، باسێکی لەبارەی ((ڕەوتی سەرهەڵدانی شێعری نیشتیمانی و سیاسی لە موکریان)) لە دووبەشدا بڵاوکردۆتەوە کە ئێمە لە شوێنی خۆیدا سوودمان لێ بینوە، وەکو چۆن بۆ دەرهێنانی چاپی تازەی سەرجەمی بەرهەمی شیعری هێمن، بەشێوەیەکی پوخت و ڕاست و دروست ڕەنجی زۆری داوە.
٣- هێمن و بیرو هەڵوێست و شیعر، خالید دلێر، دەزگای بڵاوکردنەوەی دیموکراسی، چاپی یەکەم، سلێمانی، ١٩٩٣. باسێکی ڕەخنە گرانەیە، نووسەر توانج و ڕەخنەی توند لە دیاردەی (مەی نۆشی) لە شیعری هێمن و بەتایبەت لە ساقی نامەی (ناڵەی جودایی) دەگرێت، بەهەڵوێستێکی چەوت و مەبەستێکی ئەدەبی نا زانستیانەی قەڵەم داد دەکا. بەدرێژی لەمەڕ بیرو هەڵوێستی خۆی لەوبارەیەوە دەدوێ، هەرچەندی ئێمە لەگەڵ بیروڕاکانی نووسەر جیاوازیمان هەیە، بەڵام پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکرێت، کە بنیاتی باسەکەی لەسەر ڕێ و شوێنێکی زانستی هەڵچندراوە، بەپشت بەستن بە

سەرچاوەو پەراوێزەوەو بەنموونەو بەڵگە هێنانەوە لە هۆنراوەکانی شاعیر، نووسەر بۆ چوونەکانی خۆی پشت ئەستوور دەکات.

٤- هێمن- شاعر نالەی جدائی، ناونیشانی نامەو تێزی ماستەر(فوق لیسانس)ی خوێندکار محمد سعید نجاری (ئاسۆ)یە، کە قوتابی خوێندنی بالأیە لە ڕشتەی ئەدەبیاتی زمانی فارسی لە دانیشگای تەوریز. بنیاتی ڕەشنووسەکانی ئەم تێزە کەمن لای ناوبراو لە کاتی خۆی (ئابی /٢٠٠٠) دیومەو وەکو تێبینی لەلای خۆم تۆمارم کردووە، لە دووبەشی سەرەکی پێکهاتووە: لەبەشی یەکەم دا سێ بەرهەمی شیعری ناوداری هێمن (نالەی جودایی، ئێوارەی پایز، سووری دەوران)، هەر بەشیعرو لەسەر هەمان کێش و ئاواز لەلایەن خوێندکار خۆیەوە وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی فارسی. بەشی دووەمی بریتییە لە دوو بەرهەمی پەخشانی هێمن، (لەکوێ وە بۆ کوێ؟)ی پێشەکی شاعیر بۆ دیوانی تاریك و روون، لەگەڵ چیرۆکی (مهاباد) بە زمانی فارسی.

بەکورتی پڕۆژەی کارو نامەکەی (ئاسۆ) زیاتر بۆ ناساندنی (هێمن)ە، وەکو ئەدیبێکی کورد لە کوردستانی ئێران، لەلای فارسی زمانان و لێکۆڵەرانی ئەو وڵاتە، هەروەها ڕادەی دەسەڵات و داهێنانیەتی لە هەردووبواری شیعرو پەخشان دا. ئەم نامەیە تاکو ئێستا پێشەکەش نەکراوە، دیارە خوێندکار دووچاری گرفت هاتووە، دەربارەی هەڵبژاردنی ناونیشان و باس و بابەتەکەی، لەگەڵ مامۆستاو بەشەکەی دا لە دانیشگا.

٥- کەسانێك باس و پێشەکییان بۆ کۆمەڵە شیعرو بەرهەمی چاپ کراوی هێمن نووسیوە، لەوانە: شاد ڕەوان دکتۆر عبدالرحمانی قاسملو، محمدی مەلا کریم، ڕەووف بێ گەرد، دیارە کە پەنجەیان بۆ گەلێك مەبەست و لایەنی ئەدەبی و هونەری و کۆمەڵایەتی، بەرهەمی شاعیر درێژ کردووە، بیرو سەرنجی بە نرخیشیان لەو بوارانەدا دەربڕیوە، کە لەجێگەی خۆیدا سوودیان لێ وەرگیراوە.

٦- دەیان وتارو باسی جۆراو جۆر، کە هەندێکیان دەچنە خانەی لێکۆڵینەوە، دەربارەی لایەنە جیاوازەکانی ژیان و شیعرو بەرهەمی هێمن لەبەر دەست دا هەنە، کە بۆ گۆڤارو رۆژنامەکان، لەماوەی ساڵانی نێوان (١٩٧٠-تاوەکو ئەمڕۆ) نوسراون و بلاّوکراونەتەوە. هەریەکێك لەمانە بە ئەندازەیەك هاوکاری کردووە لە ڕۆشن کردنەوەی گۆشەیەك لە مەبەست و بەرهەم و داهێنانی شاعیر. ئێمە ئەوەندەی بەدەستمانەوە هاتبێت چووینەتە سۆراغی ئەو گۆڤارو ڕۆژنامەو بلاّوکراوانەو، ئەو نووسین و وتارو باسانەمان

بەسەر کردۆتەوە، بەڕادەی سوود بەخش و پێویستیش بۆ ئەم نامەیە کەڵکمان لێ یان وەرگرتووە.

بەشی یەکەم

هـێـمن:

کورتەیەکی ژیان و ئەدەب و تێکۆشان

١/**سەرەتاکان** (١٩٢١ - ١٩٤٣)

١/ ١/ژیـــــــــــان :

سەرە قەڵەمێکی ژین و بەسەرهات.

١ / ٢ / ئـــەدەب :

١/ ئاشنایەتی لەگەڵ شیعر و ئەدەب.

١/ ئەزمونی شیعری ناوچەی موکریان.

١/٣/ سیاسەت:

هێمنی خەباتکارو تێکۆشەری سیاسی

٢/ **یەکگرتنەوەی جەمسەرەکان** (١٩٤٥ - ١٩٨٦)

٢/١/ مەکۆی ژیان و بەرهەم و تێکۆشان

٢/٢/ دوا قۆناغ

١/ سەرەتاكان (١٩٢١ - ١٩٤٣)

١/١/ ژيـــــــان:

سەرەقەڵەمێكی ژین و بە سەرهات:

بداغ سـوڵتانی كـوڕی شـێرە بـەگ (١٦٠٨ - ١٦٨٩) كـە بـە سـەردار و بابـە گـەورەی هـۆزی بـەگزادەو میرانــی مـوكری ناسـراوە، لـە ڕۆژگـاری شـا سـولەیمانی سـەفەوی(*) حوكمڕانی شاری سابلاغی بـە دەسـتەوە بووە،پیـاوێكی میللـەت پـەروەرو خـوایی بـووە، لەگەڵ ئـەوەش دا بـە دامەزرێنـەرو ئـاوا كـەرەوەی شـاری سـابلاغ،یاخود مهابـادی ئـەمڕۆ دەناسرێت. لە شوێنەوارە بەجێ مـاوە ناودارەكـانی ئـەو لـە مهابـاد، (مزگـەوتی سـوور) و (پردی سـوور)ن.(**) لـەو ڕۆژگارانـەداو لـە دوا دواییـەكانی سـەدەی حەڤـدەی زاینی،(مـەلا جـامی چـۆڕی مـەریوانی)ناو و ناوبـانگێكی فـرەو بـەربلاوی پەیـدا كردبـوو، ئـەو لـە سـەرێكەوە فـەقێ و شـاگردی زانـای پایـەداری موكریـان لـەو سـەردەمە،(مەلا عـەلی قزلجی)ولـە سـەرێكی دیكـەوە لـە ڕەچـەڵەكی زانـای مـەزنی ئیسـلام(مەلا ئەبوبـەكری موصـەنیف)(***) دەبێـت. بـداغ سـوڵتان بـە شـوێنیدا دەنێـرێ و بـانگی دەكاتـە لای خۆی،مزگـەوتی سـووری بـۆ ئـاوەدان دەكاتەوە،لـەو ڕۆژگـارەوە مـەلا جـامی وەكـو وتـار

(*) لە ساڵی (١٦٦٧)م لەسەر تەختی شایەتی ڕۆنیشتووە و لە ساڵی (١٩٦٤)كۆچی دوایی كردوە بڕوانە:-

-دكتر محمد معین ، فەرهنگ فارسی ،چاپ چهارم ، تهران ،١٣٦٠ش،ج ٥،ص٧٩٦.

(**) مزگەوتی سوورو پردی سوور،دوو شوێنەواری ناودار و مێژوویی شاری مهابادن و هەر لە كۆنەوە تێكەڵاوی كەلەپووری ئەو مەڵبەندە بوون،لەم ساڵانەی دوایی بە هۆی دروست كردنی بەربەست(سەدە)ی مهاباد،پردی سوور ڕووخاوە و لـە بـەین چووە،بەڵام مزگەوتی سوور هێشتا ماوە و لەسەر بەردە لەوحی سەر دەرگانەكەی مێژووی دروست كردنی هەڵكەندراوە، كە بۆ ساڵی (١٠٨٩ك/١٦٧٨)م دەگەڕێتەوە

بڕوانە:- شەرەفخانی بدلیسی ، شەرەفنامە ، هەژار كردویە بە كوردی ، چ١، نەجەف، ١٩٧٢، ل٥٤٣

(***) ئەم زاتە كوڕی هیدایەتوڵا حوسەینی گۆرانی كوردی و لە نەوەی پیر خدری شاهۆیە، لە ساڵی ١٠١٤ك/١٦٠٥م وەفاتی كردووە، نشتەجێوخاوەنی گونـدی (چۆڕ)بووە كـەوا لـە (٢٤)كیلۆمـەتری باشووری قـەڵای مـەریوان هەڵكـەوتووە.زانایێكی نـاودارو پلـەو پایەداربووە،لەشـەرع و زانسـتەكانی ئیسـلامەتی دەسـتێكی بـاڵای هـەبووە.خاوەنی كتێـب و نوسـراوی زۆرە،بەهەردوو زمانی عەرەبی و فارسی لەو بارەوە، كە نـاو دارترینیـان كتێبێكە بـەناوی(طبقات الشافعیة)ئەم زاتـە بـە باپیرە گەورەی سەیدەكانی مەریوان و مهاباد و قەڵاچواڵان و چوارتا لە قەڵەم دەدرێت.لـەو چـەرخەدا قـەڵای مـەریوان سـەر بە ئایالەتی شارەزوور بـووە بۆیـە بـە (شارەزووری)یش ناسـراوە، هـەروەها نازناوی(شیخ الاسلام)یش، كـە بـەرزترین پلـەو پایەی ئـاینی بـووە لـەو سـەر دەمـەداو دەوڵـەتی عوسمانی پێی بەخشیوە، هـەر لـەم زاتـەوە بـۆ هـەر دوو تایەفـەی شێخە ئیسلامیانی مەریوان و موكریان ماوەتەوە.بڕوانە:-

- محمد صالح ئیبراهیمی محمدی(شەپۆڵ)، ژیناوەری زانایانی كورد لە جیهانی ئیسلامەتی ، تەهران ،١٣٦٤، ل٨ - ٨١.

خوێنو پێش نوێژ، هەروەها دەرس گۆ و وانەبێژ لە زانست و زانیاریـەکانی ئیسلامەتی لە مزگەوتی سوور لە مهاباد جێگیرو نیشتەجێ دەبێت.

مـەلا جـامی لـە سـەرەتای سـەدەی (١٢ی هیجـری/١٨ی مـیلادی) بارگـەی بـەرەو لای یەزدان تێك دەنێ[1] و لەسـەر وەسـیەتی خـۆی لـە بـان تەپۆڵکەیـەك نێـژراوە کـە ئـەمڕۆ بەناوی(مەیدانی مەلا جامی)ناو دەبرێت و گەورەترین وناودارترین مەیـدانی نـاو شـاری مهابادە.

مەلا جامی دوای ئەوەی ماڵئاوایی لە جیهان دەکات،پاشی خۆی بنەماڵەیەکی گەورەی لـێ دەکەوێتەوە کە لقی موکریانی خانەوادەی(شیخ الاسلام)ی پێك دەهێنن، ئـەم بنەماڵەیـە تاکو ئەمڕۆ نەوەو نەوەزایان لە ناوچەکانی موکریان و مهاباد ماون.

لە ڕۆژگاری بداغ سـوڵتانەوە، کـە دەکاتـە نزیکـەی (٣٠٠) سـاڵێك بـەر لـە ئێـستا، شـاری مهاباد بووە بە بنکەو مەڵبەنـدی کوردسـتانی موکریـان[*] ئـەم مەڵبەنـدە زۆر جاران لـە مێـژوودا بـووە بـە مەیـدانی کێشـەو ململانـەی نێـوان هـەر دوو دەوڵـەتی عوسمـانی و سەفەوی،شەڕو پێکدادانی خوێناوی لە نێوانیان دا لەم ناوچەیە بەرپا بووە[2]بـەلام هـەر ماوەتـــەوە و لەگـــەڵ ڕەوتـــی ڕۆژگـــار ئـــاوەدان بۆتـــەوە، تـــا بـــە ســـەرەتاکانی ئـــەم سەدەیەگەیشتووە.

لـە گەرمـەی شـەڕی یەکـەمی جیهـانی مهابـاد دەکەوێتـە بـەر شـالاوی قـەتل و عـامی سـەربازانی ئـۆردووی ڕووس، هێشـتا خەڵکەکـە لـەو تـالاوە دەربـاز نـەبوو بوون،کـە بـۆ جارێکی دیکەو لە ماوەیەکی کەمدا،دەکەونەوە ژێر هەڵمەت و پەلاماری لە شکری سمایل

---

(١) عبدالكريم محمد المدرس ، علماؤنا في خدمة العلم و الدين،،ط١ ، بغداد،١٩٨٣،ص١٣٢ .

(*) ئەو بەشەی خاکی کوردستان کە ناوچەکانی ڕۆژئاوای وڵاتی ئێرانی ئەمڕۆ پێك دەهێنێت، واتە (کوردستانی ڕۆژهەڵات) یا کوردستانی ئێران،لە دێر زەمانـەوە و لەسەرچاوە مێژووییـەکان دا،لـە ژێـر هەنـدێ نازنـاوی ناوچـەیی وەکو:کوردسـتانی موکریـان، کوردسـتانی ئـەردەڵان، کوردسـتانی کرماشـان...بەش بـەش کـراوەو ناسـراوە ، بـەم جـۆرە ئەمڕۆ(کوردسـتانی موکریان)لـە ناوچـەکانی خـوارووی ئوسـتانی ئازەربایجانی غـەربی و بـاکووری ئوسـتانی کوردسـتانی ئێـستا پێـك دێت،کـەوا شاروشارۆچکەکانی:مهاباد،بۆکان،سەقز،بانە،سەردەشت،خانێ و شنۆ دەگرێتەوە. بڕوانە:-

-سعيد خضرى ، جغرافياي طبيعي كردستان مكريان ، انتشارت ناقوس ، چاپ اول،١٣٧٩ش ، ص٥ .

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:-

-حسين حزنى ، کوردستانی موکریان ، چ١، نشرياتی زاری کرمانجی ، ڕەواندز، ١٩٣٨.

-محمد جمیل ڕۆژ بەیانی ، فەرمان ڕەوایی موکریان ، بەغدا ، ١٩٩٢.

خانی شکاك و دووچاری تالاَن و برِۆ دێن و زەبرێکی قورسیان وەبەر دەکەوێت[٣]لە پای ئەوە بەشێکی دانیشتوانی مهاباد، شارەکە بەجێ دەهێڵن و پەرتەوازەی گوند و دێهات و ناوچەکانی دەوروبەر دەبن، هەر ئەو حەلەش (سەید حەسەنی شێخە لئیسلامی)بەماڵو خێزانەوە بار دەکات و شار بەجێ دەهێڵێ، پاشان لە گوندی(لاچین)[*] باروبنەیان لێ دەخەن و لەوێ دەگیرسێنەوە، هەر لەو ساڵەش یەزدان رِۆڵەیەکی تازە بەم خێزانە دەبەخشێت.

هێمن لە (١٥ی مانگی شەعبانی ١٣٤١ه/ ٥ی مایسی ١٩٢١م[٤])، لە گوندی (لاچین)یەکەم جار چاوی لە ژیان هەڵێناوە،ناوی(سەید محمد ئەمین)کورِی (سەید حەسەنی - شێخە لئیسلامی)کورِی(سەید عەلی)ناسراو بە (أمین الشرع)و کورِی(سەید محمد)ی ناودار بە(عولەما)یە،ئەم سەید محمدی عولەمایە،لە نەوەی (سەید هیدایەتولاَی سەید قادر)ە کە لەناو ئەو تایەفەدا بە شێخە لئیسلامی یەکەم، یاخود شێخە لئیسلامی گەورە[**]ناو دەبرێت.

هێمن وەکو چۆن دیارە لە لایەنی باوکیەوەسەید و شێخ زادەبووە. لە لایەنی دایکیشیەوە هەروابووە ، دایکی ناوی (زەینەب) و کچی (شێخ یوسف شەمسەددینی) ناسراو بە

---

(٣) احمد شریفي ، عشائر شکاك و شرح زندگی آنها،لا(دراسات من تاریخ ایران الحدیث و المعاصر،د. کمال مظهر احمد،بغداد، ١٩٨٥، ص٢٥) وەرگیراوە.

(*) **(لاچین) و (شیلاناوێ) دوو گوندن زەوی و ئاقاریان بەسەر یەکەوەیە لە رِۆژهەلاَتی مهاباد و لە دووری (٧ - ١٠) کیلۆمەتری شارەکە هەڵکەوتون،باغ و باغات و زەوی کشتوکاڵی و بەراویان هەیە، کانگای بەخێوکردنی مەرِو ماڵاَتیشە، لە کۆنەوە ئەم دوو دێ یە بە موڵکایەتی هی باپیرەی هێمن بووە، لەدوایە وەکو میرات لە نێوان دوو کورِەکەی دابەش دەکرێت و گوندی(شیلاناوێ)وەبەر سەید حەسەنی باوکی هێمن دەکەوێت.**

(٤) کەریم حیسامی ، شاعیری ناوداری کورد، هیمن ، گ/ پەیڤ ، مەڵبەندی رۆشنبیری کورد- لەندەن ، ژ/٢ ،ساڵ/١، ١٩٨٦، ل١٣٤.

(**) **لقی موکریانی ئەم تایەفەیە دوو کەسیان بەم نازناوە، واتە (شیخ الاسلام) بەناوبانگ بوون، یەکەمیان ئەم سەید هیداتۆڵاَی سەید قادرەیە، کە دۆست و ئاشنای شێخ مارفی نۆدێ بووە، دەبێ خزمایەتیشیان لە نێوان دا هەبووبێت، لە ساڵی ١٢٧٧ه / ١٨٦٠م شێخ مارف شەجەرەی بنەماڵەکەیانی بە شیعر بۆ رێك خستووە و نووسیوە تەوە. (سەیری پاشکۆی/ ٤ بکە)**

دووەمیان سەید حەسەنی باوکی هێمنە ، کەپیاوێکی ماڵ داری کەر و بەرچاوو دڵ تێر و ئاغا مەشرەب بووە، لە ساڵی ١٩٦٥م لە شیلاناوێ کۆچی دوایی کردوە.

- عومەر ئاغای عەلیار ، دیدارێکی تایبەتی ، مهاباد ، ئاب ٢٠٠٠ .

(شێخی بورهان) بووه ، کە شێخی تەریقەتی نەقشبەندیو بنەماڵەیەکی ناودار و ناسراوی موکریانن[***].

هێمن لە باوەشی خێزانێکی خوا پێداو ، بە دڵ و دەوڵەمەند ، هاتۆتە دنیا . بە ساوایەتی لە سایەی نازو نیعمەتی ئەو خێزانە پەروەردەبووە ، کە (دایەن) و (لەلە) یان بۆ راگرتووە . لەگەڵ ئەوەش کە لە رۆژگاری منداڵیدا تێر و تەسەل و کۆك و پۆشتەو پەرداخ بووە ، کەچی دڵی بەو هەموو نازو نیعمەت و سەڵتەنەتە خۆش نەبووە، لەبەر ئەوەی دیلی ناو کۆت و بەندوباوی کۆن و، داب و دەستووری بنەماڵە و کۆمەڵی خێلایەتی بووە ، وەك خۆی دەڵێ:(دیلی ناو قەفەزی زێڕو ڕێ و شوێنی کۆن)[٥]، کە کارێکی وای کردووە لە هەموو بەزم و خۆشی و تام چێژی سەردەمی منداڵی بێ بەش بێت. ئەم دابڕانە لە خۆشی و هەڵبەزو دابەزی هەرەتی منداڵی، گەرای یەکەمین قۆناغی حیرمان و بێبەشی لە قولایی دەروونی شاعیر بەجێ هێشتووە،کە تا دوا ساتەکانی ژیانی سارێژ نەبووە. سەرەتا لە تەمەنی (٥ - ٦) ساڵیدا هەر لە دێکەی خۆیان دەچێتە بەرخوێندن،ئەلفوبێ و کتێبە بچووکەکان دەخوێنێ، کە تەمەنی دەبێتە (٨)ساڵ،باوکی ڕەوانەی قوتابخانەی دەوڵەتی دەکات لە مهاباد،چوار ساڵان لە قوتابخانە دەخوێنێت.ئەنجا باوکی لە قوتابخانە دەری دەهێنێ و دەیخاتە بەر خوێندنی دەرسی ئاینی و ڕەوانەی دەکات بۆ مەدرەسەو خانەقای شێخی بورهان.کاتێك هێمن لە خانەقا دەگێرسێتەوە(١٣) ساڵان دەبێت،((ئەمە یەکەمین هەنگاوی تێکەڵاوی هێمن لەگەڵ دنیای دەرەوەدا دەبێت کە کاریگەریەکی مەزن لەسەر ژیانی بەجێ دەهێڵێت))[٦] لە خانەقا بارو دۆخەکە دەگۆڕێت،نە چاودێری باوك و نە دڵەڕاوکەی دەرس و دەورو نە چاودێری مامۆستاکانی بەسەرەوە دەمێنێت.لەگەڵ دەستەو تاقمی فەقێ کانی خانەقا

[***] لە مهاباد و ناوچەکانی مەڵبەندی موکریان دوو بنەماڵە شێخ و رابەری تەریقەت و ئایین پەروەری ناسراو هەن ، یەکێکیان خانەوادەی شێخی بورهانە ، ئەمانە پەیڕەوی لە تەریقەتی نەقشبەندی دەکەن و خاوەنی مورید و مەحسەبێکی زۆرن لەو ناوچەیەدا ، خانەقاکەیان (خانەقای شێخی بوڕهان) لە نزیك دێی شەرف کەندی و لە نێوان مهاباد و بۆکانە ، هێمنی شاعیر هەم دایکی و هەم هاوسەرەکەشی لەم بنەماڵیە بوون . دووەمیان خانەوادەی (شێخی زەنبیل) ە ، کە لە پەیڕەوانی تەریقەتی قادرین و تەکیەکەشیان لە ناوچەی (زەنبیل) هەڵکەوتووە.

(٥) هێمن لە کوێ وە بۆ کوێ؟ ، تاریك و ڕوون (پێشەکی شاعیر) ، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا، ١٩٧٤، ل٤.

(6)JOYCE BLAU، HÊMIN JI MIR،HÊVI،HEJMR،5،1986،L19

(٧)هەژار ،من سەیفم چۆن دیوە ، دیوانی سیف القچات(پێشەکی)، گردەوە کوێ: قازی ئەحمەد، چ ١، ١٣٦١ش،ل٨.

تێکەڵاو دەبێت و بە جارێك سەربەست و بەرهەڵداو دەبێت،ئەوانیش(هەژار)ی لێ دەرچێت،هەموویان خزم و خاڵۆزاو پوورزای خۆی دەبن.

هێمن هەر چەندە چوار ساڵیش لەو شوێنە دەمێنێتەوە،بەڵام لە باری خوێندنەکەیەوە شتێك بە شتێ ناکات،چونکێ لە تەك ئەو دەستە جحێلّ و هەرزەکارەدا، هەموو کات و ساتیان بۆ بەزم و گاڵتە و سەر بزێوی تەرخان دەکەن،لە بەر ئەوەش منداڵە شێخ و نەجیب زادەبوون،کەس دەستی نەهێناونەتە ڕێگا،ئەوانیش لە هیچ شتێ نەپرینگاو نەتەوە[٧] وەختێك باوکی لەو مەسەلەیە ئاگادار دەبێتەوە و تێ دەگا کوڕەکەی لە باری خوێندنەکەیەوە هیچی بە هیچ نەکردووە، لە خانەقا ڕای دەگوێزێ و دەینێرێتە لای (مەلا ئەحمەدی فەوزی) لە دێی(کولیجە)،ئەو کاتە هێمن تەمەنی (١٧) ساڵان دەبێت و ماوەی ساڵ و نیوێکیش لای ئەو مامۆستایە دەمێنێتەوە، لە ساڵی (١٩٣٨) کە هێمن لە هەڕەتی گەنجێتی دا دەبێت، هەندێ شتی وا دێنە پێشەوە کە وابکەن واز لە خوێندن بهێنی و دەست لە گەڕیدەیی هەڵبگرێت، بگەڕێتەوە بۆ هەوارە تازەکەیان لە (شیلاناوێ)و بۆ ناو کەس و کارو خێزانەکەی،ئەمەش وا دەکات بە جارێك پشت لەو ئامانجانە بکات کە پێشتر باوکی بۆی ڕەچاو کردبوو و هیوای بۆ دەخواست، تا ببێت بە مەلاو کەواو سەڵتەی ئاو دامێن بپۆشێ، ناوو شۆرەتی لە وڵات دا بڵاوبێتەوە،جێگەی مەلا جامی چۆڕی باپیرە گەورەی بگرێتەوە.

دیارە ئەو ئەنجام و ئامانجە بۆ هەردوولا بەدی نەهات، لەمە بەدوا باوکیشی پێویستی بەوەبوو بۆ ڕاپەڕاندنی ئەرك و کاروباری ژیانی گوند نشینی کوڕەکەی لە تەکیدا بێت.ئیدی هێمن دەبێتە جووتیار و موڵکدارو ڕێنجبەرێکی خوێندەوار،بە ڕۆژ کارو فرمانی خێزان و ماڵ و مەزرا بەڕێوە دەبات،شەوانیش دەبێتە هاونشینی کتێب و گۆڤارو ڕۆژنامە خوێندنەوە،ناوە ناوەش ڕوو دەکاتە شار،سەری دۆست و ئاشناکانی دەدات لە مهاباد، هامشۆی مەحکەمەی (قازی محمد) و دیوەخانی (میرزا ڕەحیمی شافیعی) دەکات((ئەو دوو جێگایە قەوغاترین دیوەخانی مهاباد بوون و خەڵکیان زۆ ر لێ دەبوو،وورده وورده چاو و گوێم دەکراوە و گەورە پیاوانی وڵاتم دەناسین،ئەوانیش لەبەر خاتری بابم حورمەتیان دەگرتم))[٨].

---

(٨) هێمن ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٤.

١ / ٢ / ئـەدەب

١/ ئاشنایەتی لەگەڵ شیعرو ئەدەب :

لە کۆنەوە دابی کوردەواری وابووە،ماڵە میرو مەزن و خوا پێداو مەلاو میرزاێ تایبەتیان بۆ منالەکانیان ڕاگرتووە، تاوەکو فێری خوێندەواری و زانست و نووسینیان بکەن، بەو دەستوورە میرزا عەبدولای مستەوفی (مامۆستا سەعید ناکام)کە لاوێکی وریاو خوێندەوارو میرزای دێ کەیان بووە، دەبێتە یەکەمین مامۆستای هێمن و سیپارەو چەند نامیلکەیەکی بچووك لە لای ئەودا دەخوێنێ. .بێجگە لە دەرس و دەوری ئاینی ،ئەو چیرۆك و داستان و شیعریش بە شاگردەکەی دەخوێنێ، بەم چەشنە هەم ترس و سامی لە دەرس و فێربوون دەشکێنێ،هەم خوێندەواریشی لەلا شیرین و خۆش دەکات.((پێش ئەوەی ئەلفوبێم پێ بناسێنی بزنۆکەو مەڕۆکەی حوسێن حوزنی ئەوەندە بۆ خوێندبوومەوە هەمووم لە بەر بوو، کتێبی ئەنجومەنی ئەدیبانی ئەمین فەیزیمان هەبوو،شێعرە گاڵتەکانی شێخ ڕەزای فێر دەکردم، لە بیرمە قەسیدە درێژەکەی عارف سایبم کەوا دەس پێ دەکا، ئاوەرەیی خاکی وەتەن و سەیرو سەفا خۆم، لە سەر ڕا بۆ خوارێ لە بەر بوو))[٩] .

هێمن کە لە تەمەندا باخۆش دەبێت دەچێتە قوتابخانەی دەوڵەتی،(٨) ساڵان دەبێت کە لە قوتابخانەی(سەعادەت)لە مهاباد ناو نووس دەکرێت، بەلام لەوێوە و هەر لەو تەمەنە،بچووکەش دا،یەکەمین هەنگاوی ترس و تۆقاندن دەست پێ دەکات، کە پێ دەنێتە دەرگای قوتابخانەکەی، زمانی زگماکی، واتە لەفزی شیرینی کوردی ناومالّ و خێزانی لێ قەدەغەو یاساغ دەکرێت،((من منداڵێکی لادێی نازدار بووم،لە کوردی بەولاوە هیچ زمانم نەدەزانی،لە مەدرەسەش کەس نەیدەوێرا بە کوردی قسە بکا))[١٠] لەگەڵ ئەوەش چوار ساڵان لە قوتابخانە بەسەر دەبات، هیچ مەیل و ئارەزوویەکی بەلای شیعرو

-پێویستە ئەو ڕاستیە بسەلێنین کە سەرچاوەو دەلیلی سەرەکی بەر دەستمان لە گێڕانەوەو شیکردنەوەی قۆناغەکانی بەرایی ژیان و بە سەر هاتی شاعیر، هەر ئەو پێشەکی و (ژین نامە)یە کە خۆی لە ژێر ناونیشانی (لەکوێ وە بۆ کوێ؟) بۆ کۆمەڵە شیعری (تاریك و ڕوون)نووسیویەتی. هەروەها دەبێ ئەوەش بلێین کە تاکو ئەمڕۆ هەر زانیاری و لێکۆڵینەوەکیش هەیە دەربارەی ژیان نامەی شاعیر کە لەلایەن خەڵکانی ترەوە نوسراوە و بلاوکراوە تەوە،هیچیان لەوە تێناپەڕن کە شاعیر زۆر بە ووردی و بە دوورو درێژی و بە قەڵەمی خۆی،لەو شوێنەدا تۆماری کردووە.

ئەدەبیات دا لیٚ بە دیار ناکەویٚت، لەلای ئەو دەرسی زمان و ئەدەب و ئینشاو حیساب وەکو یەك بوون، وەکو یەکیش نمرەی لیٚ دەهیٚنان.لەو سەرەوە باوکی هیٚمن لە فکری ئەوەدا دەبیٚت کوڕەکەی بۆ مەلایەتی ئامادە بکات، بۆیە لە قوتابخانە دەیگویٚزیٚتەوە بۆ مەدرەسەی خانەقاو دەیخاتە سەر ڕیٚبازی دەرس و دەوری ئاینی.حوجرەی مزگەوت و مەدرەسەو تەکیەو خانەقاکان،.بۆ کورد لە دیٚرزەمانەوە هەمیشە مەکۆی خویٚندەواریو عیلم و زانست بوون، لەو دەورەدا خانەقای شیٚخی بورهانیش لە ویٚنەی زانستگەیەکی مەزن و ناودار بوو،هەردەم ئاپۆڕەو ئاوەدان،لە هەموو توخم و ڕەگەزیٚکی لیٚ کۆدەبۆوە، مەلاو زاناو پیاوە ناو دارەکانی موکریان بەردەوام لە هامشۆی خانەقادا بوون و لیٚ ی دەمانەوە، بە کورتی بۆ خواناسی و ئایین پەروەری،زانست و زانیاری و ئەدەب لە مەڵبەندی موکریان دا خانەقا لە ویٚنەی نەبوو. هیٚمن کە چوار ساڵیٚکیش لەو مەڵبەندە بەسەر دەبات و لەگەڵ ئەوەش لە دوایە تا ڕادەیەك لە ڕەوشت و هەڵس و کەوتی ئەو دەورەیەی پەشیمان و ناڕازییە[*]! ، بەڵام ناشیٚت ئەوە فەرامۆش بکریٚت، کە یەکەمین قوتابخانەی ژیان و هیٚلانەی پیٚگەیشتن و تیٚگەیشتنی ئەم شویٚنە بووە، بۆ یەکەمجار لەگەڵ هەزاری هاوڕیٚی تەمەن و تیٚکۆشانی یەك دەگرنەوە، هۆگری و ئاشنایەتی لەگەڵ دنیای شیعرو ئەدەب دەست پیٚ دەکا و لەم ڕیٚگەیەوەش ڕووەو شەقامی بەرینی ژین و پاشەڕۆژ هەنگاو هەڵدەهیٚنیٚ. لە خانەقا نیٚوانی لەگەڵ هەژار پتەو دەبیٚت، هەموو کات و ساتیان ویٚکڕا بەسەر دەبەن و هەر لەمەوەش، داستانی جووتمانەیی ئەم جوتە سوارە ئەفسانەیی و ئەفسوو ناویە ناودارەی موکریان، کە بیٚ پسانەوە لە هەر دوو مەیدانی رووناکبیری و تیٚکۆشان دا نزیکی نیو سەدە بەردەوام بووە، لەم ساتانەو لە ڕۆژگاری بەیەکەوەی فەقیٚیەتی دەست پیٚ دەکات. شیعر و دیوانی شاعیرانی بەرزی فارس، وەکو سەعدی، جامی، حافز، مەولانا، کەلیم، سائیب...دەخویٚننەوەو دەور دەکەنەوە. هەزاران بەیتە شیعری شاعیرانی کورد و فارس لەبەر دەکەن، چیڕۆکو داستانە کۆنەکانی وەکو،

---

(٩) (١٠) هیٚمن ، سەرچاوەی پیٚشوو ، ل٦ .

[*]هیٚمن لە پیریدا داخ و خەفەت بۆ ئەو رۆژانە هەڵدەڕیٚژیٚ کە لە خانەقادا بە فیڕۆی چوواندوون ، بۆیە لەو بارەوە دەڵیٚ : ((دەستی شکاوو ڕانی ووردم ئەوەی ئیٚستا دەزانم ئەگەر ئەو دەم دەمزانی کار لە جیٚگایەکی دیکەبوو، منیش شتیٚکیٚتر بووم)). بڕوانە :-

- هیٚمن ، سەرچاوەی پیٚشوو ، ل٨ .

ئەسکەندەر نامە، ئـەمیر ئەرسـەلان، ڕۆسـتەم، شـێرۆیە و حسـێنی کـورد... دەبێتـە شـەو چەرەیان، تا وای لێ دێ ئـەم دووانـە لـە تـاقمی هاوڕێیانیـان جـوێ دەبنـەوەو لـە دنیـای تایبـەتی خۆیـان، دنیـای ئـەدەب و شـێعرو هونەردەگیرسـێنەوە بۆیـە زەوق و سـەلیقەی شیعر و ئەدەب و شاعرێتی لە دەروون و هەسـتی هـێمنی نەوجـەوان، لـە خانـەقادا بـەرە بەرە گوڵ دەکا و دەگەشـێتەوە، هـەر خۆشـی پەنجـە بـۆ ئەمـە ڕادەکێشـێ:((ئەو هـەموو شێعر خوێندنەوە و ڕەفاقەتی هەژار و هات و چۆی مەجلیسی ئودەبای خانـەقا، زەوقـی ئـەدەبی لـە مـن دا بـە وجـوود هێنـا))[11]. ئـەنجا هـەر لـەوێ کەڵکەلـەی شـیعر دانانیشـی دەچێتە سەر، بە فارسی، بە کوردی،بەڵام بە نهێنی و بە شەرمەوە !، هەر تەنیا هـەژاری هاوڕێی لێ ئاگادار دەکاتەوە.

دیارە سەرەتا وەکو گوترا لـەو زانسـتگەیە، واتـە لـە خانـەقای شـێخی بورهـان، هەسـت و سۆزو بیرو هۆشی شاعیرانە لە مێشك و دەروونی هێمن نەش و نمای کـردووە، بـەڵام بـۆ خەملێن و پەروەردە بوون، ئەنجا گەشانەوەو پێگەیینی ئـەو سـۆزو هەسـت و بـیرە، دیـارە هەنگاوی دواتر پێویست بـوو، کـە ئـەویش لەسـەر دەسـتی مـەلا ئەحمـەدی فـەوزی پێـك دێت. هێمن وەك ئەوەی بەخت و شانس لە خانەقاوە لەسەر باڵی سیمرغ هەڵی گرتبێ و بردبێتێ لەبەر دەسـتی زانـای ئـەدەب زان و وڵات پـەروەر، فـەوزی دانـابێ وابـووە. دیـارە ئەمـە ئاسـۆیەکی تـازەی لـە بـەر دەم هـێمن دا کردۆتـەوە، ئـەو ماوەیـە کـە لـەلای ئـەودا ماوەتـەوە لەگـەڵ ئـەوەی کـەم و کـورت خایـەن بـووە بـەڵام لـە ڕووی چۆنایەتیەوە زۆر گرینگ و بایەخدار بووە، هەر لەم ماوەیەش دا بەتەواوی ئاشناو شارەزای سامانی شیعرو ئەدەبی کلاسیکی نەتەوەکەی بووە،((ئەو فێری کردم زەوقـی ئـەدەبیم چـۆن تیـف تیفـە بدەم، مشت وماڵی بکەم، ئەو فێری کردوم چۆن بنووسم و چۆن شێعر بڵێم..ئەو حـاڵی کردم کوردی زمانێکی ڕەوان و بەر بڵاو و دەوڵەمەندە و دەکرێ ئەدەبێکی گەورە و دنیا پەسندی هـەبێ... ئـەو حـاجی قـادری کـۆیی، نـاڵی، کـوردی، سـالیم، مەولـەوی، حـەریق، مەحوی، ئەدەب و وەفایی پێ ناساندم و شێعرەکانی ئەوانی بۆ شیکردمەوە))[12]هەر لەو کاتـە شـەوە، پـەی بـە گەنجینـەو خەزێنەیـەکی دیکـەی سـامانی ئـەدەبی میللەتەکـەی بـردووە، داسـتان و بـەیت و جیهـانی ڕەسـەن و بـەپێزی فۆلکـۆری کـوردی. لـە کۆلیجـە

---

(١٢) هێمن ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٠.

مامۆستایەکی دیکەشی بۆ پەیدا دەبێت، (سەید عەوڵای سەید مینە)، ئەگەر چی کلۆڵ و نەخوێندەوار و هەژار، بەڵام هۆشیار و ئاگادار، بەیت بێژ و شیعر ناس و ئەدەب زان، هێمن لای ئەو مامۆستایەشی فێری ووشەی پاراوو ڕەسەنی کوردی دەبێ و فۆلکلۆر و ئەدەبی کۆنی نەتەوەکەشی دەناسێ.

ئەم دوو قۆناغە، واتە قۆناغی فەقێ یەتی خانەقاو ڕەفاقەتی هەژار، لەگەڵ قۆناغی خوێندنی لای فەوزی و مانەوەی لە کولیجە، زەمینە و ژێرخان و ئەو بناوانە پێك دەهێنێت، کە سەلیقە و چێژو هەستی ئەدەبی و نەمامی شاعێرێتی هێمنی تیادا سەوز بووە، ئەنجا نەشونمای کردووە تا بالآی کردوە و ڕسکاوە، ئەنجا لە قۆناغەکانی دواتر لەگەڵ ئەزموون و تاقی کردنەوەکانی ژیانی پڕ لە مەینەتی ئاوێتە بووەو موتوربە کراوە، تابووە بە درەختێکی بالآ بڵیند و ڕەگ ئاژۆ، لق و پۆپی هاویشتوە، تا لە باخچەی شاعیرانی ڕۆژ هەلآتی کوردستان سایەو پایەو بەرو بەرهەمی بە هەموولایەك دا بلآو بۆتەوە.

٢/ ئەزموونی شیعری ناوچەی موکریان:

لە نیوەی یەکەم و ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەم، گۆڕان و وەچەرخانێکی مەزن لە دنیای ئەدەبیاتی کوردی بەرپا دەبێت، هەرسێ کەڵە شاعیرە ناودارو ناسراوەکەی بابان، نالی (١٨٠٠ ـ ١٨٥٦)، سالم(١٨٠٥ ـ ١٨٦٩)، کوردی(١٨٠٩ ـ ١٨٤٩)پایەکانی ڕێبازێکی نوێ لە ئەدەبی کوردی دادەڕێژن، بە کۆششی ئەوان قوتابخانەی شیعری کرمانجی خواروو (بابان)دادەمەزرێت و، زۆری نەخایاند تیشکی ئەم شۆڕش و داهێنانە ئەدەبیە ڕەسەن و تازەیە، سنوور و چێوەی میرایەتی بابان و(سلێمانی)مەڵبەندەکەیانی بەزاندو بە هەر چوار دەوری دا پڕشنگی دایەوە. لە پاش ئاوابوونی ئەستێرەی ژیانی ئەم دامەزرێنەرانە، لە مەڵبەند و ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، گەرمیان، سۆران، سلێمانیو موکریان، نەوەیەکی نوێ لە شاعیرانی کورد پێگەیشتن، کە لە سەرەتا شاگردو موریدی ئەم قوتابخانەیەبوون، لە پاشان هەر کەسەو لە زێدو مەڵبەندەکەی خۆی بوو بە ڕابەرو ئالآ هەلگری ئەم ڕێبازە ئەدەبیە

پێشکەوتووە، ئەوەنـدەش بـۆی کرابێـت لـەو ناوچـەیە پـەرەی پـێ داوە و گەشـەی پـێ کردووە و بڵاوی کردۆتەوە.

نوێنەرانی ئەم قوتابخانەیە لە ڕەعیلی دووەمی شاعیرانی کلاسیکی کرمانجی خواروو، لـە سـلێمانی بنکـەی بزووتنەوەکـە مـەحوی(١٨٣٠ - ١٩٠٦)،لـە گەرمیـان شـێـخ ڕەزای تاڵـەبانی(١٨٣٥ – ١٩٠٩)، لـە سـۆران حـاجی قـادری کـۆیی(١٨١٦ – ١٨٩٧)،لـە موکریـان مـیرزا عەبـدولڕەحیمی سابلاغی (وەفـایی-١٨٣٨-١٨٩٩)بـوون. ئەمانـە لـە سەرەتای سەدەی بیستەم،هەر یەکەو لە ناوچەو مەڵبەندەکەی خۆی لـە بڵاوکردنـەوەو بـاو سـەندنی قوتابخانـەی شـیعری کرمـانجی خواروو(قوتابخانـەی نـالی) دەستپێشـخەرو سەرامەد بوون، بەم پێ یـە وەکـو دیـار دەکـەوێت (وەفـایی) بەیەکـەمین نوێنـەری ئـەم قوتـابـخـانـەیـە لە دیـوی ڕۆژهەلأت دەنـاسرێت و لەمــەوەش وەکـو مـامۆسـتـای دەورەی یەکەمی شـاعـیـرانی نـاوچەی مـوکـریـان ســـەیر دەکرێت. لێـرەوە دەسـتـەیـەك لـە شـاعـیـرانی کـوردی ســر بــەم نــاوچـــەیـــە بــەدی دەکـرێن کــە هــەر لــەو سەرو بەنـدەدا ژیـاون وەکو، مــەجدی (١٨٤٩-١٩٢٥)، ئــەدەب(١٨٥٩-١٩١٢)، ئـەدیـب (١٨٧٤ - ١٩٣٢)،حـەریق(١٨٥١-١٩٠٧)، ئەمانـە بـەهاوڕێ و هـاو ڕێبـازی ئـەدەبی وەفـایی حیسـاب دەکـرێن و بــە هــەموویان دەسـتـەی یەکـەم یـاخود (دەورەی یەکـەمی شـاعیرانی ناوچـەی موکریان)پێـك دەهێـنن، کـە لـە دەسـتپێکی ئـەم سـەدەیەوە کـاروانی شیعرو ئەدەبیاتی کوردی یان لە مەڵبەندی موکریان وەڕێ خستوەو ڕێڕەوەکەیان ڕەنـگ ڕێژ کردووە(*)، شەقڵ و ئەدگارە گشـتیەکانی بەرهـەمی ئـەدەبی ئـەم دەورەیـە، لـە بـاری

(*) هەندێ وتارو لێکۆلینەوە دەربارەی(مەکتەبی موکریان) لـە ڕۆژنامـە و گۆڤارەکانـدا بڵاوکراوەتـەوە، کـە سـەر هەڵدان و شکڵگیری ئەم بزووتنەوە ئەدەبیەی موکریان بۆ ناوەڕاستی ئەم سـەدەیەو بـۆ نـەوەی دووەمـی شـاعیرانی موکریان(خاڵـەمین، عـەتری، هـەژار، هێمن...)دەگێڕنـەوە، یا ئـەوەتا سـەرەتاکەی دەدەنـە پـاڵ سـەیفی قـازی یـەوە، بـێ ئـەوەی بنـەما دێـرین و مێژووییەکەی دەست نیشان بکەن، ئێمە وای دەبینین کە ئەم ئەزموونە ئەدەبیەی لەناوچەی موکریان گەشەی سەندوە:-

١-لە بنەڕەت دا لە قوتابخانەی شیعری نالی یەوە سەرچاوە هەڵ دەگرێت.٢-بناغـە داڕێژەرەکـەی وەفایی و لـە سـەر دەسـتی ئەویش دا گوێزراوەتەوە ئەوێ.٣-لەرێگەی شاعیرانی دەورەی یەکەم(وەفایی، ئەدەب، حەریق)لە موکریان باوی سەندوە.

٤-بەهۆی شاعیرانی دەورەی دووەم، کە خۆیان لە ژمارەی پەنجەی هـەر دوو دەسـت دەدەن،خەسڵەتو تایبەتمەنـدی بـۆ پێـك هاتووە و مەودای تەواوی خۆی وەرگرتووە. بۆ زانیاری. زیاتر سەیری ئەم سەرچاوە وانە بکە.:-

- هێمن، مامۆستای شاعیران موکریان، پاشەڕۆك، انتشارات سیدیان،١٣٦٢ش:ل٣٩.

- س.ج.هێـرش ، ڕەوتـی سـەرهەڵدانی شـێعری نیشـتیمانی و سیاسـی لـە موکریـان.گ /گـزینگ،ژ/١٣ - ١٥،سـوید،١٩٩٦-١٩٩٧

- سەلاحوددینی موهتەدی ، دەساڵ دوای کاك سوار، ڕۆڤار، ژ/ه، سلێمانی، ساڵ؟،

شێوەو ناوەڕۆکەوە بە شێوەیەکی گشتی هەر درێژە کێشانەوەی قوتابخانە ئەدەبیەیە عەرووزیەیە دێرینەکەی کرمانجی خواروو(بابان)ە هەر چەندە ((خاوەنی جۆرێك لە تایبەتمەندیو نیشانەی تایبەت بەخۆشیەتی))[13]، بەتایبەتی لەلایەنی دیالێکت و زمانەوانیەوە، هەروەها لەلایەنی بەچڕی کەوتنە ژێر کاریگەری فەرهەنگ و ئەدەبیاتی فارسیەوە بە شێوەیەکی وا کە بەرهەمی شاعیرانی دورەی یەکەم سێبەری بەرهەمە کلاسیکی و ئەفسانەییەکانی ئەدەبی فارسی بە ئاشکرا پێوە دیارە.[14] ڕەنگدانەوەی هۆکارو تایبەتمەندی ناوخۆیی و هەرێمی، هەروەها دەرکی و دەوروبەر لە فەرهەنگ و شیعرو ئەدەبی ئەم ناوچەیە، ئاکامێکی سروشتی واقیعی دابەش بوونی کوردو نیشتیمانەکەیەتی، لەبەرئەوەی:((دابڕانی بەشەکانی خاکی کورد لە یەکتری کاریکی وای کرد بکەوێتە ژێر کاریگەری خوێندەواری ئەو بەشانەی لە گەلیان دەژیاوەکو تورك و فارس و عەرەب... ئەمە هەمووی بووە هۆی ئەوەی هەندێ خاسیەتی هەرێمی لە ئەدەبی کوردی ئەم هەرێمە جیاوازانە پەیدا ببێ، واتە ئەدەبی هەر لایەك شێوەو ناوەڕۆکی تایبەتی خۆی هەبێ و لە ئەوانی تر جیابێتەوە، ئەگەرچی لە بنچینەشدا دیارە هەمووی هەریەك ئەدەبە))[15] کاروانی شیعری کوردی لە موکریان و لە ڕۆژهەلاتیش، وەك هەرێمەکانی دیکەی کوردستان، لە ئاکامی ئەو ئالۆگۆڕە بنەڕەتیانەی لە بارودۆخی ئابووری و کۆمەلایەتی و سیاسی و فەرهەنگی ناوچەکە پێك هاتن دوابەدوای ئینقلابی عوسمانی(١٩٠٨)،شۆڕشی مەشرۆتە لە ئێران(١٩٠٦-

---

-جوان بۆکانی ، پێشرەوانی شیعری نوێ لە ڕۆژهەلاتی کوردستان ، ڕ/پەیام ، ژ/٣-٤ ، لەندەن .١٩٩٧.

- سامان حوسێنی ، هەلۆوستەیەك لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی ڕۆژهەلاتی کوردستان ، گ/بیری نوێ،ژ/١٨، ١٩٩٧.

(١٣)سامان حوسێنی ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٦٦.

(١٤)بۆ زانیاری زیاتر تکایە سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:

دکتۆر ئەمین علی موتابچی، شاعیرانی کوردو ئەدەبیاتی فارسی، گ/کۆلیجی ئەدەبیات ، زانستگای بەغدا،ژ/١٦، ١٩٧٣ ، ل٥.

دکتۆر محمەد محمەد نوری عارف ، تەئسیری زمان و ئەدەبی فارسی لەسەر ئەدەبی کوردی،گ/کۆلیجی ئەدەبیات، زانستگای بەغدا ، ژ/ ٨ ، ١٩٧٤ل٧٢.

(١٥) دکتۆر مارف خەزنەدار ، شیعری کوردی/ سیاسەت- کۆمەلایەتی- کوردایەتی نێوان هەر دوو جەنگی گێتی،گ/ڕۆشنبیری کوردستانی،ژ/١، هەولێر ١٩٩٩،ل٥

١٩١١)وكۆتایی هاتنی جەنگی یەکەم(١٩١٤-١٩١٨)،بەرە بەرە لە ڕێڕەوی کلاسیکی و کـۆن لایـداو هـەم نیشـانەکانی ڕێبـازی ڕۆمـانتیکی و هـەم بابـەت و نـاوەڕۆکی ڕۆشنگەری(تەنویری)،سیاسی،ڕەخنەی کۆمەلأیەتی لێ بەدیار کەوتن.ئەم دیاردەیە بە ڕوونـی لـە شـیعرو بەرهـەمی چەند شاعیرێك بـە دیـار دەکـەوێت، کـە دەکرێـت وەکـو شاعیرانی قۆناغی گواستنەوە، لە نێوان کۆن و نوێ، دەورەی یەکەم و دووەمـی شـاعیرانی ئـەم مەڵبەنـدە سـەیر بکـرێن، کـە بـەحوکمی بارودۆخـە تازەکـەو ئیلهام وەرگـرتن لـەو قوتابخانـە فیکـری و ئەدەبیـیـە ئـازادیخواز و تازەکەرەوانـەی لـە تورکیـا و ئێـران بـاوی سـەند بوو،جڵـەوی شـیعری کوردیـیـان لـەم ناوچـەیە بـەرەو ئاقـارێکی نـوێ وەرچەرخاند،((ئەو گۆڕانکاریە کۆمەلأتیانەی دوا بـە دوای سـەرهەڵدان و جـێگیر بـوونی شۆڕشـی مەشـروتە لـە ئێـران هاتنـە کایەوە،کاریگـەری بەسـەر هـەموو ژیـانی ئێرانیەکانەوەهـەبوو و سـەرتاپای کۆمـەڵی گـۆڕی، ئـەم ئـاڵ و گـۆڕە نـەوەك تـەنها بنیاتەکانی کۆمەڵ و بـاری ئـابووری گرتـەوە، بـەڵکو تێکـەڵ بـەبیرو بـاوەڕو ئـەدەبیات و نەریتەکانیشـمانەوە بـوو))[١٦] لێـرەوە پێویسـتە ئیشـارەت بـۆ ڕۆڵـی قـازی زادە مسـتەفا شەوقی (١٨٩٦-١٩٥٠)بکرێت کە ((یەکێکـە لـە ئـالأ هـەڵگرانی قۆنـاغی ڕۆشـنگەری و ...خـاوەنی دەنگـی ڕەسـەنی سـەردەمی خۆیـەتی))[١٧]،هـەروەها تـان و پـۆی ڕێبـازی ڕۆمانتیکی لە ڕوخسارو ناوەڕۆك بەتەواوی لە شیعر و بەرهەمەکانیدا بەدیار دەکەوێت، ئەو لەگەڵ ئەوەش سەردەمانێك لە زێدو مەڵبەندەکەی دوور کەوتۆتەوەو لـە دوایـی بـە یـەکجاری لێـی دابـڕاوە، هـەروەها تـا ئێسـتا ژیـان و بەرهەمـەکانی بەتـەواوی سـاغ نەکراونەتەوە، بەلأم دەشێ وەکو ڕابەرێکی شیعری نوێی کوردی نەك هەر لـە موکریـان بەڵکو لـە مێـژووی قوتابخانـەی ئـەدەبی کرمـانجی خـوارووی حسابی بـۆ بکرێـت.[*] مـەلا

---

(١٦) پروفسـور،آ،ج، آربری ، شعر جدید فارسی، مترجم : فتح الله مجتبایی، چـاپ پـیروز، مؤسسة مطبوعات امیرکبیر، تهران، ١٣٣٤ ،ص١٤.

(١٧)س.ج هێرش، سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم ، ل١٦.

(*) شیعرو بەرهـەمی شـەوقی، کـە تـا ئێسـتا زانـراون و تیشـکیان خراوەتـە سـەر،ئەوانەن کـە لـە گۆڤارەکـانی ئەسـتەمبوڵ، وەکو(ژین)و (کوردستان)..بلأوکراونەتەوە،جگە لەو مەیدانە شەوقی ڕووناکبیرێکی مەزن و خەباتکارێکی نیشـتیمان پـەروەر بووە، تێکەلأوی جوولأنەوەی، کورد و ئەو کۆڕو کۆمەڵە سیاسی و کۆمەلأیەتی و فەرهەنگیانە بووە کە لـە سـەرەتای سـەدەی بیستەم لە ئەستەمۆڵ پێکهاتوون.بڕوانە:-

-M.EMIN BOZARSLAN، JÎN، KOVARA KURDÎ- TIRKÎ، 1918- 1919، CILD- 1، SWDEN، 1985.

مـــارف کۆکـــەیی(١٨٧٤_١٩٤٥)لـــە بـــواری شـــیعری زانســـت پـــەروەری و ڕەخنـــەی کۆمەڵایەتیـدا دەسـتێکی بـاڵای هـەبووە، بـەڵام ئـەوەی لـەو ماوەیـەدا ڕۆڵێکـی بەرچـاوی گێڕاوە وەکو(مامۆستای شاعیرانی موکریان)[١٨] بـۆ ئـەو سـەردەمە و بـۆ ئـەو شـاعیرانەی کــە لــەدوای ئــەوەوە هاتــوون نــاو دەبــرێت، ئەبولحەســەنی ســەیفی قــازی(١٨٧٧-١٩٤٤)ناسـراو بـە (سـیف القضـات)ە، کەوا((یەکێکـە لـەو شـاعیرانەی دەکـرێ وەك پێشەنگی شیعری نیشتیمانی و سیاسـی موکریـان نێـوی بێنیـنن کـە شـوێن پـێی لەسـەر شاعیرانی دواتری موکریان بە ڕوونی دەر دەکەوێ))[١٩]. ئەم شاعیرە لـە هـەر دوولایـەنی شێوەو ناوەڕۆکەوە، مۆرکی تازەگەری و پێشکەوتن بە بەرهەمەکانی یـەوە دەردەکـەوێت، لەوێنەی: بەکارهێنانی کێشی خۆماڵی، دەربـڕین بـە زمـانی سادەو دیـالێکتی قسـەکردن، بــەکارهێنانی ووشــەی ڕەســەنو پــاراوی کــوردی، نزیــك بوونــەوە لــە کێشــە و گرفتــە کۆمەڵایەتیـەکان...، جگـە لـەو هـۆش و هەسـتی نیشـتیمانی و نەتـەوە خوازیـە گڵپـە سەندووەی، کە دواتر بوون بە مۆرکێکی بنەڕەتی ڕێـڕەو و ڕێبـازی شـیعری لـە ناوچـەی موکریان، تا ئەوەی دەتـوانین بڵێین،((کلاسـیزمی نـوێ بـە درێـژایی ٢٠ سـاڵ (١٩٢٠ - ١٩٤٠)زەبـرو زەنگـی دیکتـاتۆری و سـەرەڕای زمـان ئامـان و کـوردی قەدەغـەی دەوری سەڵتەنەتی ڕەزا شـای پەهلـەوی بـە هـەوڵ و هیمـەتی زانـاو شـاعیری نیشـتیمان پـەروەر حەسنی(سەیفولقوزات)ەوە ڕچەی بۆشکا))[٢٠]، لە سەرەتای چلەکانی ئـەم سـەدەیەو بـەر لەوەی نیوەی یەکەمی کۆتایی پێ بێت، لە هەڵ و مەرجێکی تـەواو جیـاواز و تـازەی پـڕ لە ئاڵوگۆڕی هەلایسانی بڵێسەی جەنگی دووەمی جیهانی (١٩٤٠_١٩٤٥)بـارودۆخێکی نوێ باڵی بەسەر ئێران و وڵاتانی ناوچەکەو جیهان دا کێشابوو، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ئــەنجامی بۆشــایی دەســەڵاتی ناوەنــدی، حاڵــەتێکی هۆشــیاری و بوژانــەوە بەخۆیــەوە دەبینێت و سـەرەنجام دەورو دەرەتـانێکی زێـڕین لـە بـواری فیکـرو ئـەدەب و ڕۆشـنبیری دێتــە پێشــەوە، لــەم نــاوەدا دەنــگو زایەڵــەی پۆڵــە شــاعیرێکی پێشــەنگ، کــە هێمنــیش یەکێکیان دەبێت، لە موکریانەوە بەرزدەبێتەوە، کەوا گوڕوتین و سەرو سامانێکی تـازەو

- دکتۆر مارف خەزنەدار ، لە بابەت مێژووی ئەدەبی کوردی یەوە، المؤسسة العراقية للدعاية و الطباعة،بەغدا،١٩٨٤.

(١٨) هێمن ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٣٩.

(١٩)س،ج هێرش ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٦٨.

(٢٠)سەلاحوودینی موهتەدی سەرچاوەی پێشوو ، ل٤.

بەپێزو دەوڵەمەند بۆ خەرمانی ئەم ئەزموونە ئەدەبیە پێك دەهێنێت.ئەم دەستەیە دەورەی دووەمی شاعیرانی ناوچەی موکریان یاخود (نەسلی ناوەڕاست)ی[*]پێك دەهێنن و بریتین لە ، خاڵەمین، سەید کامیلی ئیمامی(ئاوات)، عەباسی حەقیقی، محمەدی عەتری گلولانی(نوری).هەژاری موکریانی، هێمن، خالید ئاغای حیسامی(شێواو-هێدی)...کە دوابەدوای سەیفی قازی و لە بێشکەی شیعری نیشتیمانیدا پێگەیشتوون و زۆربەی شیعرەکانیان بۆ نیشتیمان پەروەری تەرخان بووە، ئەم دیاردەیە لە سەردەمی کۆمەڵەی(ژ.ك)و پاشان لە ڕۆژانی کۆماری کوردستان لە مهاباد بە ڕوونی دەبینرێ[٢١]سامانی ئەدەبی ئەم دەورەیە لە ئاکامی ئاوێتە بوون و یەکگرتنەوەی کۆمەڵێك فەرهەنگ و ڕووناکبیری هاتۆتە بەرهەم، واتە سەرچاوەکانی کارتێکردن و خوڵقانی ئەم ئەدەبە فرە لایەن و فرە جەمسەرن، هەندێکیان کوردی و خۆماڵی و هەندێکیان بێگانەن، لە سەرێکەوە. ئەمانە لە دەستپێکەوە لەباوەشی شیعری کلاسیکی کوردی و ڕۆژهەلاتیدا پەروەردە بوون، لەو لاشەوە شەپۆلە تازەکانی شیعری نوێ باوی فارسی، کە لە دوای مەشروتە لە ئێران وورژا بوو دەیهەژاندن، لەگەڵ ئەمانەش کەش و هەوای تازە نەفەسی شیعری نوێ ی کوردی کوردستانی عێراق چێژو بیرکردنەوەیانی داگرتبوو، سەر باری ئەوەی ئەم شاعیرانە لەسەر زەمین و مەڵبەندێکی بەپیت و دەوڵەمەندی پڕ لە سامانی زمان و ئەدەبی نەتەوەیی (فۆلکلۆر)دا چاویان هەڵێنابوو، کەتام و بۆیەکی شیرین و تایبەت بە ئەدەبەکەشیان دەبەخشێت، بەم ڕەنگە و لە ئاکامی ئاوێتە بوونی ئەم جەمسەرو جۆگەلەو سەرچاوانە خەرمانێکی ڕەسەن و تاقی کردنەوەیەکی ئەدەبی دەوڵەمەند و تایبەت بەم هەرێمە، هاتۆتە بەرهەم،کە لایەنێکی بەرچاو لە مێژوو کەلەپووری ئەدەبی میللەتەکەمان پێك دەهێنێت، هەندێ جاریش لەلایەن نووسەرو ڕووناکبیری خودی ئەو مەڵبەندە بە (قوتابخانەی موکریان) یا بە (مەکتەبی موکریان)ناو دێر دەکرێت، ((ئەو مەکتەبەی دەکرێ بە (مەکتەبی

(*) لە بەکارهێنانی ووشەی (ناوەڕاست) مەبەستێکی سێ لایەنە ڕەچاو کراوە:-

١-ئەم دەستە شاعیرە لە نێوان هەردوو نەسلی کۆن و نوێ ، یەکەم و سێ یەمی شاعیرانی ناوچەی موکریان هەڵکەوتوون.

٢-لە نیوە و ناوەڕاستی سەدەی بیست (١٩٤٠-١٩٦٠)لە هەرەتی ژیان و شاعیریەتی دا بوون.

٣- لە نێو کۆمەڵێك شەپۆڵ و ئاراستەی ئەدەبی و لە ژێر کاریگەری چەند ڕێبازێکی ئەدەبی و فەرهەنگی جیا جیا ژیاون و پێگەیشتوون.

(٢١)دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسول ، ئەدەبیاتی نوێی کوردی، هەولێر،١٩٨٩،ل١٥٥

موکریان) له مێژووی ئەدەبی کوردیدا ناو ببرێت، هەر چەند بەپێی پاراستنی وەزنی عەرووزی و ڕیعایەتی کێش و قافیەو دارشتنی شیعر لە قالبی دوو نیوە بەیتی هاوتادا هەر لەسەر شێوەی شیعری کلاسیکی کوردی دەڕۆیشت،بەلام چ لە ناوەڕۆك و ئامانجەکانی گوتن وە چ لە شێوازی بەیان و هەڵبژاردنی ووشەدا خۆی لە مەکتەبی (کلاسیکی کۆن) جیاکردەوە))[٢٢] هێمنی شاعیری ئێمەش یەکێکە لە ڕێبوارانی پێشەنگ و ڕێبەرانی ئەم کاروان و ئەزموونە ئەدەبیيە پڕ شۆڕەی موکریان، کە هەم لە ڕووی زۆری بەرهەم و فرە ڕەنگی داهێنانەوە، هەم لە ڕووی بەردەوامی و ئامادەیی هەمیشەیی لەماوەی نیو سەدەدا، لە سەرجەم مەیدانەکانی داهێنانی ئەدەبی و ڕووناکبیری کوردی دا، توانیویەتی لە چوارچێوەو سنووری ناوچەیی‌و هەرێمایەتی لە دایك بوون و پێگەیینی خۆی دا تێپەڕێ و ژیان و بەرهەم و کۆششی، تێکەڵ بە دەریای مێژوو کەلتوری نەتەوەکەی بێت.

لە نیوەی دووەمی ئەم سەدەیە، ئەم قوتابخانە ئەدەبیيە، نەوەیەکی نوێ، وەکو دەورەی سێ یەمی شاعیرانی ناوچەی موکریان، دێنێتە سەر شانۆی دنیای شیعرو ئەدەبیات و داهێنان، کە سوارەی ئێلخانی زادە(١٩٣٧-١٩٧٦) فاتیحی شیخ الاسلامی (چاوە)، عەلی حەسەنیانی (هاوار)(١٩٣٩-١٩٩٠) سێ کوچکەی شیعری نوێی کوردی ڕۆژهەلاتی کوردستانیان لە سالانی (١٩٥٠-١٩٦٠) پێکەوە ناوە و لە پاڵ دەستەیەك لە هاوڕێ یانیان، لە وێنەی، عومەری سوڵتانی(وەفا) مصلح شێخ الاسلامی (ڕێبوار)، دکتۆر عابد سەراج الدین (هێژا). ئالای نوێ خوازی و تازەکردنەوەیان لە شیعری کوردی بەسەر شانی خۆیانەوە هەلگرتووە و خستوویانەتە سەر ڕاستە شەقامی ڕێبازی ڕیالیزم و ئەدەبیاتی هاوچەرخ[٢٣] . (بڕوانە پاشکۆی/ ٣). لە کۆتایی ئەم بەشەدا هەوڵ دەدەین سیماو تایبەتمەندیەکانی ئەم ئەزموونە شیعریەی ناوچەی موکریان لە ڕووی ڕووخسار و ناوەڕۆکەوە،بەڕەچاو کردنی شیعرو بەرهەم و داهێنانی دەورەی دووەمی

---

(٢٢)سەلاحوددینی موهتەدی ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٤

(٢٣) جوان بۆکانی ، پێشڕەوانی شیعری نوێ لە ڕۆژهەلاتی کوردستان، هەواڵنامەی مەڵبەندی ڕۆشنبیری کورد، ژ/(٧٧-٧٨-٧٩)ساڵی ٧، لەندەن،١٩٩٦. هەروەها بڕوانە:- ڕ/پەیام ژ/(٢-٣-٤-٦-٧-١٠)، لەندەن١٩٩٧ ، ١٩٩٨.

- شایانی سەرەنجە کەوا سوارە و چاوەو هاوار کە بە نەسلی یەکەمی تازە کردنەوەی شیعری ڕۆژهەلاتی کوردستانیش دەناسرێن، هەرسێکیان خەڵکی ناوچەی موکریانن.

شاعیرانی ئەم ناوچەیە، کە قورسایی ئەم ئەزموونە ئەدەبیە پێك دەهێنن، لە چەند خاڵێکدا کۆبکەینەوە:-

١-مەبەست و ناوەڕۆکی شیعری کلاسیکی کوردی لە (غەزەل و موناجات و، تەسەوف و عیرفانەوە...) دەگۆڕێت بە ناوەڕۆکێکی خۆماڵی، نیشتیمانی و شۆڕشگێڕی.

٢-شیعر هێڵی زمانی ڕەق و ووشك و، ووشە ئارایی بێگانەو باوی کۆن بەر دەدات و، زمانی پاراو و وشەی ساکاری خۆماڵی، دەبێتە کرو قوماشی داهێنانی ئەدەبی.

٣-شیعرو ئەدەب لە چوارچێوەی مزگەوت و خانەقا و دیوەخانان دێتە دەرو ڕەنگی کۆمەڵایەتی و بەرەنگاری و سیاسی بە خۆیەوە دەگرێت.[٢٤]

٤-شیعر لە ئاستانەی هەوڵی ئازاد بوون دایە لە کۆت و بەندی کێش و عەرووزی بێگانەو رووەو چوار چێوەو کێشی ڕەوان و خۆماڵی.

٥-شیعر و ئەدەب لە ئاسمانی خەیاڵ و فەلسەفەو میتافیزیکەوە، دادەبەزێت و دەبێت بە ڕەنگدەرەوەی جیهانی واقع و دەربڕی خەم و ئاواتی خەڵك و چەکی ڕێگای هۆشیاری و خەبات و نەجات.

٦-مەسەلەکانی پێشکەوتن و ڕزگاری و ئازادیخوازی، ململانەی کۆمەڵایەتی، سەربەستی و ڕەهایی ژن، هۆشیاری کۆمەڵ، بەگژداچوونەوەی خوو نەریتی کۆن،... دەبنە باس و بابەتی باوی بەرهەمی ئەدەبی.

(٢٤) س.ج. هێرش ، سەرچاوەی پێشوو ، ب٢ ، ل٣٣.

١/٣/ سیاسەت

هێمنی خەباتکار و تێکۆشەری سیاسی:

دوا ڕۆژەکانی خولی فەقێ یەتی هێمن، ئەو ماوەی کە لە دێی کولیجە لای مەلا ئەحمەدی فەوزی زانا و ڕووناکبیر و نیشتیمان پەروەرداماوەتەوە، هەر چەندە تەنیا ساڵ و نیوێك بوو، بەلاّم لە حەقیقەت دا هەر ئەو ماوە کەم و کورت خایەنەیە کە ڕێڕەوی هۆش و هەست و ژیان و پاشە ڕۆژی ڕەنگ ڕێژو ئاراستە کردووە، ئەو خۆی ئەم ڕاستیەمان بۆ دەستنیشان دەکات،((دەبێ بڵێم من دەستکردی فەوزیم، ئەو هەڵی وەشاندم و تێکی هەڵشێلاّم و سەر لە نوێ دروستی کردمەوە، ئەو ڕێگای ژیانی پێ نیشان دام، بێ گومان ئەگەر نەچووبامە خزمەت فەوزی و لە کن ئەو ماموّستایەم نەخوێندبا ڕێبازی ژیانم ئەو ڕێبازە نەدەبوو کە گرتم و پێی دا ڕۆیشتم و ئێستاش بەرم نەداوە))[٢٥]. ئەو تەمەنەی تاقی گەنجێتی هێمن، واتە(١٨-٢٠)ساڵی دیارە لە ژیانی هەر مرۆڤێك سەردەمێکی گرینگ و ناسکە، بەڵکو چارەنووس سازیشە، تیادا هۆش و هەستو بیر، مەیل و ئارەزووەکانی مرۆڤ پێدەگەن و ڕەوت و ئاسۆی ئایندەشی لێ بەدیار دەکەوێت. دیارە زۆرشت هەبووە، کە هێمن تا ئەو ڕۆژانە لێی بێ ئاگابووە:((ئەو تێی گەیاندم من ڕۆڵەی کوردم و کوردیش نەتەوەیەکی بێ بەش و چارەڕەش و زۆر لێکراوەو دەبێ ڕۆڵەکانی لە پێناوی ڕزگارکردنیدا فیداکاری بکەن و لە خۆ بووردوویی نیشان بدەن... ئەو فێری کردم ولاّتەکەم خۆش بوێ و پێی هەڵ بڵێم ... ئەو دیوانی شاعیرە شۆڕشگێڕەکانی فارسی بۆ پەیدا کردم و هانی دام بیانخوێنمەوە و شتیان لێ فێربم، بەلاّم سوێندی دام قەت بە فارسی شیعر نەڵێم و هەتا بۆم دەکرێ بە کوردی بنووسم))[٢٦] لێرەوە فەوزی نەك تەنیا فێرکار و وانە گۆی زانست و زانیاری و بابەتە ئاینیەکان بووە بۆ هێمن، بەڵکو ماموّستاو پێشڕەوی ڕێگای خەبات و کوردایەتی و تێکۆشانیشی بووەو پەروەرد یارێکی دڵسۆزو مەزن و بیر ڕووناکیش بووە، ئەمە نەك هەر سەبارەت بە هێمن بەڵکو لە مێژووی ناوچەکەش شوێن پەنجەی دیار بووە، کۆمەڵێك لەو لاوە کوردانەی لە پاشان ڕێگای خەبات و کوردایەتیان گرتۆتە بەرو

---

(٢٥) هێمن ، لە کوێ وە بۆ کوێ، تاریك و ڕوون ل١٠.

(٢٦) هێمن ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٠.

ئازایانە کوردایەتیان کردووە شاگردی فەوزی بوون و لە سەر دەستی ئەو پێگەیشتوون، تەنانەت پێشەوا قازی محەمەدیش یەکێك بووە لـە شـاگردەکانی فـەوزی[٢٧] هـێمن هـەر ئەو کاتەی لە خزمەت فەوزی دا دەبێت((ئەوین و هەسـتی نەتەوایـەتی، دڵ و دەروون و بیرو مێشکی دەتەنێتەوە))[٢٨]، بارتەقای سالآنێکی زۆری تەمەنی ڕابـردووی، زانیـاری و هۆشـیاری وە سـەر یـەك دەنـێ، لـە دەریـای بـیری پـاك و پـیرۆزی مامۆسـتاکەی، دوڕو گەوهـەری بـێ وێنـە هـەڵ دەهێنجـێ. ئـەوان مامۆسـتا و شـاگرد نـەبوون، بـەڵکو (پـیرو مورید) بوون، لە سەرچاوەی یەك عەشقی پیرۆزدا ئاویـان دەخـواردەوە، کـە عەشـقی بـە سۆزی نیشتیمان و نەتەوەکەیان بـوو. ئـەو کاتـەش کـە هـێمن دەسـت لـە خوێنـدن هـەڵ دەگرێت و دەگەڕێتەوە بۆ ناو ئامێزی خێزانەکەی لە شیلاناوێ، کەسێکی دیکـە دەبێـت، هۆشـیاری سیاسـی لـە پلەیـەکی بـەرزدا دەبێـت، بۆیـە کتێـب و گۆڤـار و ڕۆژنامـەی لـێ نـابڕێن، بـە شـوێن هـەواڵ و بـاس و خواسـتی ڕووداوەکـانی جیهـان دا دەگـەڕێ و بـە پەرۆشەوە چاودێری ئاڵ و گۆڕەکانی سەر گۆڕەپانـەکانی سیاسـەتی دنیـا دەکات، دەبێتـە هاوڕێ و هاودەمی ئەو لاوانەی کە هەوای نیشتیمان پەروەرییان کەوتبووە سەر، لەگـەڵ زەبیحی، ڕەسولی میکایلی، قزلجی، نانەوازادە و هەژار...دا یەك دەگرێتەوە، کە دواتر لـە ژیانی سیاسی ڕۆژهەلاتی کوردستان دا دەوری کاریگەریان گێڕاوە. لـە دوایـەش هـەر ئـەم ئەڵقەیە بوو لە لاوانی هۆشـیار و ئـازادیخواز کـە بـوون بـە نـاوك و بنـەمای پێـك هـاتنی ڕێکخراوێکــی سیاســی- نەتــەوەیی خــەباتگێڕ، بــە نــاوی (کۆمەڵــەی ژیانــەوەی کورد)(ژ.ك)ەوە.

لـە ڕیزەکـانی ئـەو ڕێکخـراوەدا کـە بـەنهێنی لـە (٢٥ی گەلاوێـژی ١٣٢١ش/١٦ی‌ئـاب ١٩٤٢م)پێکهاتبوو، تێکۆشانی سیاسـی و چالاکی ئـەدەبی و ڕۆشـنبیری بەیەکـەوە گـرێ درابوون. لە کۆڕو کۆبوونەوەکانیان دا، بە مەبەستی پەرەپێدانی خوێنـدەواری کـوردی و جـۆش دان و بزوانـدنی هەسـت و هۆشـی کوردایـەتی، شـیعری شوڕشـگێڕانەی شـاعیرانی کوردیـان دەخوێنـدەوەو بـلاّو کـردەوە.هێمن هـەر زوو دەبێتـە ئەنـدامێکی چـالاك و

---

(٢٧) بۆ زانیاری زیاتر تەماشای ئەم سەرچاوانە بکە.
- كريم حسامي ، قافلة من شهداء كردستان ايران ، ترجمة: نزار محمود، بغداد ، ١٩٧٣.ص١٤.
- مجتبی برزویی ، اوضاع سیاسی ایران ، چ ١ ،،تهران، ١٣٧٨ش.

(٢٨) عەلی پاسبار ، هێمن و ئەوین و بیری کۆمەلآیەتی ، کنگره بزرگداشت فرزانگان کرد، چ ١.جلد٢، انتشارات صالاح الدین ایوبی،١٣٧٧، ص٨٦٩ ، بۆ لەمەو دوا: کنگره بزرگداشت...ل .

وەفاداری کۆمەڵـە. ئەمـە گـۆڕانێکی سـەیرو بنـەڕەتی لـە هـەڵس و کـەوت و ڕەوشـت و کەسایەتی هێمن پێك دێنێ، لەو ساوە خەم و ئـاواتی شـەو و ڕۆژی دەبێتـە تێکۆشـان بـۆ خزمەت بەخشین بە کۆمەڵـەو ڕزگـار بـوونی کـورد، لـەو پێنـاوەش دا دەسـت لـە هـەموو حەزوو ئارەزوویەکی کە هەیبوو بەر دەدات.لێرە بە دواوە هێمن لە ژیانی کۆمەلأیەتی و سیاسـی و ئـەدەبی خـۆی دا دەچـێتە قۆنـاغێکی تـازەوە، ئـەدەب و سیاسـەت و گیـانی حزبایەتی لەلای ئاوێتـە دەبـن، لـە نووسـین و بلأوکردنـەوەی گۆڤـاری (نیشـتمان) زمـان حاڵی کۆمەڵەی(ژ.ك)دا هاوکاری دەکا و شیعر و نووسینەکانی لە زۆربەی ژمارەکانی ئەو گۆڤارەدا بلأودەبێتەوە.بەلأم ئەم نازناوە، (هـێمن) لای ژمارەیـەکی کـەم لـە هاوکارەکـانی نــەبێت. کەسـێکی نەناسـراو دەبێـت. تائـەو ڕۆژەی کـۆنگرەی دامەزرانـدنی حیزبـی دێموکراتی کوردسـتان دەگیرێـت ولـە مزگـەوتی سـووری مهابـاد هـێمن بـۆ یەکـەم جارلـە بـەردەمی خـەڵك ولـە کـۆڕی کـۆنگرەدا، لەسـەر مینبـەری ئیمـامی مزگەوتەکـە شـیعر پێشکەش دەکات، ئەوسا دەزاندرێت، کە هێمنی شـاعیری گۆڤـاری نیشـتمان، سـەید محمـد ئەمینی شـێخە لئیسلامیـیە. ئـەنجا بـەم شـێوەیە لـەم ڕۆژگـار و سـەرەتایانەوە، شـیعر و ئـەدەب و سیاسـەت، ژیـان وخـەبات و کوردایـەتی، لای ئـەم شـاعیرە، وا یـەك دەگرنـەوەو ئاوێتە دەبن،کە زەحـمـەت لـە ژیـانـی کە سێکی دیکەدا ئـەم دیاردەیـە وا بـە تێکچـژراوی بەدی بکرێت، بە شێوەیەکی ئەو تۆ کە دەبن بە ژیـن و قـەدەرو چارەنـووسـی، تـا ئــەو ڕۆژەی ئەستێرەی ژیـان و بـەختی لەکـەڵ ئـاوا دەبـێت.

٢/ یەکگرتنەوەی جەمسەرەکان(١٩٤٥-١٩٨٦)

٢/ ١/ مەکۆی ژیان و بەرهەم و تێکۆشان:

پایزی سالّی (١٩٤٥)م، (حیزبی دێموکراتی کوردستان)(*) لەسەر بنەمای کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد دادەمەزرێت، قازی محمەد کە پێشتر بەناوی (بینایی) وەکو ئەندام و پیشتیوانێکی گەورەی کۆمەڵە بوو،بە سەرۆکی ئەم حیزبە تازەیە هەڵ دەبژێردرێت. لە پێناوی پڕکردنەوەی بۆشایی سیاسی و نەبوونی دەسەڵات لە ناوچەی مهاباد، کۆمیتەی ناوەندی حیزب کۆڕێك بە ناوی (هەیئەتی ڕەئیسەی میللی) لە ئەندامەکانی، بە سەرۆکایەتی(حاجی بابە شێخ) پێك دەهێنێ، بەمەبەستی پاراستنی نەزم و ئەمن و ئاسایشی خەڵك و هەڵسوڕاندنی کاروباری ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی... هێمن لەلایەن قازییەوە، وەکو سکرتێری ئەم هەیئەتەو لە بەر دەستی حاجی بابە شێخ دا دەست بەکار دەبێت. بەوهۆیەی ئەم ئەرکە تازەیەی لەلاگران و لەگەڵ حەزو هەست و خولیاکانیدا ناگونجێن، لە دوای چەند مانگێك دەستبەرداری ئەم کارە دەبێت و دەچێتە بەشی ڕاگەیاندنی حیزب[٢٩] بە وتار و شیعرو نووسین لە چاپەمەنی و ئۆرگانەکانی ئەو کاتەی وەکو،ڕۆژنامەی کوردستان، گۆڤاری کوردستان، هاواری کورد، هاواری نیشتمان، گڕوکاڵی منداڵانی کورد، هەلاڵەو، هەروەها لە هەڵسوڕاندنی کاروباری فەرهەنگی چالاکانە بەشداری دەکات. لە زستانی (١٩٤٦) لە شاری مهاباد ئاڵای ئازادی کورد هەڵ دەکرێت، هێمنی ناسك خەیاڵ چاوو دڵی بە دامەزراندنی (دەوڵەتی جمهوری کوردستان) ڕوون دەبێتەوە، گەلێك سروود و بەستەی سەر فرازی بۆ کۆماری تازەو ئاڵای شەکاوە و پێشەوا مەزنەکەی دەهۆنێتەوە، هەر لە سایەی کۆماریشدا نازناوی (شاعیری میللی)(*)پێ دەبەخشرێ. لەوان ڕۆژان دا ((ولاتپارێزانی کورد لە هەر چوار پارچەی

(*) دواتر و لە سەرەتای حەفتاکان دا دەبێت بە (حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران)-حدکا.

(٢٩) هێمن ، لە کوێ بۆ کوێ ، ل٢٤.

(*)بەبروای من ئەم نازناوە کە لە کاتی خۆی بە بالاّی هەژار و هێمن دا بڕواە، دوایی لای ئێمەش دراوەتە پاڵ قانیع و تەنانەت گۆرانیش ، زیاتر بەمانای شاعیری گەل یاخود شاعیری نیشتیمانی و نەتەوەیی دێت، وەك ئەوەی بەو مانایە بێت کە شیعرو بەرهەمی ئەمانە لە ڕووی سادە و ساکاری و ڕەوانی یەوە، لە شیعرو بەرهەمی ئەدەبی میللیەوە نزیکە، کە ئەمەی دوایی زادەی قۆناغێکی مێژوویی تایبەتە. چونکێ ئەم وەسفە لەو دید و بۆچوونەوە هاتوە کە پێی وایە شیعر و ئەدەب بە شێوەیەکی گشتی پێویستە هەڵقولاّوی ناخی گەل و بە زمانی گەل و لە پێناوی گەل دابێت. لەم بارەوە بڕوانە:-

کوردستانەوە ڕوودەکەنە مهاباد، کۆماری تازە دەبێتە نیشانەی خواستی هەزار ساڵەی کورد))[٣٠]، لەمەوە هێمن نێوان و پەیوەندی دۆستانە لە گەڵ پیاوانی ئازادیخواز و ڕووناکبیرانی کوردستانی عێراق پەیدا دەکات کە لەو کاتە یاوەر و هاوکاری کۆماری کورد بوون، بۆ نموونە قانیعی شاعیر (١٨٩٨-١٩٦٥) یەکێك بووە لەو کەسانەی کە هێمن لەو کاتەدا سوودی زۆری لە ئەزموونی ئەدەبی ئەو شاعیرە وەرگرتوە،هەر لەو ساڵەدا هێمن ژن دەخوازێ و خێزان پێکەوە دەنێت، یادگار و بەربوومی ژیانی خێزانداری هێمن و ئایشەخانی خێزان و کچە خاڵی، کە چل ساڵی پڕاوپڕ لە تاڵی و سوێری و ناکامی بوو، تاقە کوڕێکە بەناوی (سەلاح) کە ئێستا لە مهاباد دادەنیشێت.

تەواو ساڵە وەختێك لە دوای ڕاگەیاندنی کۆمار لەشکری شاهەنشاهی هێرش دێنێتە سەر کۆمار، مهاباد و ناوچەکانی دیکەی کوردستانی ئێران داگیر دەکاتەوە، سەرانی کۆمار دەستگیر دەکرێن و لە (٣١ی ئاداری ١٩٤٧) هەر لەو مەیدانەی کەبۆ یەکەمجار بانگی ئازادی و ئاڵای سەربەخۆیی تیادا هەڵ کرا، قازیەکان سێدارەیان بۆ هەڵ دەبەسترێت، هێمن دوای ئەو کارەساتە بە ڕۆژێك، بەدڵێکی شکستەو پڕ لەداخ و پەژارە ڕووەو کوردستانی عێراق سەر هەڵ دەگرێت و لە قەڵادزێ دەگیرسێتەوە، ساڵێکیش دوای ئەوە ڕەوشەکە کەمێك ئارام و ئەویش سۆزی غەریبی و یادی ماڵ و خێزان و کەس و کار تینی بۆ دێنێ، ڕووەو ڕێگای گەڕانەوە بۆ هێلانەکەی هەنگاوی پێ گورج دەکات، وەکو ڕێبوارێکی شکست خواردوو خۆ لە ئامێزی شیلاناوێ داوێتەوە، چەندێك دواتر لەگەڵ ئازادیخوازانی حیزبی دێموکرات وبزووتنەوەی نیشتیمانی ئێران دەکەوێتەوە هاوکاری، ساڵی (١٩٤٨) لە دوای هەوڵێکی سەر نەکەوتووی کوشتنی شا لە زانستگای تاران، خولێکی تازە لە ڕاوەدونان و زوڵم و ستەم لە سەرتاسەری ئێران لە ئاست تێکۆشەرانی جووڵانەوەی نیشتیمانی دەست پێدەکات، هێمن ناچار، بەحەشاردراوی ژیان بەسەر دەبات. لە پەنجاکان و سەرەتای شەستەکاندا، شیعرو بەرهەمی هێمن، ئاوێنەیەکی ڕوونی هەورازوو نشێوی باری ژیان و گوزەرانی خۆی، یاهەڵکشان و داکشانی بارودۆخی ژیانی خەڵکی کورد و جوڵانەوەی نیشتیمانی یە لە کوردستان و سەرتاسەری ئێران، یا لە ماڵی خۆی یالە خۆ حەشاردان و دەربەدەری بووە،پۆلیس و ئەمنیە بە دوایدا گەڕاون،

-د. عبدالرحمن قاسملو ، شاعیری گەل ، تاریك و ڕوون(پێشەکی)،ل أ-س.

(٣٠) **Joyce BLAU** ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٤.

ساڵ و مانگ و ڕۆژی تێپەڕاندووە و لە چاکترین حاڵەت دا کە لە ماڵی خۆی بووبێت، ئەوا پۆلێك جاسووس و چاودێری بەدەوروبەردا گەڕاون، لەو ماوەیەدا باوك و دایك و ئازیزانی ماڵ ئاوایی لێ دەکەن،هێمن پشتی لەژێر کارەساتان دا دەچەمێتەوە، هەر لە تەمەنی لاویدا پیر دەبێت، ئەوەی کە هەتا سەر لە بۆی وەفادار دەبێت، هەر شیعر و بەهرەو هونەرەکەی دەبێت. لە ساڵی (١٩٦٨)لە ئەنجامی خوێن ڕێژی بە سام و بێ ڕەحمانەی دەسەڵات و هەڵمەتی ڕەشبگیری بۆ سەر خەڵکی ئازادیخوازی کوردستان، دەرەتانێك بۆ ژین و گوزەران و ئارام گرتن لەبەردەم هێمن دا نامێنێتەوە، بە ناچاری پشت لە هەموو شت دەکات، ماڵ و خێزان، ژیان و سامان، زێدو کەس و کار و روو دەکاتە کوردستانی عێراق. سەرەتا لە ناوچەی باڵەکایەتی دەگیرسێتەوەو لە دوایی لەگەڵ هەڤاڵەکانی لە حیزبی دێموکراتی کوردستان یەك دەگرێتەوە.

پایزی (١٩٦٩) لە دووەمین کۆنفرانسی حیزبی دێموکرات، هێمن بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژاردراوە و لە پاشان لە هەموو کۆنفرانس و کۆنگرەکان، تاوەکو دابرانی لە سەرەتای هاوینی(١٩٨٠)لە پۆستی ئەندامی سەرۆکایەتی ئەو حیزبەدا ماوەتەوە[٣١]ساڵی (١٩٧٠)دەگوێزێتەوە بەغداو لەگەڵ هەڤاڵەکانی لە ماڵێکی حیزبی دا دەژی [٣٢]. لێرەوە ماوەیەکی بەپیت و دەوڵەمەند بە ئەزموونی ئەدەبی بەرزو بە نرخ، پڕ لە ئەفراندن و داهێنان و نووسین و چالاکی ڕۆشنبیری لە ژیانی هێمن دەست پێ دەکات. یەکەم کۆمەڵە شیعری لە دیوانێك دا بەناوی (تاریك وروون) لە ساڵی (١٩٧٤) لە بەغدا بە چاپ دەگەیەنێت، هاوکاری لەگەڵ کۆڕ و کۆمەڵە ئەدەبی و ڕووناکبیری و زانستی- یەکانی وەکو، یەکێتی نووسەرانی کورد، کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کورد، کۆڕی زانیاری کوردو دەزگای رۆشنبیری کوردی،دەست پێ دەکات. بە دەیان شیعر و چیرۆك و وتارو لێکۆڵینەوە، لە گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکان بڵاو دەکاتەوە. هەر لەو ساڵانەدا چەند وتارێك وەکو سەرەتا و پێشەکی، یا نرخاندن و هەڵسەنگاندن، بۆ چەند

---

(٣١) بۆ زانیاری زیاتر لەو بارەوە، سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:

-عبدالله حسن زادە ، نیو سەدە تێکۆشان، بلاۆکراوەی کۆمسیونی چاپەمەنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران،

- بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، گەلاوێژی ١٣٧٤ش/١٩٩٥م.

– بەرگی دووەم، چاپی دووەم، پۆشپەری ١٣٧٦ش/١٩٩٧م

-جەلیل گادانی ، ٥٠ساڵ خەبات ، چاپخانەی وەزراەتی ڕۆشنبیری هەرێمی کوردستان ،ساڵ ؟.

(٣٢) عبدالله حسن زادە ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٦٤.

کتێب و چاپکراوی بەرهەمی ڕووناکبیری ئەو سەردەمە دەنووسێ وەکو، شەڕەفنامە، پێکەنینی گەدا، قەلای دمدم،...کە هەریەکەیان لە بواری خۆیدا، وەکو دەقێکی ئەدەبی نایاب و لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی و ڕەخنەیی ووردو کەم وێنەیە[٣٣] لە باری بوژاندنەوەو زیندوو کردنەوەی کلتووری نەتەوەیی کورد، هەر دوو بەرگی بەیت و گۆرانی و دەقە خۆماڵییە کوردیەکانی ناوچەی موکریانی، نووسراوی(ئۆسکارمان)ی ئەڵمانی، کە لە ژێر ناونیشانی (Die Mundart der Mukri-Kuerden) لە ساڵانی (١٩٠٦ و ١٩٠٩) لە بەرلین هاتبووە چاپکردن، لە دوای ساخکردنەوەو هێنانە سەر ڕێنووسی کوردی بە پێشەکی و لێکۆڵینەوەی ووردو، لە دوو بەش لە ژێر ناوی (تحفە مظفریە)دا، لەسەر ئەرك و لە چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد چاپ و بلاو دەکاتەوە[٣٤] جێ بەجێ کردنی ئەم ئەرکە مەزنە نیشانەیەکی زیرەکی و هۆشیاری و دووربینی هێمنە لە بواری زیندووکردنەوەی سامان و کەلەپووری نەتەوەیی میللەتەکەمان. سەرباری ئەمانەش هێمن لەو ساڵانەدا بەرپرسی بەشی ئەدەبی دەبێت لە ڕۆژنامەی (کوردستان). ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دێموکراتی کوردستان ئیران، لە دەورەی سێیەمی بلاوبوونەوەی دا لە بەغدا لە ساڵی (١٩٧١)بە دواوە و چەندین شیعر و وتاری تیادا بلاو کردۆتەوە، وەکو چۆن لە (تێکۆشەر)ی گۆڤاری ناوخۆیی حیزبیش کە لە ساڵانی (١٩٧٥ - ١٩٧٦) لە بەغدا دەرچووە، وتارو لێکۆڵینەوەی سیاسی بلاوکردۆتەوە[٣٥] .

ساڵی (١٩٧٥) بە دواوە، پاشەکشەی جولانەوەی نیشتیمانی لە کوردستان جۆرێك لە بۆشایی سیاسی و گیانی لە دەروونی خەڵکی نیشتیمان پەروەر و ڕۆڵە ئازادیخوازەکانی

---

(٣٣) بۆ زانیاری زیاتر سەیرێکی ئەم بەرهەمانە بکە:

-شەڕەفخانی بدلیسی ، شەرفنامە ، ل٦٣.

-حەسنی قزلجی ، پێکەنینی گەدا ، لە بلاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا،١٩٧٢.

-عەرەب شەمۆ ، قەلای دمدم ، شوکور مستەفا ،کردویە بە کرمانجی خواروو، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا١٩٧٥.

(٣٤) ئۆسکارمان ، تحفە مظفریە ، بە زمانی کوردی موکری، پێشەکی و ساخکردنەوەی هێمن موکریانی،

-بەشی یەکەم و بەشی دووەم ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٥.

(٣٥) عبداللە حسن زادە ، دیدارێکی تایبەتی ، کۆیە ،٢٠٠٠/٥/٢٨.

گەلی کورد پێك هێنابوو، لەو ساڵانەدا کە هێمن بە شارەکانی کوردستان دا دەگەڕاو لە کۆڕ و کۆبوونەوان دا شیعرو هۆنراوەی دەخوێندەوە لە وێنەی پشکۆی ئاگر و ژیلە، ئاگردانی ساردەوەبووی دڵ و دەروونی کوڕو کاڵ و لاوەکانی دێنایەوە جۆش و خرۆش، ببوو بە شاعیری تاقانەو خۆشەویستی ناو کۆمەڵانی خەڵك، کوڕ و کیژەکانی کوردستان دەیان پەرەست و بە هەزارانیان تا سوق و تامەزرۆی دیدار و بیستنی شیعر و هۆنراوەکانی بوون، لەم هەڵ و مەرجەدا دووەمین کۆمەڵە شیعری بەناوی (ناڵەی جودایی)لە بەغدا و لەساڵی (١٩٧٩) دا بڵاو دەبێتەوە. کە تیایدا شاعیر لە وێنەی((بەردی خارێندراوی بەر شەرارەی کوورە))[٣٦] لە ئەزمونی سۆزو سووتانی شیعر بە چلە پۆپە دەگات. خەڵکی ئازادیخوازی کورد لە ڕاپەڕینی جولانەوەی نیشتیمانی و شۆڕشی گەلانی ئێران (١٩٧٨ - ١٩٧٩)چالاکانە بەشداری دەکەن. دوای سەرکەوتنی ئەو شۆڕشە و لە نیوەی دووەمی (١٩٧٩)دا هێمن دوای ساڵەهای ساڵ، دوابەدوای گەڕانەوەی بەرپرسانی حیزبی دێموکرات و هەموو ئازادیخوازانی ئێران، بۆمهابادی زێد و باوانەکەی، ژوانگەی ئەوین و شیرینە نیشتیمانەکەی، دەگەڕێتەوەوپێشوازییەکی گەرم و شکۆدار و بێ وێنەی لێ دەکرێت.

٢/٢/ دوا قۆناغ:

دوابەدوای سەرکەوتنی ڕاپەڕینی گەلانی ئێران، هەڵ و مەرجێکی ئازاد و سەربەست لە کوردستانی ئێران پێك دێت، بەمەبەستی بە دیهێنانی خواستە نەتەوەیی و مێژووییەکانی گەلی کورد، جولانەوەی نیشتیمانی لە کوردستان پێ لەسەر مافە ڕەواکانی گەلی کورد دادەگرێت، لەم ناوەدا جیاوازی لە دید و بۆچوونی سیاسی لە نێوان جولانەوەی کورد و حیزبی توودەی ئێران بەرپا دەبێت. حیزبی ناوبراو لە جوولانەوەی نیشتیمانی کوردستان دەخوازێت کە پشتگیری تەواو و بێ چەند و چوون لە ڕژێمی تازە بکات، بەو ئیعتیبارەی ڕژێمێکی (ئەنتی ئیمپریالیستی)یە، هات و پشت لە داخوازیە ڕەواکانی گەلی کوردیش بکات، نابێ بەگژی دابچنەوە[٣٧]، ئەمە لەکاتێکدا کە زۆربەی

(٣٦) غەریب پشدەری و حەمە کریم ، هەورامی ، لە دیدارێك دا ، ١١/٥/٢٠٠٠.
(٣٧) کەریم حسامی ، لە بیرەوەریەکانم ، بەرگی حەوتەم ، ستکهۆڵم ، ١٩٩٣،ل٧١.

ناوچـه کوردنیشـینەکان ئـازاد و کاروبـاری بەدەسـت کـوردان خۆیانـەوە بـوو، خـەڵکی کوردستان لە دوای ساڵانێکی پڕ لە ئێش و دەردو ژان و ستەم، تامی ئازادیان چەشـتبوو، بۆیە ئامـادە نـەبوون دەسـت بـەرداری ئـەو ئازادیـە بـن، لەسـەر داوای (خـود موختـاری) سوور بوون و نەچوونە ژێرباری داخوازیەکانی حیزبی توودەوە. لەم سەروبەندە هەندێ لە ڕێبەرانی حیزبی دێموکرات، کـە لـە ژێـر نفـووزو کاریگـەری حیزبـی تـوودە دابـوون، وەکو غەنی بلووریان و دکتـۆر ڕەحیمـی قـازی کـە دواتـر بـە (گروهـی حـەوت نەفـەری) ناسران، لە حیزبی دیموکرات هەڵبڕان و دایانە پاڵ ڕژێمی تاران کـە هێمنـیش یـەکێکیان بوو. ئەمانە لە دوای جیابوونەوەیان نەیان توانی هیچ بـەهیچ بکـەن، بۆیـە لـە بەریـەك هەڵوەشانەوە و پەرتەوازە بوون، هێمنیش خۆی کێشایەوەو چـوو لـە دێیەکـەی خۆیـان، لە شیلاناوێ لێی دانیشـت. سـاڵی ۱۹۸۳ (پاشـەرۆك)ی مامۆسـتا هـێمن، لەبەرگێکـدا لـە مهاباد چاپ دەبێت، ئەو وتـارو شـیعر و لێکۆڵینەوانـەی لـە گۆڤـار و ڕۆژنامـەکان دا بـڵاو ببوونـەوە تیایـدا کۆکراوەتـەوە. هـە لـەو ماوەیـەدا چـەند بەرهـەمێك لـە فارسـیەوە وەردەگێرێتـە سـەر زمـانی کـوردی، وەکـو (شـازادەو گـەدا- The prince and the pauper)ی مارك تۆین،(نان و شەراب) و (خەرمەگەز) کە هێشتا بە دەستنووسی مـاون لەگـەڵ ئـەوەش دا هـێمن لـە مـاوەی چـوار پێـنج سـاڵی پـڕ لـە ئـاڵۆزی و ئـاڵ و گـۆڕی (۱۹۸۰)بە دواوە لە ئێران، لە حیزبایەتی و تێکۆشانی سیاسی دابـڕاوە، بـەڵام هەمیشـە کەلکەلەی ئەوەی لەسەر دابوو کارێك بکـات خێـرو خزمـەتی میللەتەکـەی تێـدابێت.[٣٨] ئەو دەرفەتەش دوای ئەوە پێکهات کـە دەوڵـەتی ئێـران لـە دەرخسـتنی هەنـدێ گۆڤـار و بڵاوکراوەی کوردی کەزیاتر بۆ مەبەستی پڕوپاگەندەی سیاسی بوو لـەوەی بـۆ خزمـەتی ئـەدەب و ڕۆشـنبیری کـوردی بێـت، سـەرنەکەوت[*]. بۆیـە بەناچـاری ئـەو پێشـنیارەیان خستە بەردەمی هێمن کـە بچێـت لـە ورمـێ دابنیشـێت و دەزگایـەك بـەڕێوەببات، وەکـو ناوەندێك بێت بۆ خزمەت کردن بە ڕۆشنبیری و ئەدەب و فەرهەنگی کوردی. ئەوە بـوو لە ساڵی (۱۹۸٤) دا لە ورمێ دەزگایەك لە ژێرناوی (ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنـگ و ئـەدەبی کـوردی-ئینتشـاراتی سـەلاحەدینی ئـەیوبی) دادەمـەزرێنێت، ئـەو لـەو کـارادە

(٣٨) ئەحمەدی قازی ، لە دیدارێکی تایبەت دا ، سلێمانی ، ٢٨/٥/٢٠٠٠.

-ئەحمەدی شەریفی ، لە دیدارێکی تایبەت ، سلێمانی ،٢٨/٥/٢٠٠٠.

بەتەنها نەبوو، بەڵکە ڕوناکبیرانی ناوداری کورد لە ناوەوەی وڵات وەکو: هەژار و سەید تاهیری هاشمی، مەلا محمەدی ڕەبیعی، حەقیقی، سەید کامیل و دەستەیەك لە لاوان و گەنجانی ڕۆشنفیکر و تازە پێگەیشتوو لەو کارەداپیشتیوانی بوون. کەوابێ ڕاستە هێمن لە خەباتی سیاسی و حیزبایەتی داڕبڕابوو، بەڵام قەت خەیانەتی لەگەڵ مەسەلەی میلەتەکەی نەکردووە، وە لە پێناوی خزمەت بەخشین بە گەلەکەی، ئەگەر لە مەیدانێکی کەش بێت، هەرگیز دوانەکەوتووە. سەرەتا شوێنەوارە نەمرەکانی ئەدەبی کلاسیکی کوردی وەکو، چاپێکی دیکەی دیوانی نالی، وەفایی، مەحوی، ئەنجا گەلێك بەرهەمی شیعر و دیوانی شاعیرانی وەکو: حەریق، سیف القضات، ئیمامی و مەلا مارف... لەو ناوەندە چاپ و بلاّو دەکاتەوە. ئەڵقەکانی ئەم زنجیرەیە درێژە دەکێشێ، لە ساڵی (١٩٨٥) دا گۆڤارێکی وەرزی بەناوی (سروە) لەو مەڵبەندە دەردەچێ و بە کوردستان دا بلاّودەبێتەوە، کە بوو بەیەکێك لە جۆگەلەکانی سەرچاوەی ڕۆشنبیری کوردیمان. دەرکەوتنی سروە کە دواتر بوو بە بلاّوکراوەیەکی مانگانە، بەقسەی زانایان و شارەزایان لەو زەمین و زەمانەی کوردستانی ڕۆژهەلاّت ڕووداوێکی گرینگ و مێژوویی بوو، لە دوای دەیان ساڵ لە خەفە کردن و قەدەغەی زمان و کلتووری نەتەوەیی، ئەم هەنگاوە دوور لە دەست تێوەردانی دەوڵەت و ڕێبازەگەی سیاسی و ئیعلامی، جولانەوەیەکی تاك و دەگمەن بوو، بۆیە جەماوەرێکی بەرینی تامەزرۆ و تینوو بە زمان و ڕۆشنبیری و ئەدەبی کوردی بەگەرمی پێشوازیان لێکردو ئەم نۆبەرە تازەیان گرتە ئامێز، بوو بەو قوتابخانەی کە هەزاران گەنج و لاوی کورد تیادا فێری خوێندنەوەو نووسینی کوردی بوون، بەرهەم و شیعرو چیرۆك و وتارەکانیان تێدا، بلاّو دەکردەوە.(*) دوور کەوتنەوە و دابڕانی هێمن لە کۆشش و کاروانی هەڤاڵە دێرینەکانی، ماکی خەمێکی قورس و گران لە دڵی هێمن دا دەتەنێتەوە. لەو ساڵانەدا لە سەر تەنافێکی

(*)ساڵی ١٣٦٢ش/١٩٨٣م لە کرماشان گۆڤارێك بەناوی (پێشمەرگە)لە ژێر چاودێری دەوڵەت خۆیەوە بلاّوکرایەوە، بەلاّم خەڵك پێشوازی لێ نەکرد، بۆیە دوای دەرچوونی (٣)ژمارە وەستاندیان، هاتنە سەر ئەو باوەڕەکە کارەکە بە خەڵکانی شارەزاو جێ متمانەی خەڵك بسپێرن.

(*) لە بیرەوەری (١٠) ساڵەی بلاّوبوونەوەی ئەو گۆڤارە، لە کرمشان ئامار و ڕاپرسیەك لە نێو خوێندەوارانی ئەنجام دەدرێت، لە ئاکام دا بە دیار دەکەوێت کە تەنها لە سنووری (ئوستانی کرماشان) (١٠)هەزار گەنج و لاوی کورد لە ڕێگای ئەم گۆڤارە فێری نووسین و خوێندنەوەی کوردی بوون.

-ئەحمەدی شریفی ، دیدار ، ٢٨ /٥/٢٠٠٠.

باريك بەڕیوه دەڕوات، دەشزانی خوارەوەی هەڵدێری هەزار به هەزاره، ئەو خـەم و كـول و دەرده، له چەند شـیعر و هەڵبەسـتی ئـەو ڕۆژانـەی دا بـەروونی دیـاره(**)، لـەو ڕێبـازو دابڕانەش نیگەران و ناخۆش حاڵە(٣٩). دۆسـت و هەڤاڵـەكانی لـەناو حیزبـی دێمـۆكرات وەلامی لێ دەگێڕنەوه. كه بێ گومان ئەوان به بینینەوەی هێمن لەناو ڕیزەكانی خۆیـان دا زۆر خۆشحاڵ دەبن(٤٠)، كەچی لەم دوڕیانەدا نەخۆشـی بـالاّ دەسـت و زاڵ تـر دەبێـت، دڵه مەزن و پڕ شۆڕەكەی خۆ لەبەر ئـەم هـەموو كـول و حەسـرەته ڕاناگرێـت، بۆیـه لـه نیوه شەوێكی درێژو تاریكی ورمێ دا دڵه بریندارەكەی له (١٨/ی نیسانی ١٩٨٦) كـت و پڕ لـه لێـدان دەكـەوێت. تـەرمی پـیرۆزی دەگوێزرێتـەوه شـاری مهابـاد و لـه مزگـەوتی حـاجی سـەید بـایز اغـا و لـەكاتی نوێـژی جـەنازەدا، لـه نێـو ئـاپۆڕەی خـەڵكی شـارەكه جێگایەكی بەتاڵ نەبوو، بـەڕێزەوه لـه گۆڕسـتانی (بـداغ سـوڵتان)، كـه بـووه بـه مـەكۆی شـاعیران و هونـرمەنـدان و ڕوونـاكبیران بـەخاك دەسـپێردرێت، ڕۆژانـی دوایـی لـه شـاره گەورەكانی كوردستان، وەكو كرماشان، سنه، ورمـێ،... پرسـەی سەرەخۆشـی و ڕێزلێنـانی بـۆ پێـك دەهێنـدرێ. بـەم جـۆره لاپـەڕەی ژیـنو بەسـەرهاتی ئـەم كەڵـه جـوامێره هونەرمەنـده، بـۆ دواجـار دەپێچـرێتەوه. گیـانی پـاك و پـیرۆزی بـۆ بەهەشـتی نـەمران، هەڵـدەفڕێ، بـۆ مـەنزڵگای خۆشەویسـتەكانی، (نـالی و حـاجیو مـەولانا)، هونـەرو بەرهەمەكانیشـی لـه دڵـی مێـژووی سـەردەمەكەی، بـەدێری زێـڕین دەنووسـرێ و جـێ دەگرێ. زمانحاڵی شاعیر، هەر هەمان زمانحاڵی مامۆستاكەیەتی كاتێ دەفەرموێ:

لە سـایـەی شیعرەكانی وەك فەریدوون
دەمـێـنێ (هێمـن) تا دەورانی گەردوون(*)

••

(**) بەنموونـه هـەر دوو پارچـه هـۆنراوەی (خانەنشین)و (بارگـەی) یـاران، كـه لـه دوا بـەرهـەمـی چاپكـراوی شـاعیر (چەپكێ گوڵ چەپكێ نێرگز) بلاّوكرانەتەوه، به ڕوونی ڕەنگدەرەوەی ئەو خەمەگرانەی دەروونی شاعیره.

(٣٩) سەرۆ قادر ، جێی من پەنا بەرده ، ر/ برایەتی، ژ /١٨٣٤، ٣/١٢/١٩٩٣.

(٤٠) JOYCE BLAU ، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤،

(*) له ئەسڵ دا (دەمێنێ حاجی)...

بەشی دووەم

ناوەڕۆکی سیاسی شیعری هێمن

١/ ئـەدەب و سـیـاسـەت:

١/١ / هێمن و شیعری سیاسی

٢/١/ شیعری سیاسی و لیریکی سیاسیانە

٢/ رەنـگـدانەوەی بـیـری نـەتـەوەیـی و ناسیۆنالیستی (کوردایەتی) لە شیعری هێمن

٣/ شیعری نیشتیمانی

٤/ شیعری خەبات و بەرینگاری

٥/ لە بـارەی حیزبی دێموکرات و کۆماری کوردستان و قازی محەمەد

١/ ئەدەب و سیاسەت

سەبارەت بە چەمك و سروشتی ئەدەب چەند بیروڕاو تیوری جیاواز هەیە، کە لەگەڵ ڕەوتی پەرەسەندن و بەرەو پێش چوونی مێژووی ئەدەب داهاتوون. کۆنترینیان تیوری ئەفلاتۆن و ئەرەستۆیە، کە ئەدەب وەکو بەشێکی هونەر بەلاسایی کردنەوە دەداتە قەڵەم، ئەویش بە لاسایی کردنەوەیەکی سەقەت و دوو هەنگاو دوور لە ڕاستی[١]. لەگەڵ ئەوەش دا ئەم تێڕوانینە خواستیاری ئەوەیە کە هونەرمەند (داهێنەر)،پێویستە پابەندی دوو شت بێت لە هونەرەکەی، یەکێکیان جوان کاری (ئیستاتیکا) و دووەمیان ڕەوشتی کۆمەڵایەتی.

تیوری دواتر ئەدەب وەکو خوڵقاندن و داهێنانێکی سەربەخۆ سەیر دەکات کە دوور لە ژیان و مرۆڤ و دەوروبەرەکەی دێتە ئاراو ڕادەوەستێت، ئەمەیان ناوەڕۆکی قوتابخانەی هونەر بۆ هونەرە، کە تیایدا هونەر خۆی لە خۆیدا هەم ئامرازەو هەم ئامانج، هەم دەستپێکەو هەم کۆتایی[٢]. لە دوایە تێڕوانینێکی نوێ بۆ ئەدەب و هونەر پەیدا بوو، کە بەتیۆری ئەدەبی واقیعی یا ئەدەبی سروشتی دەناسرێت، کە ئەدەب وەکو ئەزموونێکی مرۆڤانە سەیر دەکاو بە ژیانی خەڵك و کۆمەڵ و بارودۆخی مێژوویی گرێ دەداتەوە. تیادا ئەدەب دەبێتە تیشك دانەوە، یاخود ڕەنگدانەوەی ئەم واقیعە کۆمەڵایەتیەیەی کە تیادا دێتە بەرهەم، لەگەڵ گۆڕانی ڕەنگی کۆمەڵیش گۆڕانی بەسەردا دێت[٣]. ئەم تیورە لەم سەدەیەی دوایىدا خۆی گرت، تاهاتیش پەرەی سەند و لق و پۆپی لێ کەوتەوە، تا بوو بە دیدێکی سەرتاپاگیری جیهانی و شەقڵی ڕووناکبیری سەردەم.

سیاسەت: وەکو زاراوە هەموو ئەو بیرو چالاکیانە دەگرێتەوە کە پەیوەندیان بەکاروباری هەڵسوڕاندنی حوکم و جۆری دەسەلات و سیستەمی ڕێکخستن و بەڕێوەبردنی کۆمەڵی مرۆڤەوە هەیە، بەو مەعنایە سیاسەتیش لە باری مێژوویيیەوە، یەکێکە لە پایەو پێداویستی یەکانی ژیانی مرۆڤ و کۆمەڵ، واتە دیاردەیەکی مێژوویی کۆمەڵایەتییە بەمەبەستی پێشکەوتن و شارستانیەت[٤]. بەو شێوەیە سیاسەت و هونەر

---

(١)کەمال مەمەند میراو دەلی ، فەلسەفەی جوانی و هونەر ، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی ، ١٩٧٩ ، ل٢٥.
(٢) (٣) د. شكري عزيز الماضي ، نظرية الادب ، دار الحداثة ، بيروت ، لبنان ، ١٩٨٥ ، ص١٢١.
(٤) د. حسن صعب ، علم السياسة ، دار العلم للملايين ، بيروت ، ١٩٧٧ ، ص ٢٤,٢٠ .

به شێوەیەکی گشتی وەکو دوولایەنی ژیانی کۆمەڵایەتی مرڕۆڤ سەیر دەکرێن، یا دوو پایەگای ئەو ژیانە پێك دەهێنن، لەوێنەی دووچەم و رووبار هاوشانی یەکترن لە پێچ و گەوەکانی مێژووەوە رێ دەکەن و لە دەریای پێکهێنان و داهێنانی ژیانی کۆمەڵگای مرۆڤ دا بە ئامانج دە گەن[٥]. لەمەوە خاڵی یەکانگیری و مەسەلەی ناوکۆیی نێوان سیاسەت و ئەدەب هەمان بابەتە کە مرۆڤ و ژیانە، خۆشیان لە بنەڕەت دا وەکو دوو دیاردە لە کۆمەڵەوە هەڵدەقوڵێن و لە کۆمەڵیش دا بە ئامانج دەگەن ، بۆیە نابێت ئەدەب و سیاسەت وەکو دوو مەسەلەو دوو جیهانی جیاوازو لێك دابڕاو سەیر بکرێن.

کە ئەدەب هەڵوێست گرتنی داهێنەرەکەی بێت بە ووشەو تەعبیر لە ئاست مرۆڤ و جیهان، کاتێك خەون و خەیاڵ و بەها مرۆڤایەتیەکان رەنگ و روخساری بەرهەمی ئەدەبی رەنگ رێژ بکەن... ئەوا بیرو هەست و هەڵوێستی ئەدیب، دەبێتە جۆرێك لە هۆشیاری و هەڵوێستی سیاسی، یا ئەوەتا ناوەڕۆکی بەرهەمەکەی شەقڵ و سیمایەکی سیاسیانە بەخۆیەوە دەگرێت. ئەمە وەکو شەرت و مەرج ئەوە ناگەیەنێ، کە ئەدەب پێویستە هەمیشە لە خزمەت و پاشکۆی سیاسەت بێت، یا هەر کات لە تەوەری ئەودا بخولێتەوە، بەلاّم پێچەوانە کەشی راست و دروست نیە، کە ئەدیب و هونەرمەند و بەرهەمی هونەری لە دنیای سیاسەت ، دابڕێن و بێ بەری بکرێن. هێمن لەو بارەیەوە خۆی رایەکی هەیەو دەڵێ:((من پێم وانیە ئەدەب لە سیاسەت دووربێ و هەر کەس دەتوانێ نەوعێك لە ئەدەب بۆ خۆی هەڵبژێرێ،... بەلاّم ئەدەب، هەموو ئەدەبێك کەم و زۆر لە خزمەتی سیاسەت دا هەر هەیە))[٦]. ئەنجا چۆنیەتی رەنگدانەوەی بیروباوەڕی سیاسی لە ئەدەب، ئەمەیان مەسەلەیەکی ترەو لەسەر چۆنیەتی راگرتنی پارسەنگی نێوان دارشتنی بیرۆکەو هەڵبژاردنی چوارچێوەی هونەری گونجاوو دەسەلاّتی هونەرمەند لە داهێنانی بەرهەمی ئەدەبی دا دەوەستێت. واتەپەیوەستە بە کردەوەی داهێنان، کە کارێکی دژوارو سەختەو سانا نیە، هەر ئەمەشە پەیامی ئەدیب و هونەرمەندێك دەهێنێت، و کارێکی ئەدەبی لە کارێکی نا ئەدەبی جیا دەکاتەوە. بیرو

---

(٥) محمد حمە باقی ، راوە گزنگ ، حکومەتی هەرێمی کوردستان- عێراق، وەزارەتی رۆشنبیری ، هەولێر ، ١٩٩٨ ، ل٨.

(٦) فەرهاد شاکەلی ، لە بەهاری شیلاناوێوە تا پایزی ورمێ و چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز ، نووسەر : مامۆستا هێمن ،چ٢، مهاباد ، ١٩٩٩ ، ل١٤٢.

باوەڕی سیاسی(*)، لە کۆنەوە لە ناوەڕۆکی شیعرو ئەدەبی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە، مەسەلەی خۆشەویستی خاك و گەل و نیشتیمان، میللەت پەروەری، شانازی کردن بەقەوم و زمان و داب و نەریتی نەتەوەیی، بەشان و شکۆی میرو مەزن و سەرداری کورددا هەڵگوتن،... لە زووەوە باس و بابەتی شیعری کوردی پێکهێناوە. تەنانەت ئاوڕدانەوە لە زمانی نەتەوەیی لە بڕی زمانی بێگانە کە زمانی موعتەبەرو باوی ئەو سەردەمانە بوون، جۆرێکە لە دیاردەو هەڵوێستی سیاسی،(نیشتیمانی و نەتەوەیی)، لای شاعیرانی کلاسیکی کورد، هەر ئەمەش سەرتا بووە بۆ سەرهەڵدانی شیعری سیاسی کوردی. ئەنجا شیعر هەر لە سەرەتاوە ڕۆڵێکی گەورەی گێڕاوە لە پەروەردە کردنی گیانی نەتەوە پەروەری و نیشتیمان دۆستی لە دەروونی ڕۆڵەکانی گەلی کورد، ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ کە شیعر هەڵگری پەیامێکی سیاسی بووە لە سەردەمی کۆن و تازەدا.

خانی (١٦٥٠-١٧٠٦) ڕابەری شیعری سیاسی کوردییە، هەموو کەرەستەو پێداویستی پێك هاتنی دەوڵەت یا (قەوارەیەکی سیاسی)، لە شیعرەکانی دا هاتووە وەکو: (تاج ، تەخت ، عەلەم، سوپا، سەرحەد، پایتەخت،...)، مەسەلەی دیبلۆماسی و فەلسەفەی حوکم و حوکمڕانانی نیشان داوە، ((بانگی کوردی کردووە بۆ یەکگرتن لەژێر سایەی

(*)- لای ئێمە هەموو ئەو باوەڕو فیکرو مەسەلانە دەگرێتەوە، کە بەشێوەیەکی گشتی لە چوارچێوەی (٣) مەسەلەی سەرەکیدا کۆدەبنەوە:-

١-مەسەلەی نیشتیمانی ، ٢، مەسەلەی نەتەوەیی ، ٣. مەسەلەی چینایەتی. ئەنجا هەر فیکرو فەلسەفەو جیهان بینی یەك کە مرۆڤ هەیەتی، دەبێت بە سەرچاوەو (ئایدیۆلۆجیا)، بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم مەسەلانەی سەرەوەدا، دەبێت بەبەشێك لە سیاسەت.

- هەروەها ئەو جۆرە هەڵوێستانەش کە بە (شۆڕشگێڕی ، ئازادخوازی ، پێشکەوتن خوازی ، ..ز...) با پێچەوانەکانیان دەناسرێن و لە کرۆك و ناوەرۆکدا هەر لە دەوری (٣) تەوەرەکەی پێشەوە دا دەخولێنەوەو دەبن بەناواخنی هەڵوێست و بابەتێکی سیاسی، ئەمانە لە باری سیاسەت وەکو بابەت (الموضوع)ەوە، هەروەها هەڵوێست وەرگرتن بە سە لبی یا بەشێوەیەکی ئیجابی دەرحەق بە سیستەمی حکومرانی و دەسەڵات، وەکو: دیموکراتی ، سۆشیالیستی ، لیبڕاڵی ،... کە پەیوەستن بە تیوری سیاسییەوە (النظرية السياسية) ئەمەش هەر دەچێتە قالب و چوارچێوەی هەڵوێستی سیاسییەوە ، لە هەر ڕوویەکەوە بێت. بڕوانە:-
- د. حسن صعب ، سەرچاوەی پێشوو ، ف ١-٢ و ص٦٥,١٧ .
- د. أيدوريا ، المدخل الى العلوم السياسية ، ترجمة : نوري محمد حسين ، ط ١، بغداد ، ١٩٨٨ ، ف ١-٢ ، ص١٢-٦٩.

(شایەکی کورد) و (تـاجێکی کـوردی) بـۆ دامەزرانـدنی (دەوڵـەتێکی کـوردی).))[٧]. بۆیـە دەشێ بڵێین کە ئایدیۆلۆجیای نەتەوایـەتی کـورد، وەکـو مەسـەلەیەکی سیاسـی، لەلایـەن ئەحمـەدی خانی‌یـەوە دارێـژراوە[٨]. تەنانـەت فکـری سیاسـی-نەتـەوەیی کـورد لای مـیر شـەرەفخانیش (١٥٤٣-١٦٠٤) هـەبووە لـە کۆتـایی سـەدەی شـانزەهەم، کاتێـك لـە (شـەرەفنامە)دا بـە دوورو درێـژی بـاس لـە سـنووری کوردسـتان و میرنشـینە کوردەکـان دەکات. نـاوەڕۆکی سیاسـی لـە شـیعری حـاجی قـادری کـۆیی (١٨١٠- ١٨٩٧) تـۆختر و چڕوپڕتر دەبێت. بیرو هۆشـی نەتـەوەیی لـەو سەردەمە،(سـەردەمی تـەنویر) دەچێتە ئاسـتێکی گەشاوەتر کـە لـە ئـەدەبیاتی سیاسی‌دا بـە قۆنـاغی (دیمـوکراتی بـوورژوایی) دەناسرێت و حاجی ((بەهەستێکی نوێ و گیانێکی نەتەوایـەتی قووڵـەوە هاتـە مەیـدانی شیعر نووسین و شیعری وەکو چەك بەکار هێنا بۆ خەباتی سیاسی و هۆشیار کردنەوەی خـەڵك ... جـەیش و عیرفـانی کـرد بـە هۆکـاری بنچـینەیی بـۆ مسـۆگەر کردنـی سـەربەخۆیی))[٩].سـەدەی تـازە، (سـەدەی بیسـتەم) سـەرەتای مێژوویـەکی پـڕ لـە وەرچـەرخان و گۆڕانکـاری بـوو، بـە تایبـەت لـە رۆژهـەلات کـە ((یـەکێ لـە سـیما بنەڕەتی‌یـەکانی ئەوەیـە کـە سـەدەی شـۆڕش و جوڵانـەوەی رزگـاری نیشـتیمانی بوو))[١٠].لەم هەل و مەرجـەدا بزووتنەوەیـەکی ئـازادیخوازی مێـژوو کـردو بابـەتی، لـە دەروونی کۆمەڵی کوردەواری بەڕێوە بوو، کە ئامانجی رزگاری خاك و سەربەستی گـەل و پێشکەوتنی کۆمەڵ و ژیـانێکی تـازە بـوو، کـاروانی شـیعرو ئـەدەبیش لـە کوردسـتان لـەو

---

(٧) جەماڵ نەبەز ، ناسیونالیزمی کوردی (کوردایەتی) ، گۆڤاری نیشـتمان (پێشـەکی) ، بنکـەی چاپەمەنی، ئـازاد سـوید ، ١٩٨٥ ، ل٢ ، شایانی گوتنە د. جمال نەبەز (٦) ژمارەی گۆڤاری (نیشتمان)ی زمانحاڵی کۆمەڵەی (ژ.ك)ی لە بەرگێکدا بـە ئوفسێت چاپ و بڵاوکردۆتەوە، بە پێشەکی و لێکۆڵینەوە وە بەهەردوو زمانی کوردی و ئەڵمانی. بۆ لەمەودا :-

- گۆڤاری نیشتمان ، ژ ، ساڵ ، ل.

(٨)سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:-

- محمەدی مەلا کەریم ، لە پێناوی راستی و کوردوخانیدا ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنـەوەی ئاراس ، چاپی یەکـەم ، هەولێر ، ١٩٩٩ .
- د. ئەمیری حەسەنپوور ، ئیتنۆ ناسیونالیزمی کورد ، گ/ وەرگێـڕان ، لـە بڵاوکراوەکانی وەزارەتـی رۆشـنبیری حکومەتی هەرێمی کوردستان ، ژ/١ ، هاوین ١٩٩٧، ل١١.

(٩) کوێستان جەمال سەلام ، سروشت لە شیعری نوێی کوردیـدا ، نامـەی زانکـۆیی ، زانکـۆی سـەلاحەدین ، کـۆلیجی ئـاداب، ١٩٩٦ ، ل١٢.

(١٠) حنا مینة ، ناظم حکمت - السجن . المرأة ، الحیاة ، دار الاداب ، بیروت ، ط ١ ١٩٧٨ ، ص١٤٧.

سایەوە، بەحوکمی ئەمری واقیع، بوو بە بەشێك لەم هەڵ و مەرجەو ئاوێتەی ئەم جوڵانەوەیە بوو، بەڵکو بوو بە زایەڵەو بڵیند گۆی، لە پێناو پاشەڕۆژێکی رووناك و بەختەوەر بۆ مرۆڤی کورد، ئەنجا شاعیران و ئەدیبانی کورد رووبەڕووی ئەرکێکی گران و دوو لایەن بوونەوە، لەلایەك هاوبەشی تێکۆشانی نەتەوەکەیان وا پێویستی دەکرد کە بەهەموو توانایەك گیانی بەرگری و شۆڕشگێڕی لەناو رۆڵەکانی نەتەوەکەیاندا پەروەردەو بەهێز بکەن، لەلایەکی تر دەنگی هەق خوازانەی میللەت بگەیەننە گوێی جیهان و تاوانەکانی داگیرکەران لەبەر دەمی رای گشتی جیهان ریسوابکەن[١١].

١ / ١ / هێمن و شیعری سیاسی :

پەڕینەوەی شیعر بۆ مەیدانی سیاسەت، بەواتای ئاوێتە بوونی ئەم دوو چەمکە لە کوردستانی موکریان، سەرەتاکەی بۆ سەیفی قازی دەگەڕێتەوە، ئەم ناودارو نیشتیمان پەروەرە شیعری کوردی، کە لە پێشە خۆیدا وەکو باڵندەیەکی ئەفسوناوی لە ئاسمانی خەون و خەیاڵ دەسووڕایەوە، دەستەمۆ کردو بۆ سەر زەوی هێنایە خوارەوە، بۆ باوەشی خەڵکی هەژارو ستەم دیدەی کورد، ئەو لە سەرێکەوە یەکەمین کەسە لەو رۆژگارەدا شیعری بەناوەڕۆك سیاسی (نەتەوەیی و شۆڕشگێڕانە)ی گوتبێت، لەو بوارەدا ((یەکەم شاگردی قوتابخانەی شاعیری مەزن، فەیلەسوفی زاناو رووناکبیر حاجی قادری کۆیی بووە))[١٢]، و لەسەرێکی کەوە لە باری زمانی شیعریەوە((بای داوەتەوە سەر ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی و بە زمانی زەحمەتکێشان و رەنجبەرانی لادێ شێعری گوتوە))[١٣].

بۆیە سەیفی قازی بەحەق بووە بە مامۆستای شاعیرانی موکریان، (دەورەی دووەمی شاعیرانی ناوچەی موکریان) و بەتایبەتیش بۆ هێمن، کە ئەم دوو خەسڵەتەی، گیانی نیشتیمان و نەتەوە پەروەری و زمانی رەسەنی پاك و ڕەوان لە شیعردا، لەو مەزنەوە بە میرات بۆ ماوەتەوە.

پەیوەست بوونی هێمن بە بیری نیشتیمانی و نەتەوەیی و خۆ ئەڵقاندنی بەڕیزی خەباتگێڕانی جولانەوە ئازادی خوازانەی گەلەکەی، هەر لە سەرەتای تەمەن و تا دواساتەکانی ژیانی، ئەوەی لێ کەوتۆتەوە، کەوا شیعر و سیاسەت و ژیان و خەبات،

---

(١١) ئەحمەدی هەردی، هەڤپەیڤین، گ/ نووسەری کوردستان، گۆڤاری یەکێتی نووسەرانی کوردستان، ژ/ ١٦، سەقز، ١٩٨٩ ، ل٧٣ .

(١٢) (١٣)هێمن ، پاشەرۆك ، ل٤٣.

بەشێوەیەکی زیندوو لەلای هێمن تێکچڕژاوو یەکانگیر ببن، کە زۆر ئەستەمە بتواندرێت هێڵی جیاوازی مەبەست و ناوەڕۆك لە شیعرەکانیدا دەستنیشان بکرێت، وەك ئەوەی بابەتی هونەری شیعر، لە گیان و باوەڕو تێکۆشانی جیا بکرێتەوە. هێمن شاعیرێکی ئاسایی نەبووە، لاتەریك و لە کەنار وەستابێت، یا بە دووربینی خەیاڵ مامەڵەی لەگەڵ ژیان و بەسەرهاتەکانی میللەتەکەیدا کردبێت، بەڵکو لە ناوەڕاست و گۆنگەری گێژەنەکەدا بووە. شیعرو بەهرەو هونەری، ئاوێنەی نیو سەدە ژیانی پڕ لە نائومێدی و هیواو، نسکۆو بووژانەوەو، نووچ دان و هەڵسانەوە بووە، وەك بەشێکی دانەبڕاوو جیانەکراوە لە ژیان و چارەنووس و پاشە ڕۆژی نەتەوەکەیەتی.

١/٢/ شیعری سیاسی و لیریکی سیاسیانە:

ئەگەر بگوترێ هێمن هەر لە سەرەتاوە لە دەروازەی شیعرەوە چۆتە ناو دنیای سیاسەت یا لە دەروازەی سیاسەتەوە هاتۆتە نێو دنیای شیعرو ئەدەب، بۆ چوونەکە بەهەر دوو باریدا دروست دەبێت، چونکێ شاعیر هەر لە هەوەڵەوە هەست و سۆزو هونەرو بەهرەی شاعیرانەی بەهۆش و گیانی نیشتیمانی و نەتەوە پەروەرانە گۆش کراوە. سەرەتا لەسەر دەستی هاوڕێ و مامۆستاکانی، ئەنجا بەهۆی ئەو کۆمەڵ و ڕێکخستنە سیاسیەی کە تیایدا بۆتە ئەندام و ژیان و چالاکی خۆی بۆ تەرخان کردووە، لەبەر ئەوە شتێکی سەیر نی‌یە کە بەمەبەست و ناوەڕۆکی سیاسیانە ببێتە ناوك و ناواخنی سەرەکی زۆربەی شیعرو بەرهەمەکانی شاعیر[*]. لێرەوە پرسیارێك دروست دەبێت، ئەویش ئەمەیە، کە ئاخۆ شاعیر لە داهێنانی شیعری بە ناوەڕۆك سیاسی، یا لەبە سیاسەت کردنی شعردا تا چەند سەرکەوتنی بەدەست هێناوە؟ ئەگەر بە کورتی و بەچڕی بە شوێن وەڵامی ئەو پرسەدا بگەڕێین، دەبێ ئاماژە بۆ هەندێ بیروڕای ڕەخنەگرانە بکەین لەوبارەوە، هەندێ پێیان وایە هێمن لە ئاکامی تێکەڵاوکردنی شیعرو سیاسەت، لە داهێنانی بەرهەمی باش سەرکەوتوو نەبووە [١٤]!. لە دوو ڕوانگەی جیاوازو پێك ناکۆك ((متناقض)) یشەوە بۆ

---

[*] تاریك و ڕوون یەکەمین کۆمەڵە شیعرو دیوانی چاپکراوی هێمنە، دەستپێك و کۆتاییەکەی بەدوو پارچە شیعری سیاسیانەی نەتەوەیی ئاگرین ڕازاوەتەوە.

(١٤) ئەمیری حەسەنپوور ، نامەیەك ، گ / مامۆستای کورد ، ژ/ ٤-٥ ، زستانی ٩٨٧ ، ل٣٩ .

لێکدانــەوەی رایەکــەیان دەچــن، یەکــەمیان دەڵــێ کــە هۆکــاری ســەرەکی لــە دامــان و ســەرنەکەوتنی شــاعیر لەوەدایــە کــە نەیتوانیوەسیاســەت لــە هونــەر جــوێ بکاتــەوە، بــۆ چوونی دووەم لای وایە دەردەکە لەوە دایە کە شاعیر نەیتوانیوە بـاش هونـەرو سیاسـەت لەگەڵ یەکتری تێکلاو بکات !. بـۆ تـاوتوێ کردنـی ئـەم مەسـەلەیە پێویسـتە لـە پێشـەوە ئیشـارەت بـۆ ئـەو راسـتیە بکرێـت کـەوا، شیعرهەسـت و سـۆزو خرۆشـان و ڕامـانێکی مرۆڤانەیە، لە مێشك و دەروونـی مرۆڤێکی هەست ناسـك و لـەبارودۆخێکی تایبـەت دا چـەکەرە دەکـا و دێتــە وجـود، لەمەشـەوە ئاسـاییە کـە سـەرجەمی شـیعرو بەرهــەمی شاعیرێك، هـەر شـاعیرێك، لەهـەمان ئاسـت و پلـە و پێگەیشـتنی هونەریـدا نـەبن، واتـە بەرزی و نزمـی، هەڵکشـان و داکشـان، کـزی و بـەهێزی ئاسـتی داهێنـان، دەبنـە کـالاو بـە بەبالای شیعرو بەرهەمی شاعیران دا دەبڕێن. چـونکێ شـیعر ئـەو کەرەسـتەیە نیـیە لـە فابریقەیەك دەربچێت و سەرپاکی یەك دەست و یـەك رەنـگ بـن و بەهـەمان چۆنیـەتی بهێنـدرێتـە بەرهـەم. بۆیـە شـیعر و بەرهـەمی شـاعیری ئێمـەش، بـە تایبـەتیش شـیعرە ناوەڕۆك سیاسیەکانی لەو یاسایە بەدەر نین، تەنانـەت هێمن خۆشی دانـی بـەو راسـتیەدا ناوەو لەهەنـدێ لـە شـیعرە سیاسـیەکانی بـە گلـەیی و ناڕازیـە[١٥]. بـە تایبـەت ئەوانـەی لەسەردەمی لاوی و لە سەرەتای هەرەتی شاعیرێتیدا گوتونی، تا ئەوەی لـە پاشـان خـۆی لێ بێ ساحێب کردوون و نەیخستونەتە نێو دیوان و کتێبە چاپکراوەکانی[١٦]. هێمن لـە ئاکامی ئەزمونێکی دوورو درێژدا، خۆی ئەم قەناعەتەی لـەلا پێـك هـاتووە، کـەوا کاتێـك بیرو باوەڕی سیاسی بەتایبەت (مەسـەلەی حیزبایـەتی و ئایـدۆلۆژی) خـۆی لـەناوەڕۆکی بەرهەمێکی شیعریدا باردەکات، ئەوا زەرەر بەلایەنی هونەری بەرهەمەکـە دەگەیـەنێ و لاوازی دەکات[١٧] ، بەم گوێرەیە نکوڵی لەم راستیە ناکرێـت کـە شـیعرەکانی هـێمن یـەك دەست نین و بەرزی و نزمیان تێدایە... هەنـدێ لـە شـیعرەکانی ئـەو سـەردەمەی هـێمن تارادەی (شیعار) دێنە خوارو و کـەم رەنـگ تـر دیاردەکـەن و لـە جەوهـەری شـیعری بـێ

---

(١٥) هێمن ، ئەزموونی شاعیریم ، پاشکۆی رۆژنامەی عێراق ، ژ/١٠ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل٤.

(١٦) هێرش ، نامەیەکی تایبەتی ، سوید ، ٢٠/٨/٢٠٠٠.

(١٧) عوسمان ئیبراهیم رانیەیی ، یادێك لـە بیرەوەری مامۆسـتا هـێمن ، ر/ برایـەتی پاشـکۆی هونـەرو ئـەدەب ، ژ ٢٨/ ، ١٩٩٧/٦/٥.

(١٨) یونس رەزایی ، هێمن شاعیرێك لە مەیدانی سووتان و هەرمان دا ، کنگرە بزرگداشت... ، ل٨٧٧ .

بەرین[١٨]، بەلاّم ئەمەش پاساوی خۆی هەیە، چونکیّ زادەی هەل و مەرج و سەردەمێکن کە ئەرکی پیرۆزی شیعر هەر دەبوایە هان دانی گیانی خەبات و شۆڕشگێڕی لای لاوەکان و رۆڵەکانی میللەت بوایە. لەگەڵ ئەوەش دا لە گوڵزاری شیعری هێمن دا بەرهەمی جوان و بەهێزو پێزی ئەوتۆ هەیە کە چێژو بایەخی هونەری (ئیستاتیکی) و فیکری خۆی لە دوای دەیان ساڵ پاراستوە و بەنەمری لە مێژووی ئەدەبیاتی کوردیدا ماوەتەوە. لێرەوە تیرێژی رووناکی بەرەو لایەنێکی درەوشاوە لە شیعری هێمن وەردەگێڕین و دەیسەلمێنن کەوا خەسڵەتێك لەو ئەدەبە،کە شاعیر تیایدا سەرکەوتنی بەدەست هێناوەو ناوبانگیشی پێیەوە دەرکردووە، ئەو بابەتە شیعرەیە کە بە لیریکی-سیاسی، (الغنائية-السياسية)نێو دەبرێت، تیادا هونەری شیعرو جوانی و دلگیری و ناسك خەیاڵی شاعیر لەگەڵ باوەڕو بیرۆکەو ئاماژەی سیاسی تێکچرژاونەتە ناو یەکترو ئاوێتە بوون، لە ئاکام دا پارچەیەکی ئەدەبی دلگیرو سۆزداریان هێناوەتە بەرهەم کە مرۆڤ لە ئاستیا سەرسامو سەوداسەر دەبێت، وە بەهەموو سەنگ و بە هایەکی ئەدەبی و هونەری، پارچەیەکی تەلیسماویە لە داهێنان و هونەر، ئەنجا بەم بۆنەوەیەوە گوتراوە کەوا ((هێمن لە شیعردا شێوازێکی تایبەت بەخۆی بوو، وەك دەزانین بۆ یەکەمجار لە ئەدەبیاتی فارسیدا (سەنایی غەزنەوی)و (خواجەی کرمانی) شێوازی (عارفانە-عاشقانە) یان داڕشتووە، (حافظ)یش کە درێژە دەری رێگەی ئەوان بووە بەتێکەڵ کردنی عیشق و عیرفان شێوازی تایبەت بە خۆی پێك دێنیّ. لە کوردیش دا هێمن کارێکی وای کرد، پێش هێمن هەم شیعری سیاسیمان بوو، هەم عاشقانە، بەلاّم مامۆستا هێمن ئەو دوو دیاردەیەی پێکەوە موتوربە کردو شێوەی تازەی خۆی خولقاند))[١٩]. هێمن جوانی و عیشق و ئەوینی ئینسانی لە ئەوینی نیشتیمان و نەتەوەکەی جیاناکاتەوە، بۆیە دەبینین زۆربەی شیعرەکانی لە سەرەتادا، یا لە رووکاری سەروەدا، واتە بەرووکەش دڵدارین و بەهەستی گەرمی خۆشەویستی دەست پێدەکەن و تا ووردە ووردە لە دواییدا، یا لەناواخن و قولاّیی دا، نێوەڕۆکێکی نیشتیمانی و سیاسی شۆڕگێڕانە بەخۆوە دەگرن[٢٠]. هێمن بەم کارە توانیویەتی هۆنراوەی لیریکی کوردی لە چوارچێوەی رۆمانتیکیانەی تەنها ویژدانی دەرباز بکات و شێوازێکی تازەی پڕ لە کارەباو سۆزی سیاسی (نیشتیمانی-نەتەوەیی-

---

(١٩) یونس رەزایی ، سەرچاوی پێشوو ، ل١٧٩.

(٢٠) مستەفا مەعروف ، یادێك لە مامۆستا هێمن ، ر/کوردستان ، ژ/ ٢٥٨ ، ١٩٩٨ ، ل٢١.

کۆمەڵایەتی) ریالیزمیانەی پێ ببەخشێت. ئەنجا بە تێکلاو کردنی، هەستی نیشتیمان پەروەری و جوان پەرستی لە شیعردا جۆرێك لە (غەزەلی سیاسی)دا بهێنێ، کە دەتوانین بڵێین ئەمە هونەرێکەو بە بەژنی ئەو دابڕاوە[٢١]. ئەم دیاردەیە بە شێوەیکی تر لەلای هەندێ لە شاعیرانی کورد بەدی دەکرێت، بۆ نموونە گۆران و پیرەمێرد و دڵدار، هاتوون سۆزو خۆشەویستی نیشتیمان و نەتەوەکەیان لە دوو توێ ی وەسفی سروشت و دیمەنی رازاوەی کوردستان، لە شیعرەکانیان دا دەربڕیوە[٢٢]. بۆ رۆشن کردنەوەی ئەو مەبەستە لە جێگای خۆیەتی هێما بۆ چەند نموونە لە شیعری لیریکی سیاسیانەی هێمن بکەین:-
لە (شەوگاری تەنیایی)دا دەڵێ:-

ستەم کاری منی دوور خستۆتەوە لەویارە شیرینەم
ئیتر من چۆن رقی زۆرم لە ئازارو ستەم نابێ
ئەوی سەر بەرزە لەم وێرانەدا تووشی خەم و دەردە
چیای سەرکەش ببینە قەت سەری بێ هەورو تەم نابێ

تاریك و روون ، ل٢١٨.

لێرە مەبەست لە ستەمکاری، هەر سەرەڕۆیی و زوڵم و زۆری رژێمی پاشایەتی پەهلەویە، کە بووە بە باعیسی دابڕانی هێمنی شاعیری دڵ ناسك و مرۆڤ لە یارو دڵخوازو (شیرین)ەکەی و لەوێنەی (فەرهاد) رەهەندەی کێوانی کردووە، ئیتر هێمن چۆن بە گژ ستەم کاران دا ناچێتەوە ؟،.ئەنجا هەر لە سۆنگەی ئەو رژێمە نەگریسەشەوە بووە، کە تێکۆشەرانی سەربەرز لەوێرانە خاکی نیشتیمانی خۆیان دا لە دەریای خەم ئازارێکی دوو فاقەدا دەتلانەوە، لە لایێ خەمی دیلی و ژێر دەستەیی گەل و نیشتیمانەکەیان، زەغت و زۆری ستەمکاران، مەیدانی خەبات و بەرینگار بوونەوەی پێ هەڵ دەبژاردن، لەولاشەوە دەکەوتنە داوی دەردی دووری و دابڕان لە زێدو یاران و خۆشەویستانیان، لەمەوە نوقمی تەم و دوکەڵی سووتان و هەڵقرچان دەهاتن. ئەنجا هەر بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم مەعنایەوەیە کە شاعیر لە شوێنێکی دیکەدا دەڵێ:-

---

(٢١) حەسەنی دانیشفەر (هێور)، لە یادی چواردەمینساڵی کۆچی دوایی هێمنی شاعیردا، ر/ برایەتی، پاشکۆی ئەدەب و هونەر، ژ/ ١٧٣ ، ٢١/٤/٢٠٠٠ .

(٢٢) کوێستان جەمال سەلام ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٩٦ .

جیابوونەوەت دەردە، بەلاّم تۆش دەزانی تامی نی یە
ژوان و شــەو ڕاوی دڵــداری ، رازو نـیــازی بە دیـلـی
تاریك و روون ، ل١٦٨ .

ئـەنجا ئەمـە دەبێـت بـە نـەریتێك و شـاعیر لـەناو چوارچێوەی باسێکی خۆشەویسـتیدا، نیشتیمان و گەلەکەی ناخاتـە لاوە، هەمیشـە لەبـەر دەرگـای خـەیاڵی دا ئامـادەن، لەگـەڵ هـەر دیمـەنێکی دڵـداریو عیشـق و ئەوینـدا، دیمـەنێکی خـەبات و لـە خـۆ بـووردن و فیداکاریمان دێنێتەوە یاد، برژانگی تیژی دلبەرەکەی نووکی رمی دوژمنی دێنێتەوە یادو لە (یادگاری شیرین)دا هاتووە:-

چـــاوەکەم چاوی رەشــی تــۆ ئافەتی گیانی منە
گیانــەکەم برژانـــگی تیژت نووکە رمبی دوژمنە
شـیـری دەسـتی شـــێری ئالاّیە بـڕۆ راکشـاوەکەت
جـەرگی لاوێکـی هـــەژاری کوردی ورد پێ بنجنە
بەژنەکەت سێدارەیە، کە زیەت تەنافە زووبە دەی
بیخە ئەستۆی من کە کوردم کورد بەشی خنکاندنە
تاریك و روون، ل٦٩ .

((کە هـێمن تەشـبیهی بـالای خۆشەویسـتەکەی دەکـات بـە سـێدارەو پرچیشـی بەتـەناف هەروا لە خۆوە نەبووە، کام شاعیر هەتا ئێستا ئەم تەشبیهەی کردووە؟ بەبڕوای من ئەم لێکچـواندنەی مامۆسـتا لـەوەوە هـاتووە کـە تـەناف و سـێدارەو خنکانـدن لـە مێـژووی نەتەوەکەمان دا رۆڵی خۆی گێڕاوە))(٢٣).

مەسـەلەی ویـژدانی و سـۆز زۆر جـاران لای هـێمن لەیـەك کـات و شـوێن داو لـە هـەمان پارچـە هۆنراوە، دوو وێنـەی جیـاواز بـەخۆوە دەگـرن کـە سـەر بـەدوو جیهـانی لەیـەك نەچووی جیاوازیشن، بەلاّم سۆزو سووتانەکە هەریەکە ئەگەرچی وێنـەو بەسـەرهاتەکان جیاوازیش بن، لێرەوە لەهۆنراوەی (مووناپسێنم) ئەم بەندە گوڵ بژێر دەکەین:-

ئەگەرچی رۆیی ، قەت ناچێ لە یادم
دەکــەم یــادت بە یــادی تــۆوە شـادم

(٢٣) برهان شاسوار ، هێمنی مەهابادی شاعیرە ئاوەرەکەی کوردستان ، ر/ هاوکاری ، ژ/ ٢٢٠، ١٩٧٤/٥/٣١ .

كە بارگەت بۆ هەوارتێك نا عەزیزم
شكـــا ئـەستـووندەگی تاوڵی مـرادم
تاریك و روون ، ل١٢٩ .

رووی دەرەوەی ئـەم هۆنراوەیـە سـۆزی بـێ پایـانی هەسـت و ویـژدانی شـاعیری كـۆس كەوتوومان نیشان دەدات لە ئاست كۆچ ورەوی یارە ئازیزو و دڵخوازەكەی، كە تا ئێستاش بەیادی ئەو ماوەتەوەو زیندووە، كەچی نـاواخن و ئاماژەی راستەقینەی هۆنراوەكە بۆ رووداوێكی دیكەیە، بۆ كارەسات و نسكۆیەكی جەرگبڕی مێژووی سیاسی كوردە، ئـەویش رمانی كۆمارە ساوایەكەی كوردی ساڵی (١٩٤٦) و لـە سێدارەدانی پێشەواكەیەتی، كـە بەهۆیەوە كۆشكی ئاواتی شاعیرو تاوڵی مـرادی دا دەتـەپێ، بـەڵام یادەوەری ئـەو یاوەرو رابـەرە، ئـەو ئاواتـە پیرۆزو مەزنـە، لـە دەروون و ویـژدانی شـاعیردا هەمیشە زیندووە. شیعرەكەش وەكو هەستی پاك و بەسۆزی شاعیر، راستگۆیانەو سەرشارو رەوان دێتەگۆ.

لە هۆنراوەی (سنوور)دا شاعیر مەسەلەیەكی سیاسی دەووروژێنێ ئـەویش ئـەو سنوورە دەستكردانەیە كە دوژمن كێشاویەتی و بوون بە شوورەی چین لە هـەر لایـە وڵاتەكـەیان دابەش و پارچە پارچە كـردووە، شـاعیر ئـەو مەسـەلە سیاسیە دەكاتـە هۆكارو بنـەمای سەرهەڵدان و بەرپابوونی موعاناتێكی ئینسانی بەرین كە ئۆقرەو ئارامی لەبەربڕیوە:-

ئەی ئەو كەسەی دەتپەرستم و لێم ونی
تـۆ خـودا نی تـۆ خۆشـەویستی منی
لە ئـاسمان نی تاوێت ڕانەگا دەستم
لە قـاف نی كـاڵەی ئـاسنت بۆ هەڵبەستم
تۆی لەمن ون كردو منی لە تۆ دوور
ئـەو بستۆكەی دوژمن ناوی نا سنوور
تاریك و روون ، ل١٨٤ .

ئەنجا بـابزانین، وشـەی كـوردی شیرین، كـە ڕیـزە بـەڕیزە لـەدەم و لێوی هێمن دا هـەڵ دەڕێژێن، كە ئەمەشیان رەگێكی لە كوردایەتیـیە، ئەنجا بەبەراورد لەگەڵ شەكرە لێوەی یارو نازداران، ئاخۆ كامەیان دڵگیرو شیرین ترن:-

بەڵێ تۆ کیـژی ، نـازداری ، لەبـاری
مـنـیش پـیـرێکی زورهـان و دزێـوم
بـەلاَم شـیـریـنـتـرە لەو شەکرە لێوە
وشەی کوردی کە هەڵ دەڕژێ لە لێوم

تاریك و روون، ل١٩٣ .

ئـەنجا تـا ئـەزموونی شـاعیر، بـەرەو ژوورتـر هـەنگاوبنێ و هـەڵ بکشـێ، تـا دێ ڕادەی سووتانو هەژانی شاعیر بە ئاگری ئەم دوو عەشقەوە پەرە دەستێنێ ((دڵداری تەڕو سۆزی سیاسی لە دەفرێکدا جۆش دەدا، هەڵیان دەشێلێ و پێکەوە دەیان گونجێنێ... زۆر جار ئافرەت و خۆشەویستی دەینە مەسەلەو مەسەلەش دەبێتەوە بە خۆشەویستی، جێ گۆڕکێیان پێ دەکات تا هەر دووکیان دەبنە یەك و توند پێکیانەوە دەبەستێ))[٢٤] .

بەم شێوەیە شاعیر زۆر جاران لە شیعرەکانی دا لە تێکەڵاو کردنی نەرم و ڕەق، سۆزی ئەوین و بیری سیاسی، خۆشەویستی و دلگیری خەبات، جوانی پەرەستی و خولیای سەربەستی، عەشقی ژن و خۆشی ئازادی... سیمبۆلێکی داهێناوە، ئەم سیمبۆلە لە هونەرو ژیانی شاعیر لە چوارچێوەی (عەشق و ئازادی)دا یەك دەگرێتەوە. کە مرۆڤ لە ئاوێنەی ئەم سیمبۆڵ و سەوداسەریەی شاعیر دەڕوانێ، لە دوولاوە گیرۆدە دەبێت، لەسەرێکەوە هەست بەنەشئەو سۆزی دڵداری و خۆشەویستیەکی ناسك و راستەقینە دەکات، لەو لاشەوە بیرێکی بەرزو پیرۆزی مرۆڤ دۆستانەی لێ بەدی دەکات. پێویستە ئەوەش بگوترێ کە رەنگدانەوەی چەمکی سیاسەت لە ئەدەب دا نابێت بەهیچ شێوەیەك بەو واتا کاڵ و کرچ و دزێوەی ووشەکە وەربگیرێت کە لەلای زۆربەی خەڵکیدا باوە و، هاو واتاو تێکەڵی کۆمەلێك ئاکاری ناپەسندی وەکو درۆو دەلەسەو فرِوفێڵ و بێ باری بووە، بەڵکو بە پێچەوانەوە، سیاسەت لەو مەیدانەدا هێمایە بۆ کۆمەڵێك نرخ و بەهای پیرۆزی مرۆڤانە کەمایەی شکۆمەندی و سەروەرین، لەوێنەی داکۆکی کردن لە ئازادی و سەربەستی ئینسان و رزگار بوونی گەل و نەتەوە و نیشتیمان، لە دیلی و چەوسانەوەو دەستبەسەری... واتە ئێمە لایەنی (ئیجابی) مەسەلەکەمان لامەبەستە کە لایەنی نیشتیمان خوازی و گەل پەروەری و لە خۆبووردن و فیداکاریە لەو پێناوەدا. ئەنجا بۆ

---

(٢٤) محمد فریق حسن، هێمن و بۆنی غەریبی، بەشی یەکەم، گ/بەیان، ژ / ٦٥ ، ئاب ١٩٨٠ ، ل١٢ .

کەسێك کە سەدان ساڵە نیشتیمانەکەی لەت و پەت و داگیرو دابەش کراوبێت، هاوخوێن‌و هاونیشتیمانەکانی دیل و ژێردەستەی کۆت و بەندی زاڵمان بێت لەهەر جۆرە مافێکی سروشتی و ئازادیەکی سیاسی و ئابووری و کۆمەلأیەتی و فەرهەنگی مەحروم کرابێت... لایەنگیری و سیاسەت چ بەکردەوەبێت چ بەهزرو بیر، چ بەهەواداری و خواست و ئاوات، ئەوا نەك هەر کارێکی شیاوە بەڵکو ئەرکێکی ئینسانی پیرۆزو پێویستیشە، تۆ بڵێی کەسێك هەبێت، نەخاسمە ئەو کەسە شاعیرو بیر رووناك و رۆڵەیەکی بەوەفابێت، کەچی لە ئاست مەسەلەکانی خاك و خەڵك و ئاو هەوای نیشتیمان و مەینەتیەکانی میللەتەکەی بێ بەری بێت؟، ئەنجا ئەگەر ((مێژوو نووس و رەخنەگرە لیبراڵەکانی ئەدەب لە رۆژئاوای گرژییێکیان هەبووە بەرامبەر بە زاراوەی (شیعری سیاسی) و بەلای ئەوانەوە ئامانجی سیاسی و بیری ئایدیولۆجی و پرۆگرامی حیزبی زاڵ دەبێ بەسەر لایەنە بنچینەییەکەی ئەدەب دا کە ئستێتیکە... لەبەر ئەوە بووە کە گیروگرفتی ماف و چارەنووسی نەتەوایەتیان نەبووە، ئەگەر هەشبووبێ لەوێنەی بابەتی مەسەلەی نەتەوایەتی لە رۆژهەلأتی ناوەڕاست بەگشتی و لەلای میللەتی کورد بەتایبەت نەبووە))[٢٥]. ئەنجا بۆ مەسەلەی رووکردنە سیاسەتی شاعیران و بیر رووناکانی کوردیش لە بەرهەمی ئەدەبیان دا، ئەم رایەی مارکیز دەهێنینەوە کە پڕ بەپێستی وەزعەکەی لای ئێمەیە، کاتێك دەڵێ: ((شتێکی ئاسان نیە لە ئەمریکای لاتین بژی و پێچەوانەی سیاسەت بی، چونکە واقیع و سیاسەت پێکەوە گرێ دراون، کە پاڵت پێوە دەنێ نەك بۆ ئیلتیزامی، حیزبایەتی بەڵکو بۆ بەشداری کردنی بەشێوەیەك لە شێوەکانی دا، هەروەها سیاسەت هەمیشە مانای ئیلتیزامی حیزبایەتی نیە !))[٢٦]. هێمنی شاعیری ئێمەش لە سۆنگەی ئەم واقیع و میراتە مێژووییەی نەتەوەکەیەوە توخنی سیاسەت کەوتوە، ئەنجا بە کردەوەو بەفیکرو بەشیعرو ژیان و هەست و نەستیەوە جۆتە ئامێزی سیاسەتەوە، سیاسەتێك کە قەدەری بێ چەندوچوونی یەك بەیەکی رۆڵەکانی میللەتەکەی بووە بەدرێژایی ئەم سەدەیەو، لەو پێناوەو لەسەر ئەم

---

(٢٥) د. مارف خەزنەدار ، کاریگەری بیری نەتەوەیی لە گەشەسەندنی کورتە چیرۆکی کوردی کوردستانی عێراق(پێشەکی)، عبدالله عزیز خالید ، چ ١ ، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین ، هەولێر ، ١٩٩٩ ، ل٤-٥ .

(٢٦) د. کەمال مستەفا مەعروف ، سیاسەت لە هۆنراوەی نوێ دا ، گ /نووسەری نوێ، گۆڤاری یەکێتی نووسەرانی کورد لقی هەولێر، ژ/ ٢ ، ئەیار ١٩٩٨ ، ل١٤ .

ڕێبازەش دا رەنجی فەرهادی کێشاوە، ئاوارەو دەربەدەری چێشتووەو دووچاری هەزاران بەلای ناگەهان هاتووە، بۆ گەلی کورد هێمن جێگەی شانازیە، لە ریزی مەزن شاعیرانی ئەو سەردەمەی دنیاداو لەوێنەی نازم حیکمەت و لۆرکاو ئەراگۆن و بابلۆ نیرۆدا... هیچی کەمتر نیە.((هێمن حەقی بوو، بەحەق ڕێبازی راست و رەوانی خۆی دۆزیبۆوە، شاعیر و نووسەری نەتەوەیەك کە لەدوا دواییەکانی سەدەی بیستەم دا، لە هەموو مافێکی نەتەوایەتی بێبەش کرابێ، شاعیری نەتەوەیەك کە لەژێر ستەمی نەتەوایەتیو مەترسی تواندنەوەدا پشتی چەمابێ، چۆن دەتوانێ... لە دنیای بێ بیرو باوەڕی و ڕاراییو وازوازی دا بسووڕێتەوە و گەڕ بخوا؟))[٢٧]. سەرباری ئەوەش هێمن بە چاکی لە پەیامی هونەرو شیعرو ئەدەب گەیشتبوو، کە بنچینەکەی ئیستاتیکایە، بەلاّم کاتێك کە چرە دووکەڵ و گەردەلولی دنیا و دەوروبەر بەربینگی پێ دەگرن بۆ ئەوەی خەفەی بکەن و بیخنکێنن، ناچار دەبێت شیعر بکات بەهاوارو بانگ و بیکات بە ئامرازی بەرگری و بەرینگاری، لەمەوە بەبەرچاو روونیەوە لە دوو روانگەی جیاوازەوە، سەیری پەیامی شیعرو هونەری کردووەو رەنگی بۆ ڕشتووە، شاعیر لە هۆنراوەی (پەری شیعر)دا گوتویە:-

شێعرێك وەك خوناوەی باران
شێعرێك وەك سرتەی دڵداران
وەك ئارەقەی هەنیەی جوانان
وەك دڵە خورپەی جێ ژوانان
لە ئاوی کانی ڕەوانتر
لە پەلکە زێڕینە جوانتر
شێعرێك وەك سێبەری برژانگ
وەکوو خەرمانەی دەوری مانگ
رێکتر لە گەڕی رەشبەڵەك
خۆشتر لە خرمژنی کرمەك
لە کوشینی دەستی دۆ خۆشتر

(٢٧) کەریمی حسامی ، یادی هێمن ، لە بلاّوکراوەکانی (سەردەمی نوێ)، سوئێد ، ١٩٨٧ ، ل١٤.

لـەمـەکـەو ئـەیـەرۆ خـۆشـتر
وەك نـیـگـلی چـاوی خـەوالّوو
بـــەلـەشـــان دابـێـنـیٚ تـەزوو
وەك شــەڕاب بـگـەڕیٚ لە خوێن
خەم ڕەوێن بیٚ و نـەشە بزوین
شیعرێك وەکو دەریـای بیٚ بن
گـەرمـتـر لـە بـــاوەشـــی ژن !

تاریك و روون ، ل١٥٨.

ئەنجا بۆ رۆڵە کوردێکی ئەم سەدەیە، کە وەکو شەپۆڵی زێی خوڕڕەم ساتێك هەدادانی نەبووە) پەیامی شیعر هەر لەم چوارچێوە تەنگەبەرەدا قەتیس نامێنێت و تێکەلاٚوی شەپۆڵەکانی ژیان و مەیدانە کانی خەبات و تێکۆشان دەبێت، دەبێت بەو شیعرەی کەوا:-

شـــیَعـریَك ســـروودي شـــادي بـيَ
شـــێـعـرێك دەنـگـی ئـازادی بـیٚ
شـێـعـرێك مـزگـێـنـی نەجات بیٚ
شـــەوچـەلـــەی کـۆڕی خەبات بیٚ
شێعرێك رەق بیٚ، رق بیٚ ، قین بیٚ
گـــڕ بیٚ، بـلێـســـە بـیٚ تـیـــن بیٚ
بلێســـەی گوللـەی هـــەلمـــەت بیٚ
شـــــــەپـۆڵی رقـی مـلـلـەت بـیٚ
بشـکـێـنـی دەرکـی بـــاسـتـیـلان
ئـــازاد بکـا کـۆیـلـەو دیـــــــلان
نـــڕکـەی سـیـنـگـی کـرێـکـار بیٚ
ئـــالاٚی شـــۆڕشـــی جـوتـیـــار بیٚ
هـــەروەك گـــڕی ئـــاگـری نەورۆز
رەمــــزی ئـــــازادی بیٚ و پـیــرۆز
شێعرێك هەم تـونـد بیٚ هەم وردبیٚ
یانی شـێعری ئـەو ڕۆی کورد بیٚ

تاريك و روون ، ل١٥٩ .

هێمن ئەركی شاعیرو نووسەرانی لەو قۆناغەدا وا دەستنیشان كردووە: ((لەخەباتی رزگاریخوازی گەلان دا هەمیشە شاعیرو نووسەری رووناكبیرو پێشڕەو نەخشێكی گرینگو بەرچاویان هەبووەو ئەركێكی مەزن و پیرۆزیان بەجێ گەیاندووە... یەكەم هاواری رزگاری نەتەوەكەمان لە گەرووی شاعیرێكی مەزن و هەڵكەوتوو هاتۆتە دەرو لە چیا بەرزو سەركەشەكانی كوردستان دا دەنگی داوەتەوە،... شاعیرو نووسەرە نیشتیمان پەروەرەكانمان لە قۆناخی ئیمڕۆدا بۆ بەجێ گەیاندنی ئەم ئەركە پیرۆزە... دەبێ لەناو خەڵك دا بژین، لە پێشەوە ئاگاداری وەزعی ژیان و بەڕێ چوون و خەباتی ئەوان بن، هەست بە ئێش و ژان و ئازاریان بكەن، لە ژیانی رۆژانەی ئەوان ئیلهام وەربگرن، لەگەڵ تەجرەبەو زانستی خۆیان تێكەڵی بكەن و بیكەنە مایە بۆ نووسراوو شێعر))[٢٨]. هێمن لەو پەیام و دیدو بۆ چوونەوە سەیری شیعرو شاعیرو نووسەرانی كوردی كردووە، خۆشی لە بەجێ گەیاندنی ئەم ئەركە دوانەكەوتووە.

---

(٢٨) هێمن ، ئەركی نەتەوایەتی ئیمڕۆی شاعیرو نووسەرەكانمان ، ر/ كوردستان ، ئۆرگانی كۆمیتەی ناوەندی حدكا ، ژ/ ٣٠، دیسامبر ١٩٧٤ .

٢/ ڕەنگدانەوەی بیرو باوەڕی نەتەوەیی و ناسیونالیستی (کوردایەتی) لە شیعری هێمن

جەنگی جیهانی یەکەم (١٩١٤-١٩١٨) شەڕێکی جیهانگیری ئیستعمارگەرو ناڕەوابوو، زلهێزەکانی ئەوکاتە، بەمەبەستی داگیرکردن و بەشینەوەی سەروەت و سامانی گەلان لە نێوان خۆیان دا نایانەوە. لە دوای برانەوەی جەنگیش ((ناکۆکیەکانی ئەو سەردەمە، هەر پارچەیەکی کوردستانی بەچەشنێك خستە نێو گەرداوی مێژووی نوێوە))[٢٩]. لە ڕۆژهەلاتی کوردستانی بن دەستی ئێرانیش، سیاسەتی تواندنەوەی کورد لە ڕێگەی زەبرو زەنگەوە لەسەر دەستی رژێمی رەزاخانی پەهلەوی، بەتوندی بەڕێوە دەچوو، زمان، کەلتوور، جل و بەرگ و هەموو رێ و ڕەسمێکی کۆمەلایەتی کوردەواری قەدەغەو یاساغ کرابوو. ئەنجا هەر ئەو سیاسەتەی زولم و چەوساندنەوەی نەتەوەیی ((بوو بەمایەی راپەڕینێکی فیکری لە ڕیزی زانایان و رووناکبیران و گەورە پیاوانی کورد لە مەلبەندی موکریان))[٣٠]. بەمە بیری نەتەوە پەرستی تا دەهات پەرەی دەسەند، لەکاتی هەلگیرسانی شۆڕشی ئارارات لە ناوەڕاستی سیەکان، دەستەیەك لەم زاناو رووناکبیرە نەتەوە پەروەرانەی موکریان. کۆمەلێکیان پێك هێنابوو بۆ پیشتیوانی کردن و یارمەتیدانی ئەو شۆڕشە، ئەم کۆمەلە بەرێبەری مەلا ئەحمەدی فەوزی بوو[٣١]، کە هەم مامۆستاو هەم پەروەر دیاری یەکەو بیرو هۆشی نەتەوەیی بوو لای هێمن.

شیرازەی دەزگاو دامەزراوی دەولەتی لەدوای هەلایسانی جەنگی دووەم (١٩٣٩-١٩٤٥) لە موکریان بەهۆی بارودۆخەکەوە لەبەریەك هەلوەشایەوەو لەو ناوەدا نەما. لەو هەل و مەرجەدا و لە بەرامبەر پڕۆژەی کورد تواندنەوەی رەزا شادا، یەکەمین پڕۆژەی بواژاندنەوەی بیری نەتەوەیی و ناسیونالیستی کوردی لە شێوەی رێکخراوی سیاسی دا، لەدایك بوو، لە سەرەتای چلەکان (کۆمەلەی ئازادیخوازانی کورد)[٣٢]و پاشان لە (١٦/٨/١٩٤٢) دا (کۆمەلەی ژیانەوەی کورد) لە مهاباد پێك هات. هێمن لە ریزی

---

(٢٩) ئەمیری حەسەنپوور ، ژیان و بەسەرهاتی عبدالرحمانی زەلبجی (پێشەکی) ، عەلی کەریمی ، چ ١ ، سوید ، ١٩٩٩، ل٢٠.

(٣٠) هێمن ، سەرەتا بۆ پێکەنینی گەدا، پاشەرۆك ، چ ١، چاپەمەنی سیدیان ، مهاباد ، ١٣٦٢ ، ل٨٢.

(٣١)مجتبی برزویی ، اوضاع سیاسی ایران ، ص٢٨٢ .

(٣٢) ئیبراهیم ئەحمەد ، لە بیرەوەریەکانم ، گ /گزینگ ، ژ/١٣ ، ١٩٩٦ ، ل٤٦.

یەکەمی ئەندامەکانی ئەو ڕێکخراوە بوو، ئەنجا لەمەوە بیری ناسیونالیستی و رزگاری خوازانەی کورد (کوردایەتی) لە بیرو مێشکی هێمنی خوێن گەرم و لاودا نەش و نمای کرد. کۆمەڵەی (ژ.ك) کانی و سەرچاوە بوو بۆڕسکانی ئەو بیرو باوەڕە لەناخ و ویژدانی و تەنانەت هێمن لەو سەردەمانە بوو بە زمانحاڵ و شاعیری کۆمەڵە، هەر ئەمەش ئەو سەرەتایە بۆ وپژان و پشکوتنی بیری کوردایەتی لە شیعرەکانیدا پێك دەهێنێ، کە شاعیر تاوەکو دوا ساتەکانی ژیانیشی بۆی وەفادار مایەوە. بۆیە ئەگەر چاوێك بە بەرهەمەکانی دا بخشێنین لەو مەیدانەدا دەبینین مەسەلەی نەتەوەیی کورد، ئەگەر لە رووی چۆنایەتیشەوە نەبێت لە رووی زۆری و فرە ڕەنگیەوە، پێش هەموو مەبەستەکانی شیعری شاعیر دەکەوێت، ئەمەشیان رەنگدانەوەی ئاسایی راپەڕینی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردەو سەبارەت بە زۆربەی شاعیران و بەرهەمە شیعریەکانی ناوەڕاستی ئەم سەدەیە راستە(٣٣). یەکەمین شیعری بلاّوکراوەی شاعیر هەر لە بابەتی بیرو باوەڕی نەتەوەیی و کوردایەتی یە، کاتێك کۆمەڵەی (ژ.ك) گۆڤاری (نیشتمان) وەکو ئۆرگان و زمانحاڵی خۆی بلاّو دەکاتەوە، هێمن لە ژمارە (٢)ی ئەم گۆڤارەدا بە پارچە شیعرێك بە ناونیشانی (کوردمو...) بەشداری دەکات:-

کورد مو داوای حقوقی پایە ماڵی خۆم دەکەم
ماڵی خۆمە مولکی کورد، داوایی ماڵی خۆم دەکەم
مولکی کوردستان ، ئیرسی بابو باپیری منە
ئیدعای حەققو میراتی حەلاڵی خۆم دەکەم
هەر وەکو باران لە چاوم دێتە خوارێ ئەشکی خوێن
هەر زمانێك بەرژەوەندیکی لە حاڵی خۆم دەکەم
گەرچی لای ئاغا خەیاڵی خاوە فیکری میللیەت
من لەلام باشە هەتا ماوم خەیاڵی خۆم دەکەم
من لەدەس بێگانە قەت ناکەم شکایەت ئەی رەفیق
گەر شکایەت کەم لە چەنگی مام و خاڵی خۆم دەکەم
ناسیحا بەس پێم بڵێ فیکری مەحاڵە فیکری تۆ

---

(٣٣) د. عیزەدین مستەفا رەسووڵ، ناوەڕۆکی سیاسی و کۆمەلاّیەتی ی چیرۆکی کوردی ، گ /کاروان ، ئەمینداریەتی گشتی رۆشنبیری و لاوان، ژ، ١٩/ ، هەولێر ، نیسانی ١٩٨٤ ، ل١٥.

نسحەتم ناوێ ئەمن فیکری مەحاڵی خۆم دەکەم

رۆژێ شێخم دیت و پێم گوت هەتبێ حیسی میللیەت

پێی گوتم من چیم لەوانە داوە، سواڵی خۆم دەکەم

من ئیتر ماهو تو شاڵی ئەجنەبی ناکەم لەبەر

رانکو چۆغەی خۆم لە بووزوی رەنگی شاڵی خۆم دەکەم

چیدیکە زەحمەت لە بۆ منداڵی خەڵکی ناکێشم

عیلم و زانست و هونەر فێری مناڵی خۆم دەکەم

یادەڕێژم خوێنی پاکی خۆم لەسەر ئەم مەقسەدە

یانە فیکرێك بۆ برای رووت و ڕەجاڵی خۆم دەکەم

چاودێری رۆژی خۆشی جێژنی سەربەستیم ئەمن

گەر مودارا و دەگەڵ ئەم رۆژی تاڵی خۆم دەکەم(*)

لێرەدا شاعیر بە گوێرەی تێگەیشتنی خۆی لەو سەردەمەدا، ئەوەندەی بۆی بکرێت پێ لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی دا دەگرێت و لە بەرابەر مەسەلەی پێشلکردنی ماف و داگیرکردنی خاك و بەتاڵان و بڕۆ بردنی سەروماڵی و هاونیشتیمانەکانی داکۆکی دەکات، دیارە (فیکری میللیەت) کە هێمایە بۆ بیرو باوەڕێکی پێشکەوتوو لەو رۆژگارەدا، مایەی خۆهەڵکێشان و شانازی پێوەکردنە لای شاعیرو، نەفرەت لەوانەش دەکات کە هەمیشە لەخەمی بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان دان و بەلای بیرکردنەوە لە حال و کاروباری براکانی خۆیانەوە ناچن. شاعیر بە هۆی سووربوون و پێداگرتن لەسەر ئەم باوەڕەو لە رێی ئەم ئامانجە، چاوەنواڕی رۆژی خۆشی و جەژنی سەربەستییە. ستەم و چەوساندنەوەی نەتەوەیی لە سایەی سیاسەتی فریودەرانەی (هاونەژادی) رژێمی رەزا

(*) بەداخەوە تێکەڵاویەك لە بیری هێمن دا پێك هاتووە سەبارەت بەیەکەم شیعری بڵاوکراوەی و یەکەم شیعری بڵاو بووەوەی لە گۆڤاری نیشتمان دا و، هەروەها دووبارە چاپ کردنەوەی شیعرەکەی نیشتمان لە دیوانی تاریك و روون دا. ئێمە لامان وایە کە مەبەستی شاعیر لەیەکەم شیعری بڵاوکراوەی هەر ئەو شیعرەی پێشەوە بێت، کە خۆی واتەنی شیعرێکی سیاسی رێك و پێ کەو لە برێ لە شیعرەکانی سەرەتای دیوانی تاریك و روونیشی بەهێزترە، بۆ زانیاری زیاتر لەو بارەیەوە تکایە سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:-

- هێمن ، ئەزمونی شاعیرم ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٤.
- هێمن ، تاریك و روون ، ل٥٠-٥٢.
- س ج . هێرش نامەیەکی تایبەتی سوید لە ٢٠/٨/٢٠٠٠.

شای پەهلەوی لە کوردستانی ئێران چەند بەرابەر بوو، مەبەستی کوێر کردنەوەی کەلتوور و فەرهەنگی نەتەوەکانی ئێران و سڕینەوەی ناسنامەیان بوو لەسەر شانۆی سیاسی، ئەمە هەمان پەلپ و بیانوو سیاسەت بوو کە لە سەردەمی ئەتاتۆرك دا هاو زەمان لەگەل ئەو بەندو باوە، دەرحەق بە خەلکی کوردستان لە کوردستانی باکوور پەیڕەوی لێ دەکراو بۆ ماوەی حەفتا ساڵە گەلی کورد لەو دەڤەرە بە دەستیەوە دەنالێنێ.

کلۆکۆی دەروونی شاعیر لەو هەل و مەرجە((دژوارەدا هەر ئەوەبوو شاعیر راست و رەوان مامەڵە لەگەڵ ناخ و دەروونی خۆی بکات))[٣٤]. و بڵێ:-

گەرچی تووشی رەنجەڕۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن

قەت لە دەست ئەم چەرخە سپڵە نابەزم مەردم ئەمن

هەر چەندە لەو ڕۆژانە دا هێمن شێخ زادەیەکی تێروپڕو پۆشتەو پەرداخ و پاك و خاوێنیش بوو، بەلاَم بەچی دەخوات ! کە میللەتەکەی سەرپاکی دووچاری رەنج و دەردو حەسرەت بێ... بۆیە (ئەمن) لێرەدا (هێمن) نیە!، (ئەمن) (میللەتی کوردە)[٣٥]. ئەنجا ((ئەوە سی ساڵ زیاترە هەزاران خاباتکەری کورد پێکەوە لە گەڵ هێمنی شاعیر هاوار دەکەن و ئەمە دەڵێنەوە))[٣٦]:-

ئاشقی چاوی کەژاڵ و گەردنی پڕ خاڵ نیم

ئاشقی کێوو تەلان و بەندەن و بەردم ئەمن

گەر لە برسان و لەبەر بێ بەرگی ئیمڕۆ رەق هەڵێم

نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن

من لە زنجیرو تەناف و دارو بەرد باکم نیە

لەت لەتم کەن، بمکوژن، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن

تاریك و روون، ل٤٩.

---

(٣٤) سەید سمایلی حوسێنی ، وتووێژی بلاَونەکراوە لەگەڵ مامۆستا هێمن، گ /گزینگ ، ژ/٢٣ ، سوید ، ١٩٩٩ ، ل٣٧.

(٣٥) هێمن ، چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز ، ل١٢٩ .

(٣٦) د. عبدالرحمان قاسملو ، شاعیری گەل ، تاریك و روون ، ل أ.

ئـەم چـەند دێـرە بـوون بـە وێـردی سـەر زمـانی شـۆڕگێڕانی کـورد و هـەزاران منـاڵی قوتابخانەو لاوی سەرگەرم، لەم لاو لـەو لای کوردسـتان، ئـەم شـیعرەیان کردۆتـە رەمـزی نیشتیمان پەروەری و راهاتن لەسـەر تێکۆشـان و بەربـەرەکانی دژی زۆرداران[٣٧]. دیـارە مەبەسـتی هـێمن لـە (کـورد بـوون) تـەنیا مانـا ئیتنیەکـەی نیـە، بـەڵکو مەبەسـتی واتایـەکی ناسیونالیسـتی- سیاسـیە، کـە لەبەرابـەر سیاسـەتی نەتـەوە پەرسـتی (پـان ئێرانیزم)دا دەری دەبڕێت[٣٨].

شاعیر لە شوێنێکی کەدا پێشینەو رابـردووی زوڵمـی نەتـەوەیی دەرهـەق بـە کـورد روون دەکاتـەوە، تـا بـەوە رادەگـات دەوڵـەتانی دەورو بـەر پـەیمانی (سـەعد ئابـاد) یـان هێنایـە ناوەوە، بۆ گەمارۆدانی مەسەلەی نەتەوەیی کورد لەم ناوچەیەدا:-

لە مێـژبـوو هـەققی کورد دەخورا بە فیڕۆ
لە مێژ بوو کورد بوو دەیکرد شین و ڕۆ ڕۆ
لـە مـەیـدانی شـەقـێـنی دوژمـنـی دا
سـەری سـەرداری کـوردی بوو وەکوو گۆ
بـە دەوری لاشـی نیـوە گیـانی ئەودا
هـەزار گـورگ و چـەقـەڵ دەیـکرد مڵومۆ
دەیان بەسـت بۆ کوتانی مـەرج و پەیمان
هـەناوی لێی دەهات بۆ چرووك و بۆسۆ
کـوڕی کوردی لە خوێنی خۆی دەگەوزێ
کچـی کوردی سـەری کـردبـوو وە ئەژنۆ
ئـەوەی سـووکـایـەتی بوو کردی پێمان
نـەدەکـرا کـەس بڵـێ بـۆ وادەکەی بۆ؟

تاریك و روون ، ل٦٥.

---

(٣٧) کەریمی حیسامی ، هێمن شاعیری ناوداری کورد ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٣٦.

(٣٨) س.ج. هێرش، رەوتی سەرهەڵدانی شیعری سیاسی و کۆمەڵایەتی لە موکریان، بەشی دووەم، سەرچاوەی پێشوو ، ل٣٤ .

گەلی کورد لە کوردستانی ئێران لەسەرو بەندی ناوەڕاستی ئەم سەدەیە بە دەست گشت نەهامەتیەکانی هەژاری و نەخوێندەواری و دواکەوتوویی دەینالأند، هۆشی نەتەوەیش هەر لەو سەرەتایەوە دەخولقێ کە میللەتێك هەست بە واقیعی دواکەوتوویی و چەوسانەوە بکات کە گرفتاری بووە، ئەنجا ڕۆڵەکانی بیر لە حاڵی خۆیان بکەنەوەو بەدوای ڕێگە چارەدا بگەڕێن، بێنەمەیدانی کارو کۆشش و چالاکی بەدوای دەستە بەرکردنی ئامانجی پیرۆز. خەباتی کۆمەڵەی (ژ . ك)یش هەر ئەوەبوو، کەوا کورد لەخەوی غەفڵەت بێدار کاتەوە، پەرە بەهەستی (میللیەت) بدات، تا ڕێگای رزگاری بگرنەبەر، پەیامی شاعیریش هەر لەو چوارچێوە دایە:-

له غوڕابی خەوێ دای دوژمنت بێداره کورده گیان
هەڵسته لەم خەوە، ئیمڕۆکه جەنگەی کاره کورده گیان
گ/ (نیشتمان) (*)،

لە (وتووێژی کچ و کوڕ)دا شاعیر، بۆ هۆشیاری بانگی کوڕی کوردان دەکات:-

کاکە گیان لاوی کوردی شۆخ و شەنگ
تا کەنگێ دەبی وابێ هەست و دەنگ
دیلی ، ژێر دەستی ، ئەسیری ، تاکەی؟
رووتی ، نەداری ، فەقیری ، تاکەی؟
لە ژێر زنجیرو کۆتا دەناڵی
مەگەر دێوانەی ، شێتی ، عەودالی
تێ فکرە خەڵکی هەموو ئازادە
هەر تۆ خەمناکی هەموو کەس شادە
تێکۆشە بۆ خۆت تاکو سەربەست بی
عەیبە لەبۆ تۆ دیل و ژێر دەست بی
تاریك و روون، ل٥٠.

(*) م. ش. هێمن، کوردە گیان، گ/ نیشتمان، ژ/ (٩,٨,٧)، ساڵی /١، بەهاری ١٣٢٣، ل٢٠.

هێمن ووتارو نووسینەکانیشی لەو ڕۆژانەدا هەر گەواهی ئەم مەبەستەن ، داوا لە ڕۆڵەی میللەتەکەی دەکات و دەڵێ، (خۆت بناسە):

((خۆشەویستەکەم خۆت بناسە بزانە تۆ کێی، مێژوو بخوێنەوەو تێ بگە لە چ ڕەگەزێکی...

ئازیزەکەم تۆ کوردی ، تۆ لە نەتەوەیەکی خاوێنی ، تۆ لە ڕەگەزێکی پاکی، باپیرەکانی پێشووی تۆ هەر لەم خاکەدا (کە کوردستانی پێ دەڵێنو ئێستا تۆی تیادە دەژی و داخەکەم هەر لەتەی بە دەست کە سێکەوەیە) ژیاون ، بەلاّم چۆن ژیاون؟ وەك تۆ دیل و ژێردەستی داروسێکان بوون؟ نەبەخوا ئەوان سەربەست و سەربەخۆ بوونو ئازاد ژیاون. گیانەکەم، کوردەگیان بەقسەی برای خۆت بکە و لەخەوی نەفامی هەڵستە تۆزێ لە حاڵی خۆت ووردبەوە، هۆشت بێنەوەبەر خۆت، قۆڵت هەڵ ماڵە، بەهەموو هێزی خۆت بقیژێنە بڵێ: ئەمنیش ئادەمیزادم، حەقی ژیانم هەیە، ئەمەوێ وەکو خەڵك ئازادو سەربەست بژیم، سەربەخۆییم دەمەوێت و حەقی مەشروعی خۆم داوا دەکەم، لە دیلیو ژێر دەستی داروسێکان جارس بومو ئەمەوێت رزگار بم))[٣٩]. دوای شکستی ڕاپەڕینی (شیخ سەعیدی پیران) دادگایەکی بەدناو بەناوی (مەحکەمەی ئیستقلال) حوکمی خنکاندنی دەستەتەیەك لە ڕێبەرانی ئەم ڕاپەڕینە، لەوێنەی شێخ سەعید و شێخ عبدالقادر و دکتۆر فواد... دەردەکات.

هێمن لە سۆنگەی ئەم کۆستە دڵ تەزێنە، لەدوای چەند ساڵان لە موکریانەوە بیرەوەری ئەم یادگارە تاڵە دەکاتەوە:-

من لەسەر لوتکەی بڵێندی کێوی حەق داوا دەکەم
تۆش بپاڕێوە جەنابی شێخ لەسەر ڕووی تاتەوە
بەڵکو ڕوحمێکی بکا پێمان خوداوەندی ڕەحیم
چی دیکە ژێر دەست نەبین دیسان وەسەرمان خاتەوە
هێمنا پێت وانەبێ یەزدانی بێ هاواڵ و فەرد
کەیفەری ئەم زوڵم و زۆرە ، بێ حیساب ناداتەوە

(٣٩) هێمن ، خۆت بناسە ، گ/ نیشتمان ، ژ/ ٢ ، خەزەلوەری ١٣٢٢ ، ل٣٩.

چەپكێ گوڵ چەپكێ نێرگز، ل٦٢.

كۆمەڵەی (ژ . ك) ئەگەرچی تەمەنیشی كورت بوو (١٩٤٢-١٩٤٥) بەلاَم بە تێكۆشان و خەباتی خۆی توانی هەستی كوردایەتی تا رادەیەكی زۆر لە نێو خەڵك دا زیندوو بكاتەوە، تا بەوە رادەگات پەل و پۆی هاویشت و لقی لە بەشەكانی دیكەی كوردستانیش پێك هێنا[٤٠]. خەڵكی زاناو خوێندەوارو نیشتیمان پەروەرانی كورد لە دەوری ئالاَكەی كۆبوونەوە، لەم لاشەوە چارەنووسی شەڕ بە تێكشكان و هەرەس هێنانی بەرەی نازیزم و فاشیزم و سەركەوتنی بەرەی ئازادیخوازان بەلادا كەوت، ئیتر جوولاَنەوەی رزگاری خوازی كوردیش پێی نایە قۆناغێكی تازەوە، بوو بە جوولانەوەیەكی جەماهیری شۆڕشگێڕانەو هەموو چین و كۆمەڵی كوردەواری لە دەوری ئالاَكەی كۆبوونەوە. بەرنامەو ئامانجی خەباتی سیاسی و شۆڕشگێڕانەی جولانەوەكە: رزگاری خاك و ئازادی مرۆڤی كورد بوو، هاوكات زمانی شیعری هێمن، قۆناغی فرمێسك ڕشتن و دەستە وەستانی و قۆڕپێوان بۆ حاڵی كوردان، بەجێ دێڵێ و لە بواری زانست پەروەری و بێدابوونەوە لەخەوی غەفلەت، دەپەڕێتەوە بۆ ئاستێكی بەرزو بالاَتر، بۆ مەیدانی خەبات و تێكۆشان و بەرینگار بوونەوە، لێرەوە نەفەسی گەرم و ئاگرینی شاعیر لەناو ووشەو رستەو دەربڕینەكانی بە روونی هەست پێ دەكەین:-

لاوی كوردی لەهەموو لاوە وەكو شێری ژیان

دێتە مەیدان و دەڵێ، من دەمەوێ مافی ژیان

تاریك و روون ، ل٨٢.

هەروەها لە (ئاواتی بەرز) دا دەڵێ:-

ڕۆژ بە ڕۆژ قایم ترە، مەحكەم ترە، بڕوایەكەی

دەم بەدەم چاكتر دەبێ، باشتر دەبێ، ئاكاری كورد

بێ وچان دەڕواتە پێش و ڕێگە دەبڕێ بۆ هەدەف

زۆر لە سالاَن روونترە ئەو ساڵە كە ئەفكاری كورد

كورد بەزینی بۆ نەبوو با دوژمنیش

(٤٠) جەلیل گادانی ، سەرچاوەی پێشوو، ل٢١.

رانەوەستابێ لە تاڵان و بڕۆو کوشتاری کورد
ئەو لە ئازارو شکەنجەی قەت نەبوو خافڵ، بەڵام
کوردی کردۆتە سماتە جەزرەبەو ئازاری کورد
سەد هەزار بەرگێڕەوەی بابێتە سەر ڕێ ، ئاخری
هەر دەگاتە مەنزڵی ئاوات و خۆشی باری کورد
مافی کوردی هەر دەبێ بستێندرێ بستێندرێ
دوژمنی کورد تێگەیشتووە ناکرێ باشاری کورد
وا گزنگی دا بەیانی جوانی ئازادی بەشەر
ڕۆژی ڕووناکە ، نەماوە زوڵمەتی شەوگاری کورد

تاریك و روون ، ل١٢٣.

سەردەمێك دەوڵەتی شا بۆ خۆ بواردن لە پەرەسەندنی جولانەوەی کورد ، وای دەدایە قەڵەم کە بەیەك چاوو، بێ جیاوازی سەیری هاوولاتیە کوردە هاوخوێن و هاو رەگەزەکانی خۆی دەکات، ڕژێمەکانی دیکەش هەریەك بە نەوعێك بۆ چاو بەستەکی کورد شتێکیان دێنایە پێش،شاعیر بۆ پەردەلادان لەسەر حەقیقەتی ئەم ئیدعایانە دەڵێ:-

لە مێژە فێرە کوردی پاکی لاشەڕ
بەرینگاری ، فیداکاری ، دلێری
ئەتۆ هەر قاتلی زارۆك و چووکی
بەدیل و پیرو بێ ئەنوا دەوێری
حیسابی کاری خۆت گەر باش دەزانی
لە مافی ئێمە بۆچی خۆت دەبوێری
ئەگەر باڵی هوماش بێ سێبەری تۆ
کە مافی کورد نەدەی نا چیتە ژێری
عەدالەت گەر هەبێ پێویستە هەر کەس
لەماڵی خۆی بکا خۆی چاوەدێری

پاشەرۆك، ل٢٠٨.

تا تێکۆشانی خەڵك زیاتر پەرەی دەستاندو دەچووە پێش، تا شۆڕشی کورد هەنگاوێك لە ئاسۆ وەنزیك تر دەکەوت، زوڵم و ستەمی دوژمنانیش تا دەهات بەتین تر دەبوو، ((لەلایەك بەرەبەرە هەستی نەتەوایەتی لە کورد دا پەرەی دەگرت و لە لایەکی ترەوە رۆژ بە رۆژ زۆرداری نەتەوایەتی لەلایەن کاربەدەستانی ئەو وڵاتانەوە توند تر دەبوو))[٤١]، شاعیر ئاوڕێك بۆ لای حاجی قادری بناغە داڕێژی بیری شۆڕش و راپەڕین دەداتەوەو رەوتی ئەو خەباتە سەخت و خوێناویە درێژخایەنەی بۆ راڤە دەکات:-

لە کوردستان گەلێك شۆڕش بەپا بوون
کوڕی کوردی بەگژ بێگانە داچوون
لەمێژ ساڵە درێژێ ئارەق و خوێن
بەلاّم داخی گرانم هێشتا لە کوێن
ئەو ێستاش دەردە کورد نەکرا عیلاجی
ئەو ێستاش کوردی کۆێلە ماوە حاجی
گەلی کوردت نەبوو هێشتا نەجاتی
بەخوێنی لاوەکان سووره وڵاتی
ئەوێستاش دوژمنی لاسارو بەدفەڕ
دەکوژێ کوردی بێ تاوان و لاشەڕ
ئەو ێستاش هەر دەمانکەن تیرە باران
دەنەخشێنن بەخوێن کۆڵانی شاران
ئەو ێستاش پڕ پڕن زیندان لە لاوان
بەغەیری وەی کە کوردن نیانە تاوان

تاریك و روون، ل٢١٦.

دیارە (کورد بوون) خۆی لە خۆی دا لە دەرباری دوژمنان و داگیرکەران وەکو تاوان سەیرکراوە ئەنجا هەر بەگرتن و ئازاردان و کوشتنی رۆڵە ئازادیخوازەکانی نەوەستاون، بەڵکو بیریان لە نەخشەو پیلانی تواندنەوەشی کردۆتەوە، سەرەتا بە نکۆڵی کردن لە

(٤١) د. عبدالرحمن قاسملو ، کوردستان و کورد ، وەرگێڕ: عبدالله حسن زادە، لە بلاّوکراوەکانی بنکەی پێشەوا، ١٩٧٣ ، ل٨٧.

بوونی وەکو میللەتێك و شێواندنی ناسنامە نەتەوییەکەی، بۆیە هێمن دەم بەهاوارە وە ئەم پیلانەش ریسوا دەکات:-

شیوەنی من شینی کــوردی بێبەشە
ئەوگەلەی حاشا دەکەن لێی و هەشە

نالەی جودایی، ل١٩.

شاعیر چاوەدێری پێشکەوتنەکانی مرۆڤایەتی دەکات، لەگەڵ باری نالەباری گەلەکەیدا بەراوردی دەکات:-

مانگ و مێرێخێ دەپێوی ئینسان
منی کورد زیندە بەچاڵم تاکەی؟
چاوەڕێ ی تیشکی هەتاوی هیوام
نـــەڕەوێ هەورو گەواڵم تاکەی؟

پاشەرۆك ، ل٢١٠.

کوردیش، شان بەشانی خەڵکی راپەڕیوی ئیران لەسەر نگوم کردنی رژێمی پەهڵەوی دواناکەوێت ، بەلاّم رژێمی تازەش لە ئاست خواستەڕەواکانی چاو دەنوقێنێ، بگرە تۆمەتی جیاوازی خوازی و هەلگەڕانەوەی دەداتە پاڵ، شاعیر بێ دەنگ نابێت:-

کوردیش بەشداری خەبات بوو
رۆڵەی ڕۆژی کـارەسـات بـوو
لاوی گیان فیدای گیانفیدا
ئازایــانــە شـەهـیـدی دا
ئێستـا دەڵێ خوێنی گەشم
بۆ شۆڕش رشتووە کوا بەشم
دژی زۆرداری بووم هەروام
هـەر دەمـەوێ مافی رەوام
دەمـەوێ بگەم بەنـیـاز
ناوم مەنێ جیاوازی خواز

پاشەرۆك ، ل٢١٦.

٣/ شیعری نیشتیمانی

کوردستان وڵاتێکی نیمچە کۆلۆنی بووە، لەگەڵ ئەوەشدا کە ڕاستەوخۆ لەلایەن هێزە ئیمپریالیستە جیهانیەکانەوە داگیر نەکراوە، بەڵام بەهۆی وڵاتانی داگیرکەرو بێگانەوە، کە هەمیشە وابەستەی ئەو هێزانە بوون، ناڕاستەوخۆ و لە ڕێگەی زەبرو زەنگەوە بەڕێوە براوە. بەشی رۆژهەڵاتی ئەو نیشتیمانە هەر لەو رۆژگارانەوە کەوتۆتە ژێر نیری ئیمپڕاتۆریەتی ئێران، بەردەوام بەهێزی سەربازی گەمارۆدراوەو سەروەری خاکەکەی پێشێل کراوە، هەموو ماف و ئازادیەکی سیاسی لێ زەوت کراوە، لەباری ئابوریـیەوە هەمیشە لە هەژاری و دواکەوتوویی هێڵراوەتەوە، دانیشتوانی لە سەروەت و سامانی وڵاتەکەیان بێ بەری کراون، زمان و ئەدەب و فەرهەنگ و کەلتووری نەتەوەییان لێ قەدەغەکراوە.

گەلی کورد لە هەر بەشێکی نیشتیمانەکەی زنجیرەیەك شۆڕش و ڕاپەڕینی خوێناوی بەرپاکردووە و شانی داوەتە بەر خەباتێکی سەخت و نەپساوە لە پێناوی سەروەری خاكو سەربەخۆیی نەتەوەکەیدا. جولانەوەی نیشتیمانی کورد لە کوردستانی ئێران لە سەروبەندی جەنگی جیهانی دووەم، بە پێکهاتنی کۆڕو کۆمەڵی سیاسی و کۆمەڵایەتی، پێ نایە قۆناغێکی تازەوە، بە ڕاگەیاندنی کۆماری دیموکراتی کوردستان لەسەر بەشێکی خاکەکەی، بە لوتکە گەیشت. ئازادی و رزگاری نیشتیمانی کورد، وەکو ئامانجێکی هەرە لە پێش، لە مەرامنامەی کۆمەڵەی (ژ.ك) و لەیەکەم ژمارەی گۆڤاری نیشتیمان خراوەتەوە ڕوو.

(کۆمەڵەی ژ.ك... بەهەموو هێزو توانای خۆی تێ ئەکۆشێت تا زنجیرو کەلەمەی دیلی و ژێر دەستی لە ئەستۆی نەتەوەی کورد دامالێ وە لەم کوردستانە لەت و کوتەی ئێستا کوردستانێکی گەورەو رێك و پێك بێنێتە بەرهەم کە هەموو کوردێك بەسەربەستی تیا بژیت))[٤٢]. هێمنی شاعیر و ئەندامی چالاکی کۆمەڵە، هەر لەسەرەتاوە بیرو مێشکی بەم ئامانجە ئاودراوە، هەستی رزگاری و سەرفرازی نیشتیمانی لێ بە جۆش هاتووەو وەکو بولبولی سەرمەست، رزگاری کوردستانەکەی دەبێتە وێردو سروودی سەرزمانی:-

(٤٢) گۆڤاری نیشتیمان ، آمانجی ئیمه ، ژ/١، ساڵی /١ ، پوش پەڕی ، ١٣٢٢، ل٣,٢ .

من كه بێدەنگم ئــەوئێستا چاوە نۆڕی هەل دەكەم

هەل كە بۆم هەڵكەوت ئەنجا باسكمی لێ هەڵ دەكەم

زۆر بە ئومـێدی خـوداو لەو خاكە پاكەی دەردەكەم

دوژمنە بێگانە ئاخــر، چۆن دەگەل وی هەڵ دەكەم

نــأیــەڵم تــــاریــــكــی چیـدكـــە وڵاتـــم داگــرێ

خوا مــەدەد كاربێ چـــــرای زانستی تێدا هەڵ دەكەم

دوێ شەوێ دایكی وەتەن (هێمن) لەخەودا پێی گوتم

رۆڵە كـردارت حیـسـابە گـەنـكێ گـوفتار حەل دەكەم[٤٣]

لە سەرەتای ساڵی (١٩٤٥) كوڕانی كۆمەڵە نمایشنامەیەك پێك دەهێنن بەناوی (دایكی نیشتمان) و پێشكەشی دەكەن، دەنگ و سەدایەكی زۆریش دەنێتەوە، (دایك) كـە رەمـزی نیشتیمانە لەشێوەی ئافرەتێكی دیل و رەشپۆش و دەست و پـا بەسـتراو نیشـان دەدرێـت، رۆڵەكانی لە تـاوا رادەپـەڕن و هـەڵ دەكوتـنـە سـەر دوژمـن، بـەنووكی شمشێرو خەنجەر پەتو كۆت و بەندی دەستو قاچی دایكی یەخسیرو ژێر دەستەیان هەڵ دەبڕن و لـە دیلـی رزگاری دەكەن، ئەم شـانۆگەریە كاریگەریـەكی زۆری بەسـەر هەسـت و سـۆزی خـەڵكی دا دەبێـت و بـۆ مـاوەی چـوار مـانگی تـەواو پێشـكەش كـراوەو تەنانـەت خـەڵكی لادێ و شارەكانی دەوری مەهابادیش بۆ بینینی رۆژانـە روویـان كردۆتـە شـار[٤٤]. ئەمـە دەبێتـە سەرچاوەی جۆرێك لە (ئیحا) بۆ شاعیر و وتووێژێك لە نێوان ئەو ،دایكی نیشتیمان ساز دەبێت لەوەڵامی پرسیاری شاعیر دا دەڵێ:-

گوتی نازانی رۆڵەی هێچ نەزانم

ئەمن كێم؟ رۆڵە دایكـی نیشـتـمـانم

لە تاوی ئێوەیە وا مات و گــرژم

(٤٣) هێمن ، هەڵ دەكەم ، گ /كوردستان ، ژ/ ٢، ساڵی ١، ٢١ دسامبر ١٩٤٥، ل١٧.

(٤٤) كەریمی حسامی ، كۆماری دیموكراتی كوردستان، ل٥٤ ، شایانی سەرنجە لەیەكێك لە سەرچاوەكانی ئەم باسەدا گوتراوە كە هێمن ئەم شانۆ نامەیەی نووسیوە ، بەلاّم ئەم قسەیە لەهیچ سەرچاوەیەكی دیكە پشت راست نەكراوەتەوە. بڕوانە:-

-JOYCE BLAU، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٢.

له سوێ ی ئێوه دەسووتێم و دەبرژم

دەبینم ئێوه دامــاوو هــــەژاران

کــزو خــەمــبــارو زارو لێو بــەبــاران

منیش بۆیه پەرێشان و پەشێوم

دەبــیــنی باری خەم نیشتوه له لێوم؟

نەخۆشن ئێوه ، بۆیه من نەخۆشم

ئــەسیــرن ئــێوه، بــۆیـه رەش دەپۆشم

تاریك و روون، ل٨٤.

ئەنجا دایکی نیشتیمان دەکەوێته لۆمەو سەر زەنشت و هان دانی رۆڵەکانی بەم جۆره:-

تـــا بـــەکـــەی ئـــێـوه وەهـــا بێ هــۆشـــــــن

کـــــاربـکـەن هـــــــەوڵ بـــدەن تــێ بکـــۆشــــن

شوورەیی و عاره لەبۆ ئێوه ئەوەنده پەست بن

عەیبه وا قوڕبەسەر و دەربەدەرو ژێر دەست بن

نەنگه زۆر نەنگه کەوا گێژو هوڕو سەرمەست بن

رێك کەون تا زووه کارێکی بکەن سەربەست بن

کــــورده ئــــاخـــــر بـــەســـه ئــــەو بــــەنـــده گییه

مـــــەرگ زۆر خـــۆشـــتــره لــەو زنـــدەگــیــیـــــــه(٤٥)

شـاعیرانی موکریـان لـەو سـەردەمه، بـه شـیعرو هەڵبەسـته پـڕ شـۆڕەکانیان، ببـون بـه پێشـڕەوی مەشـخەڵ بەدەسـت و رۆڵـەکانی نیشـتیمانیان دێنایـه جـۆش و خـرۆش و شـیعرەکانیان بەسـەر زاری هـەموو خەڵکەوه بـوو، یـەکێك لەمانەهەڵبەسـته ناوازەکـەی (محمەدی عەتری-گلولانی) بوو که تیادا دەڵێ:-

دوژمنی بەدخو ئەگەر تـــۆ بمدەیه زێڕی وڵات

---

(٤٥) هێمن ، خەونم دیت ، گ /نیشتمان ، ژ/(٩،٨،٧) ، ل٢٢.

(٤٦) عەتری گلولانی ، یا وەتەن یامردنم ، گ/ کوردستان ، ژ، ٣ ، مارس ١٩٤٦ ، ل٣١.

دارو بەرد و خۆڵ و خاکم بۆ بکەیتە حاسیلات

بم کـەیە سـەرداری دونیا تاجی شاهیم کەی خەڵات

شەرتە تیَی هەڵ دەم لە تاجت بی گەیەنمە رۆژهەڵات

چۆن دەبیَ مەحکومی تۆبم؟ کە چ بکەم بۆت گەردنم

نامــەویَ ئــەو ژیــنــە تــاڵــە یــا وەتــەن یــامردنم

★ ★ ★

ئەی وەتەن گەر ژین هەبیَ حەقەن کە تۆ ژینی منی

نامەویَ سەیری گولســتــان تۆ کە نــەســریــنــی منی

ئـاورِم بـۆ هـیَـزی دوژمن ، چونکە تۆ تینی منی

قــیبـلـەکـەم، ئیمانەکەم ، ئیمانەکەم دینی منی

گەربتی ، زینار دەبەستم روو بە خاچی گەردنم

نــامــەویَ ئــەوژیــنــە تــاڵە یـاوەتـەن یـامردنم[٤٦]

شاعیر ئەزموون لە خەبات و خۆڕاگری گەلان و وڵاتانی جیهان وەردەگریَ و لە هەست و بەرهەمی شیعری نیشتیمان پەروەرانەیدا پیادەیان دەکات، لەمەوە دەڵیَ ئەگەر شوورەو پەرژینی قایمی وڵاتی فەرەنسا (هێڵی ماژینو) بووبێت لە رووی سوپای ئەڵمانیای هیتلەری، ئەوا سینگی رۆڵە بە وەفاکانی کورد، لە بەرابەر پەلامارو شاڵاوی دوژمنان، دەبن بە قەڵای پارێزگاری لە خاك و سنوورەکانی کوردستان:-

وەتەن گیان و سەرو ماڵم فیــدای تۆ وەگیانی من کەویَ دەردو بــــەڵای تۆ

لە پێناوت دەنێم سـەر، تــا بـــزانی منــم رۆڵێکـی ئـازاو بـــا وەفای تۆ

لە بۆ پاراستن و حیفزی سنـــوورت لە بـاتی مـاژینۆ سـیـنگم قەڵای تۆ

دەبیَ من چۆن بژیم مەسرورو دلشاد کە دەت بینم لەدەست بێگانەدای تۆ

تاریك و روون، ل٥٥.

خەباتی گەلی کورد پەرە دەستێنیَ، گوڵ و گوڵزاری کوردستان دەڕازێتەوە، بەڵام گوڵە مێلاق و وەنەوشەی بۆن خۆش کە لە داوێنی چیاو کەژی نیشتیمان rowاون، بۆ ژێر

دەستی کورد بە پەرۆشن و رازونیاز دەکەن، هێمن وەکو هونەرمەندێك رازو نیازی ئەم دوو گوڵەی کوردستان دەڵێتەوە:-

میلاقە:

ئەمن لە خـــاکـی کـوردی رواوم
بـە ئـاوی سـاردی کـانی دێراوم
بەشەو بای چیای بڵیندو سەرکەش
رەنگی پەڵکی من بووە سوورو گەش
دەروونـم رەشـە جـەرگم سووتاوە
وەتی کوردستـان داگـیـر کـراوە

وەنەوشە:-

مـنـیـش بـە دەردی تـۆ گـرفـتـارم
پـەروەردەی خـاکـی کـوردی هەژارم
کـە تـۆ هەناوت بۆ کورد بوە رەش
منـیـش بـۆ کـوردی سەرم نا لە هەش
بـە ملی کەچم وەك کوردی دەچم
کە کورد مل کەچن منیش کل کەچم

تاریك و روون ، ل٥٦.

شاعیر خۆشەویستی نیشتیمانەکەی لە یەکێتییەکی ئەفسووناویدا لەگەڵ خۆشەویستی فەرهاد و مەجنون بۆ شیرین و لەیلا کۆ دەکاتەوە:-

ئەتۆ شیرینـی ئـەمـنـیش چەشنی فەرهـاد
ئـەتـۆ لـەیلای منیش مـەجـنـونـی نـاشاد
چ ژێر دەست بم چ سـەربـەسـت بـم چ ئازاد

ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

ئەنجا ئەم عەشق و ئەوینە بە سۆزە، کات و شوێن و دەم و جەم نازانێ:-

لــە شـایـی دا لــە وەخـتـی هـەڵپەڕینا
لــە خـۆشـی دا لــە کـاتی پێ کـەنـینا
لــە کـۆڕی مـاتــەم و گـریـان و شـینا

ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لە بیرە

بـەشـەو تـاکـو بـەسـەرما زاڵ دەبێ خەو
بـە رۆژ تـاکـو دوبـارە دێـتـەوە شـەو
لــە کـاتـێـك دا کــە دەدوێنـم ئەم و ئەو

ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لە بیرە

دەکـــەم تـــەرخـــان لـــە رێی تۆدا ژیانم
لــە ســەنگــەردا بــەرەو ڕووی دوژمنــانم
بـــەخــاکـی تــۆ دەمــی ئــاویـلــەکــەدانم
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لە بیرە
تاریك و روون ، ل٦٢.

لە دەرفەتێکی چەرخی زەمانـەدا، بەشێکی خاکی کوردستان ئـازادو سـەربەخۆ دەبـێ و ئالأی سەربەستی بەسەردا دەشەکێتەوە، بەشێکیش دوورو ژێر دەست دەمێنێتەوە، دیـارە مێژوو بەهەمان شێوە لە کۆتایی ئەم سـەدەیە لـە کوردسـتانی باشـوور دووبـارە بۆتـەوە. لەمەوە ئەرکی شـاعیر داکۆکی کردنـە لـە پاراسـتنی ئـازادی ئـەم بەشـەو بەرزکردنـەوەی دەنگی رەوایە بۆ رزگار بوونی بەشەکەی دیکە:-

نەوجەوانان دەی بە قوربانتان دەبم کارێ بکەن
بۆ تەرەق قی کورد و بۆ پاراستنی خاك و عەلەم
بۆنەجاتی نیشتمانی خۆشەویست کارێ بکەن
زوو دەری بێنن لە چەنگی دوژمن و دەستی ستەم
هەر کەسێ بۆلای سنووری نیشتمانی ئێوە بێ
بیکوژن ، ووردی بکەن ، بینێرنە مولکی عــەدەم
تاریك و روون، ل٨٠.

هێمن لەیەکەم رۆژانی هاتنە مەیدانی شیعرو هونەرەوە، تاوەکو دواساتی ژیـانی هـەردەم وەفاداری ئامانجێکی پیرۆز بووە، بە زمان و بـە قەڵـەم و بـە خـەباتیش سـەلْماندوویەتی کـە ئـەو ئاشـقی کوردسـتانەکەیەتی(٤٧). لەگـەڵ کـازێوەی سـەرکەوتنی شۆڕشـی ئـیران، دەبێتەوە بە بولبولە سەر مەسەتەکەی زەمانی جاران و سـروودی (بـەهار هـەردێ) مـان بۆ دەچرێتەوە:-

لـە گیـان دا نادەگورێنم بژی هەر کورد و کـــوردستان
بـــە گـولـلـەی دوژمنـــانـــی گەل دڵیشم بێتە ڕاوەستان

(٤٧) هێرش ، هێمن و من ، چ ١ ، شیرکەتی کتێبی هەرزان ، سوید ، بەهاری ١٩٩٢، ل١٢١.

پشووی دواییم دەخـوێنم بۆ گوڵ و گوڵزاری ئەم خاکە
لە سایەی ئەم گوڵ و گــوڵزارەیە بـوومە هەزار دەستان
دەزانن زامی دیلی چەند بە ئێش و چـــەند بـە ئازارە
دەبێ رابێین هەتا ئێمەش دەگەینە ریزی سـەربەستان

پاشەرۆك، ل٢٠٥.

دیارە زۆر جار ناوو ناتۆرەی (یاخی) و (چەتە)و... ئەو بابەتانەیان خستۆتە پاڵ کە سانێك کە لەسەر مافی رزگاری نیشتیمان و گەلەکەیان سوور بوون، هێمن بێ گوێ دانە ئەو بەندو باوە، ئیمان و باوەڕی خۆی دووپات دەکاتەوە:-

چیم پێ دەڵێــن لێرەو لەوێ
من کوردستــانم خۆش دەوێ
پێشـم بـڵێــن ونــی و دێوی
دەپـــەرستـــم چڕو کـێـوی

پاشەرۆك، ل٢١٤.

هێمن گەل و نیشتیمانەکەی خۆی دەپەرستێ، لەو رۆژەوە کە لەیەکەم شیعری سیاسی خۆیەوە بوونی خۆی وەکو(کورد) بە دوژمنانی گەل رادەگەیەنێ، هەر بەدوای پەری ئازادیدا وێڵە، نیشتیمانەکەی شار بەشار، دێ بەدێ، بست بە بست دەپێوێ، گوێ بە دڵی خاکەوە دەنێ، لەگەڵ شارو مەڵبەندە جیاجیاکانی کوردستان دەژی و مێژوو بەسەر هاتیان لە دوو توێ ی شیعرو دیوانەکانی دا بە زیندوویی تۆمار دەکات، وەك لەم نموونانەی لای خوارەوەدا دەستنیشانی دەکەین:-

مهاباد:

لای هێمن شـاری مـەهاباد قیبلـەی ئـاواتی کوردەو یادگـاری پێشـەوای شـەهیدە. ئـەو بـە منداڵی ماچێکی لە لالێوی ئاڵی کچی ئەو شارە کردووە، لـە دوای دەربـەدەری و ئـاوارەیی ساڵەهای ساڵیش، تام و چێژی ئەو ماچە شیرینەی لە یاد دەرناچێ:-

بە منداڵی لە لێوی ئاڵی تۆم ئەستاندووە مــــاچێ
بە پیریش لەززەتی ئەو ماچە شیرینەم لە بیر ناچێ

تاریك و روون ، ل١٣٥.

بەلاّم کە گەورە دەبێ، شادی و پێکەنینی لەو مەڵبەندە لە (رۆژگاری رەش)دا دەخنکێ:-

لە چوار چرای مــەهــابـاد

لە کــانــگای بـیــری ئازاد

دەســتـی رەشـی ئیستیبـداد

چــەقــانــدی داری بـێداد

تاریك و روون، ل١٠٠.

داری بێدا ئەو سێدارەیە بوو کە پەری زادەکەی شاعیری پێ لە داردرا. ئەنجا کاتێ دەگەڕێتەوە بۆ ئامێزی گەرمی مهابادەکەی پەریزادەکەی لێ وونە، بۆیە (فرمێسکی روونو)ی لە چاوان دێ:-

ئەی پەری زادی مەهابادی ئەتۆ وون بوی لەمن

تۆم هــەبێ لەکوێ پەریزادەو پەری چینم دەوێ

پاشەرۆك ، ل٢١٧.

بۆکان:

بوکی شارەکانی کوردستان، کانگای ئەوین و دڵداری، مەکۆی خەبات و فیداکاری، لە دوای رووخانی کۆماری مهاباد پۆلێك خــەڵکی قــارەمانی ئەو شارە لە داردەدرێن و شاعیر لە(رۆژگاری رەش) دا ئەو یادە دەکاتەوە:-

لە ســــەقزو لە بۆکان

شین و شەپۆڕەو گریان

تێکۆشــــەر لە داردران

قارەمان لــەنـــاو بران

تاریك و روون، ل١٠٠.

کۆیە:-

ساڵی (١٩٧٣) ئاهەنگێك بۆ پـەردەلادان لەسـەر کۆتـەڵی حـاجی قـادری کـۆیی، رابـەری شیعری شۆڕشگێڕی کوردی ساز دەکرێت، هێمن لـەو بۆنـەیـە ئامـادە دەبێـت و شـیعرێکی ئامالّ درێژ پیش کەش دەکات:-

لە پاش ئەو رەنج و دەردو کفت و کۆیە

دەبـیـنـیـن کـۆتــەڵــی حاجی لە کۆیە

دەبینین کـــۆتەڵی شـــاســواری کـــۆیی
کە رۆژێـــکــی بـــەپــێ یـــان لێرە رۆیی
چلۆن بۆ سورمە نابێ خـــاکـی شارێك
کە حاجی پێی لەسەر دانـــابێ جارێك
تاریك و روون و ل٢١٤.

سنە :-

شاری دێرینی وڵاتی کوردەواری و پایتـەختی میرنشینی ئـەردەلان، وەکو رەمزێـك نـاوی بەفـەڕی وڵاتەکەی(کوردسـتان)ی پـێ خـەڵات کـراوە، لـە رۆژگـاری پەهلەویـدا گـرەوی دەســەڵات لەســەر ئــەوە بــوو، دانیشــتوانی ئــەم مەڵبەنــدە لــە رێگــەی جیــاوازی و چاوبەسـتەکێی مەزهـەبی یـەوە، لـە جولانـەوەی خـەڵکی کـو ردسـتان دابـڕێـت و دوورە دەست بمێنێتەوە. بەڵام لە دوای ساڵی (١٩٧٩) لە بەرابـەر هێـرش و پـەلاماری سـوپای داگیرکەردا، ئەم شارە سەربەرزە لە نیشان دانی وێنـەی قارەمـانێتی و خۆڕاگریـدا، بـوو بـە (سـتالینگراد)ی کوردسـتان و داسـتان و حەماسـەتی لـە مێـژوودا خولقانـد، ((سـاڵی ١٩٧٩بۆ یەکەمجار لە دوای گەڕانەوەی مامۆستا هێمن سەردانێکی شاری سنەی کـرد و لەو سەفەرەدا پێشوازیەکی شازو گەرمی لێکرا... هەر ئەو رۆژە شیعری (سنە)ی کە تـازە نووسیبووی بۆ خەڵك خوێندەوە. مامۆستا لـەو شـیعرەدا هەسـتی بـەرزو ئـاگراوی خـۆی بەرامبـەر شـارەکە، وەك کانگـای فەرهـەنگ و زانسـت، سـەنگەری خـۆڕاگری و حەماسـە، مــەکۆی پــەروەرینی دەیــان زانــاو شــاعیر و نووســەرو هــۆزانی گــەورەی کــوردی هــەر چوارپارچەکەی کوردستان نیشان داوە))[٤٨].

لە مـێــژە ئـــــاواتــی مـنـــــە　　ببـیــنـــم وڵاتــی ســـــنـــــــە
زێدی کۆن و رەســەنی کـــورد　　بـــــەدرێــژایی تەمەنی کـــورد
روانگەی هــەزاران کارەســـات　　بنەو مـــــەتــــەرێــزی خەبـــات
شوورەی سەختی بەرەنگـاری　　پـــاردەی وەخـــتـــی فیداکـاری

---

(٤٨) ناسری رەزازی ، یادێك لە مامۆستا هێمن ، گ/ مامۆستای کورد ، ژ/٢٢ ، ل٧٠-٧١.

بۆسەی پێشمەرگەی کۆڵنەدەر گــۆڕخانەی سوپای داگیر کـەر
بچمە لانی بەچکە شێــــران قــەلآگــای تــەنــگــانەی مێران
جێ پـــەیـکـانی تیر ئەنگێوان جـێی پــێـکــانی دەس بزێوان
خـــاکی نەتەوەی نــەبـــەزم هــەر گوتویە ئەزم ئەزم

پاشەۆك ، ل٢١٢.

لـەکاتی راپـەڕین و بەرهەڵستی شارەکانی کوردسـتانی ئـێران ئاخونـدێك بـە دەسـەلآتی موتلەقەوە، دێتە ئەو ناوچەیە شارو بازێڕەکانی کوردستان غـەرقی فرمێسك و خـوێن دەکات، شاعیر ئەم روو داوانەی لە هۆنراوەی (فرمێسکی رنوو) نیشان داون:-

بۆ فریـــشـــتـــەی داد بەسـینەی پڕ لە کینە و داخەوە
هاتە کوردســـتان گوتی: رەحمـــی شــەیـاتـیـنـم دەوێ
سەقزو سەردەشت و سابلاخ و سنەی کرد غەرقی خوێن
سێی تری ویـســتن گــوتی:(بۆ سفرە حەوسینم دەوێ)
کـــــەی رەوایــــە بـمــدەنــە بـــەر گـولله یاڕاوم بنێن؟
گـــەر گـــوتـــم کــوردم لـە کوردستانی خۆم ژینم دەوێ
کورد مـــــەگەر کوندە کـــە هـــەر وێرانەبێ هێلانەکەی؟
نیشــتــمــانی ، ئـــاوەدانی ، جـــوانی رەگیـــنـم دەوێ؟

پاشەرۆك ، ل٢١٩.

سلێمانی:-

داگیرکەران هەمیشە کوندە پەپوو شملێ شەڕ بوون، لـە هـەر شارو گونـدێکی کوردسـتان بن، چ لە کوێستان و چ لە گەرمێن، بەدوای خۆیاندا وێرانی یان جێ هێڵاوە، بـێ ئاگـا لـە قانونی تەبیعەت کە (رەوەز ورد نابێ):-

کـــە کــونــدی شــووم لە گوندی کورد دەخوێنێ
کــــە گـــەنـــجـی کــورد دەگەوزێنێ دەخوێنێ
کـــە تـــەخـــتـــی بــەختی کورد بێ خێو دەبینن
(ســـولـــەیــمـــانی) ئــەســـیـــری دێـــو دەبـیـنن

بـــنـــاری لێـــژو نـــاهـــەمـــواری هـــەڵـــگـــورد

دەبـــیـــنـــن بـــۆتـــە دەشتـــی کـــەربـــەلاَی کورد

پاشەرۆك، ل٢٠٦.

خانێ:-

شاری تووك لێکراو، لە شەڕی خوێناوی نێوان عێراق و ئێران دا، شارو مەڵبەندەکانی کوردستان لە دوولاوە کەوتبوونە بەر هێرش و پەلامار، (لە مانگی رەشەمەی ساڵی (١٩٨٤/١٣٦٣) شاری خانێ (پیرانشار) کەوتە ژێر رەهێڵەی بۆمباو کیمیاباران و شەستیری دوژمنان و دەو نێوەدا خەڵکێکی زۆر کوژران و بریندار بوون))[٤٩]. شیعرێك لە دوای مەرگی شاعیر بۆ ئەم بۆنەیە بلاَوکراوەتەوە:-

دیسان هەوری بۆری چڵکن ... دایـــانـــگـــرت ئـــاســـمـــانی ســـاو

دیسان وەك کچی شەرمێون ... خـــۆی شاردەوە تیـــشـــکی هەتاو

دیسان بۆ گەنیـوی بـارووت ... بـــۆنی بـــەهـــاری داپـــۆشـــی

شاری تووك لێکـراوی مـن ... بـــەرگـــی رەشـــی ئـــەوا پـــۆشی

دیسان دایانگرت شـارەکەم ... بـــە بـــۆمـــباو رەهێڵەی شەست تیر

دایانەبەر گـەوزی مـردن ... پـــیـــاوو ژن و مـــنـــداڵ و پـــیـــر

بانە:-

لە مانگی جۆزەردانی (١٩٨٤) دا شاری (بانە) دەکەوێتە ژێر رەحمەتی ئاگرو بۆمباو ناپاڵمەوە، لە ئاکام دا کوشتار و وێرانیەکی زۆری لەدوا بەجێ دەمێنێت، شاعیر دڵۆپە فرمێسکەکانی لەم رۆژە دەڵتەزێنەدا پێش کەش دەکات:-

بـــانـــە وێـــرانـــە جگـــەر بـــریـــانـــە

لەش سڕە ، دڵ پڕە ، چـــاو گریانە

بەم بەهارە گوڵی وی پەڕ پەڕ بوون

وا بەدەردی خەزەڵی پـــایز چوون

(٤٩) گۆڤاری سروە ، روونکردنەوەیەك ، ژ/١٥١ ، ڕێبەندان ١٣٧٧ ، ل٤٢.

جەرگی مێلاقە لە داخان رەش بوون

ئەشكی شللێرە وەرین و گەش بوون

پیر سولەیمان خەمی دیكە نابا

سـیـــە دارو دەوەنــی ئــەربــابـا

ئەوی شین ماوە تەوە شین گێڕە

هـــەر گــەلاْیـەكی هـــەزاران دێرە

ئەم قەلاْ دزەی بە شەهید مەشهورە

هەر بە ناپاڵمی ئـــــەوان خاپوورە

چەپكێ گوڵ چەپكێ نێرگز و ل٧٣-٧٤.

٤/ شیعری خەبات و بەرینگاری

سەر زەمینی ولاّتانی جیهانی سیّ یەم، (ئاسیا، ئەفریقیا، ئەمریكای لاتین) لە دوای برِانەوەی جەنگی دووەمی جیهان، و دابەش بوونی هێزە سیاسیەكان بۆ سەر دوو بلۆكی دژبە یەك، بۆتە شانۆی هەزاران كارەسات و رووداوی توندو تیژی مێژوویی. هاوكات لەگەلّ سەرهەلّدان و پەرەسەندنی جولاّنەوەی رزگاری و ئازادیخوازی لەم ولاّتانەدا، ئەدەبێكی تازە بە مۆرك و ناوەرِۆكێكی سیاسی- شۆرِشگێرِانە لە دەروونی ئەم رووداوو گۆرِانكاریانە پەیدابوو، كە بە ئەدەبی بەرگری، یاخود بەرینگاری لەقەلّەم دراوە. ئەم ئەدەبە((ئەو بەرهەمە هونەریانە دەگرێتەوە كە لەسەردەمی تێكۆشان و خەباتی نیشتیمانی و نەتەوەیی، لە بەرابەر داگیر كردن و جەنگ دا تۆمار كراون))[٥٠]. ناوەرِۆكی خەبات و بەرینگاری لە شیعرو ئەدەبی كوردی، لە رِابردووی ئەو جەنگ و داگیركاری وزۆرداریەیەوە سەرچاوەی گرتوە، كە دەمێكە لە خاك و نیشتیمانەكەی خۆی دا بەر دەرگای بە گەلی كورد گرتووە. بۆیە رەگەزەكانی ئەم جۆرە ئەدەبە پێشینەیەكی دوورو قوولّی هەیە. وەكو هێمن دەلیّ،((یەكەمین هاواری رزگاری نەتەوەكەمان لە گەروی شاعیرێكی مەزن و هەلّكەوتوو هاتۆتە دەرو لە چیا بەرزو سەركەشەكانی كوردستان دا دەنگی داوەتەوەو باپیرە خەو ئالووەكانی ئێمەی لەخەو راپەرِاندوون و شیری پیّ سوونو ناردوونی بۆ كۆرِی خەبات و رزگاریخوازی))[٥١]. كاتێك شیعری كوردی لەژێرسێبەری گیانی ئازادیخوازی نەتەوەیی و نیشتیمانی، لە ماوەی نێوان هەر دوو جەنگی جیهانی پیّی نایە قۆناغێكی تازەوە، ئەوا ئەم مانـاو مەبەستە سیاسیە، شۆرِشگێرِی و بەرینگاریە، دەبێتە دیاردەیەك وەكو شەقلّ و ناوەرِۆكی زۆربەی بەرهەمەكانی، كە لە سایەی ئەو بارودۆخەدا هاتوونەتە بەرهەم، وەكو چۆن دیمەن و رووداوەكانی خەباتی گەلی كورد بەهەموو ئیش و ئازاری ئەم سالاّنە لە شیعری كوردیدا ئاشكرا دیارە، رەنگە مێژووش ئەم شایەدیە بدا كەوا ئەم جۆرە شیعرە((رۆلێكی بەرچاوی گێرِاوە لە سەرجەم

---

(٥٠) ف . س ، ناركيريير ، أدب المقاومة ، ترجمة: د. ضياء نافع ، مجلة الثقافة الاجنبية ، دار الجاحظ للنشر ، العدد /٤، بغداد، ١٩٨١ ، ص١٠٣

(٥١) هێمن ، ئەركی نەتەوایەتی نووسەران و شاعیرانمان ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٤.

نەبەردەکانی رزگاری و بەربەرەکانێ ی زوڵم و چەوسانەوەدا، وەکو چۆن بوونی ئەم ئەدەبە کاریگەری زۆری هەبووە لە کۆکردنەوەی جەماوەرو ورووژاندنی هەستی نیشتیمانی و نەتەوەیی و بەرزکردنەوەی ورەی تێکۆشەران، هەروەها لە رابردوو و ئێستاش دا هۆکارێکی گرینگ بووە لە بەدیهێنانی ئەو ئامانجەی کە بە شێوەیەکی گشتی، لە سەرکەوتن و رزگار بوونی یەکجارەکی دایە بەم جۆرە دەشێ بڵێین شیعری بەرگری ئەو شیعرە ئازادیخوازانەیە کە لەلایەك دژی زۆرداری و خۆسەپاندن و داگیرکاری یەو لە لایەکیکەدا بە بەهای ئازادی و قارەمانێتی و فیداکاری و یەکێتیدا هەڵ دەڵێ))[٥٢]. لە کوردستانی رۆژهەلأت بەهۆی پێشلکرانی مافی نەتەوەیی و سیاسی و تەنانەت مافە ئینسانی و کەلتووریەکانی مرۆڤی کوردیش لەلایەن دەوڵەتی پەهلەویەوە، یەکێك لە ئەرك و ئامانجی بنەڕەتی شاعیران و رووناکبیرانی کوردیش لە ئاست سیاسەتی کورد تواندنەوەی حکومەتی ناوەندیدا، جۆش دانی هەستی نەتەوەیی و وەشاندنی تۆوی خەبات و ململانەو بەربەرەکانێ بووە، هەروەها گرینگترین چەکی بەرەنگاریش بۆ بەرپەچدانەوەی ئەو سیاسەتە، شیعر بووە[٥٣]. لە ئێرانی ئەو سەردەمانەدا شیعری فارسیش لە ژان و ژووری لە دایك بوونێکی تازەو رووەو ئایندەیەکی رۆشن تر بەرێوەبوو، راپەرینی شۆرشگێرانەی خەڵك لە دژی رژێمی ئیستیبداد لە ژیانی ئەدەبی و رووناکبیریشدا رەنگی دابووەوە گەلێك لە شاعیران و نووسەران پەیوەندیان بە ریزەکانی ئازادیخوازانەوە کردبوو، ئەو دەرەتانەیان بۆ هەڵکەوتبوو کە بە ئاشکراو ئازادانە لە رێگای قەڵەمەکانیانەوە لە ریزەکانی پێشەوەی میللەت دا بجەنگێن [٥٤]. لای هێمن هەر لە سەرەتای لاوێتیەوە مەسەلەی گەل بووە بە مەسەلەیەکی سەرەکی و هەمیشە لەتەك ئەو رووداوانە ژیاوە کە لەناوجەرگەی ژیانی میللەتەکەی دا بەرپابوون، شیعر لە لای هێمن ئەو مەشخەڵە بووە کە پێویست بوو لە بەردەم رێبازی خەباتی گەلەکەی و بەرەوپێشەوە چوونی ئەو خەباتە رۆشن بکرێتەوە. ئەم شیعرە لە بازنەی خەمە تەسك و تایبەتیەکانی خودی شاعیر لای داوە و لەگەڵ

---

(٥٢) کمال معروف ، الحرکة التجدیدیة في الشعر الکوردي الحدیث ، ج ١، مطبعة آزاد ، ستوکهولم ، ١٩٩٢ ، ص١٥٦ .

(٥٣) س . چ . هێرش ، رەوتی سەرهەڵدانی شیعری سیاسی و کۆمەلأیەتی لە موکریان ، ب٢ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٣٣.

(٥٤) پرفسور ، آ ، ج ، آربری ، سەرچاوەی پێشوو ،ص١٦.

خەمە گشتیەکانی کۆمـەلأنی خـەڵك ئاوێتـە بـووە، بۆیـە نازنـاوی (شـاعیری گـەل)ی پـێ بەخشراوە((هێمن شـاعیرِ گەلـە، بـۆ گـەل ژیـاو هـەتا دوا هەناسـە دەسـتی لـە تێکۆشـان و خۆشەویسـتی گـەل هەڵنــەگرت، بـەجۆرێ کـە شـێوەکانی وەك ئاوێنەیـەکی بـالاَ نـوێن نیشاندەری قۆناغەکانی ژیانی ئەو خەڵکەن، لـەو رێبازەشـدا هـەر کـاتێ گەلەکـەی بـزەی دەهاتە سەر لێوان، ئەویش دەگەشایەوە، دەبووژایەوەو هەر کاتێ گەلەکەی دەکەوتە نێـو گێـژە لووکـەی رووداوە تاڵـەکانی ژیـان شـیعرەکانی ئـەویش پـڕ دەبـوون لـە فرمێسـك و خوێن))(٥٥). لە ناوەڕاستی چلەکان، لە دوای سالأنێکی دوورو درێژی، پڕ لە نەهامـەتی و ژان و ئـازار، گـەلی کـورد، لـە مەڵبەنـدی موکریـان رادەپـەڕێ و بەشـێکی نیشـتیمانەکەی رزگار دەکات، ئـالأی ئـازادی و سەربەسـتی تیـادا هـەڵ دەکـاو دوایـی بـە دەسـەلأتی رەشـی رژێمـی پەهلـەوی دێـنێ، شـاعیرِ پێشـەنگی راپـەرینی ئـەو خەڵکەیـەو لـە چـاوەروانی (دوارۆژی رووناك) دایە:-

له پڕ جوولأوە خەڵك و تێکی رووخاند
بناخەی کۆشکی ئیستیبـــدادی یـــارۆ
شکا بێگانە پـــالأوتی لـــە تـــرســـان
کوڕی کورد ، هاتەوە دیسان هەلی تۆ
دەسا خۆت هەڵکە رێ ببڕە بە گورجی
بڕۆ پێش بێ وچان، لێ بخورە ، بـــاژۆ
زمانی ئێمـــە گـــەر نـازانێ دوژمن
دەبێ حالّی بکەین ئەو جار بەبرِنۆ
لە پێشمان دایە دوا رۆژێکی رووناك
ئیترِ ناخـــورێ هەقی ئێمە بە فیرِۆ

تاریك و روون، ل٦٧.

(٥٥) مەحموودی شکاك نەژاد ، چەند فەرازێ لە وتاری مەحموودی شکاك نەژاد ، کنگرە بزرگداشت...، ص٨٨٩.

هێمن خەباتی گەلەکەی لە پێناوی چارەنووسیدا، بە بەشێکی جیانەکراوە لە خەباتی گەلانی ئازدیخوازی دنیاو دەزانێ، بۆیە پشتیوانی لە خەباتی گەلی ئازەربایجانی براو دراوسێی گەلی کوردستان دەکات:-

کــورد و ئـــازەربـایجانی هەردوو داوایان رەوایە

هەر بژین و پـــایە داربێ یەکیەتی ئەم دوو برایە

تاریك و روون، ل٩٤.

لـەو رۆژگـارە رەشـانەش دا کـە گـەلی کـورد و جولانەوەکـەی دووچـاری نوشوسـتی و پاشەکشە دێن و کۆماری کوردستان هـەرەس دەهـێنێ، تـەم و تـاریکی شـەوە زەنـگ بـاڵی بەسەر ولآتـی کوردەواریـدا دەکێشێ ((هـێمن زۆر بـە پەرۆشـەوە باسـی ئـەو لێقەماوەیـە دەکاو رووکاری راستەقینەی ژیانی ئەو رۆژە نیشان دەدات))[٥٦]:-

ئەو ساڵ جێژنـەمان تـاڵە

دوژمـــنـــی زاڵـــم زاڵـــە

لاو جێ یان ســیــا چــاڵە

دەســـتـــی دۆیـان بە تاڵە

-　　　-

حکومــەت نیـــزامــیـیە

تـــوزێـــك ئـــازادی نیـیە

ئامانجی دوژمــن چیـیە؟

قڕکردنی خـــەڵـکـیـیە

-　　　-

لەلایەك قـــات و قـــڕە

لەلایـــەك کــوشـت وبڕە

هەموو کـەس حاڵی شڕە

دوژمـــن نـــان و دۆ بڕە

(٥٦) کەریمی حسامی ، یادی هێمن ، ل٢٠.

-          -

دەستیان کرد بە ڕەشبگیر
نا پارێزن جـــــوان و پیر
دێ زڕەی کـــۆت و زنـجیر
هەر لێمان دەسوون شمشێر

تاریك و روون، ل١٠٢.

بەو حاڵەش هێمن وره بەرنادات، تاریکی و شەوه زەنگ، ناتوانێ هەتاوی ئومێد و ئازادی لە بەرچاوان وون بکات بۆیە دەڵێ:-

بەڵام کـوردە نــابـــەزێ
بـــەو زەبــرانــە ناتەزێ
لە رقـان لێو دەگـــەزێ
کە ســوار بوو دانابەزێ

-          -

داخــداره خوێنی دیوه
بێداره خـــۆی نـاسیوه
لە دوژمن راپـــەڕیوه
باسکی لێ هــەڵماڵیوه

-          -

بەکارو تونـــدو تـــۆڵە
خۆی ساز دەکا بۆ تۆڵە
ورد دەکا وەك پـــڕپـۆڵە
تاج و تەختی ئەو زۆڵە

تاریك و روون، ل١٠٣.

هێمن لەکاتی شکست دا وورە بەر نادات، باوەڕی تەواوی بە پاشەڕۆژی گەل هەیە، ڕاستە ڕێگای سەرکەوتن گوڵ ڕێـژ نیـیـە ! سـەخت و دژوارە، گـرینگ ئەوەیـە لـە دوای کـەوتن

هەڵسانەوە هەبێ، لە ساڵی (١٩٥٣) جولانەوەی نیشتیمانی دەبووژێتەوە، حکومەتی (موسەدەق) دێتە سەرکارو هیواو ئاوات لە دڵی خەڵکی زیندوو دەبێتەوە، شاعیر لە (ئاواتی بەرز)دا دەڵێ:-

فێری زۆر دەرسی بەکەڵك و باشی کردین تێ شکان
جاببینە راپەڕین و شۆڕشی ئەم جاری کورد
بەیت و باڵۆرەی هەزار جار بۆ بلێ کۆنەپەرست
تازە وێژینگێکی نادا دیدەکەی بێداری کورد

- -

پاش قڕانی مودەعی دەس پێ دەکەن تەعمیری موڵك
دێتە دی ئاواتی بەرزی (ئەحمەدی موختاری کورد)
رێگەیی ئاسن دەچێتە شاخی هەورامانەوە
هەرکە کەوتە دەستی کوردی چارەنووس و کاری کورد

تاریك و روون،ل١٢٢.

لەگەڵ پتەو بوونی باسکی جولانەوەی نیشتیمانی لە وڵات شای ئیران بۆ ئەوەی کەوڵی خۆی دەرباز بکات وڵات بەجێ دێڵێ، لە ئیران دەبێتە شایی لۆغان، شاعیر لە کۆبوونەوەی بەرینی خەڵك لە مهاباد کە لە سۆنگەی راکردنی شادا ڕێکخرابوو، شیعری (بەغدا نیوەی ڕێ یەت بی) دەخوێنێتەوە:-

خاین ، خوێڕی ، درۆزن، بەدفەڕ، شەڕانی، سەرشۆڕ
پیاو کوژ، تاوان بار، رووڕەش، ناکەس، ، مل هوڕ ، دیکتاتۆر
خەڵکی ئیران بەدەس تۆ کرابوون زیندە بەگۆڕ
ئەوە تۆی لێت قەوماوە، دەریان پەڕاندووی ، هەی گۆڕ
دەبڕۆ ئەی شاهی خاین ، بەغدا نیوەی ڕێ یەت بێ،

تاریك و روون، ل١٢٧.

لەسەرەتای سالآنی شەستەوە، کە خەباتی گەل پێ دەنێتە قۆناغێکی زیندووی هیوا بەخشەوە،((هێمن شاعیری وەفاداری گەلی کورد هەم لە پێکهێنانی و هەم لە دەربڕینی ئەو هیوایەدا بەشدارە))[٥٧]:-

هەمە هیوا بە دوا رۆژێکی رووناك

بەشی ئینسانی بێ هیوا نەمانە

بە شیوەن چاری کاری ئێمە نایە

خەبات ، کەڵکی نیە مامە خەمانە

لە بەر تۆ چارەنووسی شووم و بەدفەڕ

ئەوی قەت لێی نەدەم تەپڵی ئەمانە

تاریك و روون، ل١٥٦ .

ئەنجا ((ئەگەر بەرهەمی ئەدەبی بەگشتی رەنگدانەوەی ژیان بێ، بۆ نەتەوەیەکی وەکو کورد دەبێ سیماو ئەدگاری ئەدەبەکەی هەڵسان و شۆڕش و بەرگری و هێرش بێ))[٥٨]، بۆیە دوا بەدوای گەشە سەندنی جولانەوەی رەوای گەلی کورد و گۆڕانی رەوتی تێکۆشانی بۆ شێوە خەباتی شۆڕشگێڕانەی سەخت و خوێناوی، شیعری هێمن کەتا ئەو کاتەش لەسەنگەری بەرگری دا لە بەرامبەر دوژمنانی کورد وەستا بوو، روو دەکاتە شاخ، تاوەکو ئەرك و پێویستیەکانی ئەم قۆناغە تازەیەی خەباتی گەلەکەی بەجێ بهێنێ، چونکێ شیعری بەرگری کوردی لەو رۆژەدا ((چەکێکی رەسەنی شۆڕشگێڕی بووە لەشانی پێشمەرگەو ئازادیخوازانی کورد، لە شاخ و پێ دەشتەکانی کوردستان دا بەرگریان پێ دەکرد))[٥٩].

شێعرێك رەق بێ ، رق بێ ، قین بێ

گڕ بێ ، بڵێسە بێ ، تین بێ

بڵێسەی گوللەی هەڵمەت بێ

---

(٥٧) د. عبدالرحمن قاسملو ، شاعیری گەل ، تاریك و روون، ل٥.

(٥٨) د. مارف خەزنەدار ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٨.

(٥٩) سامی شۆڕش ، دیوانی هەڵۆ ، (پێشەکی)، جوامێر ، چاپخانەی شەهید جەعفەر ، ١٩٨٦ ، ل٦.

شـــەپـــۆڵی رقـــی مـیـلـلــەت بـێ
نـــرکــەی سـیـنـگـی کـرێـکار بێ
ئـــاڵای شـــۆڕشـــی جـوتـیـــار بێ
شێعرێك هەم توند بێ هەم وورد بێ
یـــانـی شـێـعـری ئەو ڕۆی کورد بێ
تاریك و روون ، ل١٥٩ .

راپەڕینی چەکدارانەی ساڵی (١٩٦٨-٦٧) کە یەکێکە لە لاپەڕە زێڕینەکانی خەباتی گەلی کورد لە کوردستانی ئێران[٦٠]، لە دەریای خوێن و فرمێسك دا نقووم دەکرێت. تەرمی پیرۆزی قارەمان و تێکۆشەرانی ئەو راپەڕینە، بەمەبەستی تۆقاندن و چاوشکاندنی خەڵکی راپەڕیوی کوردستانی ئێران، دێهات و شارەو شاریان پێ دەکرێت... لەپاش ئەو کارەساتەش تێکۆشەرانی شارو شارۆچکەکانی کوردستان دەکەونە ژێر هەڵمەت و پەلاماری رەشبگیری و راونان و ئازاردان، زیندانە بەد ناوەکانی (قزل قەلاّو) (دیژبانی) و (جەڵدیان)،... لە خەڵکی شەرەف مەند و نیشتیمان پەروەر دەئاخندرێن.
هێمن لەو سەروبەندە، لە ژێر زەبری ئەو نەهامەتی و کارەساتە جەرگ بڕانەدا، دەرباز دەبێت و پەیوەندی بە ناوچەکانی شۆڕشی کوردستانی عێراقەوە دەکات، ئەو خۆی ئەم سەربووردەیە باس دەکات :((زوڵم و زۆری ڕێـژیم نیسبەت بە گەلی کورد گەیشتە رادەیەك کە بۆ هیچ ئینسانێکی خاوەن شەرەف قبووڵ نەدەکرا، من چۆن چاوم بەرایی دەدا لاوانی تێکۆشەرو رووناکبیری کوردم هەر بەو تاوانەی داوای مافی رەوای نەتەوایەتی خۆیان دەکرد، لە پێش چاو بکوژن و بەوەشەوە ڕانەوەستن تەرمی خوێناویو کون کراویان بەشارو بازێران دا بەچەپڵە ڕێزان بگێڕن و داوەت و سەمای لە دەوری بکەن؟ ناچار بە پیری سەری خۆم هەڵگرت و ...، دەستم لە ژن و ماڵ و کەس و کارو یارو دیار هەڵگرت))[٦١].

(٦٠) عبدالله حسن زاده ، سەرچاوەی پێشوو ، ب ١ ، ل٤٨ .
(٦١) هێمن ، لەکوێ وە بۆ کوێ ، تاریك و روون ، ل٤٣.
(٦٢) کەریمی حسامی ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٨.

ئەنجا لەو بارو دۆخەدا، هێمن خۆی گوتەنی: هەڵدێ ؟ بەلاّم هەلاّتنی شاعیر مانای بەزین و ترسنۆکی و گۆشە نشینی نیيە(٦٢)، بەڵکو هەلاّتنێکە لە پێناو پەیوەندی کردن بە سەنگەری بەرینگاری و بەریزی خاباتگێران:-

من لە داخی خزمی خوێڕی و ئاشنای ئەحمەق هەلاّتم
من لە تــرسی زاق و زووقی ئەمنیەی چاو زەق هەلاّتم
کــوا بــەخۆشی خۆم بەجێ دێـڵم ولاّتی خۆشەویستم
مــن لــە تــرســی زللەو بــاتووم و دارو شەق هەلاّتم
(نۆکەری بێگانـــە نــاکــەم) هاتـــەجێ فەرمایشی خۆم
وا لە برسان و لە بەربێ بــەرگــی ئـیـمـڕۆ رەق هەلاّتم

تاریك و روون ، ل١٦٢.

شاعیری ئێمە ئێستا خۆی لە مەیدانی خەبات و لە کۆڕی بەرینگاری بوونەوەی راستەقینەدایە، شیعریش لە خەباتی نیشتیمانی و نەتەوەییدا، بۆبەجێ گەیاندنی ئەرکی بەرینگاری دوژمن، شوێنی شیاوی خۆی لە سەنگەری روو بەڕوو بوونەوە و لە ڕیزی تێکۆشەران دا گرتووە، واتە لە (مەتەرێزی شەرەف)دایەو ئاوازی ئازادی دەچڕێ:-

هەر بینا دیت رمـــی کۆشکی زۆرداری
گەیشتینە لووتکـــەی چـیــای رزگاری
کوتکی کاوەو هێزی پێشمەرگەی دڵسۆز
رۆژی رەشی کردە نـــــەورۆزی پـیـــرۆز

نەترەی نەما دوژمن لە بەر پێشمەرگەم
لە گشــت لاوە هەلاّت و نەیگرت بەرگەم
جا ئـــەو کـــاتـــە بـە هــەتوانی ئـازادی
ســـاڕێـــژ دەبــێ بــریـنــی نـامــرادی

تاریك و روون ، ل١٦٦-١٦٧.

هێمنی شاعیری شەیداو جوانی پەرست ، بۆ ژینگە و هۆبەو هەوار خولْقاوە، بەلاّم تا ئەو ڕۆژە دێ ، ئەو پیاوی مەیدان و بەرگری یە:-

زۆری نەماوە بێتە بەر نەمامی هەولْ خەباتم
لە داگیرکەر پـــاك بێتەوە خاکی پیرۆزی ولاّتم

تاریك و روون ، ل١٦٨ .

ئەو راستیە لای شاعیر ساغ بۆتەوە، کە تاکە ڕێگای رزگار بـوون لـە بـەردەم میللـەت دا، هەر لە جۆش دانی خەبات و فیداکاریەو ((تەنیا لە لولەی تفەنگ دا ئازادی چاوی هەلْ دێنێ ، هەق بانگ ئەدا ، تەنیا هەر لە ئاستی چەکا داگیرکـەر ملـی کـەچ ئـەکا))[٦٣]. ئـەم راستیە لە (شەپۆلی تۆلە)دا رەنگی داوەتەوە:-

تاکوو شۆڕش نەکرێ توندو تیژ
تاکوو سەنگــەر نەگرێ لاوو کیژ
نـــادرێ مـافی گــەلی کوردی دلێر
هەر دەبێ وا لە قــەفەز دابێ شێر
ئەو رق و قین و بــــەگژ داچوونە
تاقە ڕێگایەکی رزگــار بــوونـــە

تاریك و روون ، ل١٦٧ .

واقیع بینی هەر ئەوە نیـیـە شـاعیر و ێنـەی خـەم و ژان و ئازارەکـان کـۆپی بکاتـەوە، لـە وشـەو رسـتـەی جـوان و شـێوازی ئەفسووناویدا پێشکەشـی بکـات، پێویسـتە شـاعیر لـەو جیهانــە تێپــەڕی و ئــەو ئاسـۆیەش بــەدی بکـات کەمـژدە بەخشـی ژیـان و جیهـانێکی نوێیە[٦٤]. لەمەوە هێمن مـزگێنی ئـەو جیهانـە رادەگەیـەنێ کـە لـە سـبەینێی هـەولْ و کۆششی بێ پسانەوەداو لە (ترۆپکی رزگاری)دا چاو هەلْ دێنێ:-

بــــەو خــوێـنــانەی لەو ڕێبازە رژاوە
گــولّی ئــالّی ســەربەستی کورد رواوە

---

(٦٣) شێرکۆ بێ کەس ، من تێنوێتیم بەگڕ ئەشکێ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل١٥٩.
(٦٤) أدونيس ، سياسة الشعر ، ط ١ ، دار الاداب ، بيروت ، ١٩٨٥ ، ص .
(٦٥) کەریم شارەزا ، هێمنی مەهابادی شاعیری خەباتی کوردایەتی ، ر/ برایەتی ، ژ/ ١٦٦٠ ، ١٩٩٣/٦/٤.

منیش به دڵی پــڕ لــه هیـواو بڕواوه

دەڕۆم بەرەو ئاسۆ بەرەو ئـاسۆی روون

دەڕۆم دەڕۆم، تا ترۆپکی رزگـــار بوون

تاریك و روون ، ل١٧٧ .

(کاروانی خەبات) رووداوی شـەهید بـوونی سـەرکردەو هاوڕێ یـەکی جوامێری شاعیرە، لەوێدا هێمن وەك هونەرمەندێکی بـەهرە داری وێنـەکێش، تـابلۆی شـەهید بـوونی ئـەو روونــاکبیرە شــۆڕگێڕەی کێشــاوە و شــیعری سیاســی و بــەرگری و ســەنگەری کــوردی گەیاندۆتە پلەیەکی بەرز(٦٥) .

زەردە پەڕی ، سوور بوو ئاسۆ

خەریك بوو سێرە هــەڵگیرێ

له باتی قاسپه قاسـپـی کەو

دەهات قرمـژنی شێست تیرێ

-          -

هەرچوار تەنـیـشتی گیرا بوو

له ســەنگــەرێـك دا بەتەنێ

ئەو لاوەی بــەڵـێـنــی دابوو

هــەتـــا مردن چەك دا نەنێ

-          -

دیســـان خـوێـنـی قارەمانێك

نەخشاندی رێگــای رزگـــاری

دیـســـان لاپــەڕێکــی رەشـتـر

کەوتە سەر مێژووی زۆرداری

-          -

لــەنـــاو خــوێــندا دەتلێنەوە

لاوی به زیپــك و بــەســبـــات

بــــەڵام هەروا دەچـێـتـه پـێش

بێ وچان کاروانی خـــــەبات(*)

تاریك و روون ، ل١٩٨.

هێمن بەچاوی مامۆستای خەبات و شۆڕشگێڕی و کوردایەتی لە حاجی قادری روانیـوە، لێرە رووی قسەی لەو مامۆستایە یە:-

سلاّو ئەی حــاجی ئــەی رۆڵــەی زەمانە!

لــە ســایــەی تۆوە هەرچێکی هــەمــانە

هەموو ژینت لە ڕێ ی گەل دا بەخت کرد

هــەتــا ڕێــگــای خــەباتت بۆ تەخت کرد

بــە ئــازایــی ، بــە زانــایــی ، بە وردی

چــەکــت دا دەســتــی شۆڕشگێڕی کوردی

بــەلاّم تـــۆ دڵــنــیــابــە پــیــری زانا!

بــنــاغــێــکــی وەهــات بــۆ کــوردی دانا

ئــیــتــر ســەنــگــەر بــەتــاڵ کردن مەحاڵە

ئــیــتــر کــورد و بــەزیــن خـەون و خەیاڵە

تاریك و روون، ل٢١٤ ، ٢١٧.

شاعیر کە لەمەڵبەندەکەی خۆی لێی دەقەومێ، خۆی بە هەڵگورد دەگرێتەوە، شاخی بڵیندو سەرکەشی کوردەواری، کە بۆتە رەمزی خۆ راگرێ و نەبەزین بۆ گەلی کورد لە سەفەری دوور و درێژی مێژوودا:-

بــەلاّم هەڵگوردەو نانەوێ

بــەلاّم کــوردەو مافی دەوێ

هــەزاری وەکــو من بمرێ

دەست لە خـەبات هەڵناگرێ

زۆر کـەسـی وەك من نەمێنێ

ئەو مــافــی رەوای دەستێنێ

تاریك و روون ، ل٢٢٧.

(*) ئەو لاوە تێکۆشەرە (مەلا قادری وردی) ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حدکا بوو کە لە شەڕێکی دەستەو یەخە لەگەڵ هاوڕێ یەکی لەناوچەی (بانە) لە (٢) خاکە لێوەی (١٩٧٣) دا شەهید دەکرێن.

خەباتی میللەتەکەی و، ئەزمونی تێکۆشانی گەلانی دنیا، بۆ شاعیر مایەی بەرچاو روونیە، ئەو دۆست و دوژمن چاك دەناسێ، بۆیە روو لەتاریکیستان ناکات:-

ریگە سەخت و پڕ لە کەندو لەندو هەڵدێرەو گـــەوە
هــەر دەبێ ببزووم، دەبێ بکشێم ، وچــانی لێ نــەدەم
مــن بـــەرەو ئـــاســـۆ، بـــەرەو رووناکی باڵم گرتــوە
چۆن بەرەو تاریکی دەخشێم ، پاڵ وەشەیـتانێ دەدەم !
نالەی جوودایی ، ل٣٨.

هـێمن لەیـەك بەنـدی شـیعردا، جـار ناجارێـك، دەریایـەك مێـژوو و کارەسـات، ئـێش و موعاناتی خۆی و میللەتەکەی بار کردووە، کە لەوێنەی بروسکەی نێو رێژنـە بارانێـك ، یا چەخماخەی هەوری بەهارێك، لە هەستی خوێنەر گەرداوێگ بەرپا دەکا:-

دەمگرێ ، ئەمما لە گرتووخانە رق ئەستوور ترم
لێم دەدا، ئەمما لەســــەر داوا ڕەواکـەم سوور ترم
دەم کوژێ ، ئەمما بەگــژ جـەلـلادەکـەم دادێمەوە
کوردم و نـــاتـــوێـمـــەوە، نـــاتـــوێـمەوە، ناتوێمەوە
تاریك و روون ، ل٢٢٣.

کاسە کە پڕ بوو لێی دەڕژێت، زوڵم و زۆرداریش هەتا سەر بڕ ناکات، هێمن دەرس و پەندی تێکۆشان بەگوێ ی ڕۆڵەکانی گەلەکەی دا دەدات و هیوایان بە سەرکەوتن پتەوتر دەکات:-

هــومــێــدی بـــەرمـــەدەن رێگەی خەبـات بگرن برۆنە پێش
تەماشای خەڵکی تێـکـۆشـەر بـــە دیکـتـاتۆری چۆن وەستان
مەترسن رۆڵەکـانی قـــارەمـــانی گـــــەل لە گـیـــانـبـــازی
لـــە کـــۆڕی ئـــــەم خـــەبـاتـــە بێ وچانە تاقە یەك کەستان
ســــەهـــۆڵـبـەندانی بێـــدادی ئـــەگـــــەر چی تووش و دژوارە
بەلام لێم سوورە وەك رۆژێ بەهـــار هەر دێ لە دووی زستان
بـــــەخـــــەڵکی عـــالـــەمـــی ســــەلـمـانـدوە تـــاریـخی ئـازادی
دەبـــێ زاڵــم لـــەبـــەر تـــێـکـــۆشـــەران بـــەرداتـەوە دەستان

پاشەرۆك ، ل٢٠٥.

دیاره دوژمنانی ئازادی هەمیشه پیشەیان رەشه كوژی و شەڕ فرۆشتنه، كاتێك شاری (سنه) له خوێن و زووخاو هەڵدێنن، شاعیر سروودێكی ئاڵی بۆ دەهۆنێتەوه ، كه لەدوا بەنداكەیا دەڵێ:-

كـوردسـتـان بـەهاری ئاڵه

جا بەخوێن بێ یا بـەگولاڵه

پاشەرۆك ، ل٢١٦.

بەم شێوەیه بەشێكی بەرچاوی شیعرو دیوانی شاعیر، كاكڵ و نـاوەڕۆكێكی بـەرینگاری و خەباتكارانەی لەخۆوه گرتووه، له تەك كاروانی ئازادیخوازانی گەلەكـەی رووەو ئاسۆ رێ دەكات.

٥/ له بارەی حیزبی دێموكرات و كۆماری كوردستان و پێشەوا قازی محەمەد

دروسـت بـوونی كـۆڕو كۆمـەڵ و ڕێكخـراوی سیاسـی و كۆمەڵایـەتی، لـەناو كۆمـەڵی كـوردەواری كاریگـەری زۆری بەسـەر هـۆش و خـەباتی گـەل دا هـەبووه، ئـەم كۆمـەڵ و ڕێكخراوانـه لەلایـەك هـۆش و هەسـتی نیشـتیمانی و نەتـەوه خوازیـان لـەلای خـەڵك دا پەروەرده دەكرد، له لایەكی دیكه ریزەكانی رۆڵەكانی میللەتیان ساز دەداو رێك دەخست، پاشـان بـه دەستنیشـان كردنـی ئامـانج و درووشـمـەكانی قۆنـاغ و گرتنەبـەری شـێوازی گونجـاوی خـەبات، جلـەوی رێبەرایـەتی و تێكۆشـانی میللـەتیان بەدسـتەوه دەگـرت[٦٦]. پێكهاتنی كۆمەڵەی (ژ.ك) و (حیزبـی دێـموكراتی كوردسـتان) لـه كوردسـتانی ئـیران، بـۆ ئەو رۆژگاره رووداوێكی گەوره بوو، هەر ئەم رووداوەش هەست و هۆشی هێمنی شاعیر و خوێن گەرمی ئێمەی به جارێك داگیر كردبوو، ئەو خۆی له نەسڵی دامەزرێنـەرانی ئـەو حیزبه حیساب دەكرێت، بۆیه مزگێنی هاتنه دنیای ئەو حیزبه به ڕۆڵـەكانی گەلەكـەی رادەگەیەنێ:-

(٦٦) محمود ملا عزت ، كۆماری میللی مەهاباد ، بەشی یەكەم، چاپخانەی شەهید ئیبراهیم عەزۆ ، ١٩٨٤ ، ل٥٦.

مزگێنیم دەیە دەگەی بە ئـــــاوات
کوردە لە سایەی حیزبی دێموکـرات
حیزبی دێموکرات تۆ دەدا نەجــات
پیادەی ئەو شاهی دوژمن دەکامــات
بژی دێموکرات ، بژی دێموکرات

ڕۆژی بەرگری و شەڕو تەنگانە
پاڵەوانێکە هەریەك لــەوانـــە
بەکوێری چاوی پیسی بێگانــە
ئەوڕۆکە ڕۆژی جێژنی کوردانە
بژی دێموکرات ، بژی دێموکرات

تاریك و روون ، ل٧٨.

حیزبی دێموکرات لای شاعیر ئەو چرایە بوو، کە ڕێبازی خـەبات و تێکۆشـانی لەبـەردەم ڕۆڵەکانی میللـەت دا ڕۆشـن دەکـردەوە، بـەرەو قۆنـاغێکی تـازەو ژیـانێکی نـوێ ڕێنمـایی دەکردن، بۆیە هیچ سەیر نیەیە هێمن داوایان لێ بکات کە لە دەوری ئاڵاکەی کـۆ ببنــەوە، بۆیە لە (دوارۆژی رووناك)دا ئەو بانگەوازە دەکا:-

هەتە حیزبێکی دێموکراتی پێشڕەو
کە پێویستە لە دەوری کۆ وەبــی کۆ
لە سایەی حیزبی دێموکراتی خۆمان
لە بـــاڵدار تێپەڕی ئەو ڕۆکە پێ ڕۆ

تاریك و روون ، ل٦٧.

مانگی ڕێبەندانی (١٩٤٦)، مهاباد دەبێتە ناوەندی کۆمەڵێك گۆڕان و ڕووداوی پڕ شکۆ، وەکو، هـەڵکردنی ئـاڵای کوردسـتان، ڕاگەیانـدنی کۆمـاری کـوردو پێکهێنـانی حکومـەتی کوردسـتان. هـەڵکردنی ئـاڵای کودسـتان.، لای شـاعیر دەبێتـە سـیمبۆڵی سەربەسـتی و هەڵاتنی ڕۆژێکی نوێ، لە (ڕۆژی شادی)دا وەسف و تاریفی ڕەنگەکانی دەکات:-

پەرچەمی سوورو سەوزی ئەمـــە

شادی هێنە لابەری دەردو خەمــە
سوورەکەی یانی ئەوەی بێتە بـنـم
خوێن دەبێ بڕژێنێ بۆ پاراســتنم
سپیەکـەی یــانی کەسێکە روو سپـــی
هیچ شتێك نەیـکــردبێ مـــات و کپـی
سەوزەکەی دێنێتە بەر چـــــاوان ولأت
ئەو دەمەی فەسڵی بەهاری جوانی هات
تیشــکــی رۆژی کـورد لـەژێر هەوری سیا
هـاتــە دەر ئــەنــگـاوتی وا لووتکەی چـیـا
دوو گوڵی گەنمیش دەڵێ هەر کشـت و کاڵ
زۆر بکەن مشێ بکـــەن عــەمــبــار و چاڵ

پێت دەڵێ: نووکی قەڵەم : نووکی قەڵەم
زۆر لــەشــیــر بــاشــتــر دەپارێزی عەلەم

تاریك و روون، ل٦٨.

ڕووداوەکان بـە ڕێڕەوێکی تـازەو نـوێ دا رادەبـرینێ، بۆیـە مانگی(ڕێبەنـدان)یش، لەگـەڵ ئەوەی کە ساردو سەرما ترین وەرزو کەژی ساڵە، لافی نەورۆز و بـەهاری کوردەواری لـێ دەدات:-

زریانم هێنای بۆ کـورد ئـــــازادی
شەماڵم هێنای بۆ ئێوە شــــادی
مژی من هـــات و مژی هــــەژاری
رەواند یەکجاری لە کــــوردەواری
لە رۆژی من دا کورد بە ڕوو سووری
هەلی بژاردووە رەئیس جەمهووری
دەك بەخێر هاتی قەدەمت پـیـرۆز
بە قوربانت بێ جەژنەکەی نەورۆز

تاریك و روون، ل٧٦.

ئاهەنگەکانی ڕێبەندان هەر تەنیا بەمەبەستی خۆشی و شایی و ئاهەنگ نەبوو، بەڵکو لە سۆنگەی ڕاگەیاندنی بڕیارێکی مێژوویی بوو، کە ئەویش دامەزراندنی حکومەتی کوردستان بوو[٦٧]، بۆیە هێمن بە (جەژنی ئیستیقلال) ناوی دەبات:-

جێژنی ئیستیقلالی کوردستانە ڕۆژی شادی یە

جێژنە پیرۆزە لەلاوی هاو ولاتی خۆم دەکەم

جەژنە پیرۆزە دەکەم لێت و دەڵێم خۆش بی، بژی

ئەی ڕەئیس جەمهووری کورد و پیاوی زانا و موحتەرەم

تۆم بەخوا ئەسپارد و ئەسپاردم بەتۆ ئەی (پێشەوا)

میللەتی دڵپاك و چاك و نیشتمانە جوانەکەم

تاریك و ڕوون، ل٨٠.

هێمنی شاعیر سیمایەکی دیاری ئەو بۆنەو موناسەباتانەبوو، کە هەر ڕۆژە لە شوێنێك لەناو شایی و زەماوەندی خەڵك ئالآی کوردستانی تیادا هەڵ دەکرا. شیعری پێشکەش دەکردو خەڵکی دەهێنایە جۆش و خرۆش. لەمەوە هۆنراوەکانی (هەتاوی ئیقبال)، (ڕەشەمە)، (دایکی نیشتمان)، (نەورۆزی ڕزگاری)، زادەی ئەو ڕۆژو سەردەمەن، لە هەتاوی ئیقبال دا هاتووە:-

سەربەخۆ بووین و لەژێر باری خەم

هاتە دەر میللەتی ئازادو جەسوور

هەڵکراوە لە ولاتی ئێمە

پەرچەمی بەرزی سپی و سەوزو سوور

بۆ فیداکاری لە ڕێی میللەت دا

هەر بژی (قازی) ڕەئیسی جەمهوور

تاریك و ڕوون، ل٨١.

لە هۆنراوەی (دایکی نیشتمان)، دایکی نیشتیمان ئارام و دڵنیا دەکاتەوە:-

لەبەر خۆت داڕنە دایە جلی ڕەش

---

(٦٧) نەوشێروان مستەفا ئەمین ، حکومەتی کوردستان ، چ ٢، چاپخانەی حکومەتی هەرێمی کوردستان ، ١٩٩٣ ، ل١٢٧.

دڵت روون بێتەوە کــوڵمــت ببــێ گەش
هەنیسکان بەس بدە چیدی مەکـە شین
ببینە بەیرەقی سوور و سپــی و شــیــن
ببینە (پێشەوا)ی مەشـهــوری ئـێـمــە
بـبـیـنـە تــۆ رەئیــس جەمــهوری ئێمە
بــبــیــنــە هــێـــزی پێشمەرگە و بزانە
کە نووکی نێـــزە شـمــشـێــری ئـەوانە
لەژێر دەستی ، دەکـــا رزگـــار و ئــــازاد
تــــەواوی کـــوردەواری وەك مــهــابــاد

تاريك و روون ، ل٨٥.

لە (کورد و ئازربايجانی) شاعير، باس لە ئەزموونی هاوبەشی ئـەو دوو گەلـە دەکات لـەو ڕۆژگارانەدا:-

کوردو ئازەربایجانی هــەر دوو داوایـــــان ڕەوایــە
هەر بژین و پایەدار بێ یەکیەتی ئەم دوو برایــە
میللەتی ئێمە هومێدی زۆر بەکاری پــێـشــەوایە
ئەو کوڕە ئازاو نەبەردو مەردە بۆ میللەت قەڵایە
دەك بمێنێ تا ئەبەد ئەو کوردە زانــاو قــارەمـانە

تاريك و روون ، ل٩٣.

خەونی نیشتیمانی پەروەرانی کورد بە هـەبوونی کوردسـتانێکی سـەربەخۆ لـە کـانوونی دووەمی (١٩٤٦)وە تا کانوونی یەکـەمی (١٩٤٦)، تـا ڕادەیـەك وەدی هـات، مەڵبەنـدو سەرهەڵدانی کورت و پڕ لە هەڵبەز دابەزەکەی و رووخانی لەناکاوی، یەکێك لە داسـتانە ڕۆشنەکانی ڕۆژهەلأتی ناوەراسـتی ئـەم سـەردەمەی ئێمەیـە[٦٨]. ئەمـە بـیرو بـۆ چـوونی توێژەرو مێژوو نووسە، بەلأم تێڕوانینی مرۆڤی شاعر جۆرێکی دیکەیە، کاتێ بـە زمـانی هەست و سۆز خۆشی و شاگەشکە بوونی خۆیمـان وەکـو لـە پێشـەوەدا هاتینـە سـەری بـۆ دەردەبـڕێ، وەختێکـیش گـێـژە لووکـەی بەسـامی خـەزان هـەڵ دەکـاو گـوڵی ئـاواتی ئـەم

(٦٨) آرجي روزفلت ، جمهورية مهاباد الكردية، ترجمه من الانطليزية: ظاهر حمد طاهر، ط ١، مطبعة الشهيد جعفر، ١٩٨٨، ص٩.

مرۆڤە هەڵدەپرووکێنێ، قیبلەی ئاوات و کۆشکی هیواو ئومێدیشی لەگەڵ دەرووخێ، کاتێك کۆماری کوردان لەبەین دەچێ، (ڕۆژی شادی و خۆشی و هەتاوی ئیقبال)ی شاعیر لەگەڵ ئاوادەبێ و تاریکی و (ڕۆژگاری ڕەش) دنیای هێمن لە خەم دەگرێ:-

ئەو ساڵ جێژنەمان تاڵە

دوژمنی زاڵم زاڵە

لاو جێ یان سیا چاڵە

دەستی دۆیان بەتاڵە

- -

وەپاش کەوت خەباتمان

داگیراوە وڵاتمان

تێ پەڕی ڕۆژی هاتمان

ڕووخا کۆشکی ئاواتمان

- -

بووینەوە دیل و یەخسیر

وڵاتمان کرا داگیر

تاریك و ڕوون، ل٩٦.

زمانی کوردی، وەکو پێویستی یەکی مێژوویی، بۆ یەکەم جار لەم ناوچانە، لەو ڕۆژانەدا ببوو بەزمانی خوێندن و نووسین لە هەموو دەزگا و دامەزراوەکان، جولانەوەیەکی ڕووناکبیری بەرفراوانیش لەگەشە کردن دابوو، بەدەیان کتێب و گۆڤارو ڕۆژنامەو بلاّوکراوە لەو ماوەیەدا بلاّوکراوەیە. زمانی کوردی بەرەبەرە دەهات ببێت بە زمانی دەوڵەت و حوکمرانی(٦٩). ئەمانە یەکێك لە لاپەڕە پڕشنگدارەکانی ئەو ئەزموونە سیاسیەی کوردپێك دەێنن. بەلاّم لە دوای نەمانی کۆمار، هەموو دەسکەوتەکان دەخرێنەوە ژێر گڵ ، زمان و ئەدەب و فەرهەنگی کوردی قەدەغەو یاساغ دەکرێنەوە، بگرە هەرچی بەو زمانەش لەو ماوەیەدا وە بەرهەم هاتووە لەبەین دەبرێن، شیعری هێمن زمانحاڵی ڕاستەقینەی ئەم بارە سیاسیە نالەبارەشە:-

(٦٩) نەوشیروان مستەفا ئەمین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٤٩.

داخــــرا دەرکی رۆژنامە
شکـــاون نووکی خـــامە
کوردی نووسین حەرامە
دوژمـــن دەڵـــێ بێ تامە

-　　　　-

دڕان کـاغەزو دەفـتـــــەر
گیران شـاعـیـر نـووسـەر
کۆمەڵێك بوون دەربــەدەر
کۆمەڵێکیش دەس بەسەر

-　　　　-

خوێندن بە زمانی خۆمان
سووچ و تـــاوانـــە بـۆمـان
چاپخانەو بڵیند گۆمـــان
بوونە بەردی بن گۆمـــان

تاریك و روون ، ل٩٧.

هەڵکەوتنی رۆڵەیەکی کورد، وەکو قازی محەمەد، لەوێنەی سەرکردەو رێبەرێکی سیاسی، یـەکێك لـە شـانازیەکانی مێـژووی سیاسـی نەتەوەکەمانـە، بـەو ئەندازەیـە لـەلای خـەڵك بەڕێزو خۆشەویست بوو، کـە هـەر خۆیـان نازنـاوی (پێشـەوا) یـان پـێ دابـوو، ئـەو زاتـە ((رووناکبیرێکی هەڵ کەوتوو بوو، کە لەو رۆژگارەدا وێنەی لـەنێو نەتـەوەی کـوردا زۆر بەکـەمی بـەدی دەکـرا))(٧٠). پێشـەوا لـەلای هـێمن بـووە بـە رەمزێـك بـۆ ئـازادی و سەربەخۆیی و قەوارەی سیاسی کورد. شاعیر بە حوکمی هاو مەسلەکی خانەوادەیی و لە رێگەی تێکلاوی سیاسی ئەو رۆژانەوە، دەبێتە یەکێك لە هاوڕێ نزیکەکانی پێشەوا، کە ئەویش لە بن باڵی میهرەبانی خۆی دەیگرێ و نازناوی (شاعیری میللی) پـێ دەبەخشـێ.

(٧٠) عبدالرحمن قاسملو ، چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی ، چ ٢، ١٩٨٨ ، ل١٢٤.

له دوای چارەگە سەدەیەك هەست و ئیحساسی (شاعیری پێشەوا)، لە ئاست كارەساتی شەهید كردنی ئەو (پێشەوا و پشت و پەنا) یەی ، هەر لەو مەیدانی (چوار چرا)یەی كە ساڵێك لەوەبەر ئاڵای سەربەستی لێ هەڵكرابوو، بەم شێوەیە تۆماركراوە:((ئەو رووداوە دڵ تەزێنەو ئەو كارەساتە جەرگ بڕە هەموو كوردێكی بەشەرەفی خەمناك و تازیە باركرد، بەتایبەتی دڵی منی بەناسۆر ئەنگاوت، ناسۆرێك كە بۆتە تیراوێ و ئێستاش هەروەبن دەداتەوەو هەڵ دەداتەوەو بێ گومان سارێژ نابێ و لە گەڵم دێتە بن گڵ))[71].

لە پاشان دەربارەی ئەم كارەساتە سیاسی یە كەلە شیعرەكانی بە (رۆژگاری رەش) ناوی بردووە ، گوتویە:-

لە چـــوارچـــرای مهـابـاد
لە كــانــگـــای بیری ئــازاد
دەســـتی رەشی ئیستیـبداد
چـــەقاندنی داری بـــێ داد

-　　　-

لە كــاتـــی نــیـوەشـــەو دا
لە جەنگەی شیرین خەودا
كـــرا كــــاری نــــاڕەوا
لە دار درا پـــێـشــــــــەوا

-　　　-

رۆڵەی وەفا داری كــــورد
پێشـــــەوای ئــارام و ورد
بۆ كـــورد ژیا بۆ كورد مرد
گیـــانـــی فـیدای گەلی كرد

-　　　-

زانا بوو كـــورد پەروەر بوو

(٧١) هێمن ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٩ .

پێشەوا بـــوو، رابـــەر بوو
هەر کورد نەبوو بەشەر بوو
خەمی خەڵکی لەبـــەر بوو
-　　　-
بـــۆیـــە دێـــوی ئـیستیعمار
کۆنـــەپـــەرسـتـــی زۆردار
زاڵم ، خوێن ڕێژ ، بەدکردار
بۆیـــــان ئامــــادە کــــرد دار
-　　　-
ڕۆڵـــەی کـــوردی بـلیـمەت
نـــەتــرســا لـــەدارو پـــەت
پـــشـتـــی نـەکـــرد لە میللەت
وا دەبێ زیـــپـك و هـیـمـــەت

تاریك و روون ، ل١٠١[1].

مەرگی دلێرانەی پێشەوای کورد، وەکو تراژیدیایـەکی سیاسی و ئینسانی، لـە دیرۆك و جەستەی مرۆڤایەتی، لەوێنەی لە خاچ دانی حـەزرەتی مەسیح و شـەهادەتی حـەزرەتی حوسێن دەکەوێتەوە. لەهەست و نەست (لاشعور)ی هێمن دا هەمیشە تازەو ئامادەیـە، ناوە ناوە، بە ئاشکرابێ یا پەنهان، بەڕاشکاوی بێ یا بە ئامـاژە، لەبۆنـەو نابۆنـەدا، لێرەو لەوێ لـە دوو تـوێی شـیعرو بەرهەمـەکانی سـەرەتا تکێ دەکاو خـۆی دەردەخـات(*)، کـە لێرەدا چەند نموونەیەکی دەخەینە بەرچاو، لە (بابردەڵە)دا ڕوو لە بولبول دەکا:-

منیش وەك تۆ لە کیسم چوو گوڵی سوور
منـــیـــش هـێـــــلانەکەم لێ کراوە خاپوور

تاریك و روون، ل١١٢[2].

(*) ئەم کارەساتە زۆر لە شاعیرو نوسـەرانی کوردی هەژانـدووەو شـیعرو بەرهـەمیان بـۆ نووسـیوە، بـۆ وێنـە پـیرە مێـرد و هۆنراوە ناودارەکەی (ئەی نائوێدی)، قەدری جان و(شینی پێشەوا)... هەرلەم بۆنەیەدا گوتراون، تەنانـەت سـەلیم بـەرکاتی بەرەچەڵەك کوردی عەرەبی نوس، لەم دواییانەدا ڕۆمانێکی لەژێر ناوی (مهاباد) نووسیوە.

لە (ئاواتی بەرز):-

ئەو ژیانەی بێ تۆ ڕای دەبوێرێ (هێمن) مــردنە
بێکەسێکە پاشی تۆو پاشی سەرەك كۆماری كورد

تاریك و روون، ل١٢٦.

لە (موو ناپسێنم):-

ئەگــەرچی ڕۆیی قەد ناچێ لە یادم
دەكــەم یادت بە یادی تــۆوە شـــادم
كە بارگەت بۆ هەوار تێك نا عەزیزم
شكا ئــەســتــوونــدەگی تاوڵی مرادم

تاریك و روون، ل١٢٩.

لە (چارە نووسی شاعیر):-

بەهار بوو فەسڵی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بایە
درۆیە گـــەر گوتویانە بە خونچێكی بەهار نایە

تاریك و روون، ل١٣٣.

لە (عیشق و ئازادی):-

گەیـشتمـــە سەر ترۆپكی ئارەزوو ، كەچی ڕوانیم
لە پێشمدایە زەردو ماهو سەخت و ئەستەمێكی تر

ناڵەی جودایی، ل٥١.

لە (ڕێژنە):-

من گوڵی سەر گۆڕی ئاواتی لە مێژینەم بەڵام
ڕێژنەیەكم لێ بدا پێم وایە بۆ ڕوان ببـــەوە

ناڵەی جودایی، ٩٣.

لە رۆژانی پەرەسەندنی جولانەوەی نیشتیمانی لە ساڵی (١٩٥٣) هێمن لە بیری تۆڵەدایە، لە دەرباری ئەو زۆردارەی كە بەناحەق ئاواتی كوردی لە سێدارەدا، لە (ئاواتی بەرز) دا هاتووە:-

دەچـتــە ســـەرداریٚ لـــە رۆژی ئـیـنـتیقام و تۆڵەدا
ئەو کەسەی کوشتی بە ناهەق پێشەواو سەرداری کورد
نــأیــەڵن ئــادار بــەســەر پــاداری ئـــەو دەربــارەوە
چــونــکــە دەیــگـوت نایەلم ئاداری کورد پاداری کــورد

تاریك و روون، ل١٢٤.

لە دوای چارەگە سەدەیەك، رووداوە ناڕەواکەی شەوی شوومی مەیدانی چوار چرا، ئەو گوناحە گەورەیەی مێژوو، ئەو پەڵە شەرمەزاریەی مێژووی زۆرداری سیاسی لە ئێران، لە بیرومێشکی شاعیردا بەر جەستە دەبێتەوە، برینەکان دێنەوە سۆ، دەبینین دیمەنەکان هێشتا لە ئەلبومی زەین و بیرەوەری شاعیر بە زیندوویی هەڵگیراون،کە لە (شەو و شەیتان)دا هاتوون[٧٢]:

تــــاریکانە شـــەوە زەنـــگـــە
ولاٚت بیٚ هەست و بـــیٚ دەنگە
گۆڕســـتـــانـــی خـامۆشە شار
تیٚ ی دا نـــەمـاوە زیـنـــدەوار
شەمی سەرچـاکـیـان لابردن
مردووش هێندەی دیکە مردن
ژیان روو گـــــرژە مـــچ و مۆڕ
دیٚ بـۆنـی کـفـن و تات و گۆڕ
شـــــەو زریـنـگـاوە ، راشـکـا
شەیـتـان سـامـی لە خوا شکا
داسی مەرگ و نـەمان دەسویٚ
هەوەڵ گەوزی داوێـتـە کویٚ؟
دێن و دەچن بە ئەســپـــایـی
لە چوار چرا چەند تـارمـایی
خێوی شەو و خودای شـــەڕن

(٧٢) هێمن ، تاریك و روون ، ل١٨٠-١٨٣.

بێچووه شەیتانی بەدفـــەڕن

شاعیر کسپەی لە دڵیدا هەڵدەستێ، بۆ چارەنووسی تراژیدیا ئامێزی رۆڵە دڵسۆزەکانی کورد:-

ئاخ دیســـان سێداره چەقی
کوردی چۆبن له سەر هەقی

لەو شەوه سامناکەدا دەنگێك لە گەنجینەی مێژوو، دەزرنگێتەوە:-

كه من مردم كورد نامرێ
دەس له خەبات هەڵناگرێ

ئـەنجا رۆڵـەكانی گـەلی كـورد لـە دوای مـەرگی پێشـەوایان ئـەو سـوێندەی وەفـاداری دەڵێنەوە:-

تێكڕا دەڵێـن درشـــت و ورد:
كورد نەمرد، پێشەواش نەمرد
با تــەرمـیـشـی بـخـرێته گڵ
چۆن یادی دەر دەچـــێ له دڵ؟
شاد به ئـــەی پێشـــەوای نەمر
هەتن رۆڵـــەی ئـــازاو خوێنگر
بـــۆ فـــیـــداكـــاری ئـــامـادەن
رێگـــای راســـتی تـــۆ بەرنادەن

هێمن وەنـەبێ بڵێنـد گـۆی پیـا هەڵدان و شـان و شـکۆی رێبـەرو سـەرکردەکان بووبێت، بەڵکو لەکاتی هەڵەو پەڵەو نسکۆی سیاسی دا، رەخنەی لێ گرتوون و پەنجەی بـۆ کـەم و کورتی و ناتەواویەکانیان راکێشاوه. چونکێ لەلای ئەو مەسـەلەی رەوای میللەتـەکـەی لـە مەسەلەی سەرکردەو سەرۆکەکان پیرۆزتر بووه، لە هۆنراوەی(بەهار هەردێ) شاعیر ئـەم ڕازه بە راشکاوی دەڵێ:-

لە مەیدانی شەڕانخێوی خـــەبـــــــاتی قەڕنی بیستـەم دا
سەرم سووڕما كه ئەسپی سووكه سواری كورد بۆ وەســـتان
وەڵامی دامـــەوه پـــیـــرێكی ئـــازادەی جـــیــهــــانـدیدە:
خەتای سواران نەبوو پێش سوارەكانمان قورس و ناوەستان

پاشەرۆك ، ل٢٠٥.

هێمن پێی وابووە بەڕێوەبەرایەتی کورد لە زۆر شوێن و برگەی زەمانی دا جێگای رەخنەو ئیراد لێ گرتنە، بێ هەڵە نەبوەو لەگەڵ رۆژدا نەچۆتە پێشێ، یاخۆی نەگەیاندۆتە ئەو ئاستەی کە بۆ بەڕێوەبەرێتی گەلێکی وەکو کورد پێویستە، لەباری زانست و سیاسەت و ئیدارەکەوە(٧٣)، بۆیە گەلی ئێمە لە مێژوودا زۆرجاران رووبەرووی شکست و پاشەکشێ بۆتەوە. هێمن لەو بارەوە رای تایبەتی خۆی هەبووە بۆیە بە ناکامیو سەر سووڕماوی دەڵێ:-

بۆ ئێمە هەموو جێ یەك لۆزان بوو

هەر کردەی ئێمەو بردەی دزان بوو

داد پرسین لەبۆ هەموو هۆزان بـوو

کە نۆرەی کورد هات دانا نەزان بوو

قازی و شێخ مەحمود، کاك ئیحسانم ڕۆ

ڕۆڵەی جوانم ڕۆ ، نیـشـتـیـمـانـم ڕۆ

نووسەری کوردستان، ژ/١٦، ل١٧٨.

ئەم بۆچوونەی شاعیر بە ئەندازەیەك راستە کە پێویست دەکات کورد بە چاوێکی کراوەو رەخنەگرانەوە سەیری مێژووی خۆی بکات، بەلاّم بە هۆشیاریەوە. نەبادا بەرەو ئەو تێڕوانینە هەڵ خلیسکێ کە ئاو لە ئاشی داگیرکەران دەکات و هەمیشە ویستویانە ئۆباڵی نسکۆو نووچ دانەکان بخەنە ئەستۆی سەرکردایەتی کورد، بۆ ئەوەی لەبەرچاوی میللەت لە قەدرو حورمەتیان کەم بکەنەوە. ئەو سەرکردایەتیانەی کە لەنواندنی هەرچەشنە وەفاداری و فیداکاری و لە خۆبوردنێك، سەبارەت بە مەسەلەی میللەتەکەیان، هەرگیز وەپاش نەکەتوون(٧٤).

---

(٧٣) ئەحمەدی قازی ، دیدارێکی تایبەتی ، سلێمانی ٢٨/٥/٢٠٠٠.

(٧٤) محمود ملا عزت ، چاوپێکەوتنێکی تایبەتی ، سلێمانی- ، ٥/٥/٢٠٠٠.

بەشی سێیەم

ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی لە شیعری هێمن

لە بارەی پەیوەندی شاعیر و کۆمەڵ – شیعر و ژیان

هێمن:

١/ شاعیری هەق خواز و داد پەروەری کۆمەڵایەتی:

١/١/ پشتیوانی پاڵەو جوتیار و ڕێنجبەری کورد

٢/١/ لایەنگیری سەربەستی و رزگار بوونی ژن

٢/ شاعیری کوڕی لادێ

شارەزای ژیان و داب و دەستووری کۆمەڵی کوردەواری

٣/ ڕەخنەی کۆمەڵایەتی

شاعیری هۆشیاری و زانست پەروەر و پەندی کۆمەڵایەتی

٤/ شاعیری شەیداو جوانی پەرست و دڵدار

١/٤/ جوانی پەرست و دڵدار

٢/٤/ شەیدای ژوانگەو گڕاوی کیژی کورد

٥/ مرۆڤ و ئاشتیخواز

٦/ خەم و ماتەم و سۆزی دەروون

١/٦/ سکاڵاو سۆزی غەریبی

٢/٦/ خەم و فرمێسک

٦/٣/ ماتەم و شینگێڕی

٧/ چیرۆکی شیعری پەندی کۆمەڵایەتی:

٧/١/ لە بیرم مەکە

٧/٢/ سووڕی دەوران

٨/ شاعیری لانەواز و پیری مەیخانە

٨/١/ هەڵوەدای مەستی و جامی بادە

٨/٢/ ساقی نامە

٩/ شیعری جەفەنگ و داشۆرین

٩/١/ ڕاوە بەراز

٩/٢/ ژوانی ئاغا

١٠/ نەقڵی کۆتایی

ئەگەر بەرهەمی ئەدەبی بە شێوەیەکی گشتی نواندنی هەڵوێستی خاوەن بەرهەم بێت لە ژیان، ئەوا شیعر وەکو ڕەگەزێکی سەرەکی ئەدەب و ئامرازێکی دەربڕین، نیشاندەری ئەم هەڵوێستەیە، چەندیش لەگەڵ رەفتار و کرداری خودی شاعیر تەبا و ڕێك و جووت بێ، ئەوەندە بایەخ و کاریگەری لە ناو کۆمەڵ دا بەرەو سەر دەچێ و زیاتر دەبێتەجێی سەرنج و بایەخ پێدان و گرینگی لەلای خەڵك. لە هەموو حاڵەتێکیش شیعر دەر خەرەوەی جیهانی شاعیرە، بۆیە شاعیر چەندی ڕاستگۆ، ڕەسەن، چاونەترس و هونەرمەند بێت، ئەوەندەش پایە و سەری شیعری بەرز تر دەبێتەوە. گوتراوە شاعیری ڕاستگۆشاعیری میللەتە، زمانحاڵی ژیانە. ڕۆژێکیان تەیموور لەنگی گورگان، پاشای جیهانگیرو ناوزڕاوی مێژوو، لە ئاهەنگێکی شاهانەدا، کە کرمانی شاعیری سەمەرقەند لە تەك میرزادەو سەرکردەکانی لێ ئامادە دەبن، بە فیزو لە خۆبایی بوونەوە دەپرسێ:

-کرمانی، ئەگەر لە بازاڕدا هەڕاج بکرێم، بە چەند دەمکڕی؟

-کرمانی لە وەلاّم دا دەڵێ: بیست و پێنج دینار.

-تەیموور لەنگ بەسەر سوڕمانەوە دەڵێ: ئاخر ماڵ وێران، هەر بە تەنها پشت بەندەکەم ئەو قیمەتە دێنێ !.

کرمانی دەڵێ: قوربان من تەنیا بیرم لە پشت بەندەکەت کردۆتەوە، چونکێ خۆت یەك فلوس ناهێنی!

شاعیر بەو شێوەیە وەلاّمی تەیمووری لەنگی شاهی شاهان، پیاوی کارەسات و شەڕی دایەوە. دەبا شکۆی شاعیر، دۆستی ڕاستی و هەق لە شکۆی تەیمووری لەنگ بەرزتر بێت ناوی ئەو شاعیرانەش کە لە ووشەی جوانی و ڕاستی لانادەن هەمیشە وێردو سلاّواتی سەری زمانمان بێت[1]. سەدەی بیستەم کە تازە زەردە پەڕی تەمەنی ئاوا دەبێت، شاعیری لە وێنەی کرمانی کەم تێدا نەبوون، کە لە ڕووی دەسەلاّتی مل هوڕو لە بەرامبەرجەورو بێداد، بەلاگێڕو نموونە بوون، بۆ خۆڕاگرێ و کۆڵ نەدان، لەناو کۆمەڵی خۆشیان دا چرایەکی داگیرساو بوون، لە پێناوی وشەی ڕاستی و هەڵوێستی مرۆڤ

(١) ماكسيم غوركي , حكايات من ايطاليا,لة(ناظم حكمت, السجين, المرأة. الحياة, حنا مينة, ص٧) وەرگیراوە.

پەروەرانە، ئەو مۆمـە بـوون کـە خـۆی دەسووتێ بـۆ ئـەوەی ڕێگا لەبـەر دەم نەوەکانـدا ڕۆشن بکاتەوە. هەر لە ڕۆژهـەڵات، ئـەوە نـازم حیکمـەت، ئـەوە گـول سـورخی، ئـەوە... . تـاریخ شـایەدە، هـەر دوێـنێ بـوو (بێکـەس)ی ئێمـە، پەنجـەی لـە چـاوانی ئەدمۆنسـی نمایندەی گـەورەترین ئیمپڕاتۆریـەتی دینـا ڕاکـردو هەرچـی ڕق و بێـزاری و تـوڕەیی هەیە، بە هاواری (بڕوخێ زۆرداری) بەڕووی ئەویدا دایەوە.

شاعیر کوڕی کۆمەڵی خۆیەتی، ئەندامێکی بەهرە دارو چاوتیژ و شـارەزا، لـە نـاو هـەل و مەرج و باری ژیان دا لە دایك دەبێ و سەر هەڵ دەدا، لەو خاکە پـیرۆزە سـەر دەردەێـنێ، لەو کەش و هەوایە پێ دەگا، لەو کۆمەڵە گەورە دەبێ، کە ئەوی لە ئـامێز گرتـووە. واتـە بـارو دۆخـی قۆنـاغی مێـژوویی تایبـەتی ژیـان و کۆمـەڵ، شـاعیر دەخـولْقێنێ و دەیخاتـە بـەردەم پـەیامێکی پـیرۆز [٢]. لـە پایەمەکـەی دا چـاو دەبڕێتـە ئـەو بـارو دۆخانـەی کـە دەوری ژیانیان داوە، لە خۆشی و ناخۆشـیدا هونەرەکـەی تێکـەڵ بـە گیـانی کۆمەڵەکـەی دەکات، تا ئەوەی یەکێتییەکی زیندوو لە نێـوان ئـەدەب و ژیـان بـەرپا دەبێـت و کـار لـە یەکتری دەکەن.

ئەو تێڕوانینە بەرەو ئـەوەمان دەبـات کـە بڵێین شـیعرو هونـەری ڕەسـەن و ڕاسـتەقینە تیشکدەرەوەی ژیانە، ژیان بە قووڵی و فراوانییەوە، بە خۆشی و ناخۆشی و سەرکەوتن‌و شکستەکانیەوە، بەهەموو ناکۆکی و ململانەو داهێنانی بەوە.

لەلای ئێمەش لە ڕەخنەی کوردی، شیعرو ئەدەب تاوەکو ئێستا، لـە سـادەترین پێناسـەی دا، بە ئاوێنەی ژیان لە قەڵەم دەدرێت. وەکو ئەو ڕووناکییە سەیر دەکرێت کە خۆی بە کـاروانی کۆمـەڵ و میللەتـەوە بەسـتۆتەوەو ڕێگا لـە بـەردەم نـەوەکان ڕۆشـن دەکاتـەوە. شـاعیرانی کـورد لـە بەرهەمـەکانیان دا ڕەنگـی ژیـان و گیـانی مرۆڤـی کـورد ڕەنـگ ڕێـژ دەکەن و لـە گیـانی سـەردەمیش دانـەبڕاون. ئـەنجا لـەو کـلاّو ڕۆژنـەوە دەبیـنین شـیعرو بەرهەمەکانی هێنی شاعیر پڕە لە هەستی بە کوڵ، لە گڕی دەروون، لە پارچەو کـەرت و دیمەنی هەڵبژێردراوی ژیان، لـەتاوی کاریگـەری ژیـانی تایبـەت و گشـتی، کـە هۆشـیارانە هەڵبژێردراون، لەلایـەنی هونـەر و جوانکاریـەوە لەگـەڵ بـیرو ژیـان تێکـەڵ کـراون و بـە تەوژمەوە خراونەتە سەر شانۆی ژیان و سەرکەوتنەوە[٣]. لەو شاعیرانەی لـە ئـەدەبیاتی

---

(٢) عەزیز گەردی. نازم حیکمەت شاعیری شۆڕشگێڕو مرۆڤ پەروەر, گ/ نووسەری کورد, ژ/٩, ئابی ١٩٧٣, ل٦

(٣) د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ, شیعری تازەی کوردی, گ/ ڕۆشنبیری نوێ, ژ/١٠٥, ساڵی ١٩٨٥, ل٢٠٢.

کوردیدا بە شاعیری گەل ناسراون و سروودیان بۆ ئازادی گەل و کۆمەڵ نوسیوە، هێمن دەبیندرێت کە شیعرەکانی لە فراوانترین پانتایی کوردستان و لەناو بەرین ترین کۆمەلآنی خەڵکدا بلآوبۆتەوە، شاعیر سەرتاپای بەرهەمەکانی و ژیانیشی بۆ ئەوان تەرخان کردووەو خۆشی هەر لەڕیزی ئەوان ژماردووە و ئەو ڕاستیەی بەرجەستەکردووە، کە شاعیر وەکو خودو وەکو کەسیش لە دوورو لە دەرەوەی کۆمەڵ و کەلتوور و خەڵکەکەیەوە نایەتە دێ و شیعر و ئەدەبەکەشی لەوانەوەو بۆ ئەوانیش بووە، کەلتوور و کەلەپووری خۆیان و باب و باپیرانی تیادا کۆکردۆتەوە، لە تەکیان دا ئاسۆیەکی بۆ ژیانی ئایندە نەخشاندووە[٤].

هێمن شاعیرو مرۆڤێکی سەر ڕاست و خاوەنی بەهرەو هونەرێکی ڕاستەقینەبووە، ئەگەر چی تا ژیا، بە پیردروشم و تەکنیکە تازەکانی شیعری هاوچەرخەوە نەچووەو دەسبەرداری قالبی دێرینی شیعر نەبووە، بەلآم ئامانج و ناوەڕۆکی سەراپای بەرهەم و هونەرەکەی لە کێشەو گرفتەکانی ژیان و کۆمەڵ و سەردەمەکەی بێ بەش نەبووە، ڕەگەزەکانی هونەرەکەی لە خاك و خۆڵ و دارو بەردو فرمێسك و زەردەخەنەی گەلەکەی هەلێنجاوە و سۆزو بیرێکی نوێی خستۆتە روو، تا دەنگ و رەنگی ئەدەبەکەی وای لێ هاتووە لە رەنگی خاك و دەنگی خەڵك جیا نەکراوەتەوە. ((ئەوشتانەی کە پایەو مەقامی ئەدەبی هێمنیان بردۆتە ئەو پەڕی بەرزی و گەورەیی زۆرن ، هەر یەکێك دەتوانێ بە جۆرێك شیان بکاتەوەو ناوی لێ بنێ ... ناسك خەیاڵی ، دەستەلآتی ئەدەبی ، کوردی زانی ، کۆمەڵناسی ، خۆ مانە و سەمیمی بوون ...))[٥] ، تێوەگلان و بەشداری کردنیشی لە کۆڕی خەبات و تێکۆشانی سیاسی، شکۆیەکی پترِی بێ بەخشیوەو کردویە بە شاعیرێکی نیشتیمانی ناودار.

لە نێوان ڕێڕەوی شیعر و ڕێڕەوی ژیانی سیاسی شاعیر، یەکێتییەکی پتەو هەیە، هۆشیاری سیاسی و کۆمەلآیەتی لەتەك هۆشیاری شاعیری لەیەك نەترازاون، نامیلکە شیعرە پڕ سۆز و خرۆشەکانی لە خورجینی عاشق و پێشمەرگەدا، لەتەك نان و فیشەك‌و شووشەی عەتر، پێکەوە هەڵگیراون. شیعرە ئازادیخوازەکانی گڕیان لە دەروونی شەیدایانی ڕێبازی ئازادیخوازی کردۆتەوە لە وێنەی شیعرە گڕدارەکانی شاعیری

(٤) محمد جاسم الموسوي, كشف المضامين البرجوازية في الشعر. ط٢, بغداد, ١٩٧٢, ص٩.
(٥) هێدی , وت و وێژ دەگەڵ مامۆستا هێدی, گ / سروە , ژ / ٣٤ , ١٣٦٨ , ل١٣ .

ئازادیخواز (پۆل ئیلوار) کە لە جەنگی دژی فاشیزم لە گەرمەی شەڕی ڕزگارکردنی شاری پاریس، لە حەواوە بە پاراشووت بەسەر جەنگاوەرە رزگاریخوازەکان دا بڵاو دەکرایەوە[٦]. لە جیهانی شیعرو داهێنان دا پێوەرێکی ئەوتۆ لە ئارادا نیە کە بڵێ دەشێ ئەمانە مەسەلە و بابەتی شیعربن و شاعیر دەتوانێ مامەڵەیان لە گەڵدا بکات، ئەمانەش نابێتو نەشیاو و نەگونجاون، مادام مەودای بیرو داهێنان و زمان و شێوازی دەربڕین بێ کۆتاییە، ئەوا مەسەلەکانی شیعریش بێ سنوور بێ کۆتایین. لە شیعردا تەنها ئەو ڕێگاو گۆشە نیگایانە دەگۆڕێن کە لێیانەوە سەیری ژیان و جیهان دەکەین و لەمەوە وێنە و ووزەی تازەی پێك دێ، کە کار دەکاتەوە سەر گۆڕانی ژیان لەلایەنی مادیشەوە[٧]. هێمن ڕەخنەو بیری کۆمەڵایەتی، لەبەرگی شیعردا دەڕازێنێتەوە ناڕاستەوخۆ پێشکەشی دەکا، کە خوێنەر بە پەرۆشەوە وەری دەگرێت، لێرەوە مەرجێکی دیکەی سەرکەوتنی شیعرو هونەری هێمن ڕوون دەبێتەوە، ئەویش ڕادەی بە پیرەوە چوونی خوێنەرو خەڵك و جەماوەرە، کە لەو مەیدانەدا شاعیر گوێی پێشبڕکێی بردۆتەوە[٨]. شاعیر بە قووڵی چۆتە نێو کێشەکانی کۆمەڵ و سەردەمەکەی خۆی و لە گەوهەری دیاردەکانیش تێگەیشتووە، چارەسەری دروست و بنەڕەتی بۆ دەستنیشان کردوون، سەرەنجامیش بیروڕاو هەڵوێستی مرڤانەو دادپەروەری کۆمەڵایەتی سەردەخاو مژدەی پاشەڕۆژێکی روون و خۆشتر و گەشتر بە خەڵکەکەی ڕادەگەیەنێ.

هەر چەندە هێمن جارناجار لە هۆنراوەکانیدا لە وێنەی مرۆڤێکی شکست خواردووی کوردی خانەوێران و کلۆڵ بە دیار دەکەوێت، نا ئومێدی و ڕەش بینی دای دەگرێ، یا بۆ چارەی کۆست و کول و دەردەکانی پەنا بۆ گۆشەی مەیخانە دەبا، لەگەڵ پێکی مەی و جامی بادە خەمەکانی خۆی دەخواتەوە، بەڵام ئەم گرفتاریانەش لە ئاکامی دەردی کۆمەڵایەتیەوە تووشی شاعیر دەبن، ئەم حاڵەتانەش جۆرێکە لە هەڵوێستی ڕق و توڕەیی، خەڵك هان دەدا بۆ ڕامان و وورد بوونەوە لەو هەڵوێستەی شاعیر[٩]. لەو

(٦) پول ئیلوار, مختارات , ترجمة و تقديم: د. سامية احمد اسعد , بغداد , ١٩٧٩ , ص٣٧.

(٧) ادونيس, سياسة الشعر ,ص٢٠.

(٨) کەماڵ میراو دەڵی , ڕونگە یان ئەدەبی ریالیزمی سوشیالیست , ر/ هاوکاری , ژ/١٣٥, ٢٣/٩/١٩٧٢.

(٩) ئەحمەدی قازی , دیدار , ورمێ , ٢٨/٨/٢٠٠٠.

فەلسـەفەیەی کـە پەیوەسـتە بـە چارەنووسـی ئـادەمیزاد لەسـەر شـانۆی ژیـان، کـاتێ فرمێسـكو زەردەخەنــە وەکـو دوو دیـاردەی بەیەکـەوە گـرێ دراو، هـەر دوو دیـووی گەوهەری ژیان پێك دەهێنن.

لە ئاکام دا دەتوانین بڵێین شـیعری هـێمن ((دەچێتە نـاو قولاّییـەکانی ژیانـەوە، پەنجـە دەخاتـە سـەر دەردە کۆمەلاّیەتیـەکان و زەحمـەتی و سـەختی ئەزموونـەکان دەچـێژێ، ناکۆکیەکانی ناو کۆمەڵ هەڵدەشێڵێ و لەناخی خۆیدا دەیان توێنێتـەوە، لـە ئاکـام دا لـە شێوازێکی هونەری تایبەت دا گوزارشتیان لێ دەکاتەوە، تا ئەو جێیەی لەو سەردەمەداو لە چوارچێوەی ئـەو هـەل و مـەرج و واقیعـەی تێیـدا لـە دایـك دەبـێ، دەبێتـە زمانحـاڵی خەڵك و بۆن و بەرامەی ئەو ژێوار و واقیع و سەردەمە دەدا، کە بەرهەمەکـەی تیـادا لـە دایك بووە))[10]. لێرەوە هەوڵ دەدەین ئەو مەبەست و بابەت و باسانە لە شیعری هێمن دا بخەینە ڕوو، کە لە چوارچێوەی مۆرك و ناوەڕۆکێکی کۆمەلاّیەتیدا خۆ دەنوێنن.

---

(١٠) هەڤاڵ کوێستانی , ئێستای شیعرو چەند مەسەلەیەکی شیعری , گ/ نووسەری کوردستان , ژ/١٦, ١٩٨٩, ل٤٤.

١/ شاعیری هەق خواز و دادپەروەری کۆمەڵایەتی

١/١/ پشتیوانی پاڵەو جوتیار و ڕێنجبەری کورد:

تا ناوەڕاستی ئەم سەدەیەش، کۆمەڵی کوردەواری لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە هەموو ڕوویەکەوە، کۆمەڵێکی خێڵایەتی-دەرەبەگی، دێهاتنشینی دواکەوتوو بوو. لە ساڵی (١٩٤٥)دا دانیشتیوانی کورد لە ڕۆژهەڵات، بە سێ ملیۆن کەس مەزندەکراون ، کە ٧٠٪ یان لە گوند و دێهاتا ژیاون و بە ئاژەڵداری و وەرزێری و کشتوکاڵەوە خەریك بوون[١١]. ئەم کۆمەڵە گرفتاری هەموو دەردێکی کۆمەڵایەتی بووە، وەکو هەژاری و نەخۆشی و نەخوێندەواری، زەوی و زاری کشتوکاڵی لادێ کان هەمووی بەدەست ئاغاوخان و دەربەگەکانەوە بووە، جووتیاران لەگەڵ ئەوەش دا لە کۆمەڵگای کشتوکاڵی هێزی سەرەکی بەرهەم هێنان پێك دەهێنن، بەلام بە هۆی بێ بەش بوونیان لە هۆیەکانی بەرهەم هێنان، ژیانێکی سەخت و دژوارو پڕ کوێرەوەری بەسەر دەبەن، سامانی ئاژەڵ و گوندو دێهات هی خاوەن موڵك و دەرەبەگەکان بووە، ((مالیکی گەورە جاری وا هەبووە لە (١٠ تا ١٠٠) دێی هەبووەو ٧٨٪ زەوی بەدەست ئەوانەوە بووە))[١٢]. دەوڵەت و دەسەلاتی ناوەندیش پشتیوانی لەو سیستەمە کۆمەڵایەتیە دەکرد کە لە بنچینەوە لەسەر بنەمای (ئەرباب-رەعیەت) دامەزرا بوو. بۆیە جەماوەری جوتیاران و زەحمەتکێشانی کورد لە شارو لادێ، دوچاری ستەم و چەوسانەوەیەکی دووفاقی هاتبوون‌و کەوتبوونە نێوانی دوو بەرداشان، لەلایەك زوڵم و چەوسانەوەی ئاغا و خان و دەرەبەگی خۆ ولاتی بوو، لەلایەکی کە فشارو زۆرو ڕووتاندنەوەی دەسەلاتداری سەر دەستی بێگانە.

هێمن کاتێك لە رووی نیشتیمان پەروەریەوە لە ڕۆژگاری کۆماری کوردستان نازناوی (شاعیری میللی) پێ بەخشرابوو، لەو ڕۆژانەدا وەکو لایەنگیرێکی سەرسەختی کۆمارو لە دژی دیلی و دەست بەسەری گەلەکەی لە بەرابەر ڕژێمی شاهەنشاهی وە ستابوو، لە باری کۆمەڵایەتیشەوە لە دژی ئەو چینە وەستا، کە خۆشی یەکێك بوو لەوان، واتە چینی

---

(١١)(١٢) عبدالرحمن قاسملو , چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی, ل١٥، ١٦ .

ئاغاو شێخ وخان و دەرەبەگی کورد. چونکێ ئەو باوەڕی بەو ڕاستیە هێنابوو کە رزگاری سیاسی و نیشتیمانی بەبێ رزگاری و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی ناشێ و نابێت. بۆیە هەر لە سەرەتای هۆش و پشکووتنی شاعیری یەوە، ئەو چەمك و مەبەست و ناوەڕۆکە کۆمەڵایەتی یە پێشکەوتووە، واتە پشتیوانی و پشتگیری لە رزگاری چینی جوتیار و ڕەنجدەرانی کورد لە دەست زوڵم و چەوسانەوە و، دەست نیشان کردنی خان و ئاغا و دەرەبەگیش وەکو چینێکی زۆردار و دژ بە ئامانجی گەل، لە شیعرو هۆنراوەکانی دا زۆر بە روونی ڕەنگی داوەتەوە. سەرەتا لە هۆنراوەی (کوردمو...) کە لە ژمارە (٢)ی گۆڤاری (نیشتمان)دا بلاّوکراوەتەوەو لەوە دەچێت کە ئەمە یەکەمین شیعری بلاّوکراوەی شاعیریش بێت، چەند دێڕێکمان لەو بارەیەوە بەرچاو دەکەوێت:-

گەرچی لای ئاغا خەیاڵی خاوە میللیەت
من لەلام باشە هەتا ماوم خەیاڵی خۆم دەکەم

من لەدەس بێگانە ناکەم شکایەت ئەی ڕەفیق
گەر شکایەت کەم لە چنگی مام و خاڵی خۆم دەکەم

ڕۆژێ شێخم دیت و پێم گوت هەتبێ حیسی میللیەت
پێی گوتم من چیم لەوانە داوە سواڵی خۆم دەکەم

گۆڤاری نیشتمان[١٣].

هێمن خۆی لە خانەوادەیەکی نیمچە دەرەبەگی - ڕۆحانی بووەو پێ گەیشتووە، مامو باوك و خاڵەکانیشی، کە شاعیر لێرە ڕووی قسەو ئاخاوتنی لەوانە، سەر بەو چینە کۆمەڵایەتی یە بوون، بەلاّم وەکو لە پێشەوە زانیمان، هەستی نیشتیمان پەروەری و ئەندامێتی کۆمەڵەی (ژ.ك)، گۆڕانێکی بنەڕەتی بەسەر هۆش و بیرکردنەوە و ڕەفتاری شاعیر داهێناوە، کە لە دژەوە بۆ دژ وەرگەڕاوە.

(فانی)، مەمەند ئاغای ڕەسول ئاغای میراودەلی (١٩١٠ - ١٩٧٣) خەڵکی ناوچەی (مەرگە)ی کوردستانی عێراق و ئەندامی کۆمەڵەی (ژ.ك) بووە، وا ناسراوە کە((هەموو ژیانی خۆی لە سەردەمی گەنجێتی یەوە بۆ بەربەرەکانی چینی دەرەبەگ تەرخان

کردووه، چ بەقەڵەم و چ بەکردەوە))[١٤]. ئەگەر چی خۆی لە ئاغاکانی ناوچەی مەرگەو پشدەرە، ناوبراو یەکێك بووە لە نوسەرانی گۆڤاری نیشتمان و پارچە هەڵبەستێکی بە دیاری ناردووە، لە ژمارە (٣، ٤)ی ئەو گۆڤارەدا بلاّوکراوەتەوە، هەڵبەستەکە سەبارەت بە خو و ڕەوشتی ناپەسەندی ئاغا و دەرەبەگەکانی کوردە، لەگەڵ ئەوەشدا هەڵبەستەکە بەم ناونیشانەیە: (دەڵێم بیلێم و ناوێرم) ، بەلاّم لە ڕاستیدا چی تێدا نەهێشتۆتەوە، کە لێرەدا چەند دێرێکی لێ دەخەینە بەرچاو:

قسێکم دێتە سەر زاری دەڵێم بیلێم و ناوێرم

لە باسی(خان) و ڕەفتاری دەڵێم بیلێم و ناوێرم

ئەگەر زۆرت هەبێ یازەڕ، دەڵێن تۆ گەورەو و سەروەر

تەمەع کارن، ڕیا ڕاخەر، دەڵێم بیلێم و ناوێرم

ئەوانەی ئێستە ماڵدارن فەقیریان پێ وەکو مارن

خودا بۆ وا جەفاکارن، دەڵێم بیلێم و ناوێرم

تاوەکو دەڵێ:-

بلێ فانی بەبێ باکی ، لە نێو ئاغا نەما چاکی

رجام وایە نەبی شاکی ، دەڵێم بیلێم و ناوێرم

ئەگەر نامەردە یا مەردە ئەگەر ئازایە یا جەردە

لەسەر خۆیانە ئەم دەردە دەڵێم بیلێم و ناوێرم[١٥].

لە ژمارەی دواتری هەر ئەو گۆڤارەدا، هێمن بە هۆنراوەیەك وەلاّمی فانی شاعیر دەداتەوە، بەلاّم ئەو بێ باکەو هەرچیەکی دەرحەق بەو چینە دێتە سەر زاری نایگێڕێتەوە، بۆیە دەڵێ، (ئەمن دەیلێم و بێباکم):-

هەرچێکی بێتە سەر زارم

ئەمن دەیلێم و بێ باکم

ئەگەرچی بێکەس و زارم

---

(١٣) م . ش. هێمن , کورد مو... , گ / نیشتمان , ژ /٢ , ساڵی / ١ , ١٣٢٢ , ل١٩.

(١٤) فانی , دیوانی فانی , بەرگی یەکەم , بە سەرپەرشتی کەمال میراودەلی, چاپخانەی ڕاپەڕین, سلێمانی , ١٩٧٦, ل٣, ١٦١.

(١٥) فانی , دەڵێم بیلێم و ناوێرم , گ/نیشتمان, ژ/(٣ - ٤) , ساڵی / ١ , ١٣٢٢ , ل١٨.

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم

ئەوی ئاغابێ بێ کـــــــارە
جەبوون و قەڵس و لاسارە
دزی و ڕێگرتـــنـــی کـــــارە

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم

گەلێ بێ فیکرو ئیـدراکـن
گەلێ بێ خێرو ناپـــاکـــــن
توخوا کەی کامەیان چاکن

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم

لە تالآن و بـــــڕۆ ئـــــازان
لە ڕێ گرتن هەموو وریان
درۆ ناکەم بپـــــرســـە وان

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم

تاریك و ڕوون، ل٥٢.

لـەو ڕۆژگارانـەدا کـە جۆرێـك لـە ڕاپـەڕین و هۆشـیار بوونـەوەی خـەڵك لـە ناوچـەکانی کوردستانی ئێران لە ئارادا دەبێت، دەوڵەتی شورەوی هێندێك لە سەرەك هۆز و پیـاوانی دەسـت ڕۆیشـتووی کـورد بـۆ (بـاکۆ) بانگهێشـت دەکـات، دەوڵـەتی ناوەنـدی ترسـی لـێ دەنیشێو لە بەرامبـەردا ئـەویش هەنـدێك لـە ئاغـاوات و سـەرۆك عەشـیرەتەکانی کـورد بۆتـاران بـانگ دەکـات و بـەهۆی پـارەو پـول و خـەڵات و بـەرات بـۆلای خـۆی ڕایـان دەکێشێتو لـە بـەرەی خـەڵك و لـە بزووتنـەوەی ڕزگاری میللەتەکـەیان دادەبڕێـت ، لـە ئاکامـدا دەوڵـەتی ناوەندی((پلانـەکانی خـۆی بـەهۆی ئـەوان لـە ناوچـەی موکریـان دادەڕێـژێت... لەلایـەکی گـەنمی ناوچـەی موکریـان بـە نرخێکـی هـەرزان دەکـڕن تـاکو خەڵکی کوردستان تووشی ئاستەنگی و دەستەنگی و برسیەتی بکەن، لـە لاییێکـی دیکـەوە کۆپینی قەندو شـەکر بەسـەر ئـەو سـەرۆك عەشـیرەتانە دادەبەشـنەوە تـا زاریـان شـیرین بکـەن و لـە دژی ئامانجـەکانی کۆمەڵـەی (ژ.ك) هانیـان بـدەن))[١٦] . هـێمن لەمـەوە زۆر

---

(١٦) س. چ. هێرش , ڕەوتی سەرهەڵدانی شێعری نیشتیمانی و سیاسی لە موکریان , بەشی دووەم, ل٣٤.

(١٧) عبدالقادر دەباغی, ڕاپەڕینی (کۆمەڵەی) ژێ‌کاف, کۆمسیۆنی تەبلیغاتی حدکا, ڕەزبەری ١٣٦٧ , ل٤٧.

لێیان داخ لە دڵ دەبێت، بۆیە بە توندی هێرشیان دەکاتە سەرو پەلاماریان بۆ دەبات، ((هەرچەندە دەربڕینی ئەو جۆرە بیرو باوەڕەو بلاْوکردنەوەی شیعری دژی دەرەبەگایەتی لەو سەردەمەدا جەرگی دەویستو هەروا سوك و هاسان نەبوو))(١٧):-

ئەوەنـــدە گێژو بێ هۆشن
حەیاو نامووسێ دەفرۆشن
لە بۆ ئـــازادی نـــاکـــۆشن
ئەمن دەیلێم و بێ باکم
خودای ئاغاوەتان قـــەنـــدە
لە بۆ قەندن هەموو بـەندە
بە حالێوان دەکەن خـەنـدە
ئەمن دەیلێم و بێ باکم
ئەوانەی ئێستە سەردارن
جەفا جۆن و ستەم کارن
غـــولامی پووڵ و دینارن
ئەمن دەیلێم و بێ باکم

تاریك و روون، ل٥٣.

کە دێینە سەر رووی دووەمی مەسەلەکە، واتە پشتیوانی کردن لە جووتیار و ڕێنجبەری لادێ لە دژی زوڵم و بێدادی ئاغا و دەرەبەگی کورد، ئەوا هێمن بەو هۆیەی کە خۆی شارەزای ژیانی خەڵکی جوتیارو لادێ بووە، بۆیە بە روونی دەرکی بەو ئاکارو ڕەفتارە نالەبارانە کردووە، کەوا چۆن جوتیاری ماڵ وێران لە بەر بێ گارو سەرانەو موڵکانەی ئاغا دێ، ساڵ دوانزە مانگ ماڵ داری کەری ڕەنج بە خەسار بووە، هەروەها چۆن ئەمانە لە مژینی خوێن و ئارەق و ڕەنجی زەحمەتکێشان هاوکارو پاشکۆی یاساوڵ و ئەمنیەی دوژمن و دەوڵەتی داگیرکەر بوون، لە کاتێکدا:

گوڵستان و زەمـەنـدی کـوردەواری

بەپێ ی دوژمن دەبوو پێشێل و بۆژۆ
دەیانکرد دەغڵ و دانی ئێمە بەش بەش
دەیـــان بتـــرد دانـــەوێـــڵەی ئێمە کۆ کۆ
ئەوی گەنمی ڕەنێو دێنا بە زەحمـەت
لە ماڵی دانەبوو خۆی زمهەرێك جـۆ
لـــــە کـیـســـەی دانەبوو تالأیی تووتن
ئەوی سازی دەکـــــرد سیگاری (ئوشنۆ)
بە دوو گەز جاوەوە خەونی دەبـــیـــنی
ئەوی عەمباری شای پڕکرد لە پەمبۆ
پەنیر و ڕۆنـەکـــەی ئـێـمـــە بـەزاری
ئەوان دەخورا، دەما بۆ ئێمە هــەر دۆ

تاریك روون، ل٦٦

شاعیر خۆی لە کۆمەڵێکدا چاوی هەڵێناوەو ژیاوە، کە ڕژێمی دەرەبەگایەتی تیادا حوکم فەرما بووە، دیارە لە ژێر باڵی رژێمێکی کۆمەلأیەتی وادا، شێوەی بەرهەم هێنان جۆرێکی تایبەتی دەبێت، هێمن لەو بارودۆخەدا پەنجەی رەخنەو تاوان و شەرمەزاری بۆ ئەو چین و توێژانە درێژ دەکات کە حازر خۆری بەر سێبەرن، ئەوانەی مانای بوون و ژیان لە بە تالأن بردنی رەنج و تەقەلأی خەڵکی دیکەدا دەبینن و لە مەیدانی کارکردنو بەرهەم هێنان دا جێپەنجەیەکیان لەناو کۆمەڵ دا دیار نیە. شاعیر چۆن خۆی لەناو جوتیاران دا ژیاوەو شارەزای ژیان و کارو خەباتی رەنجبەران و وەرزێرەکانی کوردستان بووە، جگە لەوەی خۆیشی تا ڕادەیەك لەم ژیانە بەشدار بووە، بۆیە لە هەست پێ کردنو دەربڕینی ژان و خەم و ئازارەکانیان دا کارامەو راست گۆ بووەو ژیانی پاڵەو وەرزێر و جووتیاری کورد ئاوا وەسف دەکات:-

بەتاڵ و تفت و ساردو گەرم و ناخۆشی ژیان ڕادێن
بەگژ تین و بلێســـــەو بەفرو باران و هەور دادێن

تاریك و روون ، ل٥٩

هێمن له قۆناغەکانی دواتری ژیانی لەو باوەڕەدا بووە کە شاعیرو نووسەری ڕەسەن و ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کە خۆی لە ریزی زەحمەتکێشان دانەبڕێ، ژیان و ئاوات و ئێش‌و ژانەکانیان بکاتە هەوێنی بەرهەمەکانی و بە زمانی ئەوانیش بدوێ، چونکێ هەر ئەوان هێزی سەرەکی خەبات و گۆڕانکاری پێك دەهێنن لە ناو کۆمەڵ دا، لەم بوارەدا دەڵێ: ((شاعیر و نووسەری کورد دەبێ ئیمڕۆ قەڵەمی بە قازانجی زۆربەی گەلەکەمان بگەڕێ، بە زمانێك بنووسێ کە بەشی پتری خەڵك، کرێکارو جوتیارو کاسبکار تێی بگا... دەبێ بۆ زەحمەتکێشان بنووسێ و ئەوان هان بدا بۆ خەبات))[١٨]. شاعیر هەمیشە خەون بەدوا ڕۆژێکی ڕووناکەوە دەبینێ بۆ پالەو جوتیار و ڕەنجبەرانی کورد، لەو کاتانەدا کە جولانەوەی نیشتیمانی پەرەدەستێنێ، ئەندێشەی شاعیر بەرەو ئایندەیەکی ڕووناك و ژیانێکی بەختەوەر بۆ ئەو چین و توێژە چەوساوەیە باڵ دەگرێ ، بۆ ئەو ڕۆژە کە کەرەستەو ئامرازەکانی شارستانیەت دەکەونە بەردەست، بۆ خزمەتی ژیانی ڕەنجبەرو جوتیارانی کورد، شاعیر لە (ئاواتی بەرز) ئەو دوا ڕۆژە بە ئاوات دەخوازێ:

بێ برەو نابێ مەتاعی کوردەواریمان ئیتر
رەونەقی پەیدا دەکا ئەو جارەکە بازاڕی کورد
دادەمەزرێنین لە گشت شاری وڵات کارخانەیەك
تا بە دەستی خۆی ڕەنیوبێ بەرهەم و کرگاری کورد

بەر دەدەن گا جووتی لەڕ، سواری تراکتۆران دەبن
دێتە دەر بوورەو بەیارو بەندەن و نیساری کورد
کشت و کاڵ و جووت و گامان دێتە سەر باری لەبار
پڕ دەبێ تێر و جەواڵ و مشت دەبێ عەمباری کورد

خەستەخانەشمان دەبێ، دکتۆر و دەرمانیش فرە
ناکەوێ تازە لە کووچان خەستەوو بیماری کورد
بەختیار و خوێندەوار و ساغ و تێرو پڕ دەبێ
دێتە دەر ماکەی نەهاتی و نەگبەتی و ئیدباری کورد

تاریك و ڕوون، ل١٢٥.

---

(١٨) هێمن, ئەرکی نەتەوایەتی ئیمڕۆی شاعیر و نووسەرەکانمان , سەرچاوەی پێشوو , ل٤.

له (ئارەق و تین)دا شاعیر ژیانی جوتیاری کوردی ئازاو چالاك و بەڕاپەڕ وێنە دەكێشێ، کە چۆن لەگەڵ کازێوەدا لە سەر موڵك و مەزرا حازرو ئامادەیە، بە جۆرێك کە تاو هەڵدێ ئەو زەمانێکە سەرقاڵی کارو فرمانە:-

پــێــش ئـــەوەی گـزنـگی هەتاو
تــرۆپــكــــی چـــیــــا بنگێوێ
پێش ئــەوەی شــنــەی بـەیانی
بســکــی بـــەڕەزا بــبــزێـــوێ

- -

پێش ئەوەی قــاسپەی خاسەکەو
لە زەردو مـــا دەنـــگ داتـــەوە
پێش ئەوەی بـلـبــل بـخــوێنێ
خــونــچــە دەمــی بکــاتـــەوە

- -

من کـــاوی خـــۆم لـە کـاردیوە
من جـــــەرگی زەویـــم دڕیـــوە
من شـیـــلــەگـــەم هـــەڵبـــڕیوە
من یـــەك ســـەریـــم ئـاخنـیوە

مــن ڕیزە ســـوالــەم دانـــــاوە
شـــــەغــرەو وێنــجـەم پێــوە داوە
من گـــاگــێـــرەم تــێــر کـــراوە
یـــا خـــۆیـــانـــم وەرگــێـــڕاوە

- -

هـــــاویـــن و پـــایـــز و بــەهـــار
هـــەتـــاو لێی نـــــەداوم بــێــکــار

تاریك روون، ل١٨٧.

شاعیر بە زمانی جوتیارێك دێتە دوان، راستەقینەیەكی پڕشنگداری ئەو ژیانەمان لە بەرگێكی ساكار، بەڵام رازاوەتر لە بووكی ناو كەژاوەی شیعر، لە سەر زمانی (جوتیارێك: ڕەمزێك) پێشكەش دەكات، سروودێكی ساكارە، بەڵام قووڵ و بە پێزو پڕمانا، دوا بەندەكەی پرسێكی ئەزەلیەیە و بۆن و بەرامەی فەلسەفەو ژیانێكی لێوە دەتكێ:-

من جوتیارم، مـن جـــوتیـــارم

من لەگـەڵ هەتـاو هاوكــــــارم

من بە ئـارەق و ئـــەو بــــەتـیـن

دامان رشـتــووە بنـاغـــــەی ژین

باسـكی مــن و تــیــشكی ئــەوی

بــژێو دەســتــێــنـــن لـــە زەوی

گـەر جـوتیار ئـــــارەق نەڕێژێ

گـــەر هـــەتــاو تـیشـك نـــاوێژێ

دانیشتووی نـاو كـۆشـك و قـــەڵا

دەخـــۆن نـــانـــی گـــەڵا گـەڵا؟

تاریك و روون، ل١٨٨.

ئەو پرس و بۆنی ژیان و فەلسەفەیە، بیری چینایەتی یە، كە دوابەدوای جەنگی دووەمی گێتی كاری كردۆتە سەر تێكڕای ئەدەبی كورد و تیادا ڕەنگی داوەتەوە، بۆ یەكێكی وەكو هـێمن كـە بـە بـاوەڕی ئێمــە بــە پەیوەســت لەگــەڵ ئــەم بــیرو بــاوەڕەدا، مرۆڤێكـی ئایدیۆلۆژیست نەبووە، بەڵكو مرۆڤێكی چاك و پاك و كورد پەروەرێكی دیموكرات خوازو دڵسۆز بووە، بەڵام زۆرجار لـە سـۆنگەی بـیری پێشكەوتن خوازیـیەوە، مامەڵەی لەگـەڵ كاروئـەركی ڕۆژانـەدا كـردوە، وەك چـۆن لـە هـۆنراوەی (ئـارەق و تـین)دا دەردەكـەوێت، شاعیر ناكۆكی و جیاوازی لە نێوان ئەو بەرەیەی كەوا ڕەنج دەكێشێ لە پێناوی ژیـان و، ئەو بەرەیە كەوا رەنج بە تاڵان دەبا نیشان دەدات:-

بەڵام حـــەیــــف ئێستاش لێـرە

من برســـیـــــم و كەسێك تێـرە

نەقەت ئارەقی ئــەســـڕیـــوە
نەقــەت گەوزی هـــەڵــبـــڕیوە
نەمەچەکی جـــەمــــــام بووە
نـــە چۆڵەمەی لەجێ چــــووە
نــە بــە گـــەرما داهـێـــزراوە
نـــەخـــەوی لـەچـــــاوی زاوە
نــە بــە ســـــەرمایـــە تەزیوە
نـــە لـــەکـــــای پــــایـــز خزیوە
نـــــەدی شـــەوو شـــــەو نخوونی
نـــەچـێــشتی دەردی نـــەبوونی

- -

تـــاکـــــەی وابــم تـــاکــــەی وابم
دەس بـــەتـــــاڵ و ڕەنـــج بەبابم
تـــاکـــەی رەنــجـــی شان و پیلم
بۆ دوژمن بێ، بـــۆمـــن دیـــلم؟
نـــا نــــا تـــــازە ڕاپـــەڕیـــــوم
نـــاتـــوانـــن بـــدەتن فـــریـوم

تاریك و روون، ل١٨٩.

شاعیر لێرە وەکو زمانحاڵی چینی چەوساوە دێتە گۆ، کە هۆشیار بۆتەوەو پێویستە جڵەوی چارەنووس و پاشە ڕۆژیان، خۆیان بیگرنە دەست[١٨]. بوونی جیاوازی و نەبوونی دادپەروەری کۆمەلایەتی، لە کۆمەڵگای چینایەتی دا، دەبێتە مایەی ناکۆکی و زوڵم زۆر، کە چەوسانەوەی چینی ژێر دەستەی لێ دەکەوێتەوە، بەدەست چینی سەر دەستەی کۆمەڵ، کە چینی خاوەن موڵك و سەرمایەو دەسەلأتدارانن، لە پاشان هەموو ئێش و ژان و دەردەکانی ناو کۆمەڵ لەو جیاوازی و ناکۆکیانەوە سەرچاوە هەڵدەگرن.

---

(١٨) دوکتۆر عبدالرحمن قاسملو , شاعیری گەل , تاریك و روون , ل ج.

شاعیر لە (ئێوارەی پایز)بە روونی و راشکاوی ئەو دیاردە کۆمەلآیەتیە دزێوانەی کۆمەلگای چینایەتی ڕیسوا دەکات:-

دوور قاقایەکم گوێ لێ بوو
دەتگوت گوللەم پێوە دەنێ
چۆن بە ئێوارەی پایزیش
ئی وا هەیە پێ بکەنێ !   نالەی جودایی، ل٣٢.

هێمن خۆی وەلآممان دەداتەوە، دیوی دووەم، یا دیوی ناوەوەی وێنەکەمان نیشان دەدات، کە رووە دزێو و ناشرینەکەی ژیانی کۆمەلی چینایەتی یە، کۆمەلێك کە لە سەر سوودو قازانج و بەرژەوەندی تاکە کەس بنیات نرابێت. ئەو تاکانەی کە لە پێناوی بەرژەوەندی تایبەت دا، لە هیچ شتێ نا پرینگێنەوە:-

بەلێ هەن و یەکجار زۆرن
بازرگانی فرمێسك و خوێن
بەلێ هەن و پێدەکەنن
بەسەر بەهەش بەمل بەکوین

-          -

بەکەلاوە، بەکوندە بوو
بەدیواری هەرەس هێناو
بەداوێنی تیتۆلَ تیتۆلَ
بە ئانیشکی پینە کراو

-          -

بەچلکی یەخەی کرێکار
بەکەڤ سەرشانی جوتێر
بە پەچەو رووبەند، بەخەنجەر
بەیەك نەبوونی مێ و نێر

-          -

لــە قــامـــووســی ئــەوانــەدا
بـــەزەیـــی مـــانـــای نـــەمـاوە
بێزیان لە بزە هەڵدەســـتـــێ
وازیان لە خوێن و زووخـــاوە

- -

هــەنـاسەی سـاردی ئـاواران
کۆشـکـی ئەوان گەرم دەکا
لەشی ڕەق و زگـــی بـرسی
جێ پارویان نـــەرم دەکـــا

- -

سـەرمایـەی وان لەگەڕ دابێ
بـــا زۆر دەرك بە قوڕگیرێ
دەبا خوێن بێ و سەران بەرێ
چـــەرخی کارگەیان بگەڕێ
ناڵەی جودایی ، ل٣٦.

ڕەوڕەوەی زەمان دێت و رادەبرێ، نیو سەدە بەسەر ئەو ڕۆژگارانەدا تێدەپەرێ کە هێمن بۆ یەکەم جار دەنگی پشتیوانی خۆی بە قازانجی پاڵەو جوتیاری کورد و خەڵکی ڕەشو رووتی خێر لە خۆنەدیوی دێهاتنشینی وڵاتی کوردەواری هەڵبڕیوە، کەچی لەو هەوارەدا هەر هەمان نابەهارە، لە کاتێکدا جیهان لەو ماوەیەدا هەنگاوی مەزنی لە بواری زانستو شارستانیەت دا هەڵێناوە، کەچی لە کوردستانی ژێردەست دا، تروسکایی گۆڕان و پێشکەوتن لە بارودۆخی ژیانی ئەو خەڵکەدا لە ئارادا نییە، دیارە ڕژێمە سەردەست و دەسەڵاتدارەکان، واقیعی بەهەژار ی و رووتاوەیی هێشتنەوەی خەڵکی کورد و هێلان و پشت گوێ خستنی وڵاتی کوردەواریان وەکو سیاسەتێك لە دژی کورد پەیڕەو کردووە، بێجگە لە جۆرەها زوڵم و چەوسانەوە، ئەم واقیعی بە دەستی ئەنقەست پاش خستنە تا رۆژگاری ئێستاش لە کوردەواریدا درێژەی هەیە. لە (بەهاری ئاڵ) شاعیر پەنجە بۆ ئەم راستیە درێژ دەکات، کەوا ئەگەرچی رژێمەکان یەك بە دوای یەك دادێن و دەگۆڕێن، بەڵام ئەمە شتێکی رووکەشەو هەر بەناوە:-

جوتیاری ئازاو تـوندو تۆڵ
گا جووتی لەڕ گاسنی کۆڵ
بـــرسی ، هەژار، بێ دەرەتـــان
رەش و رووت و بێ تـــۆو نـــان
دەستی قەڵشیو پــێ ڕاگـــیراو
گــیـرفـــانــی دڕاوو بـــێ دراو
پـاڵەی ســـواله هـۆنی بە گورد
چەقڵی چـــــاوی دوژمنی کورد
خانووی کاول و ڕەش و بـــرش
هەر نانی رەق و دۆی تـــــــرش
بۆی کـــرا درۆ و دەلـــەســــــە
کوا ڕێگاو بان و مەدرەســـــــە؟
نـــەك مـــافـی جوتیار نەدراوە
لادێمان خـــاپـــوور کــــــراوە
سەرگەردان بوون لە نـێو تۆڕا
بـــەوەی نــێیە نـێـویان گۆڕا
بـۆ زەحــمـــەتکێشی قارەمان
نـــە دکــتۆر هەیە نە دەرمان
بێ بەهرەن لـــە خوێندەواری
خوێندەواری و کوردەواری؟

پاشەرۆك ، ل٢١٤.

بەم جۆرە ئەم واقیعی دواکەوتن و پشت گوێ خستنە بەهەموو ئازارو زووخاوەکانیەوە، وەکو نەریتێك، پشتاوپشت بۆ چینی جوتیار و زەحمەتکێشی کورد، بە میرات ماوەتەوە. شاعیر بە ڕاشکاوی دەری دەبڕێ و بێزاری خۆی لە ئاستیدا نیشان دەدات، داوای گۆڕینی دەکات.

١/٢/ لایەنگیری سەربەستی و رزگاربوونی ژن

نیوەکەی تری کۆمەڵ، ژن یاخود ئافرەت، یەکێکە لەو کێشە کۆمەڵایەتیانەی دەمێکە سەرنجی رووناکبیرو شاعیرانی بەلای خۆیدا راکێشاوە هەر کەسەو بەگوێرەی تێگەیشتن و هەل و مەرجی سەردەمەکەی خۆی، چارەسەری بۆ دۆزیتەوە.

مەسەلەی ژن و پشتیوانی و پشتگیری لە سەربەستی و رزگار بوونی، لە ئاست کۆت و بەندو ئاستەنگی کۆمەڵایەتی، یەکێکە لەو بابەتانە کە هەر لە سەرەتاوە مێشك و بیری هێمنی داگیر کردووە. لە پاشان وەکو مەبەست و ئامانجێکی کۆمەڵایەتی - سیاسی سەردەم، لە بەشێکی زۆری هۆنراوەکانی، بەگەرمی بە پیریەوە چووەو وەکو رەنگێکی زاڵ لەنێو وێنەو تابلۆی هۆنراوەکانیدا دیارو بەرچاوە.

لە سەرەتا خامەی شاعیرانی کلاسیکی کورد، هەمیشە لە روانگەی دڵداریەکی رووتەوە لە دەوری باس و بابەتی ئافرەت دا سووڕاوەتەوە[١٩]. دواتریش لە دیدو بۆچوونێکی رۆمانسیانەوە، وەکو بوونەوەرێکی جوان و ناسك و خەم ڕەوێنی پیاو سەیرکراوە. تا ئەو ڕۆژانەی ناوەڕۆك و بیرو باوەڕی سیاسی و کۆمەڵاتی لە ئەدەبی کوردیدا پەرەدەستێنێ، شان بەشانی رووناکبیری کوردی، ئەوسا مەسەلەی ژن و رزگار بوون و بەشداری کردنیان لە کاروباری ژیان، وەکو کێشەیەکی کۆمەڵایەتی دێتە پێشەوە. تێگەیشتنی هێمن سەرەتا بۆئەو مەسەلەیە ئەوەندە قووڵ و ریشەدار نەبووە، هەر لە روانگەی دڵسۆزی و کوردایەتیەوە ئاوڕی لێ داوەتەوە:-

دێدە گیان کچی کوردی ژیکەڵە
داوێنی پاکت دووربێ لە پەڵە

کچی هەموو کەس ئیمڕۆ سەربەستە
هەر هەقی کچی کوردە پێ پەستە

تاریك و روون ، ل٥٠.

---

(١٩) دلشاد عەلی , دیلان - شاعیرو ئازادیخواز , چاپخانەی کۆڕی زانیاری عیراق , بەغدا , ١٩٨١ , ل٢٠.

ژنی لادێ بە حوکمی ژیان و باری ئابووری و هاوبەشی کردنی لە کارو ئە رکی ڕۆژانـەدا، جۆرێك لە ئازادی و سەربەستی هەیە، لەبەر ئـەوەش بـواری دانیشـتن و گیرسـانەوەی لـە ماڵ نیە، بۆیە تا ڕادەیەکیش لە داب و نەریتی ژنانی شارستانی بە دوورە:-

کیژی لادێیی نەشمیلی جوان چاك

بێ فرۆفێڵ و هێدی و داوێن پاك

ئەتۆ هەر زگ ماك وەها جوانی

تەوالێت چی یە نـــاوی نازانی

مایەی هومێدی کیژی چاو هەڵۆ

نازانی مەکرو جـامبـازی و درۆ

چار شێوت نیە ڕووناگری لەکەس

نامووسی خۆتە پاسەوان و بەس

تاریك و روون ، ل٦٣.

پاشان ڕاستەقینەی مەسـەلەی ژن لـەلای شـاعیر، لـە کۆمـەڵی دواکـەوتوو ژێـر دەسـتە دا، روون و ڕاشکاوانە تر ئاشکرا دەبێت. پێمان دەڵێت، ڕاستە ئەگەر ژن نیوەی کۆمەڵ پێـك دەهێنێـت کـەوا بێـت ڕزگـاری کۆمـەڵ بـێ ڕزگـاربوونی ژن نابێـت، یـا لـەوەش گـرنگتر مەسەلەی ڕزگاری و سەربەسـتی ئـافرەت وەکـو ئـەو تەرمۆمەترەیـە کـە ڕزگـاری هـەموو کۆمەڵی پێوە بەستراوە:-

چۆن دەبێ سەربەست گەلی ژێر دەست کە کچ دابەستە بێ

بەس نەبێ ئەو کـویـلەتی و ئەو کچ لە ژوور دابـەسـتـنـە

دەرکی داخستوە لەتۆ بابت کەچی دەرکی نیە

دەرکە داخسـتـن لـەتۆ دەرکی هومێد داخستنە

تاریك و روون ، ل٧٠.

ئــەنجا ڕوو لــە ژنــانی کــورد دەکـات و هۆکارەکـانی ڕزگــاربوون و ڕێگـای چارەســەری کێشەکەیان بەم ڕەنگە بۆ دەستنیشان دەکات:-

-لـە پێنـاوی ڕزگـاری و پێشـکەوتنی کۆمەڵایـەتی دا پێویسـتە ژنـانی کـورد خۆیـان بێنـە مەیـدانی تێکۆشـان و هـەوڵ و تەقـەلاَ بـدەن، هـەم لـە بـواری ڕاپەڕانـدنی کـارو ئـەرك و

فەرمان دا وەکو پیاوان، هەم لە بواری فێربوونی زانست و زانیاریدا چاو لە ژنانی دنیا بکەن کە چۆن گەیشتوونەتە ئەو پایەی ببن بە هونەروەرو ئاسمانگەڕ.
-خۆیان لە چنگ داب و نەریتی دواکەوتووی کۆمەلآیەتی دەرباز بکەن جا چ ئەو داب و نەریتانە خۆمالّی بن و زادەی ژیانی پاشکەوتووی کوردەواری بن، یا چ دوژمنان بۆ چاوبەستەکی و بە مەبەستی فریودانی کۆمەلّ، بەناوی شارستانیەتەوە بۆ ئا فرەتانی کوردیان بەدیاری هێنابێت !
ئەنجا کاکلّەی مەبەستەکەی بەم شێوەیە دەداتە دەست، کەوا رزگاری ئافرەت بەهۆی بە دەستهێنانی هونەرە راستەقینەکانی ژیانی هاوچەرخ و شارستانی دا دێتەدی، لەوێنەی خوێندن و فێربوونی زانست و کار کردن و تێکۆشانەوە، نەوەکو لەڕێ ی لاسایی کردنەوەو پەیڕەوکردنی هەندێ ئاکارو رەفتاری ژنانە، کە توێکلّ و دەرهاوێشتەی ژیانی شارستانی پێك دەهێنن نەوەکو کرۆك و گەوهەرەکەی. بالەو بارەیەوە گوێ لە شاعیر بگرین:-

دارزینە ، مردنە، ئاخر هەتاکەی پێت بلّێن
نابێ بێتە دەر لە مالّ، مافی ژیانی کوا؟ ژنە
لادە چار شێوی رەشت با دەرکەوێ کولّمی گەشـــت
چۆن لە قەڕنی بیستەما زۆر عەیبە ئەو روو گرتنە
کیژی خەلّکی بۆمی ئاتۆمی دروست کردوە ئـــەتۆش
هەر دەزانی ناوی (ئەستێولك) و (دەرخۆنە) و (پنە)
فێری زانست و هونەر بوو ئەو لەسایەی خوێندنی
تۆش تەشیمان بۆ دەرێسی یادگاری شیرنە
کوڕ بەزێنە ئەو لە عیلم و ئەو لە کارو سەنعەتا
گۆرەویشە سەنعەتی تۆ، پێت خەنی بووم بیچنە
ئەو پەچەو رووبەند و چارشێوەی نەدیوە نەنکی تۆ
ئـــەو شـــڕوشـــالآتـــە دیـــاری دوژمـــنـــی دلّ چـلّکنە
با هەزار (زێ) و (گادەر) و (لاوێن)ی روونیشمان هەبێ
تـــاکـــو ژن ئـــازاد نـــەبـــێ ســـەرچاوەکەی ژین لێخنە

دیاره ئەم شڕو شالأته:-

-بوونەتە ڕەمزێك، هەم ئافرەتی كوردی لە باری كۆمەلأیەتیەوە دیل و دەستەمۆ كردووە، هەم كۆمەڵیشی لە دیداری روون و جوان و بێ گەردی ژنان، كە سەرچاوەی روونی ژیانن،بێ بەش كردووە. بەو مەعنایە بێت هێمن نەك تەنیا وەكو مرۆڤ، بەلكۆ وەكو مرۆڤێكی جوان و سەرچاوەیەكی روون و بێ گەردی ژیان سەیری ژن دەكات(٢٠):

ڕۆژی بەختی هەر لە ژێر هەورێكی رەش دایە لاوی كورد
تاكو روخساری كچی شاری لەپێش چاوان ونە

نایەڵێ گۆشەی بروكەت دەركەوێ چارشێوەكەت
ئەی لەدەس ئەو چلكە هەورە مانیعی مانگ دیتنە

تاریك و روون ، ل٦٩.

یا كاتێ دەڵێ:-

كیژی شاریمان لە خۆی وەرگرتوە چارشێوی رەش
دا خەكەم نەم دی لەوێ مانگێكی دەوری تەم نەبێ

تاریك و روون ، ل١٣٢

ئەنجا رێگاو چارەسەری بۆ كێشەی ژنی كورد لەلای شاعیر هەر ئەمەیە:

كوێلەتی باوی نەماوە، كیژی كوردی خۆشەویست
راپەڕە، هەستە لەخەو، ئاخر چ وەختی نوستنە

دەركە بشكێنە، پەچە بدڕێنە، راكە مەدرەسە
چاری دەردی كوردەواری خوێندنە، هەر خوێندنە

تاریك و روون ل٧٢.

لە دوادواییەكانی تەمەنی دا شاعیر بیرو بۆچوونەكانی لە قالبێكی رێك و پێك دا دەخاتەوە روو، كەژنی كورد وەكو یارو نازدارو خوێندەوارو هۆشیارو خەباتكار، واتە مرۆڤێكی تەواو دەخوازێ لە (فرمێسكی روونو)دا دەڵێ:-

(٢٠) محمەدی مەلا كریم , خەباتی شیعری كوردی لە پێناوی ئازادی ئافرەت دا , گ / بەیان , ژ / ٢٦ , ١٩٧٥ , ل١٢.

نامەویٚ روو بگریٚ تا دەمریٚ بـــــە فێڵبازی و درۆ
یاری نازداری ، لە بـاری ، دیـــاری شەرمینم دەویٚ
من تەشی ڕێسێکی وەك (شیرین وەفایی)م بۆچی یە
کـیــژی وریـــای چاوکراوەی فێرە زانـیــنـــم دەویٚ.

پاشەرۆك ، ل٢١٧.

هـێمن کاتێـك لـە روانگەیـەکی سیاسـی - کۆمەڵایـەتی یـەوە و لـە کـلاّو ڕۆژنـەی ئـازادی ئافرەتەوە دەڕوانێتە کۆمەڵگەی کوردەواری، گەلیٚ شتی بۆ روون دەبێتەوە:-
کـەوا لـە کۆمــەڵی دواکـەوتووی (نیـوە دەرەبـەگی-نیـوە سـەرمایەداری)دا پیـاوان بـە چەشـنێکی ئاسـایی چەوسـاوە و ژێـر دەسـتی دوو جـۆر سیسـتەمی دەسـەڵات دەبنـەوە، یـەکیان دەسـەڵاتی سیاسـی (داگیرکـاری و بیٚگانە)یـە دووەمـیش دەسـەڵات و سیسـتەمی کۆمەڵایەتی نا هاوسانە. بەلاّم ئافرەتان سەرەڕای ئەوەی کە ژێر دەسـتی ئـەو دوو جـۆرە سیستەمەی دەسەڵاتن، ژێر دەستی پیاویشن، کە ئەمە نوێنەرەوەی هەموو ئایدیۆلۆجی و سیسـتەمی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی کۆمەڵگـەی (بـاوك سـالاری و فیـودالی)[٢١] یـە، بۆیـە شاعیر دەرکە داخستن بە رووی ئافرەت بـە دەرگـا داخسـتن لـە رووی پێشـکەوتن دەداتـە قەڵەم، کاتیٚ دەڵیٚ:
دەرکی داخستوە لەتۆ بابت کەچی دەرکی نیـیە
دەرکە داخستن لەتۆ دەرکی هـومـێـد داخستنە
با هەزار (زیٚ) و (گادەر) و (لاوێنی) روونیشمان هەبیٚ
تـاکـوو ژن ئازاد نەبیٚ، سەرچاوەکەی ژیـن لـیـخـنـە

تاریـــك و روون ، ل ٧٠-٧١.

چەوسانەوەی ژنانی لادیٚ لەگەڵ هـی شـار تارادەیـەك جیـاوازە، دەسـەڵاتی پیـاو لـە چـاو خۆیدا هەمیشە لەناو جووتیارانی هەژاردا کەمتر بووە، چـونکیٚ جوتیـارە هـەژارەکان لـە

(٢١) برهان شاسوار , سەرچاوەی پێشوو , ل٥.

رووی ئابووری‌یەوە ناچاربوون مل بدەنە بەرکارو ئەرکی ژیان، شان بەشانی پیاوان، هەرچی ئافرەتی شارە، دیل و دانشتووی نێوان چوار دیوارە:

کیژی شێخ و کیژی حاجی و کیژی ئاغا رەنجەڕۆن

کیــــژی ئـــازادە ئـــەوی ژیـــنی بە نووکی گاسنە

تاریك و روون ، ل٧١.

ئەنجا هێمن لە بەشداری ژن لە بواری کارو بەرهەم هێنان دا کۆمەڵی بەختیار بەدی دەکات، بۆیە لای ئەو راپەڕاندنی جەماوەری بەرینی ئافرەتان بۆ تێکەڵ بوون لەکارو چالاکی و بەرهەم هێنان دا ئەو پەڕی گرینگی هەیە لە بنیات نانی کۆمەڵێکی بەختەوەردا، لێرەوە شاعیر تیشك دەخاتە سەر رۆڵی ژن لە کۆمەڵی کوردەواری دا:

کوا مەتاعی کوردەواریمان دەچوو بۆ هەندەران

گەر بەسەربەستی نە ژیبا ئەو کچە مازوو چنە

بێرو هــاوێری لـــەگەڵ کاکـــی نەکرد با بن پشك

چۆن دەمان بوو ئەو هەموو گۆشت و پەنیرو بەرگنە

دەست و کەرکێتی کچی نازداری هەوشاری نەبا

چـــۆن دەڕازاوە بـــەقـــاڵی شـــارو بازاڕی سنە ؟

تاریك و روون ، ل٧١.

کە هات و کچیش زانا و خوێندەوار بوو، ئەوا دەبێتە مایەی شانازی و تیشکی هیوای دوا ڕۆژی ڕووناك بۆ گەل و بۆ نیشتیمانەکەی:

ئەی کچی جوان کچی لـــەبار

ئەی کچی زانـــاو خوێنــدەوار

ئەی گوڵاڵەی نواڵی کوێستان

مایەی شـــــانازی کوردستان

تیشکی هیوای دوا ڕۆژی روون

ســــارێژ کەری زامی دەروون

گـــــەلاوێژی بە شۆقی گەش

روونــاك کەرەوەی شەوی رەش

بەهاری خێرو بێرو هات

گزنـگی بـەیـــانی ئاوات

تاريك و روون ، ل١٥٧.

چەمك و تێڕوانینی شاعیر بۆ مەسەلەی ژن لـە ژیـان دا، زیـاتر پـەرە دەسـێنێت، تـا ئـەو رادەیەی وەکو هاوڕێ و هاوخەباتی ریگای تێکۆشانی لێ رەچاو دەکات، تێکۆشەرێك بێـت فریوی بەندوباو نەخوات، چێژو خۆشی رۆنیشتن و رابواردن، لـە هاوخـەباتی و رێبـازی تێکۆشـانی نیشـتیمانی مێـردە خەباتکارەکـەی لای نـەدات... بـە جۆرێـك پیـاویش ئـەو هۆشمەندیەی لەلا دروست بێت کە لەو رۆڵە گرینگ و خەتەرناکە بگات کـە ژن دەتـوانێ پێی رابپەرموێت و چی تر وەکو ئەو گوڵدانە ناسکە سـەیری نـەکات کـە بـە سـروەیەك بەلا دادێ و ووردوخاش دەبێت، بەڵکو لە بە ئەنجام گەیاندنی ئەرکی پیرۆزدا بەشـداری پـێ بکـات و بەرپرسـێتی نیشـتیمانی وەکـو ئەمانـەتێك بخاتـە ئەسـتۆی، وەك چـۆن ئەمانەتێکە لە ئەستۆی خۆی(٢٢). ئەم بیرو بۆچوونە لـە هـۆنراوەی (گـوڵی هیـوا)دا بـە دیار دەکەوێت:

ئەختەر کچی کوردی چــاو مەست
ئیلهام بەخشی، شیعری پڕ هەست
ئەی پێشمەرگەی میللەت پەرەست
کــــە دیتمی تفەنگ بــــە دەســـــت
زانیم گوڵی هیوا پشکوت
بـەیانی ئازادی ئەنگوت

-　　　　-

شــەقت هەڵدا لە زێڕو جل
تــــوورت داوە کلــدان و کل
توندت کردووە پشتێنی شل
فیشەك دانت کــردۆتە مل
پســــاندت بازنەو پــاوانە

(٢٢) حنا مینه , سەچاوەی پێشوو , ل١٤٢.

دەستــت دا تفەنگ پیاوانە

تاريك و روون ، ل١٠٢.

بەرلەوەی ئەم گەشتەمان سەبارەت بە رەنگدانەوەی مەسـەلەی سەربەسـتی و ئـازادی ژن لە شیعرەکانی هێمن دا بە دوایـی بێـنن، بـە پێویسـتی دەزانـین ئاوڕێـك، بـۆ ئاماژەیـەکی بچووك بەلاّم رەوان گۆو پڕمانای شاعیر بدەینەوە سـەبارەت بـەو مەسـەلەیە. شـاعیر لـە هۆنـراوەی (ئێوارەی پایز)و لە راگوزەرێکی ناکۆکی و ناسۆریە تونـدەکانی نێـو کۆمـەلگای دەرەبەگی و چینایەتی دا، باس لە زەبرو سامی چەوسانەوە دەکـات لـە ئاسـت چـینی بـێ دەستی ناوکۆمەڵ: کرێکار و جوتیارو ژن، دەلێ:

بــەچــڵکــی یەخەی کــرێکار
بەکەڤی ســـەرشــانــی جوتێر
بە پەچەو رووبەند و خەنجەر
بەیەك نەبوونی مێ و نــێـــر

ناڵەی جودایی ، ل٣٥.

لێرەدا مەبەست ئەوەیە تیشك بخەینە سـەر دوو نیـوە دێـری دووهـەم، کـە شـاعیر چـۆن مەبەستێکی کۆمەلآیەتی لە چوارچێوەی یـەکێتی یـەکی لـۆژیکی زینـدوو خولقانـدوووە. خەنجـەر هێمـای هێـزو دەسـەلاّت و پیـاوە لـە بەرابـەر پەچـەو رووبەنـد و چارشـێو، کـە رەمـزی دیلـێتی ژنـە. ئـەم دوو هێمایـە لـە کۆمـەلّی ئێمـەدا چ جیهـانێکی نـا ئینسـانی نابەرابەریان پێك هێناوە، کە هێمن لێی بێزارە بۆیە دەری دەربڕێ، تاڕادەی ئەو زوڵمـە هەسـت پـێ بکـرێ، تـاوەکو چارەسـەر بکرێـت. پیـاو دەتـوانێ دووژن و سـێ ژن و چـەند ژنیشی هەبێت، لێ پرسینەوەی لەسەر نی یـە، چـونکێ لەیـەك کاتـدا (خەنجـەر و هێـزو سەرمایەو دەسـەلاّتە) . بـەلاّم ژن کـە لـە کـاتی ئاسـایی دا لـە ژێـر زەبـری قورسـایی ئـەم هەموو دەسەلاّتانەدایە کـە هـات و پـێ یـەکی بـەخواری دانـا لـە دەرەوەی مـالّ هـەر خـوا دەزانێ چی بەحالّ دەبێ ؟[٢٣].

---

(٢٣) هێرش ، هێمن و من , ل١٢١.

هـێمن لـە کۆبەنـدی بەرهـەمی شـیعرەکانیدا ڕۆڵـی ئـافرەتی کـورد وەکـو مـرۆڤ و کەسـایەتیەکی کاریگـەری ناوکۆمـەڵ دەخاتـە روو، وەکـو (شـۆڕە ژن و شـێرە ژن) دەیناسێنێ، وەکو چۆن پەنجە لەسەر دەردو زامەکانی واقیعی ئەو مرۆڤەش دادەنێ ڕێگە چارەو تێروانیەکانی خۆشی لە بارەی ئازادی ژن لە کۆمەڵ دا دەستنیشان دەکات. بۆیـە بڵێنـد گـۆو بانگـەوازێکی بـەرزو نـەمرە، ئـەو پشـتگیری و پشـتیوانیەی شـاعیر لەمـەڕ مەسەلەکانی سەربەستی و رزگار بوونی ژن دا بۆی بەجێ هێشتووین.

٢/ شاعیری کوڕی لادێ

شارەزای ژیان و داب و دەستووری کۆمەڵی کوردەواری:

هێمن لـە لادێ چاوی بـە ژیـان هـەڵێناوە، سـەردەمی منـاڵی و فـراژی بـوونی لـە لاچین بەسەر بردووە، دواتر بەمەبەستی خوێندن و بەفەقێیەتی گوند و دێهاتـەکانی ناوچـەی موکریان گەڕاوە، دۆڵ و چیاو کەژو کێوی ئەو مەڵبەندەی پێواوە، پاشان کە گەورە بـووە دەستی لە خوێندن هەلگرتوە هاتۆتەوە و لە دێ کەی خۆیـان (شـیلاناوێ) گیرسـاوەتەوە، ژیـانی جـوتێری و وەرزێـری تـاقی کردۆتـەوە، بـاخ و بێسـتانی پـەروەردە کـردووە، مـاڵ داریو ئاژەڵ داری کردووە، هۆبـەو هـەوار و کوێسـتان و گـەرمیانی دیـوە، چاوو دڵـی بـە جـوانی سروشـتی رازاوەی نیشـتیمانەکەی و داب و نـەریتی ژیـانی لادێ و گـوزەرانی خێلاَیەتی و عەشیرەتی کوردەواری کراوەتەوە. هەست و سۆزو ویژدانی لە خۆشەویستی مـەهابادی دێـدو زێـدو خۆشەویسـتەکەی، موکریـانی رەنگـین و سروشـتە دڵفڕێنەکـەی، ژیانو خەم و خۆشی ئەو هەوار و بەهارانەی کە دیویـەتی، ئـەو ژیـان و گوزەرانـەی کـە ناسیویەتی، مەسـت و سـەر شـارو سـەر ڕێـژ بـووە. ئـەنجا کـە سـۆزو هەسـتی شـاعێرێتی هاتۆتە کوڵ، زۆری لەو جۆرە بابەت و مەبەست و ناوەڕۆکە بـە پێزانـە دەربڕیـوە، چۆن ئەو لە ڕەوشت و خوو رێ و رەسم و داب و دەستوورانەی کۆمەڵەکـەی وەسـتاو لـێ زان و شارەزا بووە، بەو ئەندازەیەش لە هۆنینەوە ودەربڕین و وێنـەگرتن و رەنـگ ڕێـژکردنی ئەو نەریت و ژیان و ژێوارە هەمە رەنگە، و دەست رەنگین و کارامـە بـووە. ژیـانی پاڵـەو جـوتێری لـێ خـۆش هـاتووە، بـە پـایزان بـە جـووت و گـا دڵـی زەوی هەڵـدڕیوە، بـە کەڕەسیسـەی بـەفرو کڕیـوە و بەسـتەڵەك لـە چلەی زسـتان دەسـت و پەنجـەی تـەزیوە،

لەمانگی ڕەشەمەو خاکە لێوە دا، کە هێشتان سەری کوێستانەکانی کوردستان خاڵ خاڵی تێ نەکەوتوەو بەفری نەتواوەتەوە هێمن جۆماڵی کردووە، لق و پۆپی دارو درەختی باخ و بێستانی هەلپاچیوە، لە مانگی گوڵان و بانەمەڕێ، لە بەر پەسێرو جێ هەواران تاوڵ و ڕەشماڵی هەڵداوە، لە بەهار و جێ هەواران لەگەڵ بولبل بە جوانی ئەو کەژو کێوە، لە بۆن و بەرامی گوڵزاران شەیداو سەرمەست بووە بۆتە هەزار دەستان، لە جۆزەردان و گەلاوێژی شوانە وێڵە بووە و لە هەواران زاوو ماکی لێ خوڕیوە، چۆتە شەوین و شەو بە کێوان، لەسەر ترۆپکی ڕژدو نواڵ و زەنوێران هەڵتۆ تێوە، پەنجەی لە بلوێر بزاوتووە، شاد و بەکەیف و بێ خەم شای بە سەپان نەزانیوە. لە مانگە شەوی هاوین، لەسەر دۆندی چیا لە ئەستێرەی ئاسمانان ڕاماوە، لە چێشتە نگاوان مەڕی داگێڕاوەتە بەر بێرو لەگەڵ شەنگەبێری گەردن کێڵ و چاو بەڵەك، چاوە بڕکێ و دەست بزێوی کردووە، لەگەڵ هەتاو دا هاوکار بووە، زەردەپەڕان چۆتە ڕاووشکاری کەوو سوێسکەو پۆڕو بزنە کێوی. چۆم و نواڵ و مێرگ و بژوێنی دەشت و دەری پێواوە، بە سواری ئەسپی خۆش بەز جلیت بازی کردووە، لە گەڕی ڕەشبەڵەك دا سەرچۆپی گرتووە، لە جێ ژوانان پشتی بە پاردەو کەڵەکە بەرد داوە و لە چاوەڕوانی ژوانی، نازو کرێشمەو لەنجەو لاری یاری دەست بە بازن دا لەشی سڕبووە. لەژوانگە دا ئاوێزانی یاری نازداری شۆخ و شەنگ و شەدەشل و چاو بەکل بووە، وێنەی پەپوولە گوڵاو گوڵ و ئەم چڵ و ئەو چڵی کردووە، ئەنجا ووشەی کوردی لە شەکر شیرین تری لەدەم هەڵ ڕژاوە و شیعری گوتوە، ئەو ژیان و جوانی و ئاهەنگە لەگەڵ خوڕپەی هەست و نەست تێکەڵ بووەو لە شیعردا ڕەنگی داوەتەوە. شاعیر ئیلهام و سرووشتی لەو چاو ئەندازانە وەرگرتووە، یالەو بەستە و ژیانە وەرگرتوە و لە (بەهاری لادێ)دا دەڵێ:-

بەهارە کاتی کارە، خۆشەویستم بۆچی بێم بۆ شار
ئەگەر من بێمە شاری، کێ وە ئەستۆ بگرێ کار وبار
ئەمن کرمانجم و کرمانج کە هات فەسڵی بەهار وەك هار
دەبێ بخولێتەوە کێوو تەلان و بەندەن و نیسار
هەتا پەیدا بکا نان و نەبا بۆ خەڵکی شار هاوار

- - -

لـــەوەی دواوە دەبــێ قـــۆڵی هــەتـــا ئانیشکی هەڵماڵێ
هەموو رۆژێ، هەتا ئێوارێ بـچـتــە جـــــووت و جۆماڵێ
کە بووڵێڵی شـــەوێ پـــەیــدا بوو ئـــەنـجا بێتەوە ماڵێ
بەبێ‌وەی کەس هەبێ بیشێڵێ، خـــۆیـشـــــــــی دامـــاڵێ
کە نانی خواردو لێ ی نووست تا بەیان نابێ لە خەوبێدار

- - -

ئـــەوێــســتــا کــاکی جوتیاری بەکاری چابوك و مەزبووت
بەبێ باکی، بەدڵپــاکــی، بــەپــێــخــواسـی بە سینگی رووت
دەدێرێ ئاو، دەچێنێ تۆو، دەکا جێ شەتڵی پەین و کووت
دەڕێــژێ ئـــارەقـــە، پـــەیــدا بکـــا تـــا بــۆ مناڵی قووت
پــشـــوو نـــادا، وچـــان نـــادا، وەڕەز نـــابێ لە ئەرك و کار

- - -

دەبینی یـــەك ئـــەوە مەشغووڵی هەڵگێڕانەوەی بـــانـــــە
ئەوەی تر دادەمـــــەزرێنێ پلووسك و چۆتە گوێ سـوانـە
یەکێك کوتکی لە دەس دایـــە، یەکێك بێڵی لەسەر شانە
یەکێك دەشکێنێ بەردو یەك خـــــەریکی شوورە هەڵدانە
بــەڵێ نــابیـنی کاکی خۆم لـــــە لادێ دا کەس بێکار

تاریك و روون، ل٥٨.

ژن و ژاڵی لادێش، بەو دەستوورە سەر قاڵی ئەرك و فەرمانن سرەوتیان بۆنی یە:-

کچێك پێ یەتی دوو گۆزە بەلەنجە دەچتە سەر ئـاوێ
کچێکی تر شـــەکـــۆی هـــەڵـگــــرتوە دەڕواتە پـاراوێ
ژنێك چەند ماشەری پێیە، دەیان هێنێتە بـــەرتاوێ
ژنێکی تر بە دەستاڕی دەهـــــاڕێ گـــەنـــمی بۆ دراوێ
بەرەو ماڵ بوونەوە پۆلێك و پۆلێك دەچنەوە بۆ بژار

تاريك و روون، ل٦٠.

هێمن زۆر وەسف و تاریفی (کیژی لادێ) مان بۆ دەکات، هەم بە جوانیە سروشتی و خواکردەکەی هەڵدەڵێ و هەم بەڕەوشت و چاپووکی و دەست ڕەنگینی، هەم بە وەش کە دەربەست و جەر بەزەیە:

کیژی لادێ یی نەشمیلی جوان چاك

بێ فرِوفێڵ و هێدی و داوێن پاك

ئەتۆ هەر زگماك وەها جوانی

تەوالێت چی یە؟ ناوی نازانی

نیتە کراسی حەریر و پۆپلین

گەوهەری پێچرای لەناو خامی شین

فێر نەبووی سیحرو گشتەك و نووشتوو

نە جگە گورگت هەیە نەموو روو

بەتاسکە تاسك و بەلەنجەو لارت

بە بەژن و باڵای بەرزو لە بارت

بەدڵی سادەو بەهەستی پاکت

بەشەرم و حەیاو ئاکاری چاکت

منت کردووە شێت و وێتی خۆت

وەختە لە سوێیان گیانم دەرچێ بۆت

تاريك و روون ، ل٦٣.

لە ژیانی کوردەواری دا ژنان هاوکارو هاوشانی پیاوانن، لەماڵ و مەزرا، لە نێو باخ و بێستان، لە هۆبەو هەوار... چوار وەرزی ساڵ تێدەکۆشن تاوەکو زادو زەخیرەو بژێوی خێزان بەدەست بێنن، شاعیر هەندێ لەو دیاردانە دەخاتە روو:-

شەنگەبێری یارو دەسباری کوڕی کۆچەر نەبێ

چۆن دەگاتە جێ هەوار و هۆبە ئەو بارگەو بنە

قەڵشی دەست و کوڵمی سووتاوی کچی لادێ نەبێ

چۆن دەگاتە دەستی دەسبڕ ئەو هەموو تا تووتنە

نیسك و نۆك و ماشی ناو عەمباری ئاغای مفتە خۆر

پاك له سایەی دەسكەنەی (زێن) و (مرۆت) و (سوێسنە)

شۆڕە ژن بنكۆڵ نەكـــا بڕكەی بە قرچەی نێوەڕۆ

چۆن لە كاڵەك تێر دەبێ ئەو زگ زلە بێستان ڕنە ؟

بـێــرو هــاوێــری لــەگـــەڵ كــاكی نەكردبا بن پشك

چۆن دەمان بوو ئەو هەموو گۆشت و پەنیرو بەرگنە ؟

تاریك و روون ، ل٧١.

ڕێ بەنـدان، لـە ولاتـی كـوردەواری دا هـەڕەتی كڕێـوە و بەسـتەڵەك و سـەرماو سـۆڵەیە، خەڵكی دێهات و گوندنیشنان، ژیان و گوزەرانی خۆیان و مـاڵ و منـداڵ و ئـاژەڵ و مـەڕو ماڵاتیان لەو كەژەی وەرزی ساڵ دا، زۆر بـە زەحمـەت دەگـوزەرێ، بـەهۆی دواكـەوتویی و نەبوونی ئامێرو ئامرازی شارستانی، شاعیر هەنـدێ لایـەنی ژیـانی سـەختی گوندنشـینی كوردمان لەو وەرزەدا بۆ دەست نیشان دەكات:-

ڕێ بەندان دیسان هاتیەوە سەرمان

ڕەقـمان هەڵێنێ دیسان لە سەرمان

بەسۆزەی زریان پیاوی دەكەی سڕ

بەكڕێوە و باكوت ئاژەڵ دەكەی قڕ

پێ یەوە هەزار ئــازارو ئـــاهـــۆ

كۆخەو هەڵامەت، لەرزو چەق و چۆ

كە تۆ تەشریفی ناشریف دێنێ

دڵی گـــەلی كورد دادەخورپێنی

ماشین و ڕێگای ئیسفالتی نی یە

بەو ساردو سۆڵە عیلاجی چیـیە

بەهەچە هەچی كەرێ چۆن باری

لادێی كـوردی دەگــاتە شــاری

هەزار لێ ی دەبڕێ ئاوردوو زمهەڕ

كوروژمەی دەكا فەقیر، ماڵانگەڕ

ســەر دەنــێــتـەوە پیرو نۆجوان

بێ پەرستارو و بێ داوو دەرمان

بەخێر نەهاتی مانگی مژو تەم

دێنێ بۆ ئێمە گەلێك دەردو خەم

تاریك و روون، ل٧٥.

نەورۆز بەتیبەتی بۆ خەڵکی گوندنشین، مـژدە هێنـەری رۆژێکـی نوێیـە، لـە سـەختی و دژواری ژیان و گوزەرانی رۆژانـەی وەرزی زسـتان دەربازیـان دەبێـت، لـەو مانگـەدا زەوی وشـك و بـرینگ و هـەوا خـۆش دەبێـت، هـەموو شـت دەژیەتـەوە، جیهـان بـەرگی تـازە دەپۆشێ، ژیانیش لە کوردەواری گۆڕوتین و تاو بەخۆیەوە دەگرێ، شاعیر لـەو بارەیـەوە دەڵێ:

بە بەرگی سەوزە رازاوە قەدو لاپاڵ و شـیـــــوو دۆڵ

چرۆی دەرکردووە دارو ملی دا یەکتری گیــاو گــۆڵ

بەسەر بەفری کەوی دا کرد شەماڵی خاکە لێوە خۆڵ

- - -

چلەی زستانی ناخۆش بوو تەزووی سەرمایە پیاوی سڕ

دەکردو کووچەو کـۆڵان لـــە بەفرو لیتە بوو بوون پڕ

بەهار هات ودەخەملێ کێو و دەشـــت و بەندەن و لاخڕ

- - -

سەری کوێستانی بەرزی کوردەواری تێی نەکەوتوە خاڵ

لــە دەشـــت و بـــەر پــەساران هەڵدراون چادرو رەشماڵ

نــەمــا بـێـگــانــە تاکوو جێژنەمان لێ تاڵ بکا ئەو ساڵ

- - -

حەساوە پیاوی رووت و قووت و بێ ئەنواو بێ ئێروو

ژیاوە گیان لە بەر دیسان، لە کون هاتە دەرێ مێروو

لەسەر گوێسوانە دەخوێنن بە پۆل پاساری و سێروو

تاریك و روون، ل٨٧.

شوانە وێڵەی دەشت و دێهاتی کوردەواری ژیانێکی ترش و شیرینی هەیە، لەگەڵ ئەوەش لەگەڵ رانە مەڕو زاوو ماك بەخێوکردن دا تووشی دەردی سەری و هیلاکی زۆر دێت، بەلاّم هەندێ لایەنی خۆش و بەتام و خەمڕەوێنی وای هەیە، کەم کەس لێی بەهەرمەند دەبن، مەگەر هەر خۆیان. شاعیر لایەنێکی ئەو ژیانە باس دەکات:-

هەزار خۆزگەم بەخۆت شوانە

کە بەو مانگە شەوە جوانە

دانیشتووی لە رژدو هەڵدێر

پەنجە دەبزێوی لە بلوێر

دەگەڵ تتەبیعەت هاودەمی

شادی، بەکەیفی، بێ خەمی

-　　　-　　　-

وەرە شوانە هەموو شەوێ

نیوە شەوێ، کاتی خەوێ

لەو کێو و نوالە زەنوێرە

تێ تووڕێنە لەو بلوێرە

لەسەر ترۆپکی ئەو کێوە

پەنجە لە بلوێر ببزێوە

با کێوەکە دەنگ دەداتەوە

شاعیریش خەو بیباتەوە

تاریك و روون، ل٨٩.

ساڵێکیان هێمن هەڵەتەو ئاوارەی کوردستانی گەرمێن دەبێت، دوای ساڵە وەختێك لە وەرزی بەهاردا بەناو هۆبەو هەوار و رێگای کوێستانە سەربەرزو رەنگین و رازاوەکانی کوردستان دا بەرەو ماڵ دەبێتەوە، ئەو خۆی کوڕی ئەم هۆبەو هەوارانەیە، دڵ و گیانی دەبووژێتەوە، وەکو باڵندە باڵ دەگرێت، مەست و شاگەشکە دەبێت، لە باس و خواسی بەهاری جوان و سروشتی رەنگین و هۆبەو هەواری با سەفا، رێ و شوێن و ئاهەنگی ژیانی مەڕداران لەو کوێستانانە، گۆرانیەکی شادی بەخش لە سەرکێش و ئاهەنگێکی ساکار و سووك بەنێوی (بەهاری کوردستان) دەچڕێت، کە چەند لایەنێکی ئەو ژیانە

دێرین و پڕ لە بەزم و جووڵەو ئاهەنگەی کوردەواری تیادا نەخشاندوە، کە لەوێنەی سیمفۆنیایەکە، هەست و سۆزی مرۆڤ دەورووژێنێ و ئەو ژیانە بێ پەروایەی لەلاخۆش و شیرین و بەتام دەکات، شاعیر لەو بارەوە گوتویە:-

شەماڵ هات بەگــاڵە گــاڵ
هەور بوون گەواڵ گــەواڵ
پشکووت گوڵی گەش و ئاڵ
بـلـبـل کـەوتـە نـاڵە نـاڵ

- -

بــەلــەنــگـێـزە ، بە باران
بــە شنەبای بــەهــاران
تــوانــەوە وەك جـــاران
کـــەوی بــەفــری نساران

- -

دەشـــت و چیمەن ڕازاوە
کێو و بەندەن نەخشاوە
زۆنگ و چێـنـکـە ژیاوە
گـیـا ســەری پێوە ناوە

- -

بـژوێـنــە هەموو وڵات
زیندوو بۆتـــــەوە ماڵات
جەنگەی بانە مەڕی هات
بەرەو کوێستان چوون خێڵات

- -

کـارو کــووڕی بزن و مــەڕ
لرفە لرفی لــۆك و نـــــەڕ
کورژنی ئەسپی بەدفـــــەڕ
گوێچکەی پیاوی دەکا کەڕ

-　　　-

فیتەی شوان ئۆحەی گاوان

دێ لە مــۆڵــگــەو دەراوان

دێتــە گـوێ لاوكــی لاوان

بالۆرەی بەلەك چـــــاوان

لە وەسفی شەنگەبێری و كابانی بەر رەشماڵ و دەواران دا دەڵێ:

كچی لەبـــــــاری ڕەوەند

هەڵیكرد بەلـــەك و زەند

كەزی هۆنیـەوە وەك بەند

كوڕان دەگرێ بــە كەمەند

-　　　-

لەبەر دەركی رەشـمـــاڵان

دەبینی چاو كــــــەژاڵان

دڵان دەبەن بە تـــــاڵان

كاس دەكەن كوڕو كاڵان

شـــل و مـــل و لـــە بارن

چاو بەكل گوێ بە گوارن

دەســمـــاڵ پوولەكە دارن

شەدە و گـێـل گێلە دارن

-　　　-

كــابـــانـــی قۆڵ بە بازن

شەنگە بێری كێڵ گەردن

لە نێو مــەڕ دێن و دەچن

وەك پـــۆڵی پۆڕان دەچن

تاریك و روون، ل١٠٩.

کیـژی ڕەوەنـدی تونـدو تـۆڵ، شـەنگەبێری گـەردن کێـل، کابـانی قـۆڵ بـە بـازن، ئەمانـە وەسـفو سـیفەتی ژنـی کـوردەوارین، لـە ژیـانی کـوردەواری دا ، بگـرە ئەمانـە نـاو و ناتۆرەشیان هەر خۆماڵی و کوردەوارین :-

سوێسن و وەنەوش و هەمین
کەژێ و خـەنـــدان و جەمین
خاسێ، کەوێ، خـــاتــــووزین
بەپۆل دەچنە مەڕ دۆشـــین

- -

زێـــڕن و کـــابـــان و مێرێ
دانیشتوون لەبـــەر بێـــرێ
ئـــەســتـــێ دەکـــا هاوێرێ
گـــوڵـــێ بـــەرخان دەژمێرێ

- -

خونچەو گولووك و گەوەر
شـــەم و کـــەژاڵ و دڵـــبـەر
زێـــن و مـــرۆت و ئەسمەر
لـــە تـــاوڵێ هـــاتوونە دەر

- -

مـــامـــز دای گرتوە شیری
ناســـك دەکـوشێ پەنیری
نـــاز دەشـێـڵێ هـەویری
کـــاڵێ دەکـا نـــان تـیری

تاریك و روون، ل١١٠.

شاعیر لە هۆنراوەی (دەسکەوتی خەبات)دیسان ئەم وێنەو تابلۆیانـەی ژیـانی کـوردەواری دەنەخشێنێتەوە، لەوێ بە دەستی ئەنقەست و لە بۆنەیەکدا ئەو مەسەلانە دەورووژێـنێ تا قەسیدە رازاوەکەی حاجی نەمرمان بێنێتەوە یاد:-

گوتم بە بەختی خەواڵوو بەسە ئەتووبی خودا

لــەخـــەو هـەڵـســتــە زەمانێ بچینەوە ئەولا

هێمن لەو هۆنراوەیەدا دەڵێ :-

نــــە بلوێر ژەن دەتووڕێنێ لە بلوێر
نە شۆڕە ژنورینگەی دێ لەبەر بێر

نــــە نــــارە ناری کیژی مەشکەژێنە
نە سیڕە ســیــڕی شــمــقـارو شەهێنە

نــــەبـــۆڕە بــۆڕی مـانگای تازە زاوە
نەشڵقە شڵقی مەشــکــەی نیوە ژاوە

نــە فــیــتــە فیتی شوان و کاڕەیی مەڕ
نە باللۆرەی کچی چاو مەست و دڵتەڕ

نــــە ئــۆحــە ئۆحەکەی گاوانی باسك
نە بگرە بـــەردەکەی کـــابانی ناسك

نــــەکۆڕژنی حدوودی سووکە سواران
نەخر مژنی هەیاسەی گوێ بەگواران

نەقاڕەی سی و چریکەی بازو پەڕ کوور
نــــە دەنــگی ئـــاسمـــانی شـــادی شاڵوور

چ بێ نازەن هەوارگەی خۆش و زەنوێر
چ نــاســـــازان چیاو لاپاڵ و هـــەڵــدێــر

خـەزانە بێ بەزەو ناخۆش و تووشە

مژەو زوقــمــە کــەڕە سیسەو پڕوشە

تاریك و روون، ل٢١١.

لە باسی جوانی سروشتی رەنگین و رازاوەدا شـاعیر بسـت بـە بسـت و هـەنگاو بەهـەنگاو عاشق و شارەزای دەشتی پان و بەرین، دۆڵ و شیوی پڕ لە هـاژە، شـاخ و کێـوی هەڵچوو، دوندی بڵیندو سەر بەتەمی وڵات و زێدە دلگیرەکەیەتی :-

ولاّتــی جـــــوان و دلگـــــرم

هـــــەزار جـــاری دەبەر مـــرم

ولاّتی رەنگـــیـــن و نـــەخشین

ولاّتی ســــوور و ســپی و شیـن

خێری خودا ، بـاخی بەهەشت

کوێستان و بەندەن و پێدەشت

تـــەلان، گـــەوە، بانـــوو، بستوو

کانی ، زنـــە ، رنـــوو ، پـــزوو

مێرگ ، نواڵە ، دەریا ، رووبار

نەرمان، هەڵەمووت، لێڕەوان

ئاوهەڵدێر ، خوڕین ، گۆمی مەند،

کـێـلگـە بـەیار ، بژوێن ، زەمەند

جێ جێ کۆدە ، جێ جێ رووتەن

جێ جێ چێنك ، جێ جێ ڕەقەن

جێ جێ ئاوگر ، جێ جێ سۆنە

جێ جێ شـــوورەو قـــەلاّ کۆنە

کـــوردستـــان بـــەخـێـر و بێر

(پێ ی روون دەبۆوە چاوی کوێر)

تاریك و روون ، ل٢٢٣.

هێمن چۆن خۆی رسکاوو پەروەردەی ئەو جیهانە رازاوەیە، بۆیە بەردەوام عەودالّ و مەست و دێوانە، هەوای کوێستانان لەسەر، هاواریەتی :(بەهەشتە کوردەواری من بەهەشتە)، ئەگەر لێ ی دابڕێ و دوور بکەوێتەوە خەوی پێوە دەبینێ، خەیالّ و زیندە خەویشی هەر بۆ لای زێدی باب و باپیرانی هەڵدەفڕێ، بۆیە سوورە لەسەر ئەوەی بگەڕێتەوە لادێ، بچێتەوە ئامێزی زێدو باوانەکەی، ولاّتی کوردەواری و باخی بەهەشتی خوداوەند:-

هەر دەپێوم کێو شاخ و چۆل و دەشت
دێم بەرەو کوێستان بەرەو باخی بەهەشت

دێم بەرەو زیخ و چەوو کانیاوی خۆم
چۆن لەوانە وەردەگێڕم چاوی خۆم

دێم بەرەو ئەو دارو بەردو بەندەنە
دێم بەرەو ئەو باخ و مێرگ و چیمەنە

دێم بەرەو زوورگ و تەلان و کەند و لەند
دێم بەرەو بژوێن و زەنوێرو زەمەند

دێم بەرەو پاناوك و هەورازو نشێو
دێم بەرەو ئەشکەوت و زەندۆلّ و پەسێو

دێم بەرەو بەفرو چلورەو بەستەڵەك
دێم بەرەو شێخالّ و رێچکەو رەشبەڵەك

دێم بەرەو لیڕو چڕو بەستێن و چۆم
دێم بەرەو هەڵدێرو گێژو بەندو گۆم

دێم بەرەو هۆبەو هەواری با سەفا
دێم بەرەو لادێ، بەرەو کانگەی وەفا

نالّەی جودایی، ل٢٣.

هێمن لە ڕێگەی وەسف و وێنەکێشانەوە، یا بەهۆی جوولەو ئاهەنگ و مۆسیقا داب و دەستووری ژیانی کوردەواری و وا ڤیعی کۆمەڵایەتی، لە نێوان ووشەو رستەو دێرە شیعرەکانی دا، زۆر بەجوانی و دلگیری نیشان داون.

٣/ رەخنەی کۆمەڵایەتی

شاعیری هوشیاری و زانست پەروەرو پەندی کۆمەڵایەتی:

لە مەیدانی هۆشیاری و ئامۆژگاری کۆمەڵایەتی، شاعیر هەوڵی داوە رۆڵەکانی کۆمەڵەکەی هان بدات هۆشیان وەبەر بنێت و رەوانەی مەیدانەکانی کارو خوێندەواریو تێکۆشانیان بکات، لە پێناوی دەرباز بوون لە (خەوی غەفلەت) و هەژاری و نەزانین، هەروەها رەخنەی توندو تیژ ئاراستەی خوو نەریتی کۆن و باو و بێکەڵکی کۆمەڵەکەی دەکات، بەنووکی نەشتەر دەردو زامەکانی والا دەکات، بێزراوی خۆی نیشان دەدات ئامۆژگاریان دەکات، چاو لە جیهان و دەوروبەر بکەن، پەندو عیبرەت وەربگرن و لە ئاست کاروانی پێشکەوتن و شارستانیەت دا دانەمێنن. بانگی شاعیر لەو بارەوە راستەوخۆو روون و بێ پێچ و پەنایە، داوای وورییایی، یەکێتی، بەخۆ کەوتن دەکات:-

تابەکەی ئێوە وەها بێ هۆشن
کاربکەن هەوڵبدەن تێ بکۆشن
شوورەیی و عارە لە بۆ ئێوە ئەوەندە پەست بن
عەیبە وا قوربەسەر و دەربەدەرو ژێر دەست بن
نەنگە زۆر نەنگە کەوا گێژو هوڕو سەرمەست بن
ڕێکەون تا زووە کارێکی بکەن سەربەست بن
کوردە ئاخر بەسە ئەو بەندەگی یە
مەرگ زۆر خۆشترە لەو زیندەگی یە

گۆڤاری نیشتمان[٢٤].

(٢٤)هێمن , خەونم دیت , گ/ نیشتمان , ژ/ (٩,٨,٧) , ساڵی/ ١ , ١٣٢٣ , ل٢٢.

شاعیر پەی بە واقیعی دواکەوتویی و ژیانی تاڵی کۆمەڵەکەی بردووە، لەولاشەوە لە هۆیەکانی پێشکەوتن و شارستانی گەلانی ئازادی دنیا دەڕوانێ، هیوا خوازە گەلەکەی وشیار بێتەوە و پێشکەوێ و بگاتە ریزی میللەتان:-

هەموو قەومێك وەسەر كەوتووە لە هەوراز

بەشی تۆ کوردە تاکەی هەر نشێوە

بخوێنە فـێـری زانـسـت و هـونـەر بە

لەلای کوللی کەسێك جاهیل دزێوە

وەرە فـێـری تـەمـەدون بـە عـزیزم

هـەتا خەڵکی نەبێژن کوردە دێوە

گۆڤاری هەڵاڵە[٢٥].

هێمن لێرە بەدابی شاعیرانی کوردی پێشوو هەستێکی زانست پەروەرو دڵسۆزانە و بە پەرۆشی دەرحەق بە میللەتەکەی هەبووە، رزگاری و بەختەوەری کۆمەڵەکەی لە زانستو هونەرو سەنعەت و مەدەنیەت دا بەدی دەکات، بەر لەوەی بیر لە سیستەمێکی کۆمەلأیەتی تایبەت بکاتەوە، کە ژیان و شارستانیەت و ئایندەی گەلەکەی تیادا مسۆگەر بێت[٢٦].لێرەوە ئاواتی بەرزی شاعیر ئەو ڕۆژەیە کە میللەتەکەی دەبێتە خاوەنی دانیشگاو قوتابخانە:-

مەدرەسـەو دانیشکەدە بۆ شارو لادێ دادەنێین

خوێندەواربێ، تاکو رۆڵەی زیرەك و نازداری کورد

تاریك و روون ، ل١٢٤ .

شاعیر دووبەرەکی و جیاوازی بە دەردی کوشندەی کۆمەڵەکەی دەزانێ، لە پێناوی دەرباز بوون لەکۆت و بەندی ژێردەستی داوای یەك ریزی دەکات:-

بەسیەتی دووبەرەکی و مل هـوڕی و لاساری

تا برایانە هەموو پێکـەوە نـەدوێن، دەگریم

تـا کـرێکـار و فـەلا، رەنجبەر و ڕۆشنبیر

---

(٢٥) هێمن , بهاری زانین , گ/ هەڵاڵە , ژ/ ١, رەشەمەی ١٣٢٤/١٩٤٥, ل١٨.

(٢٦) حسين علي شانوف , عبداللة طؤران , شعر الشاعر الكوردي المعاصر , منشورات المثقف الجديد, بغداد , ١٩٧٥, ص٧٥.

دەست لەیەك نەگرن پیاوانە نەبزوێن، دەگریم

تاریك و روون ، ل١٧٤.

شاعیر داوای کۆبوونەوەو پشت بەیەك بەستن، هەڵسان و دابەزینە مەیدانی کارو تێکۆشان دەکات بەمە پەندی کۆمەڵایەتی بۆ میللەتەکەی دا دەدات:-

دەزانن زامی دیلی چەند بە ئێش و چەند بە ئازارە ؟
دەبێ رابێین هەتا ئێمەش دەگەینە ریزی سەربەستان
خەتای خۆمانە تا ئێستا هەروا کۆیلەوو دیلین
ئەوانەی شادو ئازادن کەمێ زووتر لەخەو هەستان

نەتان دیوە کە رووباری خوڕین بەردی دەقەڵشێنێ
وەهاش هەر زۆرداری دەسووتێنێ، گڕی هەستان

سەهۆڵ بەندانی بێدادی ئەگەرچی تووش و دژوارە
بەلاَم لێم سوورە وەك رۆژێ بەهار هەر دێ لە دووی زستان

پاشەرۆك ، ل٢٥.

لە بواری رەخنە گرتن لە خووی پوچی کۆمەڵایەتی شاعیر دلێرانە دەنگی هەڵدەبڕێ و دابی سامان و ماڵ پەرستی ناو کۆمەڵی دواکەوتوو ریسوا دەکات، کاتێك بەتانەو تەشەرەوە زمانی دێتە گۆ:-

لەبار و قیت و قۆزە خاوەنی زێڕ
ئەگەر کووڕەو ئەگەر گۆجە شەل و گێڕ
بەژن باریك و شووش و شۆڕەلاوە
ئەگەر پیرێکی خوێن تاڵە ورگ تێڕ
بەلاَم زێڕت نەبێ سووکی، ئەگەر تۆ
بدەی دەرسی هەزاری وەك شکسبیر

تاریك و روون ، ل٥١.

له كۆمەڵی خێلەكی و پاش كەوتوودا، هونەرو زانست قەدری پووشێكە، پیاوی خاوەن بەهرەو هونەریش هەر بەشی هەژاری و رووت و رەجاڵی یە، لەناو كۆمەڵێكی ئەوتۆدا پلەو پایەی بەهرەمەندو داهێنەران، گۆرانی شاعیر گوتەنی (وەكو عەكسی قەمەر وایە لەناو حەوزێكی لێخن دا)، ئەم خەسڵەتە نا پەسندە، لەناو كۆمەڵی كوردەواریش دا، وەكو یاساو رێسایەك رەگی داكوتابوو:-

بزانە تۆ ئەوەی ئەهلی هونەر بێ

دەبێ یادەس بەسەر یا دەربەدەر بێ

هونەرمەندو ژیانی خۆش مەحاڵە

هونەرمەند رەنجەڕۆیە، ژینی تاڵە

تاریك و روون، ل١١٣.

بگرە جاری وا بووە خەڵكی هونەرمەند خۆشی كەوتۆتە نێوئەم دانەو داوەوە، فریوی زێڕو زیو دەخوات و بەهرەو هونەرەكەشی لەم پێناوەدا دەخاتە خزمەت، نموونەی ئەم كەسانە لای شاعیر هەن و ناسراون، ناویان ناهێنێ، بەڵام لە لۆمەكردنیان ناپڕینگێتەوە:-

تۆش بەرەنگ و بۆی ئەوان خواردت فریو ؟

چاوی تۆشی هەڵفڕیواند زیڕو زێو

تۆش دەگۆڕیەوە دەگەل گەوهەر هونەر

كەنگێ گەوهەر جوانی كردن بەختەوەر

ئەو راستیانەش وەبیر دێنێتەوە:-

زێڕ بەلایە، بێ وەفایە دەوڵەمەند

هەر هونەر نەمرە، هونەوەر مەردو رەند

(چڵكی دەستە ماڵی دنیا) وەك دەڵێن

ماڵ پەرەست، پەیمان شكێنەو بێ بەڵێن

ناڵەی جودایی، ل١٧.

شاعیر دەزانێ دەردەکە لەکوێ یە ، بۆیە لای سەیر نیەیە، ئەوە دابی زەمانەیە، یەخەی بەو گرتووە، کاتێ پێوەر و پارسەنگێك لە ئارادا نی یە :

هونەر گەر خۆی پەرێشانی نەبایە لەم ولأتەی دا
بەشی من بۆ دەبوو چارە ڕەشی و خانە خرابی با

لەکوێ حالّی من و تۆ وا دەبوو ئەی خۆپەرست ئێستا
ئەگەر دنیا ئوسوول و قاعیدە و نەزم و حیسابی با

تاریك و روون، ل١٣٩.

دیارە قاعیدەو ئوسسول و نەزمی دنیا لە کۆمەلّی دواکەوتوودا لەسەر بنەمایەکی زالّمانە دامەزراوە، بەدەست و بێ دەست، بەهێزو بێ هێز، داراو نەدارا:

جیهان و هەرچی خێرو خۆشی یە بۆ هەلّبژاردانە
بە قانوونی تەبیعەت پاشەرۆك خۆرە ئەو گەندە

ئەگەر تاوانی بێ هێزی نیەیە بۆچی لە دنیادا
بەشی من ماتەم و شینە، بەشی خەلّکی زەماوەندە

نالّەی جودایی، ل٢٦.

شاعیر لەو کەش و هەوایە کۆمەلأیەتیە بەمین چێنراوەدا، لە دەست خزم و کەس وکاری خۆشی بێزارە، ئەوانیش زادەی ئەو دەوروبەرەن، قۆرتی بۆ هەلّ دەکەنن، بەدوای بەرژەوەندی خۆیان دا وێلّن:

هەموو تیری بەلای ئەو ڕۆژگارە
دەکا بۆ سینگی پڕ زامم کەمانە
براو خزم و کەس و کارم بەجارێ
ئەوان لێم بوونەتە داسی ڕەمانە
لەمالّی خۆم دەکەم بۆنی غەریبی
کە بێزارم لە هەر جێکی هەمانە

تاریك و روون، ل١٥٥.

بـەلاَم شـاعیر دڕدۆنـگ و پەشـیمان نـیـیـە، ڕێگایەکـەو خـۆی هـەڵی بـژاردووە، دووڕو گەوهـەری بـەهرەو هونـەر، کەنـەمری بـۆ دابـێن دەکـەن، بـە چـاوو ڕاوی زێـڕو زیـو ناگۆڕێتەوە، ئەوەی ئەم ڕێگایە بگرێتەبەر، ئامادەیە باجەکەشی ببژێرێت:-

ئــــەوەی سەربەرزە لەم وێرانەدا تووشی خەم و دەردە
چیای سەرکەش ببینە قەت سەری بێ هەورو تەم نابێ
لــەنـــاو دەریـــای خـــەیاڵم دیمەوە گەوهەری نایاب
هــەمـــە گــەوهـەر ، ئیتر چاوم لە دینارو درەم نابێ

تاریك و روون، ل٢١٨.

هێمن ئەگەرچی خۆشی زادەی ئەم خاك و هەواو شوێنەوارە بووەو کوڕی کۆمەڵەیە، خۆ ئەگەر بە ئەسڵ و فەسلیش بێت، دەبوایە بەلاَی کۆنە بەهاکانی کۆمەڵەکەی دابشکێت، بـەلاَم نـەخێر، بـاوەڕی بـاوی کۆنـە پـارێزی و خێڵـەکێتی هـەرگیز ڕێگـای نـەبووە خـۆ بخزێنێتە نێو مێشك و بیرو بـاوەڕی شاعیر، یـا تارمـایی بەسـەر شـیعرو بەرهەمەکانیـدا بکات بگـرە هـێمن لەوێنـەی حـاجی قـادر پێشـەنگ و رابـەرێکی هۆشـیاری کۆمەلاَیـەتی بـووە. وەك دەبیـنین لـە هـۆنراوەی (دەسـکەوتی خـەبات) دەردی دڵ لـە تـەك ئـەو کەڵـە مێردە دەکاو پەیام و بانگی ئەو دەڵێتەوە:-

سـلاَو ئـــەی حاجی ئەی رۆڵەی زەمانە
لـــە ســــایەی تۆوە هەرچێکی هەمانە
هەموو ژینت لە رێی گەل دا بەخت کرد
هـــەتـــا رێگەی خەباتت بۆ تەخت کرد
گــەلـێکت دی غەریبی و تاڵ و سوێری
نـــەبـوو ساتێ لە خزمەت خۆ ببوێرێ
بـــەگــژ بـێـگانەوو خۆمانە داچووی
لــەگـــژ دێــوەزمــەو دێوانە ڕاچووی
نـــەتـــرســـای و نەخەجلای و نەلەرزی
چ مەشـــهووری ، چ ڕووسووری، چ بەرزی
بـــەدەنـــگـــی تـــۆ خـــەواڵوو راپەڕیون
لـــە تـــرســـی تۆیە دوژمن داتە پیون

گــەرای ئــەفــكـــاری تۆیە باڵی گرتن
كــــەوا رۆڵەی گــەلت سەریاڵی گرتن
بـــە ئـــازایی، بـــە زانایی، بەوردی
چەكت دا دەستی شـــۆڕشگێڕی كوردی

تاریك و روون، ل٢١٤.

هێمن لە بواری خەباتی كۆمەڵایەتی دا، بەرچاو روونتر دێتەگۆ، كاتێك بنچینەو بناوانی دەردەكانی بۆ ئاشكرا دەبێ، بگرە رێبازی چارەسەر و رزگار بوونیش بە هەردوو دیوی روون و ئاشكرا دەبێت، رزگاربوون لەژێر دەستەیی و دیلیەتی دوژمن و داگیركەران و رزگاربوون لە بێدادی و چەوسانەوەی كۆمەڵایەتی واتە بەهۆی بەیەكەوە گرێدانی هەردوو شێوازی خەبات، سیاسی و كۆمەڵایەتی لە پێناوی دەربازبوون لە، خۆی گوتەنی زوڵمی (بێگانە و خۆمانە)، ئەوەش حەتمیەتی مێژووە كە (بەهار هەر دێ لە دووی زستان):-

ســـەهـــۆڵبـــــەندانی بێدادی ئەگەرچی تووش و دژوارە
بەڵام لێم سوورە وەك، ڕۆژی، بەهار هەردێ لە دووی زستان
بـــەخـــەڵـكـی عـالـــەمـی سـەڵـمـانـــدووە تاریخی ئازادی
دەبـــێ زاڵـــم لـــەبـــەر تـێـكـۆشـــەران بەرداتەوە دەستان

پاشەرۆك، ل٢٠٥.

هێمن بانگی ئەو بێدادی و ناعەدالەتیەی بۆتە بەشێك لە چارەنووسی گەل و كۆمەڵەكەی، بەگوێی دونیادا دەدا، سەردەم سەردەمی راپەڕین و تێكۆشانە، سەردەمی دوایی بە شەوە زەنگ و تاریكی هێنانە:-

من هــــەڵۆ بووم و چیا هێلانەم
ژێر چەپۆكی قەل و داڵم تاكەی ؟
قەفەزی دژمنی بەدخوی دڵ رەق
هــەڵــوەرێنێ پەڕو باڵم تاكەی؟
سەرە نـێـــزەی ستەم و زۆرداری
بنجنێ سـینگ و مەتاڵم تاكەی؟

گورگی بێدادی لە گیانم بەر بوو
ئـێـشـی جێ گازو قەپاڵم تاکەی؟
مــن پــەڵە قاژەو هاوارێ نەکەم
ئـــەو بــڵـێ زاڵم و زاڵم، تاکەی؟
کوتکی بێدادی هەر بکوتێ کاسە سەرم
کار نەکا دەست و زوخاڵم تاکەی؟
بــاخـەوانانــی جیهان پێم ناڵێن
بــــۆ وەری میوەیی کاڵم تاکەی؟
مانگ و مێریخی دەپیوێ ئینسان
منی کورد زیندە بەچاڵم تاکەی؟
چاوەڕێی تیشکی هەتاوی هیوام
نــەڕەوی هەورو گەواڵم تاکەی؟

پاشەرۆك، ل٢١٠.

دوا پەیامی شاعیر ئەوەیە کە هاتنەکایەی کۆمەڵێکی ئازادو بەختەوەر بەندە بەخەباتو تێکۆشانی بێ ووچانی رۆڵەکانی یەوە، بە ژن و پیاو و گەورەو بچووك، بە هەموو چینو توێژەکانی، ئەنجاکۆمەڵێك کەبەری ئەو رەنج و خەباتە بێت، دەبێ هەموو شوێنەوارێکی ناپاکی نارەوایی تیادا بسڕێتەوە:-

بۆ بەگژ داچوونی زۆرداری و هەژاری و ناحەقی
کــارگـــەرو جوتێری ئازاو مستی ئاسنینم دەوێ
سەخــت و ناهەموارە ئەم ڕێگایە کوردی کۆڵنەدەر
بۆ خــەبــاتــێــکی درێژ خایەن گوڕو تینم دەوێ
دوای نەجات بۆ ئاوەدانی و خۆشی خاپوورە وڵات
کۆمەڵێکی چـاك و پاك و راست و وردبینم دەوێ
بۆ خەباتی هـاوبەشی یەکسانی توندو تیژی گەل
لاوی کارامەی بــە جەرگ و کیژی سەنگینم دەوێ

پاشەرۆك، ل٢٢٠.

هێمن لەلایەك زەنگی هۆشیار بوونەوە بۆ رۆڵەکانی گەلەکەی لێ دەدات، لە لایێکی دیکە هیوای خوێندەواری و زانست پەروەری بۆ رۆڵەکانی دەخوازێ، لە ئامۆژگاری و دادانی پەندی کۆمەڵایەتیش درێغی ناکات، بەم هۆکارانە، ئاسۆیەکی گەش و دوارۆژێکی روون بۆ کۆمەڵەکەی بەدی دەکات.

٤/ شاعیری شەیداو جوانی پەرست و دڵدار

٤/١/ جوانی پەرست و دڵدار:

ئەگەر هێمن بەوە ناسرابێ کە عاشقی نەتەوەکەی خۆیەتی، نەتەوەکەی خۆی خۆش دەوێ، نا بەڵکۆ دەیپەرستێ...[٢٧]. بێ گومان ئەمە لایەنێکی ئەو هەست و سۆزەیە کە هێمن سەبارەت بە نەتەوەکەی هەی بووە، وەلێ بەو رادەیە فراوانتریش شاعیر عاشق و ئەویندارو شەیدای جوانی و ژیان و ژن و ژوانگەو سروشتی رازاوەی ولاتەکەی بووە. زۆر جاران دەگوترێ شیعر لە ئەنجامی هەڵچوونی سۆزو گەمەکردنی خەیاڵ و وێنەکێشانی واقیع هەڵدەقوڵێ و دنیایەکی نوێ دەخولقێنێ[٢٨]، ئەوەی مایەی سەرنجە ئەو دنیایەی لە شیعرو هەڵبەستەکانی هێمن دا دێتە وجود، زۆر لە دنیای واقیعەکە، جوان و دلگیرو رازاوەترە، یالانی کەم مرۆڤ بەهۆی سازو ئاهەنگی ئەو شیعرانەوە، پەی بەڕادەی جوانی ئەو دنیایە دەبات.کاتێك شاعیر باس لەو جوانیە خۆی دەکات، کە لە ژن و سروشت و ژوانگە و ژیانی ئەو هەوارو بەهارانەی کوردستاندا دیویەتی، ئەوا بەدڵێك نا سەد دڵ مرۆڤ گیرۆدەو هەڵوەدای ئەو جوانی و دلگیریە دەبێ کەوا لەو شعرانەوە قوڵپ دەدەن.

کاری داهێنان و ئەفراندن لەوەوە دەست پێ دەکا ((کە چەشنە جیهانێکی نوێی زەینی لەناوەوەی شاعیر دەرسکێ، ئەنجا هێمن بەتەواوی هەست و نەستەوە وەها دنیایەکی شاعیرانەی رسکاو لە جیهانی دەرەوە دەخوڵقێنێ کە زۆر جار جیهانی واقیع وەسەر جیهانی زەینی خۆی دەگێڕێ و قوربانی دەکا))[٢٩]. بەلاّم هێمن لە رێگای وێنەو دیمەنە رەسەنەکان و نیشان دانی پەیوەندیە ئینسانی و کۆمەلأیەتی یەکانی مرۆڤ بەو وێنانەوە،جیهانێکی شاعیرانەی هەست پێکراو دەنەخشێنێ. لێرەوە گەشتێك بە گوڵزاری هێمن و ئەو چەمکانەوە دەکەین کەوا لە نزیکەوە پەیوەندیان بەو مەبەستەوە هەیە، واتە جوانی. لێرە مەبەست لە جوانیە بەشێوەیەکی گشتی، جا چ جوانی ژن بێت یان هی سروشت و چ جوانی دیاردەکانی ژیان و پەیوەندیە ئینسانیەکان بن لەگەڵ

---

(٢٧) د. عبدالرحمن قاسملو , شاعیری گەل , تاریك و روون, ل ب.

(٢٨) هەڤاڵ کوێستانی , هەر ئەو سەرچاوەیە, ل٤٤.

(٢٩) هێرش , هێمن و من , ل١١٨.

دەوروبەردا . شاعیر لە جوانی سروشت و داب و دەستووری ژیـانی کـوردەواری کۆمـەڵێك وێنەی ڕازاوە نیشان دەدات:-

عەزیزم تۆ وەرە ئێرە کە چاو لە جوانی نـابێ تێـر
ببینە خاوو گیابەندو هەڵاڵە و سوێسن و شـــلێــر
لە لایەك زاوەماك دەڕوا، لە لایەکی دەکەن هــاوێـر
لە لایەك باسکی هێلێ مالیوە بێری مەڕ دراوەبـێـر
دەبینی دیمەنی وا جوان لەناو بازاڕی پڕ ئـــــازار؟

وەرە ئێرە و مەپرسە تۆ ئەدی چارشێوو رووبەند کوان
وەرە ئێرە و ببینە چاوی مەست و بـەژن و باڵای جوان
وەرە ئێرە ببیـنــە وردە هــەنــگـــاوی بەرەوجێ ژوان
وەرە ئێرە ببینە نـــازی بـێـــری و دەس بزێوی شوان
بچۆ ناو رەشبەڵەك بگوشە دەســتی دۆی ناسك و نازدار

تاریك و روون، ل٦١.

ئەمـە وەسـفێکی زینـدووی لایـەنێکی ژیانـە کـە لەگـەڵ مۆسـیقاو ئاهـەنگی هۆنـراوەکـە وێنەیەکی جولاو و گیان داری ئەو ژیانە دەنەخشێنن.لە وێنەکێشانی روخساری جـوانی (کیژی لادێ)، شاعیر ئەم جۆرە وردەکاریە دەکا:-

لاجانگت وەکو گزینگی تـــاوێ
هەر بۆ خۆی جوانە تیف تیفەی ناوێ
کوڵمەکەت وەکو گوڵاڵەی گەشە
بێ سوورمەش چاوە مەستەکەت رەشە
وەکو فرمێسکی ئاشق رووناکی
وەکـــو ئـــاونـگــی بـــەیـانـــی پاکی

تاریك و روون، ل٦٣.

جـوانی کیــژو ژنــانی دێهـاتی و شارسـتانی کـورد، لـە جـوانی ژیـان و رێ و رەسمـی کۆمەڵەکەیانـەوە بـەدیار دەکـەوێت، کـە ئـەمانیش بەنـدو هاوپەیوەنـدن بـەجوانی ئـەو سروشـت و سـەرزەمینە تایبەتـەوە، کـە کوردسـتانە. واتـە لێـرە هـەموو جوانیـەکان لـە

بنچینەدا یەك دەگرنـەوە، تـەنها دیمەنـەکانی ئـەو جوانیـیە فـرە رەنـگ و فـرە بابـەتن، شاعیر کوشتەو شێت و وێتی جوانی و چەلەنگی کیژی شەنگەبێریە:-

کە ئێواران کـــەزیــت دەکردن سێ بەنگی و چاوت دەرشت
بەو کەزی و چاوە نتــەرمانە بێ رەحمانە شوانت دەکوشت
شەنگەبیزا بە سرووە بــا ســوژدەی دەبــردە بــەر بەژنت
ئەخر تۆش هەوای کوێستانی ئەم کوردستانەت هەڵدەمشت

- - - -

چێشـتــەنگاوان لە دەوران کــە خۆت لێ دەکرد پێ خاوس
بــەلــەنجەو لاری کـیـــژانەت شــەرمەزار دەبۆوە تـــاوس
ئاهـــەنگی ژین و شادی بوو بـــەیـــانـــی کـە تێکەڵ دەبوو
شمشاڵی من، خرمەی بازن، گرم و هـــۆڕی مەشکەی گا وس

تاریك و روون، ل١٦٨.

جوانی لای شاعیر شتێکی رووت و (مجرد)نیـیە، بەڵکو لە نێو چوارچێوەیەکدایەکە تیادا دەدرەوشێتەوە، بۆیە ئەگەر ئەو کچانە کوردو بلباس و رەوەند و کیژی مەرزینگ و سەکر نەبن لەو کوێستانانەی کوردستان، ئەوا وا جوان نابن:-

نـــاســـك و نـــەرم و نـۆڵن
خـــاوێــــنــن ســپـــی سۆڵن
بــلــبــاســی تــونـــدو تۆڵن
بە مژۆل جەرگان دەکـۆڵن

- -

کیژی مەرزینگ و سەکرن
بـــەلــەنـجەو لار رادەبـرن
ناز دەکـــەن چاو دادەگرن
کور گەل دەبەریان دەمـرن

تاریك و روون ، ل١١٠.

شاعیر لە هۆنراوەی (بناری هەڵگورد) و لەخەودا جۆرێکی دیکە لە جوانی بەدی دەکات، کە جوانیەکی رەهاو کراوەیە بۆ ژن، وەکو رەگەزی مێ، یاخود وەکو بوونەوەرێکی تایبەتی خاوەن کۆمەڵێك سیفات و ئاکارو ئەندام و رەفتاری جوان و دلگیر:-

پۆڵێکی پەری شل و مل
بەرموو روو ملوانکە لە مل

برژانگ درێژو چاو بەکل
شان بە کڵوانە شەدە شل

ناسك و نازدار و شۆخ و شەنگ
تەنك و شلك و جوان و چەلەنگ

بەژن باریك و خڕو پڕ
سەری کوڵمەیان دەیدا گڕ

نەشمیل رەزا سووك، نازەنین
لەبەر دڵان و خێن شیرین

چاویان مەست و پڕ شەرم بوو
بسکیان ئاوریشمی نەرم بوو

لەشیان بەتین و گەرم بوو
باسکیان سەرینی گەرم بوو

تاریك و روون، ل٢٢٤.

هێمن لە (فریشتەی پەریوە) دا زنجیرەیەك وێنەمان نیشان دەدات، کە لە ژیان دا هەستی پێ کردوون و تام و چێژی لە جوانیان وەرگرتوە، وێنەکان وەستاو و وشك و رەق هەڵاتونین، بەڵکو گیان دارو لە بزووتنەوە دان، قوڵایی و چێژو جوانی دیمەنەکان زیاتر

دەکـەن، خوێنـەر بـەدەس خـۆی نىیـە، کاتێـك لـــەم دیمەنانـە رادەمـێنێ، هـۆنــراوەی (ئافرەت و جوانی) گۆرانی بەخەیاڵ دا دێتـەوە. رەنگـە دنیـا میکیـەت و جوولـە، لەگـەڵ شێوەی دارِشتن و بەدوای یەك دا هاتنی دیمەنەکان لە کۆپلێتی هۆنراوەکان، کـە لەسـەر شێوەی (دوو بەیتی پەیوەستە)یە[*].لێـرە زیـاتر بێـت، وێنـەکان لێـرە جـووت جـووت لـە کۆپلیتەکان دا هاتوون، لەگەڵ ئەوەش کوردانەو خۆماڵین:

بە منداڵی کە پەروەردەی چیا بووم
کەوم دی پۆرو سوێسکەو ئاسکم دی
بـــەلاو چـاکی لە شاری کوردەواری
کچم دی، نـــــازەنـیـن و ناسکم دی

- - -

لەبەر تاوێ لەســـــــەر پشت راکشاوم
لەدەم جۆگە لەسەر فەرشی وەنەوشان
لــــەسەر گێسوانە کــردم چاوە برِکێن
لەگەڵ گەورە کچی بەردەرکی حەوشان

- - -

بە رِۆژی ساردو ساو دیومە بە زستان
تـرووسکەی بەفری بەر تیشکی هەتاوێ
شــــــەوی هاوین لەناو ئەستێرەکان دا
گــەلاوێــژم دەدی پــرشـنــگــی داوێ

- - -

(*)لەم فورمە شیعریەدا سەرواکان بەم شێوەیە بەیەکەوەگرێ دەدرێن لە هەر بەندێکدا:

A
B
C
B

له مەیدان دیومە نێسکەی ئەسپی خۆش بەز
لــەگـــەڵ دەســـت و جـلـیــتی شـۆڕە سواران
گـــەڕی شــایـیــم لـە پـێـش چاوی گەڕاوە
لـــەرەی مـــەم بووکە رەوتی گوێ بە گواران

- - -

لەسەر دۆندی چیای سەر بەرزی هەڵگورد
رەوەی هـــەورم لـــە ژێرپێم دا بەدی کرد
تــــەمـــاشـــای دیـمـــەنـــی سەوزی ولاتم
مـنـــی ســـەرسام و شاگەشکەو خەنی کرد

- - -

بەهەشتە کوردەواری من بەهەشتە
فــریـشـتـەم من فـرشتێکی پەڕیوە
بــەجوانی تۆ دەژیــم لەم دوور ولاتە
وەرە لێــم مـــەبڕە ئەو تەنیا بژیوە

تاریك و روون ، ل١٩٣.

هـێمن ناسـك خـەیاڵ و جـوانی پەرسـتە، چـاوو هەسـت و سـۆزی راوکـەری جـوانین لـە هەرکوێ یەك بێت، لە شار بێت یا لـەلادێ، لـە پـێ دەشـتا، بێـت یـا لەسـەر دونـدی چـیا، لەبـەر دەرکـی رەشمـاڵ دا بێـت یـا لـە نێـو بـاخ و بێستان. دیـارە ژن وەك بوونـەوەرێکی ناسكو جوان و بەسۆز سـەرنجی شـاعیری راکێشاوە، تەنانـەت جل و بـەرگ و ئەسـبابی خۆڕازاندنەوەشی، ئەو جوانییـە بـەرەو ئاسـتێکی بـالاتر دەبـەن، ئـەنجا لـە گـەل جـوانی سروشت تێکەڵاو دەبێت و یەك دەگرێتەوە:-

جیلوەیی جـــوانـــی لەهەر چیدا هەبێ خۆشم دەوێ
رۆژێ کوشتەی میـنـــی ژۆپ و ڕۆژی گیرۆدەی شەدەم

هەریەکەی بۆ خۆی دەجوولێنێتەوە هەستی دەروون
زەرد پەڕ، کاروان کــوژە، تــاریــك و روونی سوبحەدەم

ئاسمانی ساوو ، دەریای مـــەنـــدو تــارمــایـــی چـیــا
سێوی لاسوور و بەهێ ی زەرد و هەناری گوڵ بـەدەم
نالەی جودای ، ل٣٧.

ئەمانە نموونە گەلێکی هەڵبژاردە بوون، لەسۆزو هەستی بلێساوی جوانی پەرستی هێمن، کە لە دوو توێی شیعرو هۆنراوەکانیدا رەنگی داوەتەوە.

٤/٢/ شەیدای ژوانگەو گڕاوی کیژی کورد:

هێمن هونەرمەند و خاوەنی هەست و سۆزێکی ناسك بـووە، لـە داهێـنـانـی بابـەتـی جـوان پەرستی و عەشق و ئەوین، سەر بووردەی ژوان و شـەو ڕاوو دەسـبازی و دڵـداری لەگـەڵ کیژی کورد، خـاوەنی فەرهـەنگ و دنیایـەکی تایبـەتی یـە، واهەسـت دەکـەی شـاعیر لـەم پێناوەدا نەوەك هـەر هەسـت و سـۆزو خورپـەو حـەزەکانی خـۆی بەخشیوە، بـەڵکو لـەم مەیدانەدا کوشـتەیە، سـەربازێکی گومنـاوەو سەریشی سـپاردووە. وەك ئـەوەی تـەنها بـۆ عەشق و گراوی و خۆشەویستی ژیابێت:

زامی جەرگی من بە فەرموودەی گڕاوی سواری کورد
مــەلهــەمــی هەر ژەنگی گوارە و ئارەقی بەر گەردنە
ئـــارەزوومە هیچ نەبێ جارێکی ماچ کەم زاری تۆ
ئارەزووی من چووکە، ئەمما تا بفەرمووی شیرینە
دڵ بەگرمەی تۆپی گەورەی دوژمنیش رانەچڵەکی
دادە خورپێ ئەم دڵە ئـــەمـــا بـەخــرمەی بازنە
خەڵکی دنیا ڕازی دڵداری بەبێ تەل پێك دەڵێن
راسپاردەی لاوو کــیـــژی کوردە ئێستاکەش شنە
تاریك و روون ، ل٦٩.

لە باسی عەشق و ئەوین دا، شۆرە سوارێکە، یا لە بواری وەفاداری دا (مـەم)ی سـەردەمی خۆیەتی:-

کوا دەزانێ چەند پەرێشان و پەشێوە حـــاڵی من
ئەوکەسەی گیرۆ دەیی ئەگریجەوو پەرچەم نەبێ

رەمزی دڵداری لە زینێ فێر نەبوو یارم دەنا
کوا ئەوینداری وەفاداری وەکو من مەم نەبێ؟

تاریك و روون، ل١٣٢.

شاعیر بەوە رازی نابێت لە دوورەوە کوشتەو شەیدای دلبەرەکەی بێت و لە سوێیانی، داستانێکی عاشقانەی رۆمانسی بخولقێنێ، ئەو پێی لەسەر ئەرزەو تەمایەتی ببێتە قارەمانی داستانی عەشقێکی واقیعانە:-

پیرو زور هانم و ئێستاش دڵەکەم هەر دەیەوێ
سەرو و ماڵم بەفیدای خاڵ و خەت و پەرچەم کەم
داستانی مەم و زین کۆنە ، کچێکم گەرەکە
شلکەڕانی بگوشم بۆنی لە سینگ و مەم کەم

تاریك و روون، ل١٦١.

دیارە شاعیر بە یادی گڕاوی و ژوانگە و شەوڕاوی دڵداریەکانیەوە دەسووتێ، لە یادگارو بیرەوەریدا حازرن و گەلێکیش بە تەڕو تازەیی لێ یان دەدوێ، ئەو خۆی کوڕی ئەو رۆژانەو قارەمانی ئەو مەیدانەیە، سۆزو سووتانی لەگەڵ پیری و بەناو ساڵ کەوتنیشی لە کورتی نەداوە. سۆزو سووتانی شاعیر، واقیع و خەیاڵ، خەوو ڕاستی، رابردوو ئێستا، پێك دەگەیەنێتەوە، وەك ئەوەی رابردوو ئێستا بێت، ئێستاش رابردوو، بەڵام کەف و کوڵەکە لە هەر دووباردا، هەر زیندووە:-

بەڵێنی راگەیاندێ راسپاردە
گوتی : بۆت دێتە بن ئەم پاردە، غاردە

لەجێ ژوانێ لە مێژە چاوەڕێتم
نەهاتی کیژی جوانی هەڵبژاردە

تەزووی گەرمم بەلەش دادێ ئەگەر چی
تەزاندی شان و پیلم بەردی پاردە

وەرە بـــا ڕەنــگ و روخـــسارت ببـینـم
بــەمـــن چی تـیشکی داوێ مانگی چاردە

گـــڕی ئـــەم روومەتەی تۆ گەرم و جوانە
تریفەی مــانـگەشەو، جوانیش بێ ساردە

نالەی جودایی، ل١١.

لە نێوان جوانی گەرم و زیندووی گۆنای خۆشەویست و جوانی بێ گیان و ساردو سڕی تریفـەدا، جیـاوازی هەیـە، بـەلاّم بـەهۆی ئـەو هەسـت و سـۆزەوە پـەی بـەو جیاوازیـە دەبردرێت کـە شـاعیر لـەناو دێرەکـان دا حەشـاری داون، بـەلاّم جوانیـیـەکان لـە هـەموو حاڵەتێك دا هەر دلگیرو سەرنج راکێشن، بۆ خەڵکی شەیدا:-

کـــە نـــازداری رادەبـــری
دڵی سارد بۆوەم گڕ دەگری

کـــە چاو لە چاوێ دەبڕم
بـــە ئـاسـمـانـێـدا دەفڕم

بــزەی شـیـرینی سەر لێوی
هــەسـتـی پیرانەم دەبزێوی

نــازی شـۆخـێکی نازەنین
دەمـبـاتە بەهەشتی بەرین

نالەی جودایی ، ل٤٦.

شاعیر شەیداو دێوانە و پێکراوی عەشق و دڵداریە، ئەو بیرە رەگی لە قولاّیی هەستی دا کوتاوە، ناتوانێ فەرامۆشی بکات، بۆیە دەری دەبڕێت:

نـــەمـا خـانـــی هـەتا چیرۆکی عیشقی ئێمەداڕێژێ
دەنا هێشتا لە کوردســتان دەژین (زین و مەم)ێکی تر

نالەی جودایی، ل٥٢.

شاعیر خۆی بەدەست ئێش و ژانی ژیانەوە نادات، لە ئاست پیری و کە نەفتی و تەمەنیش دا، ئالاّی تەسلیم بوون هەڵنابڕێت، ئەو لەگەڵ ژوان و گڕاویەکانیەوە دەژیەت کە دلّ و دینی پێ بەخشیوون:-

تــۆ گــوتــت: مــن ئاشقی سەودا سەرو دینم دەویّ
مـن گـوتـم: تـاکـو بە ئاواتت بگەی دینم دەویّ
هـەڵکـەوێ تـاوێـکی چـاوێـکی لە دیدارت بکـەم
تـابـزانی کـوانێ بـۆ جـوانێ دلّ و دینـم دەویّ
ژوانی بـن سیلەو پەسـیـوی لاوەتـی یـادی بـەخێر
بـۆ ئـەوەی پـیـرانـە نـەمـرم یادی دێرینم دەویّ
کوانێ؟ ئەو شەوگارە بێدەنگە لـە ژوانگەی جێ هەوار
کچ رەوەك بوو مـن گـوتم: هێدی بە حەجمینم دەویّ
کوانێ؟ ئەو ڕۆژەی کە سەر چۆپیم دەگرت بانگم دەکرد
دۆم دەویّ، دۆی قـۆڵ بە بازن و پەنجە نەخشینم دەویّ

پاشەرۆك، ل٢١٧.

دیارە شاعیر لەو مەیدانەش دا پسپۆرو شارەزای بواری خۆیەتی و دڵدارو سوار چاکی ئەوین و گڕاوی و شەوڕاوو جێ ژوانگەیە، نەك وێڵ و سەودا سەرێکی بەستەزمان و دەستە پاچەیە.

٥/ مرۆڤ و ئاشتیخواز

لە بەشەکانی پێشەوەدا تا رادەیەك تیشك خراوەتە سەر ئەو بارودۆخە ناهەموارانەی کە رۆژگاری ژیان و تەمەنی شاعیر، باڵی بەسەر ژیانی کۆمەڵەکەی داکێشابوو، لە رووی ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسی و فەرهەنگی یەوە، کە شاعیر بەناچاری روو بەروویان بۆتەوەو لە شیعرو هۆنراوەکانیدا تەعبیری لێ کردوونەتەوە، ئەمە لە پاڵ ئەو ئەزموونە تاڵ و تفتانەشەوە کە لە مێژووی گەلەکەیدا بەدی کردووە، کە شاعیرخۆشی شاهێدی لایەنێکی گەورەی ئەو زوڵم و چەوساندنەوەو نا عەدالەتیە بووە کە دووچاری مرۆڤی کورد و کۆمەڵگەکەی هاتووە. هێمن وەك چۆن لە منداڵیەوە، هەم لە ئامێزی خێزان و هەم لە پێگەو پەروەردەی کۆمەڵایەتی یەوە، بەهەست و ئیحساسەی ئینسانی ئازاد و مرۆڤانە پێ گەیشتووە، بۆیە بە درێژایی تەمەنی، سەرباری هەموو ئەو ساردی و گەرمی و دەربەدەری و نسکۆو تێکشکانەوە کە تووشی هاتووە، ئەو پەرۆشی و هەست و ئیحسانەی لەلا کوێر نەبۆتەوە، بەڵکو لەگەڵ ژیان و ئەزموونی دوورو درێژی پتەو و راگیرتر بووە. شاعیر بەختەوەری تاك و کۆمەڵی لە ئازادی و یەکسانی ژیانی مرۆڤ دا دیوە، بۆیە لەسەنگەری خەبات دا لە دژی کۆیلەتی و دیلی و هەرچەشنە چەوسانەوەیەکی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی دا راچووە، هەروەها هەستی ئازادیخوازانەی گەلەکەی خۆی لەگەڵ ئەوینی مرۆڤایەتی تێکلاوکردووە، هەمیشە گەشبین و بەرچاو روون بووە، باوەڕێکی نەگۆڕی بە ئایندەو پاشە ڕۆژی گەلەکەی هەبووە و خواست و ئامانجەکانی بەشتێکی سروشتی و هەق و ڕەوا زانیوە، کە سادەترین ماڤی مرۆڤە لە ژیانێکی ئارام و بێ وەی دا. هێمن لە سەرەتای ژیانی شاعیری، هەستەکانی لەو بارە بە شێوەیەکی ساکارو راستەوخۆ دەخاتە روو، بێزاری لە دەست زوڵم و بێدادی نیشان دەدات:-

چیە گوناه و تاوانم؟
تەریدەم جەردەی کاروانم؟
پیاو کوژم، رێ گرم، دزم؟
بۆ دوورم لە کەس و خزم؟

تــاوانــم ئــەوەیە کوردم
خەڵکی بنــاری هەڵگوردم
بــەو هەوایە پەروەردە بووم
بۆیە تووشی ئەم دەردەبووم
کـۆیـلـەتـیـم بـەلاوە نەنگە
بـۆیــە ولاَتــم پــێ تــەنگە
دەڵـێـم مـــافی خـۆمم دەنێ
رەپـێـم دەنــێ بـۆ بەندەنێ
دەڵـێـم ئـیـنـسـانـم، بەشەرم
ئــەو پـەنــدە دێـنێ بەسەرم

تاریك و روون، ل٢٢٧.

شاعیر تا دێ زیاتر لە هەستی مرۆڤ پەروەریدا دەتوێتەوە، هەموو ئەشکەنجەو ئازارێکی مـرۆڤ، لـە ئاوێنـەی گیـان و بـیری تیشك دەداتـەوە، تێکـەڵ بـە ژانـی نەتەوەکـەی خـۆی دەبێت:

لێم گـــەڕێ با دەربڕم سۆزی دەروون
لێم گەڕێ با هەڵوەرێنم ئەشکی روون
شـــیــوەنی من شـیـوەنــی ئینسانیە
بــانــگـــی ئازادی و گروی یەکسانیە
شیوەنــــی مـن شینی کوردی بێ بەشە
ئەو گەلـــەی حاشا دەکەن لێ و هەشە

ناڵەی جودایی، ل١٩.

نیوسەدە ژیـانی پـڕ لـە رەنـج و دەردی شـاعیر، رەنگـدەرەوەی مێـژووی پـڕ لـە مەینـەتی نەتەوەکەیەتی، کە ئەویش بە شێکە لە دەردو مەینەتی هەموو مـرۆڤ بەدەسـت سـتەم و نایەکسانی یەوە، یەکێتی پاشەڕۆژ و چارەنووسی هەموو مرۆڤایـەتی لەسـەر گـۆی زەوی، هاوکێشەیەکە هێمن دەگەیەنێتە ئاستێکی بـەرزی ئـەوتۆ کـە ئـامێز بـۆ هـەموو ئـێش و ژانەکانی مرۆڤایەتی بکاتەوە، ببێتە زمانحاڵی ئینسان لـە هـەر کوێیـەك بێـت و لەهـەر توخم و رەنگ و رەگەزو تۆرەمەیەك بێت، کاتێك دەڵێ:

ئارەزوومە هەرچی ئینـــسانە بە ئازادی بژی
چۆن گەلی داماوو دیل و مات و خەمگینم دەوێ
پاشەڕۆك، ل٢١٨.

شاعیر لە مەیدانی مرۆڤ دۆستی و ئاشتیخوازیدا، بە چاوێکی تەنگ بین سەیری دنیاو دەوروبەری نەرکردووە، بە هەناسەیەکی کورتیش نەهاتۆتە مەیدان. بۆیە لەهەر زەمینو زەمانێك، ئومێدو نائومێدی هەموو ئادەمیزادێکی مرۆڤ دۆستی وەکو یەك لە باوەش گرتوە، شاعیر هەرگیز ئاوات و جوانی، عیشق و ئەوین، خۆشی ژیان و خەون و خەباتی لە پێناوی ئازادی و سەرفرازی گەل و نیشتیمانەکەی لە ئەوینی ئازادی و یەکسانی مرۆڤ جیانە کردۆتەوە، بۆیە چەندی راست و رەوان و پاراو مەزلومیەتی گەلەکەی خۆی دەربڕێت، ئەوا بەو ئەندازەیە تەعبیری لە زامێکی قووڵی مرۆڤایەتی کردۆتەوە. با لەم بوارەدا تەنها ویژدان بکرێتە حەکەم و گوێ لەناڵەو ئازاری ئەم مرۆڤە ئاشتیخوازو ئاشتی پەروەرە بگرین:

نـــأیـــەڵن قـــەت چـــێـــژی ئـــازادی بچێژم من دەنا:
خوێنی شیرینم دەوێ ، کوا تـــەرمی خوێنینم دەوێ
بواری وەم نادەن لە نێو مێرگە(چەکو) هەڵتوتەکێم
چونکە پرسەی دایکی مل بەکوین و سەرشینم دەوێ
نـــأیـــەڵـــن ئـــاســـوودە دانـــیـــشـــم لـــەلاپاڵی چیام
قـــاسپـــە قـــاسپی خاسەکەو بێ گرمەیی مینم دەوێ؟
ئـــارەزوومە هـــەرچـــی ئـــیـــنـــســـانە بە ئازادی بژی
چـــۆن گـــەلی دامـــاوو دیل و مات و خەمگینم دەوێ
نـــامـــەوێ خـــوێن بڕژێ یا بۆنی کەلاکی کۆن بکەم
رەنـــگـــی مـــێلاقـــە و گـــولاڵـــەو بـــۆنی نەسرینم دەوێ
هـــەڵـــپـــەڕیـــن و پـــێـــکـــەنـــیـــن دەبـــزێوی هەستی ناسکم
کوا دڵی پڕ ئیش و ئۆف و جەرگی بە برینم دەوێ؟
کـــەی ڕەوایـــە بـــمـــدەنە بـــەر گـــوللـــە یا ڕاوم بنێن
گـــەر گـــوتـــم کوردم لە کوردستانی خۆم ژینم دەوێ

کـورد مــەگــەر کوندە کە هەر وێرانە بیٚ هێلانەکەی
نــیــشــتــمــانی ئـــاوەدانـــی، جـوانی ، رەنگینم دەویٚ
زۆر بـــە ئـــاواتـــم کـە کـوردستانەکەم بیٚ کێشە بیٚ
ئـــاشــتـــی خـــوازم کـوا وڵاتی پـڕ رق و قـینم دەویٚ

پاشەرۆك ، ل٢١٨.

شـاعیر لـە دەربـڕینی هەسـتی مرۆڤانـەدا، لـەپاکی و بێگـەردی ئـەو هەسـتە پـیرۆزەدا بەچلەپۆپە گەیشتووە، وەکو لە پێشەوە بینیمان.

٦/ خەم و ناسۆری و سۆزی دەروون

٦/١/ سکالاّو سۆزی غەریبی:

غەریبی بە مانای دوورکەوتنەوەو دابڕانە لە زێدو لە ماڵ و کەس و کار، جیابوونەوەو بێبەش بوونە لە خۆشی و سۆزو میهرو خۆشەویستی، کە زۆر جار مرۆڤی هەست ناسك بەدەستیەوە دەتلێتەوە، لە دوورەوە بۆکەس و کارو نیشتیمان و یار و خۆشەویستانی دەسووتێ. هێمن لەو ڕۆژەوە خەم و مەینەتەکانی میللەتەکەی کردۆتە کۆڵ، لەژێر زەبری کارەسات و بەسەر هات دا شانی چەماوەتەوە و بەرداشی زەمانە، بێ رەحمانە هاڕیویەتی، شارەو شار سووڕاوەتەوە پەرەوازە بووە، لە دەربەدەریدا شاعیر، بۆ دیداری دۆستان و ئازیزانی دەسووتێ، دەیەوێ بگەڕێتەوە لایان و خۆی لە ئامێزیان باوێ، دەست لەملانیان بێت، بەم رەنگە جۆرێك لە کول و لە سووتان لە دەروونی شاعیر کڵپە دەسێنێو سۆزی غەریبی سەر هەڵدەدا[٣٠]. هێمن دەمی شیعری بە (رەنجەڕۆی و حەسرەت) کردۆتەوە، لە دوایەش لاپەڕەکانی ژیانی وەکو زنجیرەیەك چیرۆکی تراژیدی بەدوای یەك دا دێن:-

لاپەرەی ژینم هەموو هەڵدەدەیتەوە تێ ی دانی یە
باسی فرمێسك و هەناسەو شیوەن و ماتەم نەبێ

تاریك و روون، ل١٣٢.

ساڵی (١٩٤٧) بەهاری لێ دەبێتە خەزان و کۆشکی هیواو ئاواتەکانی دەرووخێ، سەری خۆی هەڵدەگرێ و پەڕیوەی ئەم دیوەی سنور دەبێت، لەو ساوە بۆ یەکەمجارو بەیەکجاری ژیان و تەمەنی دەبێتە (ئاوارە بوونێکی بەردەوام)[٣١]. ئەو بولبولە سەر مەستەی کەبەستەی شادمانی بۆ ژیانی گەل و کۆمارو پێشەواکەی دەچڕی، لە ترس و لە حەژمەتان هەڵەتە دەبێ و دەبێتە (بولبولی ئاوارە) و لە غەریبی دەگیرسێتەوە، لە داخی ژیان و بۆ ڕۆژانی رابردوو، سوێ ی هەڵ دەستێ:-

---

(٣٠) محمد فریق حسن, هێمن و بۆنی غەریبی , گ/ بەیان , ژ/٦٥ , ١٩٨٠, ل١٤.

(٣١) دلشاد مەریوانی , ئاوارە بوون و غەزەلێك, گ /رۆژی کوردستان, ژ٥/, ساڵی/ ٢ , ١٩٧٣, ل٤٢.

چ خۆشە عیشق و سەرمەستی چ خۆشە

چ خۆشە ژین بەســـەربەستی ، چ خۆشە

تاریك و روون، ل۱۱۲.

لە دوورە ولاّتەوە بە یادی گوڵی سوورو هێلانەی ئارامدەڵێ :

منیش ئەی بولبولی شەیدا وەکو تۆم

وەها دوورم لە هێلانەو گوڵی خـــۆم

منیش وەك تۆ لەکیسم چوو گوڵی سوور

مـنـیـش هـێلانەکەم لێ کراوە خـــاپـــوور

منیش بابردەڵەی بەر گـێـژە لـوولەکەم

دەمێك لەو قولکە، تاوێك لەو چلووکەم

لــە ئـامـێـزی گەرم بێبەش کراوم

وەکو تۆ تـووشی رۆژی رەش کراوم

ژیانم پڕ لەرەنــج دەردو داخــــــە

ئەوە گیرساومەوە لەو کێوو شاخە

تاریك و روون ، ل۱۱۳.

نائومێدی جـەرگ بـڕی دوای شکست، بـەوەش قـەرە بـوو نابێتـەوە، کـە لـە دوای سـاڵێك شاعیر دەگەڕێتەوە بۆ هێلانە ساردو سڕەکەی، گەڕانەوە لە ئاوارەیی دەسبەسـەری بـەدوا دادێ(۳۲).

قـــەت لــە دنــیـــادا نـــەبوو بێجگە لە ناخۆشـــی بەشم

مـــات و دامـــاو و پـــەشـێـوو بـێـکـــەس و چارە رەشم

ســـەر دەمـێــك ئـاوارە بـووم و ماوە یێکیش دەس بەسەر

نەم دی رووی ئاسوودەیی، هــــەر تووشی گێرەو قەرقەشم

تاریك و روون، ل۱۱۵.

شاعیر کە لەیارو هاودەمی دادەبـڕێ دەبێتـە هاوخـەم و هاوسـۆزی پەروانـە، کـە ئـەویش هەڵدەپڕوکێ، پرسەیەکی رۆمانسیانە دای دەگرێ:-

(۳۲) کریم حسامی , پێم وایە باشی بۆ نەچووە , ر/هاوکاری/ژ/۲٤۰, ۱/۱۱/۱۹۷٤.

من و لاشـەی پەپوولە ماینەوەو بەس

شەوی دووری ، شەمیش تواوە لە کۆڕا

تاریك و روون، ل١٢١.

کاتێك ((پارچە شیعری (موو ناپسێنم) دەخوێنیەوە، دەگەیتە ئـەو قەناعەتـەی کـە دوو دیوی هەیە، یەکەم جار لەوە دەچێ بـۆ خۆشەویستێکی گوتبێ کـە لەکیسی چووەو لـە دڵـی دا بۆتـە داخ، کەچی کـە زیـاتر بـەناو شیعرەکەدا شـۆڕدەبیتەوە، تـێ دەگـەی یـادی هاوڕێیـەکی دەکاتـەوە، رۆژگـار بـە یـەکجاری لێـی دابڕیـوە))[٣٣]. بـە هـەر بارێـك لێـی بڕوانی، نامۆیی و نامرادی شاعیری لێ بەدی دەکەین:

قەرار بووبێ ی لەگەڵ خۆت شادی بێنی

نـــەهــاتـی گەرچی پێت دا بووم بەڵێنی

لەناو کـــوردا نـــەبـــوو پـــەیمان شکاندن

لەکوێ فێری بووی گوڵم پەیمان شکێنی

- - -

ئەگەرچی رۆیی قەت ناچێ لە یـــادم

دەکـــەم یـــادت، بـــەیادی تۆوە شـــادم

کە بارگەت بۆ هـەوار تێك نا عەزیزم

شـــکـــا ئـــەســـتـــووندەکی تاوڵی مرادم

تاریك و روون، ل١٢٩.

رۆژگار لەگەڵ شاعیردا تەباو تفاق نـەبووە، فـەرهاد کـوژە هەمیشـە، دەردو مەینـەتی لـێ هەڵ دەوەری:-

رۆژگـــاری ســـپـــلـــە بۆمن بۆســـەیـــــەکی نـــایـــەوە

نەم دی هەر تیرێکی دەی هاوێ بەرەو سینەم نەبێ

رەنـــجـــی دووری دڵبەرم بۆ کوشتنی من کافی یە

گەر لە دنیادا ئەمن هیچ مەینەتی دیکەم نەبێ

تاریك و روون، ل١٣٢.

---

(٣٣) محمد فریق حسن ، هێمن و بۆنی غەریبی، گ / بەیان ، ژ / ٦٥، ئاب ١٩٨٠.

خەم و دەردی زەمانە پیری کردم ، وشك و بێ زەوقم

کە شاعیر وشك و بێ شۆڕ بوو، لەناو خەڵکی دەبێ لاچێ

لــە گــۆشـەی بێکەسی دا ئێستەوا دڵتەنگ و خەمبارم

نیە باکــم ئــەگــەر حــاڵم بە جارێکی بەقوڕ داچێ

تاریك و روون، ل١٣٥.

غـەریبی و بێکەسـی و ناسـۆری دەروون، هەنـدێ جـار حاڵـەتێکی ویـژدانی یـە، شـاعیر لەدەورو بەرەکەی خۆشی هەست بە نامۆیی دەکات، بێزاری دەردەبڕێت:

لەمـــاڵــی خـۆم دەکـەم بۆنی غەریبی

کــە بــێــزارم لــە هــەر چێکی هەمانە

ئەوی خۆشم دەویست وەك گیانی شیرن

تــەمــاشــای بـۆتە مشتەی ناو هەمانە

لــەبــەر تۆ چارەنووسی شووم و بەدفەڕ

ئـــەوی قــەت لێی نـەدەم تەپڵی ئەمانە

تاریك و روون، ل١٥٦.

شاعیر لە ئاوارەیی و دوور وڵاتیدا بۆ خێزان و خۆشەویستەکەی دەسووتێ، یا نـامرادی و بێ بەری بوونی لە شێوەی نامەیەك یا بانگێك ئاراستە دەکات:-

بەڵێ سەختە، یەکجار سەختە

دووری لـــە ژن ، نـــامـــرادی

تاریك و روون، ل١٧٣.

ئەی ئەو کەسەی دەتپەرستم و لێم ونی

تــۆ خـــودا نی، تــۆ خـۆشەویستی منی

لــە ئـــاســمـــان نی تاوێت ڕانەگا دەستم

لە قاف نی کـاڵەی ئاسنت بۆ هەڵبەستم

تاریك و روون، ل١٨٤.

ئەم دووری و دەربەدەریە ئەگەر هەڵبژێردراوی خـودی شـاعیریش بێـت، بـەڵام مەینـەت بـارو دەرد ناکـە، ویـژدانی شـاعیر دێنێتـە جـۆش و هـەژان، بـزەو خۆشـی و شـادی لـێ دەتارێنێ:-

لەو دەمەی دا گوێ هەڵ دەخەن بۆ تارێ

لـــەو دەمــــەی دا (مـامـلێ) دەڵێ قەتارێ

یـــادم بـكــەن، یــادی مـنــی دوور وڵات

یـــــادی مــنـــی ڕێبواری ڕێگــای خەبات

یـــادی مــنــی بێ بەش لە خۆشی و شادی

یـــــادی مــنـــی ســــەودا سـەری ئازادی

تاريك و روون ، ل٢٠٧.

هـێمن لـە ئاوێنـەی شـیعری پـڕ سـۆزو غوربـەت و لـە بەسـەرهاتی پـڕ لـە دەربـەدەری و كوێرەوەری حاجی كۆیی، ژین و بەسەرهاتی خۆی دەبینێ، بۆیە بـەم شـێوەیەگفت و گـۆ لەگەڵ دا دەكات:-

ئەو ێستاش گــــۆڕ غەریب زۆرن وەكو تۆ

ئـــەو ێســتاش بێ نـــەســب زۆرن وەكو تۆ

ئەو ێستاش بێ كەس و دوورە وەتەن هەن

ئـــەو ێـســتـــاش شاعیری پیرو ڕەبەن هەن

تاريك و روون ، ل٢١٦.

بەهەمان شێوە ڕوو دەكاتە بابە تاهیری قەڵەنـدەر و عـەرزو حـالی دیـدەو دڵـی دێوانـەی خۆی بۆ بەیان دەكات:-

بـــابــــە تاهیر ! منیش دەڵێم وەك تۆ

(ئاخ لەدەس دیدە، وای لە چەنگی دڵ)

كێ دەزانــێ بەشەو لەمن چ دەكا

ئـــەو خــەیـاڵە پەشێوو ئاڵۆزەم

كێ دەزانێ كە چم بەسەر دێنێ

ئـــەو دڵــە پــڕ بڵێسەو سۆزەم

تاريك و روون، ل٢١٩.

ئێمە لە غوربەتی شاعیر غوربەتی نەتەوەو نیشتیمانێك هەست پێ دەكەین ، كە كێردی بێ دادی دڵی خەڵكەكەی پارە پارە كردووە، واتە غوربەتەكە تەنیا دووركەوتنەوە نیـیـە

لە خاك، بەڵكو نائومێدی و هەرەسهێنانی ئاواتەكانیشەوە، پێشل بوونی خواست و ئارەزووی شاعیرە:

ئـــــاوارەم و دوورە وەتـــەن

بێ تەماڵ و سەڵت و رەبــــەن

ســــەرم ورەو گـیـانم دێشـــێ

كــەس نـىیە نــازم بكێـشێ

چم كردوە بۆ وام بەسەر هات؟

بــۆچـی تـــەرە بووم لە وڵات؟

بــــۆ هێلانەم لێ شێواوە؟

ئەو هەموو رێگەم پێواوە؟

بۆ لەخۆشی دوورە بەشم ؟

بۆ ئـــەوەنــدە چارە ڕەشم؟

تاريك و روون، ل٢٢٦.

هـێمن لەشـەوانی جـودایی و لـە رۆژانـی ئـاوارەیی هەمیشـە دەسـت لـە ملاَنـی ژان و كوێرەوەری بۆتەوە، بەلاَم ئاخۆ كەسێك هەبووە، خەم خۆری ناڵەی بێ دەنگی ئـەو دڵـە پێكراوە بێت؟:

نـــەخـــۆش و دەردە دارو دڵ بریـنـدارم، پەرستارێك

بـــەحـــاڵی ئـــەم دڵـــە پــــڕژان و پڕ ئازارە راناگـا

دەبێ بولبول لەمن فێربێ غەزەلخوێنی، بەلاَم چیبكەم

گــرفـتـــارم ، چـریكــەم بـــەو گوڵ و گوڵزارە ڕاناگا

تاريك و روون ، ل٢٢٨.

(ناڵـەی جـودایی) داسـتانی خـەم و دەردو ناسـۆرەكانی شـاعیرە، خەمنامەیـە، ((زایەلـەی ژیـانی مرۆڤێكـی رەنجـەڕۆو چەوسـاوە، زوڵـم لێكـراوو، بـەش خـوراوە. لـەوێ دا شـاعیر گەیشـتۆتە پلـەی سـووتان، هـاوار دەكـا، هـاوار بـۆ گەیشـتن بـە سەرچـاوە، بەیەكسـانی، بەڕزگاری))[٣٤]. لەوێ دا شاعیر دەردو مەینەتیەكان دەژمێرێ:

---

(٣٤) یونس رەزایی , هێمن , شاعیرێك لە مەیدانی سووتان و هەرمان دا , كنگرە بزر گداتت ... , ل٨٧٩

ئەو کەسەی نەیچێشتووە دەردی ژیــان
ئەوکەسەی نەیدیوە ئێش و برك و ژان

ئەوکەسەی نەکرا نیشانەی تیری خەم
شـــانـــی دانـــەخزا لە بن باری ستەم

ئەو کەسەی هێندە نەبوو زوێر و زگار.
وا نەکەوتە بـــەرچـــەپـــۆکـــی رۆژگار

ئەوکەسەی نەیهاڕی بەرداشی زەمـــان
ئەوکەسەی (زیڕڕەی نەگەییە ئاسمان)

ئەو کەسەی دووری عەزیزانی نەدی
تـــیـــروتـــانەی بێ تەمیزانی نـــەدی

تۆزی بەد بـــەختی لەسەر شانی نەنیشت
لێ ی نەگێرا دەورو پشت و چوار تەنیشت

نالەی جوودای، ل١٣.

دێرەکـانی ئـەو هۆنراوەیـە بـۆ کـرووزی دوکـەڵی هەناسـەی نـاخی مرۆڤێکـی لـێ بـەرز دەبێتەوە، لێ قەماو، کۆست کـەوتو، کـە بـاری خەمـەکانی بـە کۆلیەوەیـە، شـاری مێـژوو یادگارەکانی پـێ ئـاوەدان دەکاتـەوە، کـە لـەژێر هـەر پنچکێکی دەیـان شکسـت و هـەرەس خۆیـان مـەلاس داوە، لـە هـەر سوچـێکی دا نمـەك حـەرامی و بـێ وەفاییـەك کرۆشـکەی کردووە، ئـەم وڵاتـەی بـە بەهەشـت نـاوزەد دەکرێـت، بێجگـە لـە وێرانـی گونـد و شـاری، دەربـەدەری ڕۆڵـەکانی و لـە سـێدارەدانی پێشـەوا و سـەرکردەکانی ،... چ خۆشـیەکی بـە خۆیەوە دیوە؟، بۆ کرووزی ئەم دووکەڵە، لە سینگی هەر کوردێك و هەر مرۆڤێـك دایـە،

كه مرۆڤ بێت و، هەستی مرۆڤانە گینگڵی پێ بدات و خەوی لەچاو بتارێنێت، هێمن لەو كەسانە بوو، كە ئەم هەستە لەگیان و لەخوێنی دا، گەرای دانابوو[٣٥]:

ئەو كەسەی ئاسوودەو و خۆش رای بوارد ،
قەت خەمی یەخسیرو كۆیلانی نەخوارد ،
یــەك لــە مــاڵێ چاوەڕێی بوو بێتەوە ،
دەركــی نــێــو مــاڵێــكــی لێ بكرێتەوە ،
خــەم ڕەوێنــێــك گوێ بداتە ڕازی ئەو ،
نــازەنــیــنــێــك بــێ بــكــێشێ نازی ئەو ،
هــەیــبــێ هــێزو گورد و تین تاوو گوڕ ،
رۆژگاری رەش نـــــەبێ ، بەختی موكوڕ ،

نالەی جودایی، ل١٥.

شـیوەنی دەربـەدەری شـاعیر لەنالەو شـیوەنی (نـەی) تێپـەڕانـدووە، تـەنیا خـەمی ئـەو ، گەیشـتنەوە بـە ئەسـڵ و سەرچـاوەیە،خەمی شـاعیر دەریاییێكـەو ئـەو خـۆی تـێ دا دەریاوانێكی ماندوو چەوساوەیە، جودایی بڕستی لێ بڕیوە:-

نـابێ قەت نالەی جودایی بێ ئەسەر
جـــا چ نەی بیكا چ پیاوی دەربەدەر
بۆیــە نــاڵــەم تـێكەڵی نەی كردووە
شــیــوەنێكم پێ یە، نەی نەیكردووە
لێم گــــەڕێ با دەربڕم سۆزی دەروون
لێم گەڕێ با هەڵوەرێنم ئەشكی روون
دەردی دووری دەردی دووری كوشتمی
دەردی وشیاری و سەبووری كـوشتمی   نالەی جودایی، ل١٨.

دیارە شیعر كول و كۆو هەستی دەروونی ئینسانێكە، كە بـە داخـەوە سەرتاسـەری ژیـانی خـەم دایپۆشـیوە، بۆیـە بـەخۆی دەبێتـە شـاعیری خـەم و بەرهەماكانیشـی دەبـن بـە فەرهەنگی ئەو هەستانە.

---

(٣٥) رەووف بێگەرد , هێمن -ی شاعیر و مرۆڤ , چەپكێ گول چەپكێ نێرگز (پێشەكی), ل١٨.

٦/٢/ خەم و فرمێسک:

لـە لاپـەرەکانی پێشـەوەدا سـکالای غوربـەت و ناسـۆریەکانی دەروونـی شـاعیرمان بـە سەرکردەوە، کە خەمەکان و فرمێسك ڕشتنی شاعیر لەگەڵ ناخۆشی و ئێش و ئازارەکانی گەلەکەی و چارەنوسی نیشتیمانەکەی یەك دەگرنەوە، واتە خەمـەکان چـەمکێکی گشتی بـەخۆوە دەگـرن، لـەم بەشـەدا خـەم و فرمێسکی شـاعیر تایبـەت و کەسـین ، لـە ئاکامی کلۆڵی و کەساسی و نائومێدی لەناخی شاعیردا کەڵەکە دەبن و پـەنگ دەخۆنـەوە، ئـەنجا قوڵـپ دەدەن و سـەر دەر دێـنن. گوتمـان ئـاوارەیی و غوربـەتیش جـاری واهەیـە دەبنـە حاڵەتێکی ویژدانی، شاعیر هەست بەنامۆیی دەکاو ژانێکـی قـووڵ لـە دەروونـی دا بـەرپا دەبێت، بێ ئەوەی دووچاری دووری و دەربەدەریش بووبێتەوە. بۆیە ئەم دوو چـەمکەی گشت و تایبەت لە مەسەلەی خەم و فرمێسك و نامۆیی، جاری وایە لە شیعرو هۆنراوەی شاعیر تێك هەڵکێش دەبـن و ناتوانرێـت سـنوورێك لـە نێوانیـان دا دەستنیشـان بکرێـت. لەپێشەوە هەوڵمان داوە بە قەڵەمی درشت. لـە خەمـە گشتیەکانی شاعیر چەردەیەك نیشان بدەین و لێرەوە ئاوڕ لە دیوی ناوەوەی خەم و فرمێسکەکانی شـاعیر دەدەینـەوەو هەندێ نموونەی لە هۆنـراو ەکانیدا دەستنیشان دەکەین. هێمن دڵی پـاك و بـێ گـەردە و ئەگەر گەردێکی لێ بنیشێ، ئاشکرا پێوەی دیارە، خاوەنی هەسـتێکی ناسـکە کـە بەرگـەی زریان و کارەسات ناگرێ، ڕووداوەکان لە دەماری کار دەکەن [٣٦]، کارەساتەکان لە ناخـەوە شاعیر دەهەژێنێ، دەروونی دەبێتـە ماکـەی نائومێـدی و بـێ هیـوایی ، شـاعیر گۆشـە گیر دەبێت و شەن و کەوی خەمەکانی دەکات:-

قـــەت لـــە دنـــیـادا نـــەبوو بێجگە لـە ناخۆشی بەشم
مــــات و دامــاو و پـــەشــێــو و بـێـکەس و چارە رەشم
کــوشـتـمی و شەش خانی ئــومێدی لەمن گرتن حەریف
مــۆرە هــەڵــداوێم و بـێـهــوودە بە هیوای دووشەشم
نــابــیــنی زەردە لـــەســــەر لـێـــوی کەسێ لەم شارەدا
گـــەر خـــەم و دەردی دڵـی خـۆمیان بەسەردا دابەشم

تاریك و روون، ل١١٥.

---

(٣٦) محمد فریق حسن , سەرچاوەی پێشوو , ل١٤.

ئەم هۆنراوەیە(فرمێسکی گەش) تا دوابەیتی، بریتیە لە چەند نیگارو تابلۆیەکی ڕەشی نائومێدی و هەناسە ساردی و بێ هیوایی [٣٧]. کاتێك شەوو تەنیایی ئارامی لێ هەڵدەگرن، پەنا بۆ گریان و فرمێسك دەبا، تاکول و کۆی دادەمرکێ و دەروونی ئارام دەبێتەوە:-

کوڵم هەڵدەستێ ئەو جارە لەبەردەردم دەناڵێنم
هەتا ئاوری دڵم دەکوژێتەوە ئەسرین دەبارێنم
شەوانە گەر نەکەم ئەو شیوەن و ناڵین و گریانە
دەسووتێنێ وجوودم ئاگری ئەم جەرگە بریانە

تاریك و روون ، ل١١٦.

تەنانەت ژیان و جیهان لای ئەو دەبێتە(کاولی خەمان)و بە ئاواتی دەخوازێ کە لێی دەربازبێت، لە هەوری ئاسمان دەپاڕێتەوە کە ئەو کارەی بۆ بکات:

بم بەرە نێزیك ئاسۆی جوان و سوور
نەجاتم بدە لە کاوڵی خەمان

تاریك و روون، ل١١٨.

لە بەرامبەر یاری جەفاکاریشی، دەسەڵاتی شاعیر هەر خەم و گریانە، کاتێ لێی دەتۆرێ، تۆوی ئازار لە دەروونی دەڕوێ و لە داخان فرمێسکی خوێنین هەڵدەرێژێ:-

عەزیزم بۆچی تۆراوی لە خۆڕا؟
چ قەوماوە؟ دڵی تۆ بۆچی گۆڕا؟

ئەتو وازوو لە بیرت کردم ئەمما
فەرامۆشت نەکەم شەرتە لە گۆڕا

لەچاوم دێ بەخوڕ فرمێسکی خوێنین
کەچی ئەم گۆمە خوێنە هەڵنەچۆڕا

تاریك و روون ، ل١٢١.

---

(٣٧) کاکەی فەلاح , لە پەنا حەجەکەوە, خشکە یێك , ر/ هاوکاری , ژ/٢٤٦, ١٣/١٢/١٩٧٤.

لاپەرەكانی ژیانی خەم و فرمێسك و سۆزی هەناسەیە، شاعیر لە سایەی دا گۆشـە نشـین بووە:-

نیمە ئاواڵێ لە گۆشەی بێ كەسی دا غــەم نــەبــێ
چاكە ئەو لێرەش وەفای هەرماوە، سایەی كەم نەبێ
لاپەڕەی ژینم هەمووی هــەڵدەیتەوە تێیدا نیە
باسی فرمێسك و هەناسەو شیـوەن و ماتەم نەبێ
شـــادی جـــارێـكــی بــەهـیــوایــی نـەهــاتۆتە دڵم
رەنگە خەلوەتخانەیی خەم شوێنی نامەحرەم نەبێ

تاریك و روون، ل١٣٢.

شاعیر لە تەنیایدا لە نێوان فرمێسك و گڕی دەروون شەوی بە ڕۆژ دەكاتەوە:-

لەناو ئـاورینگ و ئاونگا شەوم رادەبرێ بێ هەم دەم
بەڵێ شـەوگاری تەنیایی بەبێ فرمێسك و خەم نابێ

تاریك و روون ، ل٢١٨.

هەندێ جار شیعرو هونەر دەبن بە دەربڕینێكی رووتـی هەسـت و سـۆزی خاوەنەكەی، لەگەڵ جیاوازی بیرو بۆچوونیش نابێت نكووڵی لـەو ڕاسـتیە بكرێـت كـە هەسـت و سـۆز هەوێنی هەر كارێكی هونەریيە. ئەم هەست و سۆزە لای هـێمن جاروبـار ئەوەنـدە چـڕو خەست دەبێتەوە كە هونەرەكەی دەبێتە ئاوێنـەی دەروونێكـی پـڕ لەخـەم و نائومێـدی، بۆیە ئەو قسەیە دەرحەق بە شاعیر راستە كە هۆنراوەكانی دەبـن بـە ئاوێنـەی بالأنمـای دەروونی پڕ لە شكست و كارەساتی و تەعبیر لە حاڵی پەرێشانی خۆی دەكەنـەوە[٣٨]. لـە هۆنـراوەی (ئێوارەی پایز)دا وێنە گەلێكی خەماوی لەو جۆرە بەدی دەكەین:-

پــەڵە هــــەورێكی چڵكنە
گرتی سووچێكی ئـــاسمان
گەڵای زەردی دارێك وەری
زریان بردی بەرەو نـەمان

-          -

(٣٨) فەتاح ئەمیری , پیسۆز , چەپكێ گوڵ چەپكێ نێرگز , ل٢٠٠.

هـــەوا بـــوولێڵە ، ئـــاو لێڵە
گول سیس بووە، گەڵا زەردە
تـــەنـــانـــەت رەنـگی گۆڕاوە
ئـــــەم دیـــوارو دارو بەردە

- -

چـــــاوم لـــە ئـاسـمان بڕی
دڵم هێندەی دیکـە گـیـــرا
گــەلێــك بـیـرەوەری کۆنم
لــە پــڕ هـاتــنـەوە بە بیرا

- -

ئـــاخ دیـــسان دەبێ رابوێرم
لــە ژوورێکی ســاردو سڕدا !
دەگـەڵ ئازار دەستە ملان بم
تـــا بەیان لە نوێنی شـــڕدا

- -

دەڕۆم ، دەتـــرســـم ، دەلـــــەرزم
لە پەلاماری مــۆتـــــەی شـــــــەو
داد لەدەس ئـەم دڵەی بەخـــــەم !
وای لە دەس ئەم چاوەی بێ خەو !

- -

دەڕۆم تا سەر پێکەوە نێم
دەگـەڵ زام و دەردو ئێشـم
دەڕۆم تـــا شـــەوێکی پـایز
من شـــەو نـخــونی بکێشم

- -

دوور قاقایەکم گوێ لێ بوو
دەتگوت گوللەم پێوە دەنــێ

چۆن بە ئێوارەی پـایزیش
ئی وا هـەیــە پـێـکــەنێ !
ناڵەی جوودایی و ل٣١.

شـاعیر دوور و ئـاوارە و دەربـەدەر ، لـە ژوورێکـی ساردو رەق و شـەپڕێودا، ئـامێزی لـە ئـەژنۆکانی وەرێنـاوە، رۆژنیـە خـەمێك نەبێتـە میـوانی و گریـان سـەری لـێ نـەدا، هاودەمێك شك نابا گرێ کویرەکانی دەروونی بۆ بکاتەوە، گوێ لە ئاهو لـە ڕازی بگرێـت، بێ تروسکایی و چرایەك بەدی ناکات، نەهامەتی لەخەونە سەوزو سوورەکانی بێبەشـی کردووە، خەزانی بێ بە زەیـی گـەڵای درەخـتی ژیـان و کامـەرانی وەرانـدووە، یادگارەکـان هــەموویان تــاڵ و بــە دەیــان چـیرۆکی مەرگەســاتی لــە ســەر پــەڕەی دەروونــی هەڵکەندووە[٣٨]. لەو ناوەدا و لەو دەوروبەرە پەشێوو پڕ ئـاژاوەدا ، ئاوازێـك، ئاهـەنگ و ریتم و ترپەکەی لەخەم و تارێکی و تەم و دوکەڵ وەرپێچراوە، لە قووڵایی ناخی شاعیر دەبیسترێت، کە(سازی ناساز)ەو بەم شێوەیە دێتە ئاخاوتن:-

بلبلی باڵ شکاوی وەختی گــوڵم
هەر شەپۆلان دەدا دڵی لە کــوڵم

موغی بێ ئاگری شەوی یــەڵـدام
چاوەڕێی چارەنووسی نــاپەیدام

کێڵی گۆڕی شەهیدی گــومـناوم
تــاکــە داری کڕووزی بێ ئــاوم

دەفتـەری شیعری شاعیری رووتم
شــەمی سەر گۆڕو داری تابووتم

کــونی گـیــراوی کـۆنـە شمشاڵم
خەونی ئاڵۆزو خا تیرەی تــــاڵم

(٣٨) سەعید شوان , هێمن , شاعیری خەم و خاوەن هەڵوێست , گ/ ئاوێنە , ژ/(٢١ ,٢٢), ١٣٧٤, ل١٨.

ژیـــلـــەمۆی ئاگری بە یــانـــانـــم

باوکی فـــرمـێـسکـــم و کوڕی ژانم

نالەی جوودایی ، ل٤٠.

ئـەم بـەناخی خـۆ ڕۆچـوونە شـاعیر وەکـو مـۆم بەسـەر خـۆی دا دەتوێنێتـەوە، خـۆی دەخواتەوە، جڵەوی هۆش و ئاوەزی لە دەست دەترازێ و لە هـەبوونی خۆشی بـە شك و گومان دەکەوێت:-

چۆن دەتوانم بەتۆ بڵێم من چیم ؟ !

خۆم گومانم هەیە کە هەم یا نیم ؟[1]

نالەی جوودایی ، ل٤١.

گۆشـەگیری لای شـاعیر دەبێـت بـەنا ئومێـدی و وورە بـەردان، بۆیــە دەسـتە وەسـتان دەمێنێت، ئەگەرچی هەموو جارێك لە دوابەندی خەمنامەکانی بە ئاگا دێتەوەو هـێمنی هۆشیار، هێمنی شاعیر لە نقووم بوون ڕزگار دەکات:-

ئەوەندە دەردە دارو بێ پەرستارم کە پێم وایە :

لە سەرکێکی تەمەن هەڵناکرێ تازە شەمێکی تر

گـەلێکـــم ڕۆژگاری تاڵ و شیرین رابوارد، ئاخۆ

مــەرگ مـــەودا دەدا ببـیـنـــم سەرەدەمێکی تر !

هێمن لە بەرایی دڵ ناسك و خاوێن و بـێ گـەردبوو، بـەڵام ڕووداوو کارەساتەکان کـەڵ و کلۆمیان کردووە، ئێستا دڵی ژەنگی هەڵێناوە، جێ ڕاوگەی خەم و کارەساتە:-

من چریکەم هەموو سووچی چەمەنی پڕ کردبوو

ئێستە نـــایــە لـە گەروم بێجگە لە نالەی خەمگین

مـن کـە بـۆ دیـتـنـی گـوڵ هێڵی سنوورم دەپەڕاند

هــەر لـەســەر هـەق گــوتنی ڕووتە کرام خانشین

تـێــپــەڕێ هـێــنــدە بـــەنـاخـــۆشـی ژیــنـی درێژ

خۆزگە سەد خۆزگە بەوانەی کەم و ئاسوودە دەژین

چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز،

ل١٠٢.

له دوا هەنسکی خەم و فرمێسکی ، شاعیر بەم رەنگە دێتە زمان:-

بــارگـــەیـان تێکەوە پێچاو بەڕێ بوون یاران
لـــەدنـــێ وا بەتەنێ پاشی ئەوان من چ بکەم؟
ژینی من ئێستە وەکو خۆری دەمی زەردە پەڕە
پێم نەما تین و گوڕو هێزو تەوان من چ بکەم؟

چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز،

ل١٠٤.

٣/٦/ ماتەم و شینگێڕی :

شینم گەلێك گێڕا وە، شـــادیم کەم دیوە
خــۆشی دەڵـێـن هــەیە، بەڵام نەم دیوە

تاریك و روون ، ل٢٣٠.

هێمن لەدوا بەندی بیرەوەریەکانی ، ئەم چەند دێرەی نووسیوە:-

ئینسانم :

ژیانم پێ خۆشە :

پێم خۆشە لە شاری ئاوەدان، لە شەقامی پاك و خـاوێن، لەگەڵ خۆشەویستان بگەڕێم پـێم خۆشـە لـە ژووری گـەرم و گوڕ لەسـەر نـوێنی گـەرم پـاڵ کـەوم... دەمـەوێ سـەماو هەڵپەڕینی نازداران تەماشا بکەم... دەمەوێ جوان تـرین باڵـەو چاکترین ئـۆپێرا ببیـنم، بەرزترین سەمفۆنیم بۆ لێ بدرێ... نامەوێ دەربەدەرو سەرگەردان بم، بـەکێوو شـاخان دا بگەڕێم، لـە ئەشکەوت و زەنـدۆلان بخزێم، لەسـەر بـەردی رەق بنـووم، نـانی وشـك و ئاوی گەرم و سوێر بخۆمەوە، پێم خۆش نیە خوێن و فرمێسکم وە بەرچاو بکـەوێ...

بەڵام :-

چبکەم کوردم

کۆیلەم [٣٩].

بەو حاڵەشەوە هێمن گۆرانی بە رەنگ و بۆنی مێلاقەو گولوك ی دەشت و کۆساران، کەزی و سێ بەنگی کیژی کوردان و بەژن و بالأی هەتاودا هەل گوتوە. بەلأم خۆی گوتەنی کوردایەتی و کۆیلأیەتی، تاڵ و سوێری و هەورازو نشێوی ژیان، گەرم و ساردی رۆژگار، کاریکی کردووە، هەر رۆژە تارماییەکی سوور بەرچاوی بگرێ، هەر ساتەو ئازیزێك، قارەمانێك، پێشەوایێك، پێشمەرگەیەکی لێ ببێتە خۆراکی جانەوەر، سووتەمەنی جیهانێکی زاڵم، بەو رەنگە ژیان دەبێتە تێکلأوێك لە شادی و خەم، خۆشیو ناخۆشی، عیشق و ناکامی و بەرەنگی ئاسۆی ئەرخەوانی رەنگ رێژ دەبێ. شاعیر خەمگین و ناڵین هاوارو ڕۆ ڕۆی لێ هەڵ دەستێ:

دەرزی ئاژن بوو دڵم لە سوێ ی شەهیدانی نەمر
بەس نییە، مەودام بدەن تۆسکاڵی تەسکینم دەوێ
پاشەرۆك، ل٢١٨.

هێمن لە گۆڤاری (نیشتیمان) دا دەنوسێ:-

((ئەم هەڵبەستەی ژێرو چەند دڵۆپە فرمێسکێکە کە لە شینی شەهیدانی رێگای سەربەخۆیی کوردا رژتومەو هەموو چە خوێن گەرم و چە خوێن سارد بە خوێندنەوەی شیعرەکان بێ ئیختیار فرمێسك دەرێژێ و تووکوو لەعنەت لەم مەحکەمە مەنحوسە دەکا، کە تروسکەی هیوای کوردی کوژاندەوە و سەربەخۆیی کوردستانی وە دواخست، بێ سووچ و تاوان ئەمری هەلأوەسینی جەنابی شێخ عبدالقادر و هاوڕێ کانی دەرکرد...)) [٤٠].

دوێ شەوێ گریام هەتا رۆژ پێت بلێم بۆچی برا
مەحکەمەی مەنحووسی ئیستقلال وەبیرم هاتەوە
رێزیان بە ستبوو لە پێش چاوی منا گشتی هەموو
ئەم شەهیدانەی کە خنکاون بەسەد ئاواتەوە
پاك بە کفنێکی لە خوێنا شەتل و لێوێکی بەبار

---

(٣٩) هێمن , لەکوێ وە بۆ کوێ , تاریك و روون, ل٤٥.

(٤٠) هێمن , گەنجینەی ئەدەبیات , گ/ نیشتمان , ژ/٢ , سالی /١ , ١٣٢٢ , ل١٣.

پـــاك بـــەرەنـگـێـك و قـیـــافـێـكی پەڕیوو ماتەوە

هاتە گوێم لێكرا دەیانگوت ئێـمـە كوژراین بێ خەتا

مـیـلـلـەتـی كــورد تــا بـەكەنگی تۆڵەمان ناكاتەوە[٤١]

شیعرو هۆنراوەكانی شاعیر ، تۆماری مێژووی تێكۆشانی گەلی كوردە، لەم چەند دێـرەدا شاعیر دایكی شەهیدانی شۆڕشی ئاگری دەلاوێنێتەوە:-

ئەی دایكی شەهیدی كوردی

تــۆ وەكـــو چـیـــای ئـاگری

لـــەبـــەر تەوژم و باو تۆفان

سەخـت و رەق و پێ داگری

لە ئـاست ئەم داخ و دەردانە

بـــەهـیـمـــەت و خۆڕاگری

پاشەرۆك ، ٢١١.

بـەفرانباری(١٩٦٢/١٣٤١)، (گێژەلووكـەی بـە سـام و تونـدی خـەزان) هـەڵ دەكـاو مـەهابادی ئـارام و هـێمن دەهـەژێنێ، پـەڕوپۆی چـەند گـوڵێكی نـازدار لـە شـارەكە هـەڵ دەوەرێـنێ، ماتـەمێك بـەرپا دەكات، شـاعیر وەكـو زمانحاڵی ئـەو خەڵكـە لـەتاوی مـەرگی لەناكاوی ئەو جوانە مەرگانە شین دەگێڕێ:-

هــــەروەها دەستی بێ بەزەی تەقدیر

نــــأیـەڵێ چووك و گەورە جوان و پیر

تـــــازە لاوان لــــە خــوێن دەگەوزێنێ

جــەرگـی دایـكـی هـەژار دەبرژێنێ

زەبـــری تــونـــدی زەمانی بەد كردار

شـــــاری كــردیـنـــە شـاری پــڕ ئازار

هەرچی دەی بینی دەس بــە ئـەژنۆیە

لـەهــەمـــوو لاوە شـیـــن و ڕۆ ڕۆیە

تاریك و روون، ل١٤٠.

---

(٤١) هێمن , سورچاوەی پێشوو , ل١٣.

که هەواڵی مەرگی گۆرانی شاعیر (١٩١٤-١٩٦٢) بلاو دەبێتەوە ولاتی موکریانیش، تەبای ناوچەکانی سۆران و گۆران و بۆتان... رادەچلەکێ، بۆ ئەو چرایە دەگرین کە رۆژگار ژێر گلی کردو بلێسەکەی کوژاندەوە، هێمن لە (شینی گۆران)دا کراسی خەم بۆ هەموو شارو دێهاتی کوردستان دەبڕێ:-

جا چلۆن دل بەخەم نەبین، نەگرین
جا چلۆن کوڕی شینی بۆ نەگرین
شاعیرێك بوو بەنرخ و بێ وێنە
بیری رۆشن بوو، چەشنی ئاوێنە
شاعیرێك بوو بە جەرگ و هەڵکەوتوو
پێشڕەوی گەل بوو نەك لەگەڵ کەوتوو

تاریك و روون ، ل١٥٣.

ساڵانی (٦٧-١٩٦٨) داسی مەرگی دوژمنان لە هەردوو دیو، دەکەوێتە دروێنەی گیانی ئازادیخوازانی رۆژهەلاتی کوردستان و بە دەیان کەسەیان لێ شەهید دەکرێن. مەهاباد هەوری رەشی ماتەم دای دەپۆشی و ئەو دەڤەرە دەبێت بە شانۆی دڵ تەزێن ترین کارەساتەکانی مێژووی کورد، ((دایکۆڵە زگ سووتاوو هەناسە ساردەکان لە کوچەو کۆڵانان فرمێسکی حەسرەتباریان هەڵ دەڕشت، دارو دیوار بۆنی خوێنی لێ دەهات، کەس دڵخۆشی کەسی پێ نەدەدرایەوە، ... زۆر کەس لە داخا ماڵ و ژیانیان بەجێ هێشت و بەنا بە دڵی ڕوویان لە کوردستانی ئەو دیو کرد، یەکێك لەوانە مامۆستا هێمن بوو، کە دەبوایە دوور لەچاوی نەیاری لاسارو دوژمنی بەدکردار لە شینی رۆڵە کوژراوەکانی گەلەکەیدا گەرمە شین بگێڕێ و ... لە دوای چەند مانگان ئەو شیعرە تەواوی کوچەو کۆلانی شارو لادێی تەنیەوەو زار بە زار قۆسترایەوە))[٤٢]:-

بۆ شەهیدێکی کە گەوزیوە لە نێو خوێن دەگریم
بۆ هەواڵێکی کە چووبێ سەرو بێ شوێن دەگریم
بۆ کوڕێکی نەبەزیوی کە لە سەنگەردا مرد

(٤٢) هێرش , هێمن و من , ل٢٣.

نەك بەسەر شۆڕی و بێ شەرمی لەسەر نوێن، دەگریم
گـەنـجـی کـوردی وەکوو گەنجینە لە هەردی خستن
دوژمنم، تــاکــوو نــەزانــم هەموو لە کوێن، دەگریم
شـــۆڕە ژن ســـەر بە قوڕو گەورە کچیش مل بەکوین
تـــا بـمـێـنـێ ســەری بـەقوڕو ملی بەکوین دەگریم
بــۆ وڵاتــێـکـی بە فــرمـێـسـك و بــەخوێن دێرابێ
مــن کــە سـەیرانی دەر و دەشتێ دەکەم، خوێن دەگریم

تاریك و روون، ل١٦٣.

کاتێ شاعیرێك شیعریك بۆ پێشمەرگەیەك، بۆ شەهیدێك بۆ (پێشەوا)یەکی ڕێگای ڕزگاری دەنووسێت، ئەوا ئەو شیعرە لە تۆماری مێژوودا دەبێتە بەڵگە نامەیەکی نەمری بۆ ئەو پێشمەرگەو پێشەوایە[٤٣]. (چوارچرا) لە نەست و زەینی هێمن دا بووە بەچل چراو قابیلی فەرامۆش کردن نیـیە، لە هۆنراوەی(شەوو شەیتان) گەرمە شینێکی هونەرمەندانەی شاکار، بۆ (پێشەوا)ی شەهیدان دەگێڕێت:-

لە دەوروبەری چوارچرا
هەزاران سـەر لە قوڕنرا
کـام نازداری شـــۆخ و جـوانە
دای لـەخـم لکی کـۆلـوانـــە
لـــەچـاوی کـیـژی مل بەکوێن
بەخوڕ دەهات فرمێسکی خوێن
شـــۆڕەلاو هــاتــە کـۆڕێ شین
ئـەویـش سـۆرانـی کردن شین
بـا تــەرمـیـشـی بخرێتە گل
چـۆن یـــادی دەردەچێ لە دڵ؟

تاریك و روون، ل١٨٢.

(٤٣) مەلا بەختیار , لە خزمەتی ئەدەب دا, چ١, سلێمانی, ١٩٩٨, ل.

(کاروانی خەبات) داستانی قارەمانی شۆڕە سوارێکە لەڕێ ی ئازادی دا گیانی خۆی کردۆتە قوربانی و، بەند بە بەندی ئەم هۆنراوەیە نیگارو تابلۆکانی زنجیرەی ئەم داستانەیە، کە بە نووکی خامەی هێمنی خەباتکاری هاوڕێ و هاوسەنگەری نەخشێندراوە، ناڵەو گریانێکە بێ دەنگ و بێ فرمێسك، هەر وێنەیەکی حەقیقەتێکی مێژوویی سەلمێندراوە، بۆیە چاکترە ناو بندرێت، خەنەبەندانی شەهید، چونکێ شەهادەت نامەی نەمرییە، نەوەك شینگێڕی:-

دیسان خوێنی قارەمانێك

نەخشاندی ڕێگەی رزگاری

دیسان لاپەڕێکی ڕەشتر

کەوتە سەر مێژووی زۆرداری

- -

دوا نیگای بڕیەلای ئاسۆ

بەمۆڵەق ڕاوەستا چاوی

شنەبای شەوهات ئەستڕی

وەك پەنجەی جوانێك جواناوی

تاریك و روون، ل١٩٧.

مایسی ساڵی (١٩٧٥)پۆلێك گەنج و لاوی کورد، حوکمی خنکاندیان بەسەردا دەدرێت و شەهید دەکرێن، کە سەرقافلەکەیان شێرە کچێکی روو سوورو نەمرە لە مێژووی نەتەوەکەمان بەناوی (لەیلا قاسم)، هێمن شین نامەیەکی لەو بۆنەیەدا گوتوە:-

هەمیشە دەرد دەبینم دەرد دەبینم

درۆی دوژمن دەهۆی نامەرد دەبینم

مەگەر زەردایی ناکەن چاوەکانم

کە رەنگی نەو بەهاری زەرد دەبینم

بە سۆزەی با کە سکڵی دڵ گەشاوە

دەروون پڕ سۆزو فرمێسکم خوناوە

لە دوی لەیلا بە واوەیلاوو شیوەن

دەڕۆم و پۆلی شین گێڕم بەدواوە...(٤٤).

راستە ئەگەر سەیری هەر دیوانێکی شیعری ناوچەی موکریان بکەین، دەبینین بەشێکی گەورەی شینگێڕیە، ئەوە رەنگدانەوەی ژیان و بارودۆخی میللەتەکەی ئێمەیە. لەگەڵ ئەوەش ئەم بۆ چوونە سەبارەت بە شیعرو بەرهەمی هێمنیش هەروایە، بەلاّم شین و ماتەم لای ئەو وەنەبێ لە وێنەی مەرگەساتی رۆمانتیکی کۆن، هەر ئاهوناڵەی کڕوزانەوەو نائومێدی و فرمێسك رشتن بۆ رابردووی، تیادا بخوێنینەوە[٤٤]، بەڵکو وەسفو ئیحساسێکی واقیعی و راستەقینەو مرۆڤانەی تیادا بەدی دەکەین، لە پێناوی هان دان و کۆڵ نەدان، نەوەکو دەست لە ئەژنۆ وەرێنان، لە هۆنراوەی (رەوەز ورد نابێ) هاتووە:-

زەوی ئێستاش لە رووت هەڵدێ بەدەی سووڕ
نە رووخای ئاسمانی پشت کووڕ
کە حاڵی زارمان ئاوا دەبینن
کە ماڵی زاڵمان ئاوا دەبینن
کە جەرگی کاوەکانی چاك دەبینن
کە جەرگی کیژەکان پڕ چاك دەبینن
کە کۆڕی شین بەهاری سوور دەبینن
(ئەمینی) نا ئەمین مەئمور دەبینن
کە سۆمایی لەچاو باوکان بڕاوە
بەرۆکی پیرە دایکان دا دڕاوە
بناری لێژو ناهەمواری هەلگورد
دەبینن بۆتە دەشتی کەربەلای کورد
بەناهەق خوێنی تێکۆشەر دەڕێژن
شەهیدی بێ سەروبێ شوێن دەنێژن

پاشەرۆك، ل٢٠٦.

---

(٤٤) هێمن , بەهاری زەرد , گ/ سروە , ژ/١ , ١٣٦٢ , ل٨٩.

(٤٥) حسین علی شانوف , سەرچاوەی پێشوو , ل٢٣.

له باخچەی شاعیران دا شینی پەپوولە هەمیشە بۆ شەمە، هی بولبول بۆ خونچەیە، بەلاّم شینی هێمن هەمیشە بۆ رۆڵە شەهیدی گەلەکەیەتی :-

ئەم چاوانەی فرمێسکیان رشت
بۆ کوردێکی دوژمن دەیکوشت
ئـــەم چـــاوانـــە داگیرساون
هـێـنـد لــە شینگایان گریاون   پاشەرۆك ، ل٢٠٣.

شاعیر کول و زامەکانی بە چڕی لەنێو دێری هۆنراوەکانی دەردەبڕێت ، کاتی دەڵێ:

من کەشین گێڕی هەموو سوورە گوڵی پەڕپەڕ بووم
رەنــگــە هــەر دڕکــی پەڕیو لێرە بکا بۆمن شین
چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز،

ل١٢.

هێمن خۆی شینگێڕو بەلاگێڕی گیانی شەهیدانی نەمر بووە، بۆیە لە سەرەمەرگ دا ناخوازێ شینی بۆ بکەن(*):-

دەرزی ئـــاژن بوو دڵم لە سوێ ی شەهیدانی نەمر
بەس نی یە، مەودام بدەن ، تۆزکاڵێ تەسکینم دەوێ
کیژو کــوڕ بــگـرن لەدەوری گۆڕی هێمن رەشبەڵەك
من کە شینگێــڕی شــەهیــدانم لەکوێ شینم دەوێ
پاشەرۆك ، ل٢٢٠.

بۆیە دەبینن دەفتەر و دیوانی شیعرەکانی هێمن بوون بە سەرچەڵەو تۆماری شینگێڕیو لاواندنەوەی شەهیدانی کاروانی ئازادیخوازی گەلەکەمان، لە سەرەتاوە تاکو ئەمڕۆ.

(*) ژمارەیەك شاعیرو نووسەرانی کوردستانی ئێران, لە کۆچی دوایی هێمن دا , شیعرو هۆنراوەی بە سۆزی ماتەمیان بۆ نووسیوە, تەنانەت هێندێکیان لە جارێك زیاتر شینگێڕیان بۆ نووسیوە, بەقسەی سەلاحی شێخە لئیسلامی زیاتر لە (٥٠) شینگێڕی و ماتەم نامە لە مەرگی شاعیردا نووسراوە.
- سەلاحی شێخەلئیسلامی , دیدار, مهاباد, ئاب ٢٠٠٠,.

٧/چیرۆكی شیعری

شیعرو هۆنراوه له كۆنەوه وەكو چوارچێوەیەك، كراوەته ئامرازو وەسیله بۆ دەربڕینی بیرو ئامانجی كۆمەڵایەتی و لەم پێناوەدا ئەم پەیوەندیەی كه بەدی دەكرێت، له نێوان شیعرو داستان، شیعرو دراما، شیعرو مێژوو... دروست بووه. چیرۆكی شیعری له داستانی شیعریەوه نزیكه، كه ڕەگێكی قووڵ و دێرینی له مێژووی ئەدەب دا هەیه، لەم جۆره شیعرو هۆنراوەیەدا جەخت لەسەر بابەت و ناوەڕۆكەكه دەكرێت. بۆیه زۆر جار هونەری شیعر خۆی، دەكەوێته پلەی دووەم، یاخود دەكەوێته پەراوێزەوه. له شیعرو بەرهەمه چاپكراوەكانی هێمنی شاعیردا، دوو چیرۆكی شیعری بەرچاو دەكەون، كه مەبەست و ناوەڕۆكێكی كۆمەڵایەتی پەند ئامێزیان هەیه، لەم بەشەدا چاوێك بەم دووچیرۆكەدا دەخشێنین و ئامانج و مەبەستەكانیان دەست نیشان دەكەین:

٧/ ١/ له بیرم مەكه:

دەقی ئەم چیرۆكه شیعریه، یەكەمجار له گۆڤاری (ڕۆژی كوردستان)... بلاّوكراوەتەوه. لەتاریك و روون دا بەزیاد كردنی (١٠) دێر له كۆتایی چیرۆكەكه، دووباره چاپ كراوەتەوه، (بڕوانه:- تاریك و روون، چ ١، ل١٩٩). شاعیر به كورته پێشەكیەك دەست پێ دەكات بەم شێوەیه:- ((گوڵێكی زۆر جوان هەیه به فارسی پێ ی دەڵێن(گل فراموشم مكن)- گولی له بیرم مەكه- چیرۆكێكی زۆر له تیفی لەسەر هەیه، من لەو چیرۆكه كه دەڵێن له ئەسڵ دا فەرانسەیی بووه ئیلهامم وەرگرت بۆ هۆندنەوەی ئەم پارچه شیعره، دیاره وەرم نەگێڕاوەتەوه، بەڵكو بەرگی كوردیم لەبەر كردووه ویستی كوردانەم تێ دا گونجاندووه))[٤٦]. بابەتی چیرۆكەكه دڵداریەو له دەوری ئەڤین و خۆشەویستی نێوان كچێك و كوڕێك دەسووڕێتەوه. كاكڵی ناوەڕۆك و بیرۆكەی ئەم چیرۆكه، له بنەڕەت دا لەگەڵ بابەتی هۆنراوەكەی (گوڵی خوێناوی) گۆران یەك دەگرێتەوه، كه گیان بازی و وەفاداری بێ ئەندازەی دڵداران له ئاست دڵبەرو خۆشەویستەكانیان نیشان دەدات، تا

(٤٦) هێمن , له بیرم مەكه , گ/ ڕۆژی كوردستان , ژ/ ٦ , ساڵ /٢, ١٩٧٣, ل٤٢.

ڕادەی خۆبەخت کردن و خۆ خستنە بەردەم تالووکە، تەنها لە پێناوی رازی کردنی دڵی یارو خۆشەویست دا. چیرۆکەکە بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:-

وەهام بیستوە سەردەمی پێشوو
لە گەورە شارێك نازدارێك هەبوو
کچێکی قیت و قۆزو کەڵەگەت
شاکاری دەست و نەخشی تەبیعەت

شاعیر پێدا دەچێ لە وەسفی جوانی کچەکەدا دەڵێ:-

کەی گەزۆ شیرن وەکوو دەمی بوو
کەنگێ بەڕەزا وەك پەرچەمی بوو

کوڕێك دڵی دەچێتە ئەو کچەو گێرۆدەی ئەوینی دەبێت، لە رۆژێکی وەرزی بەهاردا کچە لە دوای بینەو بەرەیەکی زۆر، دڵی نەرم دەبێت و بەڵێن بەکوڕی دلداری دەدات کە لە گەلیا بچێت بۆ گەشت و سەیرانی دەرو دەشت. ئەو ڕۆژە هەر دوو دڵدار لە ئامێزی تەبیعەت دا بەسەر دەبەن، لەدەمی ئێوارە بەڕۆخانەی رووبارێك دا بەرەو ماڵ دەبنەوە. چەپکە گوڵێکی سوور بەناو گێژەنی رووبار دا دێت و کچە کاتێ دەیبینێ، خۆزگە دەخوازێت کە ئەو چەپکە گوڵە هی ئەو بایەو، تالە ناو گوڵدانی پشت سەری لە ژوورەکەی خۆی دای بنایە:-

بریا هی من با ئەو گوڵە سوورە
حەیفە کەوتە ناو ئەو شێت شوورە

کوڕە یەکسەر خۆی بە رووبارەکەدا دەکا، هەر ئەوەندەی بۆ دەکرێت، چەپکە گوڵەکە بەدەست بێنێت و بۆ کچی خۆشەویستی بهاوێژێتە دەرەوە، دوای ئەوە دەکەوێتە بەرگێژاوی شەپۆل و لە ئاودا نقووم دەبێت، رووبار راپێچی دەکات و تەنیا هاوارێکی لە دوادا جێ دەمێنێت:- لە بیرم مەکە !

تۆماری ژینی کورتی پێچراوە
تەنیا ئەو رۆژە خۆشەی بۆ ماوە

کچی شۆخ و شەنگ بۆ ماوەیەك ماتەم دای دەگرێت، لە دوایی کوڕێکی دیکە بە دڵدار دەگرێت و دۆستی دێرینی لە بیر دەکات :-

هەتا ماوەیەك دژو وەڕەز بوو
کەم کەم دڵداری پێشووی لە بیر چوو
یەکی تری گرت لە کوڕانی شاری
سەر لەنوێ دەستی کرد بە دڵداری

مەبەست و ناوەڕۆکی چیرۆکەکە لایەنێکی ویژدانی هەیە، کە بریتی یە لە داستانێکی دڵداری ناکام و تراژیدی ئامێز، لەگەڵ ئەوەش دا لەلایەنی کۆمەڵاتی یەوە مەبەستێکی ئەخلاقی تیایدا دەخوێندرێتەوە، لەچەند خاڵێك دا:-

- رادەی وەفاداری و فیداکاری دڵداران، لە ئاست خۆشەویست و دڵخوازەکانیان.

- سەرەڕۆیی و کورت بینی کەسێك (هەرچەندە عاشقیش بێت) لە پێناوی ئامانجێکی بچووك و ئارەزوویەکی پوچ دا (لەگەل ئەوەش هی کچی دڵخوازی بێت)، کە خۆی دەخاتە بەردەم مەترسیەکی گەورەو ترسناك، کە سەرەنجام بەتیا چوونی سەری خۆشی تەواو دەبێت.

- بێ باکی و بێ دەربەستی ژن و ناوەفاداریان لە ئاست گیانبازی و فیداکاری دڵدارەکانیان، کە شاعیر لەم گۆشەیەوە، دەرەتانێکی بەدەستەوەدێ، تیرێکی ژەهراوی ناڕاستەوخۆ ئاراستەی ئافرەتان بکات و بە خەیانەتو بێ وەفایی لە کەداریان بکات [٤٧].

تێ نەگەیشتبوو دڵداری بێ هۆش
کە کچ زوو کوڕان دەکەن فەرامۆش

هەر چەندی شاعیر لە دوابەندی چیرۆکەکەدا، خۆی پاساو بۆ ڕەفتاری کچەکە دەهێنێتەوە:-

ژین ڕاناوەستێ، هەوەس نامرێ
دڵداری لەگەڵ مردوو ناکرێ
زیندوو پێویستی بەهاودەم هەیە
بۆ مردوو مردن هەر ئەفسانەیە

(٤٧) کوردستان موکریانی , ئافرەت لە هۆنراوەکانی هێمن دا , گ/ بەیان , ژ/ ٢٦ , ١٩٧٥ , ل٣١.

ئەنجا شاعیر هەڵوێستی خۆشی لە ئاست ڕووداوەکان بەو شێوەیە دیاری دەکات:-

کـەویـستت دڵی جوانێك ڕابگری

دەبێ بۆی بژی ، نابێ بۆی بمری

دوایـی لـەو (١٠) دێـرەی شـاعیر لـە پاشـان بـۆ مەبەسـتێکی تایبـەتی بـۆ چیرۆکەکەی زیاد کردووە، داوا لە گەنج و لاوەکان دەکا کە واپێویستە خۆ لە پێناوی ئامانج و مەبەستێکی پیرۆزو نەمردا بەخت بکەن، نەوەکو حەزوو ئارەزوویەکی پوچ و کەم بایەخ.

٧/٢/ **سووری دەوران:**

چیرۆکێکی درێژی داستان ئامێزە، لە (٣١٦) دێر هۆنراو پێك هاتووە، ناوەڕۆکەکەی ناکۆکی و توندو تیژی نێوان چینە کۆمەڵایەتیەکان نیشان دەدات لە سەردەمی کۆمەڵی میرایەتی و دەرەبەگی دا. ئەم چیرۆکە بەشێکی زۆری لە نامیلکەی (ناڵەی جودایی) گرتۆتەوە، پوختەی بابەتەکەی بەم رەنگەیە:-

میرێکی زۆردار و مل هوڕ جلەوی دەسەلاتی شارێکی بەدەستەوە دەبێت، ژمارەیەکی زۆریشی لە دەست و پەیوەندو خولام و خزمەتکار و سەربازو ڕاوێژکار بە دەورەوە دەبن:-

زەمانێ زوو هەبوو میرێکی زۆردار

دزیۆو دڵ رەق و خوێنڕێژو لاسار

دڵی خـــۆش بوو بە ئازاری هـــەژاران

بەدەس ئەو چوون هەزاران و هەزاران

بەراستی مل هوڕێك بوو دوژمنی گەل

لەبەر ئـــەو نەیدەوێرا کەس بڵێ: لەل

میرکچێکی لەبارو نازدارو جوانی دەبێت، ڕێك پێچەوانەی باوکی دڵ نەرم و چاك و پاکو فریشتە ئاسابوو، وەك نەریتێکی باوی ئەم جۆرە کۆمەڵگایە، ئەم کچە لەوێنەی بولبولی بەندی ناو قەفەز، دیل و دەستە بەستەی نێو کۆشك و قەڵاو تەلاری میری باوکی بوو:-

کچی بێ بەش لەنێو بورج و قەڵادا

دورە ئەمما لە دورِ دورجــی بەڵادا

ئەم کچە دڵی لـە کـورێکی مۆسـیقاژەنی هونـەرمەنـد و هـەژاردا دەچێ، کـە جاروبـار، لـە کۆڕی بەزم ئاهەنگەکانی میر، ڕێگای دەکەوێتە نێو کۆشك و قەڵا و دیوەخانی میر:

ئەگەر خاتوون گرفتاری ئەوین بوو

ئەوینی لاوەکە زیـاتــر بــەتـین بوو

کچ لە دوولاوە هەراسان دەبێت، لەلایەك بێزاری ژیانی نێو کۆشك و قەڵای پڕ لە جەورو ستەمی باوك و لەلایەك پەرۆش و عەودالّی بـۆ هاوژیـانی لەگـەڵ دڵدارەکـەی دا دەبێـت. بۆیە لە کورە رادەسپێری کە مەردو رەند بێتە پێشەوەو وێکڕا سەر هەڵبگرن و ڕابکـەن، بچن لە شوێنێکی دوورو لە دەرەوەی دەسەڵاتی میر ژیانێکی ئاسایی بە سەربەرن:-

ئەگەر مەردە، بە جەرگە، پاکە، سەرباز

دەبــابــێ و مــن بکــا لەو بەندە دەرباز

کچە نازو نیعمەتی نێو کۆشك و قەلا بە ئازادی دەگۆڕێتەوە، لە ژێر پەردەی نێوە شەودا بە جووتە شار بەجێ دەهێڵن، روو دەکەنـە شـارێکی دوور کـە ئـەویش لـە ژێـر حـوکمی میرێك دابوو، لـە زۆرداری و بـەد رەفتـاری دا چـی لەبـەر مـیری یەکـەم دا نـەبوو. کـچ و کورە، بە نەناسیاوی لەوێ دەگیرسێنەوە، ژیانێکی هەژارانە بەسەر دەبەن، لەگەڵ ئـەوەی رۆژانە ماندووی کارو کاسبین، بەڵام ژیانیان ئاسوودەو هێمن دەگوزرەێ:-

کوڕو کیژی لە باری پاکی ساکار

لە ڕێی ژینا لەوێ بوونە کرێکار

کاتێك میری باوکی کچە ئاگادار دەبێـت، لـەو بەسـەرهاتە ژان گرتـوو دەبێـت، هەسـت بـە پەڵەی نەنگی و شەرم شوورەیی دەکات. بۆیە بە پەلە بڕیار بـۆ دەسـت و پەیوەنـدەکانی دەر دەکات، کە شوێن پێ یان هەڵبگرن و لە هەر کوێ یەك بن سـۆراغیان بکـەن و ڕایـان کێشنەوە بەردەستی خۆی:-

بەرێی کردن گەلێ شەیتان و شۆفار

هەتا بیکەن لەحاڵی وان خەبەردار

پیاوانی شەیتان و شۆفارە لە دوای گەڕان و پشکنینێکی زۆر بەهەموو لایەکدا، سەرەنجام بـە شـوێنەکەیان دەزانـن، بـەهاوکاری و دەسـت کێشی مـیری ئـەو شـارە، جووتـە دڵداری

بەستەزمان و بێ دەرەتان، پەلّ بەست دەكرێن و تەسلیم بە میری باوكی كچە دەكرێنەوە:-

كە دوایی هات لەوێ خانەبگیری

بەرێ یان كردنەوە بۆ دەركی میری

میری زۆردار دەستبەجێ، بە جووتە لە داریان دەدات. شاعیر هەر لە سەرەتای چیرۆكەكەوە، بە نەفەسێكی درێژ، لە پەرەسەندن و بەرەو پێش چوونی رووداوەكان، لەسەر وێنەو دیمەنی بەسەرهاتەكان راوەستاوە، بە پەرەمووچی دەستی هونەرمەندێكی لێوەشاوە، رەنگ رێژی كردووەو ناخ و دەروونی كەسەكانیشی خوێندۆتەوەو نیشانی داون، وەكو ئەو دابەی خانی نەمرلە(مەم و زین) دا كردویەتی، شاعیر زۆرجار بیروباوەڕەكانی خۆی دەترنجێنێتە نێو ئەلقەو زنجیرەی رووداوەكان، بەنموونە لە باسی دلّ رەقی و زۆرو زەبەندی میری باوكی كچەكە، ئەو لە ڕەوشت و خەسلّەتی تەواوی ئەو چینە، واتا میرو ئاغاو دەرەبەگ، قسە دەكاو ویژدانیان دەخاتە ڕوو:-

دڕندەی هارو ماری بێ ڕەزابوو

لە تالأن و بڕۆیە شارەزابوو

لە ترسانی ولأت پڕ ترس و رەو بوو

رمووزنەی تاریكان و خێوی شەو بوو

نەیاری چاكەو یاری خراپە

خەزینەی كون بڕو شاری خراپە

میرەكەی ئەولاش هەر تاكی میرەكەی ئێرەیە، ئەندامێكی ئەو چینە دەسەلأتدارەیە، كە دوژمن بە بەزەیی و سۆزو خۆشەویستین، نەیاری چینی هەژار و بێ دەستەلأت و لێ قەوماوانن. لە سیستەمێكی كۆمەلأیەتی وادا، نێوانی ئەم دوو بەرەیە زۆر لە یەكتر دوورو دژە، لە رەفتارو كردەوەو بەهای كۆمەلأیەتیدا دژ بەیەك دەوەستن:-

لەچین بێ یالە ماچین بێ دیارە

كە ئاغا دوژمنی چینی هەژارە

لەلای خۆیان هەیانە غیرەت و رەگ

لەهەر شوێنێ هەبن توخمی دەرەبەگ

لە میران هەر كە سێكی دلّنیابێ

له ژینا تووشی خێرو خۆشی نابیٚ

ئایا ئەمە بۆ چوون و باوەڕی شاعیر خۆیەتی لە ئاست ئەم توێژە کۆمەڵایتیە، یاخود دەنگدانەوەی هەلوێستی (خانی)یە کاتیٚ دەلیٚ:-

حــوکـــام ژجـنـسیٚ شاه مارن

ئەصحاب سموم و مــوهرەدارن

مهران کو ددەن بزان کوزەهرە

میهریٚ کودکەن بزان کو قەهرە

عــاقـل حەذەریٚ دکەن ژمـــاران

غافل دبـنـە موحیب و یاران... [٤٨].

هەر بەو رەنگەش بەکرە شۆفارو دەست و پێوەندی خراپ و ناپیاوی بەرژەوەند تەلەب، لە هەر دەورو بەرو زەمانێك هەن و زۆریشن، کە هەمیشە ئامادەن ببن بە دەسکەلاو مەقاشی دەستی ئەو دەسەلاتدارو زۆردارانە، لەدژی چینەکەی خۆشیان دا، دەیان کارەسات و نەهامەتی بخولقێنن، ئەوانەی کە دەروون رەش و مردو ویژدان و پوولٚ پەرستن:-

چ ناپیاون ئەوانەی سوود پەرستن

دژی خاوەن دلٚی شەیدا دەوەستـن

چ سپڵەن ئەو سەگانەی گورگە مێشن

کەلاك بۆ گورگی برسی رادەکـێشـــن

ئەگـــەر پـارە نـەبووبا بیرو بڕوا

دەبوو زالٚم لەکویٚ وا دەستی بڕوا

ئەگەر خوێڕی نەکا میللەت فرۆشی

لە خۆی نابینیٚ زالــم خێرو خۆشی

ئەگەر ئەسپی غەرەز ناویٚ قەلٚەمباز

بگاتە جیٚی وەزیریٚ رەنـگـە سەرباز

(٤٨) ئەحمەدیٚ خانی, مەم و زین , شروڤە کرن و ڤەکولینا ئەمینیٚ ئوسمان, بغداد , ١٩٩٠, ل٢٧٩.

که فیل و روخ نەکەونە کلکە سووتە

مەلیك ماتە بەدەستی پیاوە ڕووتـــە

بەمن ئەو هێرش و زەبرو زولم و زۆرە

بــەشـــی زۆری گــونــاهی مـفــتــەخۆرە

کۆمەڵێکی لەو جۆرە شانۆی جیهانێکی پڕ لە کوێرەوەری و نایەکسانی یە، ئەم سیستەمە رووا لـەتێکی تـەفرە دەریشی هەیـە، لـە رووکـەش دا ئـارام و بـێ وەی دیـارە، بـەلاّم ژێـر بەژێر گڕکانێکە بۆ خۆی:-

دەروونی پـیـاو خراپانە شەوە زەنگ

کە داخنرێ بەبوغزوکینە و وژەنگ

بەڕواڵەت کش، بەلاّم پڕ کارەساتە

هەزاران ڕازی تێدا گــەرچی ماتە

لە کۆشك و گرتوخانەی دەرکە بەستە

یەکێك مەستە، هــەزاران زارو خەستە

لەلایە چارە رەش کەوتوە لە کۆلاّن

لـەلایە پارە بەش دەکرێ بە کۆلاّن

لـــــەلایە جامی بادە پڕ کراوە

لەلایە داری ئیعدام هەڵخراوە

وێنەیــەکی دیکــە، پــاکی و پــیرۆزی ئــەو هەســت و ســۆزە مرۆڤانەیــە، کــە دڵــداری و خۆشەویستی ناوە، کە بەدوای جیهانێکی ئازادو پاك و بێ گەرد داوێڵە!، بەلاّم لـە هـەڵ و مەرجێکی وادا، ئەم هەستە پلیشاوەی ژێر جەورو ستەمی کۆمەلاّیەتی یە:-

بەســەربــەســتــی ژیانی سەرحەسیری

بە قوربانی بێ تەخت و بەختی میری

چ خۆشە سەر بلّندی و بێ نیازی

بە ئازادی بخۆی نـــان و پـــیـــازی

کەسێکی چێژی ئازادی بچێژی

لەوەی باکی نىیە ئارەق بڕێژی

شاعیر بەدوای چارەسەریك دا دەگەڕێ، بەمەبەستی بن بڕکردنی ئەو دەردو گرێ کوێرە کۆمەڵایەتیانە، کە خەڵکی هەژارو بێ دەست، عاشقانی پاك و بێ گەرد، بەدرێژایی دەوران. بە چنگیەوە دەناڵێنن. شاعیر باوەڕی بە حەتمیەتی گۆڕانی کۆمەڵایەتی هەیە وەك لە ناونیشانی چیرۆکەکەدا دەردەکەویت، بەڵام بۆ نزیك خستنەوەی ئەم ئامانجە دوو هەنگاو بە پێویست دەزانێت:-

-هۆشیار بوونەوەو یەك گرتنی خەڵکی چەوساوە، بەهەموو چین و توێژێکەوە، تاببن بەهێزێکی لە شکان نەهاتوو.

-خستنەگەڕی ئەو هێزەی کۆمەڵانی خەڵك ، لە خەباتێکی توندو تیژدا، بە مەبەستی هەڵتەکاندنی دەسەڵاتی زۆرداری:-

هەتاکو هێزی ئەم خەڵکە نەجووڵێ
هەزار پاڕانەوەت دایە بە پووڵێ
کە وریا بونەوە پاڵەو کرێکار
دەشێوێ ماڵی میرو مەزن و خوونکار
کە میرزا بوو بە ڕۆشنبیری تازە
حوکم ناکا لەسەرمان میری تازە
بەزۆر بشکێ دەبێ دەرکی قەلایە
دەنا ئەو دەرکە بۆ کێ ئاوەڵایە
خەبات رزگار دەکا کۆیلەو ئەسیران
لەناخێ ڕادەکا مەزن و ئەمیران
بەڵام دەوران دەبێ رۆژێ بدا سووڕ
لەبەر گەوران نەبێ پشتی خەڵك کووڕ
کە گۆپاڵی خەڵك دەرهات لە خیزی
ئیتر نامینێ میری گەورە فیزی

ئەم ئەنجامەی کە شاعیر لە ئاکامی گێڕانەوەو خستنە رووی رووداوەکانی ئەم چیرۆکە پێی گەیشتووە، جۆرە فەلسەفەو (ئایدۆلۆژیا)یەکە کە شاعیر باوەڕی پێ هەبووە، بۆیە وەکو تاکە (دەرمان)ێکی دەردە کۆمەڵاتیەکان، زەقی کردۆتەوەو نیشانی داوە.

٨/ شاعیری لانەوازو پیری مەیخانە

٨/١/ هەڵوەدای سەرمەستی و جامی بادە:

مەسەلەی مەی نۆشی و پەنا بردن بۆ جامی بادەو کونجی مەیخانەو بادەگێڕ، وەکو مەبەستێکی شیعرو هۆنراو، لە کۆنەوە هەبووەو لە شیعری کلاسیکی رۆژهەلاّت رەنگی داوەتەوە، پاشان لەگەڵ فەلسەفەو بیری سۆفیزم دا تێکەلاّو بووەو لە شیعری عیرفانی دا مەودایەکی فراوان و دەوڵەمەند تری بەخۆیەوە گرتووە، لە شیعری کوردی و لەلای شاعیرانی کۆن و تازەدا شیعری مەی نۆشی بەرچاو دەکەون و، وەکو یەکێك لەمەبەستەکانی شیعری ویژدانی شێوەی جیاجیای وەرگرتووە[٤٩]. مەی نۆشی لە شیعری هێمن دیاردەیەکی بەرچاوەو شاعیر لە کاتی شکست خواردن و یادەوەری تاڵ، یا سۆزو سکالاّ بە دەست دەردو مەینەتەکانی غوربەت، پەنا دەباتەبەر بادەنۆشی و شووشەی مەی و مەیخانە، لەپارچە هۆنراوەی (موو ناپسێنم)، لە ئاکامی بیرەوەری و رەنج و پەرچی رۆژگار، شەوانە شاعیر ئاوێزانی جامی بادە دەبێ:-

شەوانە هاونشینی جامی بادەم
بە بادە باپەژارەو خەم بە بادەم
کە دەستی رۆژگار بای دا سەری من
سەری شووشەی شەراب واچاکە بادەم

تاریك و روون، ل١٣٠.

هەر ئەم دەردو ڕەنج و مەینەتە وا لە شاعیر دەکا، ئارام و ئۆخەی لە کاسەی شەراب دا بەدی بکات:-

ساقیا کوشتمی خەم و مەینەت
دەوەرە لەو شەرابە مەستم کە
نامەوێ جام و ساغەر و پیاڵە
بەشی خۆم بۆ لە لویچی دەستم کە

(٤٩) د. شوکریە رەسول ، ئەدەبی کوردی و هونەرەکانی ئەدەب، مطابع التلعیم العالي، أربیل، ١٩٨٩، ل٧٠.

وەرە ئـــــەی نـازەنین بەخێرا خۆت
گێژو وێـــژم بکـــــە بە بادەو مەی
بـــا منـی رەنـجـــەڕۆ لە ژینم دا
هـیـــچ نـــەبیّ جارەکی بلێم ئۆخەی

تاریك و روون ، ل١٣١.

دیارە پەنا بردن بۆ دنیای مەستی لە هات و خۆشی و شادی شاعیرەوە نـەهاتووە، بـەڵکو چارە ڕەشی و دوورە بەشی پەلکێشی کردۆتە نێو ئەم خومخانەیـەو، لەسـەر سپاردن بـە دنیای مەستی چارەیەکی تر شك نابا(*).

وەرە مەیگێڕ دەمەویّ ئەو شۆ خەمی دڵ کەم کەم
لووزەوم بەردە سەریّ نامـــەویّ جورعەی کەم کەم
تــــەشـــــەنــــابــۆتـــــەوە نــــاسۆری دەروونم دیسان
زامی کۆنەو بەمەیی کــۆنـــی دەبــیّ مەلهەم کەم
مشت و ماڵی دەویّ ئاوێنەیی ژەنگـــاوی خـەیاڵ
مەست و گێژم کە هەتا گاڵە بەجامی جەم کەم

تاریك و روون، ل١٦١.

ئەم چارەسەرە بۆ دەردوخەم، شتێکی زاتـی و تایبەتـە بـە دنیـای تـەنیایی مرۆڤێـك، بـە تایبـەت مرۆڤێکـی هەسـتیارو خـەیاڵ بـازو شـاعیر، بۆیـە ناشـیّ وەکـو چارەسـەری بـۆ خـەمێکی گشتی لێـك بدرێتـەوە. لـە کاتێـك شـاعیر مەسـت و تـیراو دەبـیّ، حاڵـەتێك لـە هەستی بەرزی و خۆشخەیاڵی دای دەگرێت، ئەنجا لە ئاسمانی داهێنانی بـەرزو بـە پێـزدا نێزیك تر دەبێتەوە. ئەمە ئەوە ناگەیەنیّ کە شاعیر لەدەسـت ژیـان رادەکات، لـە کاتێـك خۆی دەداتە دەست شەپۆلی سەرمەستی و ئاوێزانی بادەگێڕ دەبیّ، تا لە دنیای خەیاڵ دا

(*) خالید دلێر لە نامیلکەکەی دا موناقەشەیەکی لە بارەی مەسـەڵەی مەینۆشی لـەلای هـێمن بـەرپا کـردووە, بـەڕای ئێمـە مامۆستای ناوبراو هەڵسەنگاندێکی خراپی بۆ ئەم مەسەلەیە کردووە, بۆ زانیاری زیاترتکایە بگەڕێوە بۆ :-

- خالید دلێر , هێمن و بیرو هەلوێست و شیعر , سلێمانی , ١٩٩٣.
- محمدی مەلا کریم , نامەیەکی تایبەتی , ٢٠٠٠/٥/١.

بگێرسێتەوە[٥٠]. لەو دەمانەش کە گۆشەنشین و بەش بڕاوە لە شادی، بیرو ئەندێشەی بۆلای کۆڕی مەستانی ئازیزو خۆشەویستانی هەڵدەفڕێ و دەستەو داوێنیان دەبێ:-

لــــەو دەمــەی دا پــیــاڵە دەدرێن لە پیاڵە
لـــەودەمـــەی دا لـێـوتـــان بە بادە ئاڵە
لەو دەمەیدا کۆڕی شــــادی دەبـــەســتن
لەو دەمەی دا سەرخۆش و مەستی مەستن
یــــادم بــکـــەن، یـــادی منی دوور وڵات
یـــادی مـــنـــی ڕێــبــواری ڕێگای خەبات

تاریك و روون ، ل٢٠٦.

لە نێوان شیعری عیرفان و مەی نۆشی دا رایەڵێکی باریك هەیە، شاعیران بەمەبەستی دەربڕینی عەشقی (مەجازی و حەقیقی) پەنایان بردۆتە بەر شیعری مەیئۆشی، لەگەڵ جیاوازی ئامانج و بۆ چوونیش، کە ئەمەیان زۆر جاران بۆتە مایەی مشتومڕی نێوان رەخنەگرانی ئەدەب. هێمن هەردوو جەمسەری ئەم هاوکێشەیە پێکەوە دەگونجێنێ:-

ســۆفی کـونـجــی خانەقا بووم ، ئێستە پیری مەیکەدەم
زاهیدی خەلوەت نشین بووم، ئێستە مەست و مەیزەدەم

ناڵەی جوودایی ، ل٣٧.

سۆزی جگەر و خەمی شەوان بەجامی بادە سارێژ دەبێ، شاعیر دەستەو داوێنی مەیگێڕ دەکا:-

ئەگەر چی شەو درەنگە ساقی بۆم تێکە کەمێکی تر
کـــەوا ئەمشەو سەری هەڵدا لەناخم دا خەمێکی تر
لە بادە ئەم ژەمە تێرکە منی تینووی جگەر سووتاو
بـــەچـــی دیارە کە دەبینم شەوێکی تر ، ژەمێکی تر

ناڵەی جوودایی، ل٥١.

---

(٥٠) محمدامین احمد , مەی و مەیخانە لە شیعری هێمن دا , گ/رۆشنبیری نوێ, ژ/٧٩, ١٩٨٠, ل٦٣.

لە جەژنی نەورۆز دا هێمن پیاڵەی بادەکەی خەست و خۆڵ تر دەکات، تا ئاگری دەروونی ساردو بێ گر نەبێت، نەبادا لەسەر مەستی و دەربەستیدا شەرمەزاری بەهارو بوڵبوڵ بێت:-

جێژنی نەورۆزە ، شەرابم خەست ترە
تا نەڵێن بولبول لە شاعیر مەست ترە
جوانی گوت شۆخی لە باری بادەگێڕ:
((ئەو کەسەی سەرمەست ترە، سەربەست ترە))
((انچنانرا انچناتر میکند))
شاعیری دەروەست بەمەی دەروەست ترە

نالەی جودایی ، ل٩٠.

هێمن (خەیام) ئاسا ئەگەر زستانیش بێت، کە ڕوودەکاتە مەیخانەو دەستی لە جامی ڕەنگینی بادە گیر دەبێت، ئیتر جیهانێکی ڕازاوە لە زەینی دا بەرجەستە دەبێت، کە پڕیەتی لە (گوڵ و کچ و مانگەشەوو بادە)، زستان و سایەقەو ناهەمەتی نامێنن، وا دەزانێ کۆڕی مەیخانە ، گوڕڕەی بەهاریەو هەر لاسکی گوڵە لەدەرو داوێنی ئاگردانەوە دەڕۆین.

٨/٢/ ساقی نامەی (ناڵەی جودایی):

لە مێژووی ئەدەبی رۆژهەڵات، بوێژو شاعیری ناودار هەن کە لە سایەی تاکە بەرهەمێکی ئەدەبی، ناویان لە تۆماری مێژووی ئەدەب ماوەتەوە، لای عەرەب ئەمانە بە (شعراء الواحدة) یاخود(أصحاب الواحدة) ناو دەبرێن، هەندێ لە شاعیرانی کوردیش، ناووناوبانگی ئەدەبیان بە تاقە هۆنراوەیەکی بەرزو ناوازەوە بەستراوەتەوە، لەمانە دەشێ نێوی ئەمانە وەکو نموونە بهێنینەوە:-

- عارف سائیب (١٨٨٩-١٩٢٣)و شیعرە ناودارەکەی (شەکوای حال) کە بەم دێرە دەست پێ دەکات:-

ئاوارەیی خاکی وەتەن و سەیروسەفا خۆم

پامالی غەم و غوربەت و سەد دەردو بەلا خۆم[٥١]

- قەسیدەی (عیتاب)ی شێخ محمدی خالیسی تالەبانی (١٨٧٤-١٩٢٨). بۆ شێخ مەحمودی حەفید:-

لە پاش داوێن و پا ماچ کردن و عەرزی دوعا خوانی

وەڕین دەست پێ دەکا بەچکەی گەمالی پیری گەیلانی[٥٢].

- شیعری شاکاری (دیاری) شوکری فەزلی (١٨٨٢-١٩٢٦) بۆ شێخی نەمر :-

ئیش کە ڕووی ئیستە لە هەورازە سەرەو لێژی نەکەی.

فکری وردیشی ئەوێ هەر بەدوعاو نوێژی نەکەی[٥٣].

(ناڵەی جودایی) شاکارێکی ئەدەبی درێژەو (١٠٠) دێر پترە، هێمن دەردی غوربەت و ناڵەی دەروونی تیادا خستۆتە ڕوو. ئەگەر هات و هێمن تەنیا ناڵەی جوودایی هەبوایە، تەبای ئەو ناودارانەی عەرەب و کورد و فارس، بەسی بوو بۆ ئەوەی ناوی بە زیندوویی و درەوشاوەیی لە دڵی مێژوودا بهێڵێتەوە[٥٤]. بەو پێ یەی هێمن شارەزاییەکی چاکی لە ئەدەبی فارسیدا هەبووە، بۆیە شاعیرانی گەورەی فارس، لەوێنەی سەعدی، حافز،

---

(٥١) ئەمین فەیزی بەگ , ئەنجومەنی ئەدیبان , چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد, ١٩٨٣, ل١٣٤.

(٥٢) شێخ محمدی خالیسی تالەبانی, قەسیدەی عیتاب, گ, خاك, ژ/٢, ١٩٩٩, ل٣٥.

(٥٣) عبدالله عزیز خالد ,, شوکری فەزلی , چ ١, بەغدا , ١٩٨٨ , ل٢٩.

(٥٤) فەرهاد شاکەلی , سەرچاوەی پێشوو و ل٢٣.

نیزامـی ، بەتایبـەت مـەولاناجلال الـدینی رۆمـی بـەڵخی (١٢٠٧ـ ١٢٧٣) کاریگـەری گـەورەیان بەسـەر هـۆش و هەسـت و هۆنـراوەکـانی دا بـەجێ هێشـتووە. (سـاقی نامـە)، بابەتێکی شیعری باوی نێو ئەدەبیاتی کۆنی فارسی یە، کە تیایدا شاعیر ساقی دەهێنێ و دەیکات بە هاودەم و (سەنگی سەبوور)ی خـۆی و تـەواوی دەردو خـەم و ناڵەو ژانـەکانی خۆی لە تەکیدا دەردەبڕێت. لە ئەدەبی فارسیدا کۆمەڵێك ساقی نامەی ناودار هـەن، کـە دەدرێنـە پـاڵ شـاعیرانی وەکـو حـافز (سـەرەتای سـەدەی ١٤ـ١٣٨٩)، وەحشـی بـافقی کرمانی (١٥٨٣ـ١٦٤٣)، مەولانای رۆمی.. و لە کتێبە ناودارەکەی (تذکرة آتشکدە)**ی، آذری بـافقی. (١٧١٩ـ١٧٨٠) تۆمـار کـراون، کـە لـە ئـەدەبیاتی رۆژهـەڵات بـە (مەسنەوی) ناو دەبرێن[٥٥]. ئەوەی پەیوەست لەگەڵ ساقی نامەکەی (ناڵەی جودایی) هیمن و بۆ ئێمە مەبەستە، (**مثنوی معنوی**) مەولانا جەلال الـدینی رۆمیەکە بـریتی یـە لـە (٢٦) هـەزار بـەیت و لەسـەر کێشـی (رەمـەلی موسەدەسـی مـەحزوف) هۆنراوەتـەوە[٥٦].کە بە پێشەکی یەکی (٣٥) دێـری و بە جیاوازی لەگەڵ مەسنەویە نێودارەکانی دیکە کە بە(بەسمەڵە) دەست پـێ دەکەن، دەسـپێکی ئـەم پێشـەکیە ئـەم دێرەیە[٥٧]:**

بشنو ازنی چون حیکایت می کند   ازجدایها شـــکـایـت می کـنــد

وەك دەگوترێت هەموو کتێبەکە، واتـە (مثنـوی معنـوی**) کـە لـە زنجیرەیـەك چـیرۆك و سەربردەی ئاینی و عیشق و عیرفان پێك هاتووە لـە شـەرحی ئـەم پێشـەکیە دایـە[٥٨]. وەك لـە درێـژەی سـاقی نامـەی (ناڵـەی جـودای)دا دەردەکـەوێت مەسـنەوی مـەولانا زۆر کاری لە شاعیر کردووەو لـە ناخـەوە هەژاندوویـەتی، بۆیـە بـۆ دەربـڕینی سـۆزو سکاڵای غوربـەت و دەروونـی، پشـتی پـێ بەسـتووە و لەچـەند شـوێنیش ناڵـەی دەروونـی پـڕ زووخاوی تێکەڵ بە ئاهو هەناسەی مەولەوی کردووە. ئەم پێشەکیەی مەسنەوی بەلای هێمنەوە لەوێنەی موعجیزەیەکە، کە ئەو خۆی تیادا بەند کردووەو هەموو خەم و بەد**

---

(٥٥) **محمد سعید نجاری (ئاسۆ), هێمن , شاعر ناڵۀجدائی , نامەی زانکۆیی , دەستنووس.**

(٥٦) **مەولانا** جلال الدین رومی بلخي (مولولی) , مثنوی معنوی , انتشارات **گنجینه** , تهران , ١٣٧٤ش,

(٥٧) **محمد سعید نجاری , سەرچاوەی پێشوو, ل٢٠.**

(٥٨) **دکتر محمد معین , فرهنگ فارسی , ج٦, ص١٩٠١.**

بـەختی و بـێ چـارەیی خـۆی و میللەتەکـەی تیـادا دۆزیوەتـەوە[٥٩]. مـەولانا ئەگـەر هەناسەی عەشـقی دەروونـی پـڕ لـە ڕازو نهێنی خـۆی تێکـەڵ بـە بـانگ و ناڵـەی (نـەی) کردبێت، ئەوا ئەم ناڵەی تێکەڵ بە هاواری مرۆڤایەتی دەکات:-

شیوەنی من شیوەنی ئینـــسانی یە

بانگی ئازادی و گروی یەکسانی یە

شاعیر هـەڵبڕاوو دوور ولاّتـە، کاتێـك لـە غەریبیـدا دەسـووتێ و فرمێسـك بـەربینگی پـێ دەگرێ، پەناوەبەر (مەی) و (ساقی) دەباو دەبێتە موشتەری (مەیخانە):-

ســاقــیــا وا بــادەوە وا بـــادەوە

روو لەلای من کە بەجامی بادەوە

موشتەری وەك من لە مەیخانێ کەمن

زۆربەیان شادو بەکەیف و بێ خـەمن

مەی لەلای هێمن ((دووکەڵکێشە، پەژارەو خەمە پەنگ خواردووەکانی ناو دەروونی لێوە سـەردەکەن... ئـەنجا خـەیاڵێکی خۆشـیش بـە شاعیر دەدا، کـە بـەو خەیاڵـە بـۆ شـایی و ناگزوریەکانی دەروونی پڕ دەکاتەوە))[٦٠]:-

ئـــەم شـــەڕابــە تـاڵە دەرمـانی خەمە

لێی حەرام بێ ئەو کەسەی دەردی کەمە

ئـــەم شـــەڕابـــە ئاڵە بۆ بێ دەرد نیە

لێی حەام بێ ئەوکەسەی ڕەنگ زەرد نیە

بۆ کەسێکە مەی: کە دەردی کاریە

بێ خەمێك بیخواتـــەوە زۆرداریە

بۆ کەسێکە مەی: دڵی پڕبێ لە داخ

بۆچی لێی بخواتەوە بـەرزە دەماخ

ئەوکەسەی بێ کەس نی یە و خانە خەراب

دەك بە ژاری ماری بێ بـــادەو شـــەراب

---

(٥٩) فەرهاد شاکەلی , سەرچاوەی پێشوو و ل١٤٧.

(٦٠) محمد فریق حسن , سەرچاوەی پێشوو , ل١٠.

مەی دەبێ هەر تاپۆی هێمنی تەنیا باڵ و خانە وێران و دل سووتاوبێت، بۆ خەڵکی کە دەست نادات ، دەیەوێ بادەگێڕ لەم ڕازە بگات:-

ساقیا وا وەڕگەرێ ، وا وەڕگەڕێ
روو لەلای من کە ، مەچۆ بۆ سەرپەڕێ
لەنگەرێ بگرە، مەبە وا بەرزە فڕ
بێنە بۆمن ، بێنە بۆمن، جامی پڕ
مەی حەلاڵە بۆ منی ویرانە ماڵ
بۆ منی سەرگەشتەوو رووت و ڕەجاڵ

لە خوێندەنەوەی ناڵەی جودایی، مرۆڤ هەست بەهێزێکی شاراوە دەکا وەکو هێڵی بەیانی بەرزو نزمی دەکاتەوە، سۆزو ئەندێشەکان، کزەو کسپەو بۆ کرووزی ئەو وێنە جوان و چڕانە، وەکو مۆسیقایەکی ماتەم دەخزێتە ناخەوە، جگە لە کێش و سەروای شیعرەکە، ریتم و ئاوازەکان بەپێی دابەش بوونی نەغمەکان بەرزو نزم دەبنەوە، تێکلاو دەبن، جیا دەبنەوە دیمەنێکی نامۆو ئاوارەی ژان و ژوورو خۆشی و لە زەتێك سازدەکەن، کە مرۆڤ لەکاتی خوێندنەوەی دا وەکو بازرگانی کەشتیەکی شەکەتی لێ دێ[٦١]. شاعیر تاوەکو مەست و کە لەلا نەبێت، ئۆخژنی بەدڵ دا نایەت:-

وا وەرە، دەی وا وەرە ، نزێك بەلێم
بمدەیەمەی ، بمدەیە مەی ، تادەڵێم:
((مست مستم ساقیا، دستم بگیر
تا نە افتادم زپا دستم بگیر !))
جاکە سەرخۆش بووم بەدەنگێکی نەوی
بۆت دەڵێم ئەو شیعرە بەرزەی (مەولەوی):
((بشنو از نی چون حیکایت میکند
از جدایها شکایت میکند))

(٦١)محمد امین احمد , زمان لە شیعری هێمن , گ/ بەیان ژ/٥٩, ١٩٨٠, ل١٣.

بەو شێوەیە شیوەنی شاعیر لەگەڵ شیوەنی نایەکەی مەولەوی تێکلاو بووە و داستانێکی لە شۆڕو شەوق و حەماسە خولقاندووە[*].

٩/ شیعری جەفەنگ و داشۆرین

٩/ ١/ ڕاوە بەراز:

ئەو کەسانەی لە نزیکەوە هێمنیان ناسیووە یا لەگەڵی ژیاون، یا نە سۆراغی باس و خۆاسیان کردووە، دەگێڕنەوە کە ئەو مرۆڤێکی زمان شیرین، قسە خۆش، نوکتە زان و حەزیشی لە گاڵتەو جەفەنگ بووە. کەریمی حسامی لە (یادی هێمن)دا هەندێ لەو سەربووردە خۆشانەی ڕۆژانی پێکەوە ژیانیان لە بەغدا باس دەکات و دەڵێ: لەگەڵ ئەوەش دا هێمن دڵ ناسك بوو، زوو زوو توڕە دەبوو بەلام پیاوێکی قسە خۆش بوو، جاری وا هەبوو دوو سەعات هەمووومان بە قسەکانی ئەو دەگەشاینەوەو خەم و خەیاڵی ئاوارەیی و تەنانەت بیری سیاسیشمان وەلا دەنا، کەلە بارەی ئەدەب و ئەدەبیاتی فارسیدا باسێکی بۆ دەکردینەوە، ئێمە سەرمان سووڕدەما، زۆر جار دەمان گوت ئەو دەمو پلە بۆیە نابێ ئەو شیعرانە دابنێ و ئەو قسە خۆشانە بکا[٦٢]. ئەم نوکتەو قسە خۆش و بەمەزانە، وابووە ڕێگەی بۆ ناو شیعرو دیوانی هێمنیش کردۆتەوە. شیعرێك بە ناونیشانی (ڕاوە بەراز) لە تاریك و روون دا هاتووە کە بەقسەی شاعیر خۆی،

(*) دیلان بە هاوسۆزی لەگەڵ ناڵەی جودایی هێمن, شیعرێکی درێژی هەیە لە سەرهەمان کێش و ئاواز هۆندراوەتەوە, بەناوی (نەو بەهار) کە ئەمە دێری یەکەمیەتی:

ئەی گوڵی ژاڵە لە گوێ ی چەم پاییزان   ڕەنگت سورمە ڕێژە بۆ دیدەکزان

بڕوانە:-

-محمد صالح دیلان , دیوانی شیعر , ئامادە کردنی عەبدولا عزیز خالد, بەغدا, ١٩٨٦, ل٣٨٤. هەندێ لە شاعیرانی ناوچەی موکریانیش, لەسەر شێوەو ئاوازی (ناڵەی جودایی) شیوەن و شینگێڕیان بۆ کۆچی دوایی شاعیر, هۆنیوەتەوە, بۆ ئەمە بڕوانە:-

-گۆڤاری سروە , فایلی (وێژە نامە) , ژ/٥, بەهاری ١٣٦٥ ش. هەروەها لاوێکی ڕۆشنبیری کوردستانی ئەودیو لە بۆکان بەناوی (محمد ئەمینی شا محمەدی) وتارێکی بەناونیشانی (ساقی نامەکان لە حافزەوە تاکو هێمن) نوسیوە و لە کۆڕێك دا پێشکەشی کرووە, کە روو نووسێکی پێشکەش بە ئێمە کردووە.

وەکو لە سەرەتاشەوە ئاماژەی پێ کراوە, ماستەر نامەی لاوی ڕووناکبیری کوردستانی ئیران (محمد سعید نجاری) هەر بەم ناونیشانەیە . کە ئێمە سوودمان لەرەش نووسەکانی وەرگرتوە.

(٦٢) کەریمی حسامی , یادی هێمن , ل٦.

(شێعرێکی محه للیه)[٦٣]، نموونەیەکە لە شیعری جەفەنگ و گاڵتە جاڕی شاعیر. لەو سەروبەندەی شۆڕشی چەکداری لە کوردستانی عێراق بڵێسە دەسێنێ، لەو دیو هەموو جۆرە چەك و تەقەمەنی یەك قەدەغە دەکرێت، تا بەتفەنگی ڕاویش را دەگات، کەسیش ناوێرێ زمانی بگەڕێ و بڵێ بۆ شا تفەنگی ڕاوو ساچمە زەنیشی لە خەڵك قەدەغە کردووە . هێمن ئەو باسە دەکاتەوە، بەڵام لە بەرگی گاڵتە و جەفەنگ دا دای دەپۆشێ:-

ئیتر کەس رووی نەماوە بچتە کێوی
بەشێر گاڵتە دەکا ئەو ڕۆکە رێوی
لەسەر بەردی دەخوێنێ (کەو) بەدەستە
دەڵێ راوکەر ئەگەر پیاوی دەهەستە[*].

ئەو راوچی و هاوڕێ یانەی کە هەر دەم بۆ راووشکار بەکەژو کێوانەوە بوون، کە شاعیر خۆیشی یەکێك بووە لەوان، ئەمرۆ دەیانبینی مات و مەلوول و کز دانیشتوون، شاعیر تیلەو توانجیان تێ دەگرێت و تەنانەت (کاخدر)ی ئامۆزاشی نابوێرێ:-

دەبێ حاڵی چبێ (کاخدر)ی خۆمان
کوڕی کێوان و ڕۆڵەی بەندو چۆمان
مەگەر نۆکان بخوات و بچتە راوێ
دەنا تازە دەوێرێ ساچمە باوێ

هەندێك لە ئەفسەرەکانی مەهابادیش هاوڕێ و هاودەمی ئەم راوچیانەبوون، کە ئەم فەرمانە دەردەچێت، ئەوانیش پەکیان دەکەوێت، دیارە (مەحمود سمێل) یەکێك بووە لەمانە، کە شاعیر بەم جۆرە تیری ئاراستە دەکات:-

یەقین (مەحموود) بانادا سمێڵی
سمێڵ بادانی پێ حەیفە بە دێڵی
کە راوکەر بێ تفەنگ، ئەلبەتە دێڵە
لە هەمووان دێڵتریش (مەحموود سمێڵە)

---

(٦٣) هێمن ، چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز و ل١٦٢.
(*) هێمن ، راوە بەراز ، تاریك و روون، ل١٤٤-١٥١.

هێمن پریشکان دەهاوێژێتـە یـەکێکی دیکە لـەو دەسـتەیە بـە نـاوی (ڕەحمـانی قـازی) و دەڵێ:-

چــلۆنــە کــەیــفــەکەت ڕەحمانی قازی
دەخۆی ئێستاش کەبابی جەرگی قازی
مەزەی وودکاتە(*) هێشتا سینگی باڕی
نەوڵڵاٚ هێندە برســی بــەرد دەهــاڕی
ئـــەوەت چـــاکە لە قەسابخانە دوورنی
وەکو عەولاٚی برات بۆ گۆشت زەروور نی

لـەوبێ دەرەتـانی یـەدا هـێمن دەکەوێتـە شـەکوای حـاڵ وبـاری خۆیشـی، کـە چـۆن تفەنگەرەشـکەیان لـە شـانی کردۆتـەوەو دەسـتەو دامـان ماوەتـەوە، بـە جۆرێـك مناڵـە ووردکەو شوانەوێڵەش شەرمیان لێ‌ی شکاوە. بۆیە بەناچاری پـەنا بـۆ (دامـەکردن) دەبا لەگەڵ مام سۆڤی دێ دا:-

ئەگەرچی زۆر لە مێژە دامە فێرم
بەلاٚم زەحمەت بەمام سۆڤی بوێرم
چلۆن ئاغا بکەم ئێستا لە سۆڤی
کـــە سۆڤی تازە ئاغای هەڵگلۆڤی
بڵێم ئاغا، دەڵێ سندان، دڵە دەرد
دەوێـــری ناوی ئاغا بێنی نامەرد
لە مەڵبـەندێ کە ئازادی نەبێ پیاو
بە ساچمە زەن بچیتە کێوی بۆ ڕاو
سەگی تێ ڕی چ نـــرخێکی هەیە ژین
ستەم تاکەی مەگەر ئێمە بەشەر نین

ئەم هۆنـراوەیە کە هێمن لە بەرگی گاڵتە جاڕی دا هۆنیویەتەوە لـەکات و شـوێنی خۆیـدا زۆر دەنگێ داوەتەوە، لەوێنەی شەوچەرە بووە بە دەنگوباسی هەموو کۆڕو کۆمەڵێك.

(*) وودکا: ڤۆدکا , جۆرێکە لەمەی.

٩/ ٢/ ژوانی ئاغا:

هـێمن لـه پێشـەکی (تاریـك و روون)دا دەگێڕێتـەوە: ((لـە رۆژی ١٥ ی ڕێبەنـدانی ١٣٢٧(١٩٤٩) ناسـری فـەخرارایی لـە دانیشـگای تـاران شـای وەبـەر دەمانچـان دا تۆزکـالێکی دەم و لێـوو پشـت ڕووشـاند. ئـەو تاوانـەیان هاویشـتە سـەر حیزبـی تـودەو ئیجازەی رەسمی کارکردنی ئەو حیزبەیان هەڵوەشاندەوەو رابـەرەکانیان گـرتن و دەرکـی رۆژنامەکانیان داخستن و لە سەرتاسەری ئێران دا حکومـەتی نیزامـی دەمـەزرا، ئـەوەش زەبرێـك بـوو کـە بـە نەخشـەی ئیمپریـالیزم و بـە دەسـتی کۆنەپەرسـتی، وەجولانـەوەی رزگـاریخوازی ئێـران کـەوت. بـەڵام زۆری پـێ نەچـوو رۆژنامـەکانی حیزبـی تـودە بـە نەهێنی دەرچوونەوەو رابەرانی حیزب توانیان لە زیندان ڕابکەن. سـەیر ئـەوەبوو پـاش رووخانی کۆماری مەهاباد من یەکەم جار دوو رۆژ پێش واقیعەی دانیشگا وێرابـووم بـە ئاشکرایی بچمە مەهاباد و بە ڕۆژی ڕووناك بگەڕێم. کەئەو رووداوە لە تاران قـەوما، لـە مەهابادیش دەسـتیان کـردەوە بـە خـەڵك گـرتن، ناچـار منـیش خـۆم شـاردەوە. لـەو خـۆ شاردنەوەدا شێعرێکی زۆر باشم لە ژێر عینوانی (ژوانی ئاغا)دا گوت، کە بەداخەوە خۆم نەمماوەو تکا لەو کەسانە دەکـەم کـە هەیانـە بیپـارێزن و ئەگـەر کـرا بـۆم بنێـرن))(٦٤).

لەو سەردەمەدا هێمن لە ماڵە شێخەکانی خزمی خێزانی، کەماڵە خاڵوانی خۆشـی بـوون، خـۆی حەشـاردەداو لـەو دێـیەی کـە هـێمن خـۆی تێـدا حەشـار داوە، کچـە عەجـەمێك هەبووە بەناوی (نادیە) کە یەکێك لە ئـەو لادەکـانی شـێخ دەوری نادیـە دەداو و هـەموو رۆژێکیش کە دێتەوە ماڵێ بە سەر هاتەکەی بۆ هێمن دەگێڕێتەوە. هێمنیش کە ناوێرێ لەماڵ وە دەرکەوێ، سەری لێ ئەستوور دەبێ و بۆ سەر گەرم کردنـی خۆشـی بـووبێ، لـە بنەوە ئەو چیرۆك و قسەو باسە دەکاتـە شـیعر(٦٥). دیـارە شـاعیر لـە کـاتی لەچاپ دانـی شیعرو دیوانەکانی، ئەو شیعرەی لەبەر دەست دانەبووە. لە پاشانیش بـاری کۆمەڵایـەتی و روو هــەڵماڵراوی (ژوانــی ئاغــا) بۆتــە رێگــر لــە بــەردەم چــاپ و بڵاوکردنــەوەی، هەرچەندی لە نێو تامـەزرۆیانی شـیعرو هۆنراوەکـانی هـێمن داگـەڕاوەو دەسـتاو دەسـتی کـردووە. لەگـەڵ ئـەوەش دا هـێمن لـەو سـاڵانەی دوایـی تەمـەنی ((حـەزی نـەدەکرد ڕاستەوخۆ بچێتە نێو لاپەڕەی گۆڤارو رۆژنامـان و دەیگوت: ئەگـەر مـردم پاشـان بڵاوی

---

(٦٤) هێمن , لەکوێ وە بۆ کوێ , تاریك و روون, ل٣٢.

(٦٥) هێدی , ژوانی ئاغا , گ/ مامۆستای کورد, ژ/١٠ , ١٩٩٠ , ل٣٤.ئەم هێدیـیە(جەعفەری حوسین پوور)ە .

بکەنەوە))[٦٦]. ئەم هۆنراوەیە کەلە (١٠٥)دێر پێکهاتووە لە زۆر شوێن ڕووت و ڕوو هەڵماڵڕاوو بێ پەردەیە، بەلاّم خەندە ئامێزو بەمەزەیە، شاعیر بۆ زاخاوی مێشك هۆنیویەتەوە، لەژێر پەردەوەش ڕەفتارو هەڵسوکەوتی هەرزە شێخ زادیەکی تۆبەکار ئاوە ڕووت دەکات:-

چاوەکەم بیستوومە چاوی نادییە
ئێستا بۆتۆ مایەیی دڵشادییە
خۆت مەلاّس داوە ئەتۆ بۆیە لەوێ
ئەو کچۆڵە نازەنینەت خۆش دەوێ
بۆیە وا ون بووی لە ئێمەو نایەوە
ڕاوکەری، داوت لەکۆتر نایەوە
ئەو کچۆڵە نازەنینەی چاو کەژاڵ
تۆبەکەی چەند ساڵەیی کردی بەتاڵ
کێ بوو دەیگوت تۆبە کۆن بی ناشکێ
تۆبەخۆ پۆلاّنیە چۆن ناشکێ
وات شکاندو خستتە بەر پێتەوە
تۆبەکەت پێم وایە گاو ناکرێتەوە
بەو موژە بەرگشتەیەی ئەو دڵبەرە
وەر دەگێڕێ تۆ لە دین بۆمە سخەرە
بەژنەکەی ئیمانەکەت باریك دەکا
زولفەکەی پەروەندەکەت تاریك دەکا

شاعیر وردە وردە پێ هەڵدەچێ باس لەنازو کرێشمەو ئەندام و لەش و لاری کچەکە دەکات و پێ یان دا هەڵ دەڵێت، ئەمەی کە کوڕە شێخیان شێت و دێوانە کردووە. ئەنجا کوڕە بۆ گەیشتن بەکامی دڵی. پێناوو قاسیدو دەلاّلان ڕا دەسپێرێت بۆ لای کچەکە، تاوەکو فریوی بدەن و بۆی دەستەمۆ بێت، بەلاّم فایدەنادا هەموو بە دەس بەتاڵی

(٦٦) جەعفەری شێخ لئیسلامی (ئاشتی) , ژوانی ئاغا , گ/ مامۆستای کورد, هەر ئەو ژمارەیە, ل٣٤.

دەگەڕێنەوە، ناچار کوڕە شێخ پێ لە جەرگی خۆی دەنێ و بۆخۆی دەچێتەلای بـۆ تکـاو رجا:-

پاش ئەوەی زۆرهات و چوون دەستەی دەلاڵ
دەێنــەوە خــزمــەت جـەنابت دەست بەتاڵ
ئـــــەو دەمـــــی بۆ خۆت دەچی بۆ کوێ یار
پێی دەڵێی ئـــــەی دولبەری سیمین عوزار
جەزرەبەو کویــــــرەوەری و زەحمەت بەسە
بۆ بـــەرقـــداچـــووی ئــەتۆ لەو بێ کەسە
ئەی گولاڵە ســــوورە، ئـــەی تـــازە نــەمام
ســیــل و دیــقـــم گرت، لە سوێیانت نەمام
ئـــەی نــیـگـــاری چـــاو خوماری بێ وەفا
بـــەســیــەتــی بێ مــەیلی و جەورو جەفا
نـــازەنـــیـــنـــی شـۆخ و شەنگی چاوبەڵەك
ئـــاسـكـــــی دڵ نـــاسـكــی سرك و ڕەوەك
مــامــزی لێــو قرمزی خۆش خەت و خاڵ
مــانــگـی چـــاردە ، لایە تولعەینی جەماڵ
بـمـــدەیە... لـــــەمێــژە تــــا ســوخــم
دایـــكـــەنـــە زوو ئــــەو تومانە تاسۆخم
نـــادیــیـە خــانـــم لـــــە پێـشا ناز دەکا
ســــــەد بەهانەو ســەد درۆت بۆ ساز دەکا
زۆر بـــەنـــازو نـــــــووزەوە وات پێ دەڵێ:
چـــــۆن لە نێو خەڵکا دەبێ چاوم هەڵێ !

بەر لەوەی نادیەخان قایل بێت و بەڵێنی پێ بدات، گلەیی لە رووت و رەجاڵی و نـەداری خۆی دەکات، ئەنجا داوای شڕو شالاّتی لێ دەکات: لۆکەو کلۆجە، دەسماڵ و سـەرپێچ و تـا سـکلاّو، کـراس و ئـاوەڵکراس، کـەوش و خەنـەو سـورمەو سـابوون، ئاوێنـە و خرخـاڵ... تاوەکو ببێتە شایستەی ئەوەی مەعشووقەی شێخ زادە بێت، تا دەڵێ:-

قوچەکەو دەرزی و کلاّفیشم نییە

ئاشقی وەك تۆ چرووکم بۆ چییە

شێخ زادە بە خاتری ڕەزامەنـدی چاوی نادیـە، هەمبانـەی درۆیـانی بـۆ دەکاتـەوە، سـەت سوێند و قورعان بە پولێك !، وادەو بەڵێنی هەموو شتێکی پێ دەدا:-

ئـەی بوتی سیمین و ئەی خوشکی پەری

شـــەرتـــە بـــۆت بکڕم کراسی کودەری

بەسەری خۆم و بەمەرگی (کاك هەباس)

گـیـانـــە بۆت دەکڕم کەواو ئاواڵکراس

بـــۆچـمـــە بە زیاد نەبێ پوول و دراو

جوانی وەك تۆ نەیبێ کەوش و تا سکلاّو

تـــۆ بـــەڵێـنـــم پێ بدەو تەفرەم مەدە

حـــازرە دەسـمـــاڵ و چـــارۆکەو شەدە

بـــۆم کـــڕیوی عەتر و سابوون و خەنە

کــرمـــەك و خڕخاڵ و بازنەو ژێرچەنە

مێــوژو سـنـجـو لە (سەیفوڵلاّ عەجەم)

وەرگـــرە بـاکـت نـەبێ پـــووڵی دەدەم

وێت دەدەم ســـابـــوون و کلتوورو دەزوو

کـــوا قـــســـەت پێماوە، دایـمـــاڵە دەزوو

بـــەو قـسـە خۆشانە سەرگەرمی دەکەی

وردە وردە کـــەم کـــەمە نـــەرمی دەکەی

ئـیـحـتـیـاج دەیـکـا وەها نەرم و تەبا

بـــۆت نـــەرم نـــابێ ئەگەر موحتاج نەبا

گـــەر نـــەبـویـایـە وەهـا ڕووت و شڕۆڵ

خـــۆی دەکرد تەسلیمی تۆ چرچی گڕۆڵ؟

ئـیـحـتـیـاجـە جـەرگـی کردۆتە کەباب

هێندە جوان و چاك نی دەنا عالیجە ناب !

کورد گوتەنی ئیحتیاج بەردی نەرم دەکات، ئاکام نادیە خانم تەسلیم دەبێ و شێخ زادە بەمرادی دڵی خۆی شاد دەبێ... شاعیریش بە دەستی بەتاڵ و کراس و کەوشی دڕاوەوە، لەو سەرەوە دێتەوە:-

کـاکە بم بەخشە لەبەر بێکارییە
ئەو قسانە، ئەو هەموو بێعارییە
لێـم بـبـورە شـاعـیرێکی عاجـزم
مـات و دامـاوو پەرێـشـان و کـزم
دەرکـراوو بـەشخـوراوو دەربـەدەر
رەنجـەڕۆ و بێنەواوو قـوڕ بەسـەر
مودەتێکە لێم حەرامە مـاڵی خـۆم
نابینـم خزم و ژن و منـداڵی خـۆم
هەڵۆەدان دیسانەکە پۆلـیـس لـە دووم
بەو چڵەی زستانە بۆیە بـازرە بـووم
دەمتە قێنن چەشـنی ڕێوی بـەندەنێ
ئەو سەگانە لای کـونـیـشـم نادەنێ
دەربـەدەر بووم شاربـەشارو دێ بەدێ
رۆژێکـی سـۆفـیـم و رۆژێکـی فەقێ
گـا لـەپشدەر ، گـا لە بێستوونم ئەمن
گـا لـە کوێستان گا لە گەرمێنم ئەمن
من کە نەم دەخوارد پلاو و گۆشتی خۆم
نانـی هەرزن ئێستە وەك هەڵوا دەخۆم
مـن کـە ئـاغـا بـووم و پۆزم لێ دەدا
رۆژگـار ئـەو ڕۆکـە کـردوومی گەدا
بـۆ پـەڕە سـیـغـارو تووتن مەحتەلم
هـەر دەلێ ی دەبـلاغـی فێرە دووکەڵم
دێ بـە شـوێـنـمـدا هەمیشە ئەمنییە
ئـەمـنـیـیەش ئەوڕۆکە بۆ من کەم نییە

بـــا ئـــەویـــش ڕازی بـــەدە تمەن بێ برا
جـێـبـی مـــن وەللاّهـی گـــەسکی لێ درا
شـــوێـنـــە ونکە من لەدەست ئاژان دەکەم
مـــن کــلاّوەکـــەی بـــبـــیـنـــم ژان دەکەم
تـــا جـەنـاب سەروان وەکو ڕۆستەم چەقی
کـــاکە (هێمن)ی تۆ لە حەوت کێوان تەقی
ژیـــانی ئـیـسـتـــەی من برا بەو تەرزەیە
پـێـــم مـــەفـــەرمـــوو شاعیرێکی هەرزەیە
زیـــزمـــەبـــە لـێـم و مـــەبە عاجز لە گەپ
کـــاغـــەز و شـیـعـــرم مەدە بەر نووکە شەب
مـــن کـــەدەرکـــی شـــادمـــانـیـــم داخـــرا
گـــەر جـــەفـــەنـــگـێ لێنەدەم دەمرم برا
نـــیـمـــە قـسێکی دی برا غەیری جەفەنگ
وەرە نە مـــەعـلوومە کەتۆ دووری لە نەنگ

وەسیەت نامەی شاعیر وەڕاست گەڕا، لە دوای ماڵ ئاوایی کردنی لە ژیان، هێمن دۆستان، دوای تێ هەڵبردنەوەو بەسەریەکەوە خستنەوەی دێرو بەشەکانی (ژوانی ئاغا) بلاّو دەکەنەوە، بەم جۆرە هەم لە فەوتان رزگار دەبێ، هەم چاوو دڵی هێمن خۆشەویستانی، پێ رۆشن دەبێتەوە.

١٠/ نەقلی کۆتایی

ساڵی (١٩٧٦) هێمن دووچاری جۆرێك نەخۆشی دەبێت لە دەمارەکانی لەشی و دەستێکی بۆ ماوەیەك لەکار دەکەوێت، هەڤاڵەکانی لە نەخۆشخانەیەکی (اعصاب) بە زۆرە ملێ بۆ ماوەی (٢٥) رۆژێك دەیخەوێنن. خەبەری نەخۆشی هێمن بلاّودەبێتەوە ، خەڵك و دۆستان و خۆشەویستانی، بەسەری دا دەرژێن بۆ سەردان وهەواڵپرسی، بە جۆرێك وەکو کەریمی حسامی دەگێڕێتەوە((هەر دەبوو بە پاش نیوەڕۆ تا سەعاتی ٨ی ئێوارە دەوروبەری هێمن لە خەستەخانە دەتگوت دەوروبەری شایی و زەماوەندە[٦٧])). خوێندکارانی کیژو لاوی کورد لە زانکۆی بەغدا و لە سلێمانی و هەولێرو شارەکانی کوردستانەوە روویان دەکردە نەخۆشخانەو لە دەوری هێمن دادەنیشتن، نەخۆشیەکەی لە بیر دەچۆوە، بەقسەی خۆش و جارجار قۆڕ، ئەو عالەمەی شاد دەکرد تا شەو دەهات کە ناچار دەبوایە جێی بهێڵین[٦٨]. دۆست و هەڤاڵێکی نزیکی هێمن، کە ئەو دەم بەیەکەوە لە بەغدا ژیانیان بەسەر دەبرد، سەبارەت بەو ماوەیەکە هێمن دووچاری ئەم نەخۆشیە بووبوو دەگێڕێتەوە:- رۆژێکی گەرم و گوڕی هاوین لە ژوورێك دا لەگەڵ هاورێیەك خەریکی کاری تایپ و مۆنتاژی رۆژنامەی کوردستان بووین، لە پڕ هێمنمان لێ وەژوور کەوت، کوتە کاغەزێکی دایە دەست هاوڕێ کەم و گوتی:- ها بەرخم بیخوێنەوە بزانە چیم خولقاندووەئەویش کاتێ خوێندیەوە چوارینەیەکی جوان بوو:-

حەیفە ئەو دەستەی کە گوڵ زاری دەنەخشاند بشکێ
حەیفە ئەو دەستەی کە دڵداری دەگەو زاند بشکێ
حەیفە دەستێ کە بەلەرزی و بە تەزیوی دیسان
دوژمنی ملهوڕی زۆرداری دەتۆقاند بشکێ

ناڵەی جوودایی ، ل٤٢.

هاوڕێ کەم لە دوای خوێندنەوەی بەهێمنی گوت:- دەستت خۆش بێ بەراستی جوانە. هێمن گوتی:- جوانی یەکەی لە چی دایە؟ هاوڕێ کەم گوتی:- جوانە ئیدی، جوزانم جوانیەکەی لەچی دایە !. هێمن گوتی:- بەرخم دووپێش قافیەی هەیە:

---

(٦٧) (٦٨)کەریمی حسامی , یادی هێمن , ل٦٤.

گوڵزاری دەنەخشاند، نازداری دەگەوزاند، زۆری داری دەتۆقاند. منیش هاتمە دەنگ و گوتم مامۆستا ئێمە کارمان هەیەو جەنابیشت ماشەڵلا حەوسەڵەت هەیە، لێمان گەڕێ کارەکەمان تەوا و بکەین، دوایە باسی شیعرو شاعیری دەکەین.
ئەم هەڤاڵەی هێمن لەسەر گێڕانەوەکەی بەردەوام دەبێت:- لە بەغدا مامۆستا شەوانە لەسەربانی دەخەوت و ئارەقەکەی دەبردە سەربانی، دەوروبەری تەختی خەوەکەی هەمیشە پڕ بوو لە ئێسکە گۆشت و توێکڵە خەیارو قوونچکە سیغارو توێکلە پستە، کە ئارەقەکەی تەواو دەبوو لە سەرگازی پشت درێژ دەبوو، جگەرەی دەکێشاو چەند جار ڕێ دەکەوت کە خەوی لێ دەکەوت، جگەرە دەکەوتە سەرجێ بانەکەی و ئاگری تێ بەر دەبوو. لەدوای تەوابوونی کارەکەمان منیش چوارینەکەم لەو هاوڕێ یە وەرگرت و خوێندمەوە، پاشان هەر بۆ گاڵتە نووسیم:-

حەیفە ئەو دەستەی کەسەربانی دەڕەنگاند بشکێ
حەیفە ئەو دەستەی کە جێ وبانی دەسووتاند بشکێ
حەیفە دەستێك کە بەلەرزی و بەتەزیوی هێشتا
بەقتوو پستەیی خەندانی دەقرتاند بشکێ

هاوڕێ کەم شیعرە لاسایی کراوەکەی منیشی لای خۆی هەڵگرت و پاشان دەچێ بۆ برادەرانی دیکەی دەخوێنێتەوە... تا بەر گوێ ی هێمنیش دەکەوێتەوە، هێمن لەسەر ئەوەی چەند ڕۆژان تووڕە دەبێت، تا بەهەر حاڵێك هەیە ئێوارەیەك کە هەموو پێکەوە دەبن، مامۆستا ئاشت دەکەنەوە. برادەرێکیش لەوکاتە هەڵ دەداتێ و دەڵێ:-
وەڵا مامۆستا ئەمەڕیالیزمی پتر تێدایە !
ئیتر دەبێتە پێکەنین... .

سەرچاوەکان

١/ کوردی

١/١/ کتێب :

ئەحمەدی خانی

[١]مەم و زین , شرۆڤە کرن و ڤەکۆلینا ئەمینی ئوسمان, مطبعة الجاحظ , ١٩٩٠.

ئەمین فەیزی

[٢]ئەنجومەنی ئەدیبان , چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد,بەغدا , ١٩٨٣.

ئۆسکارمان

[٣]تحفـه مظفریـه , بـە زمـانی کـوردی مـوکری , پێشـەکی و سـاخ کردنـەوەی هـێمن موکریانی,(بەشی یەکەم و دووەم), چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد, بەغدا , ١٩٧٥.

جەلیل گادانی

[٤] ٥٠ ساڵ خەبات , بەرگی یەکەم , چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری هەرێمی کوردستان , ساڵ و شوێن؟.

جەمال نەبەز

[٥] گۆڤاری نیشتمان , بنکەی چاپەمەنی ئازاد, سوید , ١٩٨٥.

جوامێر

[٦] هەڵۆ , (دیوانی شیعر) , چاپخانەی شەهید جەعفەر, ١٩٨٦.

حەسەنی قزلجی

[٧] پێکەنینی گەدا, لە بڵاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا , بەغدا , ١٩٧٢.

حسین حزنی

[٨]کوردستانی موکریان, نشریاتی زاری کرمانجی , چ١ , رواندز, ١٩٣٨.

خالید دلێر

[٩]هـێمن و بـیرو هەڵوێسـت و شـیعر , چ١ , دەزگـای بڵاوکردنـەوەی دیموکراسـی , سـلێمانی , ١٩٩٣.

دلشاد عەلی

[١٠]دیلان , شاعیر و ئازادیخواز , چاپخانەی کۆڕی زانیاری عیراق , بەغدا , ١٩٨١.

سیف القضات

[١١]دیوانی سیف القضات , چ١, گردەوە کۆی: قازی ئەحمەد ١٣٦١.

شەرەفخانی بدلیسی (میر)

[١٢]شەرەفنامە, هەژار کردویە بە کوردی , چ١, نەجەف , ١٩٧٢.

شوکریە رەسول (دکتۆر)

[١٣]ئەدەبی کوردی و هونەرەکانی ئەدەب , مطابع التعليم العالی , اربيل , ١٩٨٩.
شێرکۆ بێ کەس
[١ ٤]من تێنوێتیم بەگڕ ئەشکێ , دار الحرية للطباعة, بەغدا , ١٩٧٣.
عەرەب شەمۆ
[١٥] قەڵای دمدم , شوکر مستەفا کردوویە بە کرمانجی خواروو, چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد, بەغدا, ١٩٧٥.
عەلی کەریمی
[١٦] ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمانی زەبیحی , چ١, گۆتنبرگ , سوید, ١٩٩٩.
عبدالرحمن قاسملو (دکتۆر)
[١٧] کوردستان و کورد, وەرگێڕ: عبدالله حسن زادە, لە بڵاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا , بەغدا , ١٩٧٣.
[١٨]چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی , چ٢, ١٩٨٨.
عبدالقادر دەباغی
[١٩] ڕاپەڕینی (کۆمەڵە)ی ژێ-کاف, کۆمسیۆنی تەبلیغاتی (حدکا), ڕەزبەری ١٣٦٧.
عبدالله حسن زادە
[٢٠] نیو سەدە تێکۆشان , بڵاوکراوەکانی کۆمسیونی چاپەمەنی (حدکا), بەرگی یەکەم , چ١, گەلاێژی ١٣٧٤. بەرگی دووەم , چ٢, پوشپەری ١٣٧٦.
عبدالله عزیز خالید
[٢١]شوکری فەزلی, شاعیرێکی سیاسی و نەتەوەیی کوردە, دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی, بەغدا , ١٩٨٨.
[٢٢]کاریگەری بیری نەتەوەیی لە گەشەسەندنی کورتە چیرۆکی کوردی کوردستانی عێراق, چ١, چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین, هەولێر, ١٩٩٩.
عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ (دکتۆر)
[٢٣] ئەدەبیاتی نوێی کوردی, مطبعة التعليم العالي , هەولێر , ١٩٨٩.
فانی (مەمەند ئاغای میراودەلی)
[٢٤]دیوانی فانی,بەسەرپەرشتی کەمال میراودەلی,چاپخانەی راپەڕین,سلێمانی ,١٩٧٦.
کەمال میراودەلی
[٢٥]فەلسەفەی جوانی و هونەر, چاپخانەی زانکۆی سلێمانی, ١٩٧٩.
کەریمی حسامی
[٢٦] کۆماری دیموکراتی کوردستان یان خود موختاری, چ٢, ١٩٨٦.
[٢٧] یادی هێمن , لە بڵاوکراوەکانی (سەردەمی نوێ) , سوئید, ١٩٨٧.

[٢٨] له بیرەوەریەکانم , بەرگی حەوتەم , ستکهۆڵم, ١٩٩٣.

م.ئەمین بۆز ئەرسەلان

[٢٩] ژین ، گۆڤارا کوردی - ترکی، ١٩١٨ - ١٩١٩، جلد (١)، سوید، ١٩٨٥.

مارف خەزنەدار (دکتۆر)

[٣٠] لە بابەت مێژووی ئەدەبی کوردییەوە, المؤسسة العراقية للدعاية والطابعة, بەغدا , ١٩٨٤.

مەلا بەختیار

[٣١]له خزمەتی ئەدەب دا , چ١ و سلێمانی , ١٩٩٨.

محمد جمیل ڕۆژبەیانی

[٣٢]فەرمان رەوایی موکریان,دەزگای رۆشنبیری وبلاوکردنەوەی کوردی,بەغدا, ١٩٩٢.

محمد حمه باقی

[٣٣]راوه گزنگ, وەزارەتی ڕۆشنبیری , هەولێر, ١٩٩٨.

محمد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل)

[٣٤]ژیناوەری زانایانی کورد له جیهانی ئیسلامەتی,چاپخانەی مهارەت,تەهران, ١٣٦٤.

محمد صالح دیلان

[٣٥]دیوانی شیعر, ئامادەکردنی: عبدالله عزیز خالد, بەغدا, ١٩٨٦.

محمدی مەلا کەریم

[٣٦]حاجی قادری کۆیی شاعیری قۆناغێکی نوێیه له ژیانی نەتەوەی کورد, چاپخانەی نەجاح, بەغدا, ساڵ؟.

[٣٧]له پێناوی راستی و کورد و خانیدا , چ١, دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس, هەولێر , ١٩٩٩

محمود ملا عزت

[٣٨]کۆماری میللی مەهاباد, بەشی یەکەم,چاپخانەی شەهید ئیبراهیم عەزۆ, ١٩٨٤.

نەوشێروان مستەفا ئەمین.

[٣٩]حکومەتی کوردستان,چ٢,چاپخانەی حکومەتی هەرێمی کوردستان,هەولێر, ١٩٩٣.

هێرش

[٤٠] هێمن و من , شیرکەتی کتێبی هەرزان, سوید, ١٩٩٢.

هێمن

[٤١] تاریك و روون, گولبژێرێك لە شێعرەکانی هێمن, لە بلاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا , ژمارە(٥), بەغدا , ١٩٧٤.

[٤٢]ناڵەی جودایی, (شیعر), چاپخانەی (علاء), بەغدا, ١٩٧٩.

[٤٣] پاشەرۆك , چ١ , چاپەمەنی سەیدیان, مهاباد, ١٣٦٢.
[٤٤]چەپکێ گوڵ چەپکێ نێرگز, چ١, بنکەی ئەدەبی و رووناکبیری گەلاوێژ, سلێمانی, ١٩٩٧.

١/٢/ گۆڤارو رۆژنامە

ئەحمەد هەردی

[٤٥] هەڤپەیڤین, گۆڤاری (نووسەری کوردستان) , ژمارە (١٦), سەقز , ١٩٨٩.

ئەمیری حەسەنپوور (دکتۆر)

[٤٦]نامەیەك, گۆڤاری (مامۆستای کورد), ژمارە (٤ , ٥), سوید زستانی ١٩٨٧.
[٤٧]ئیتنۆ ناسیونالیزمی کورد, وەرگێڕانی لە ئینگلیزیەوە: محمد وەسمان, گۆڤاری (وەرگێڕان), ژمارە (١), هەولێر, هاوینی ١٩٩٧.

ئەمین عەلی موتابچی

[٤٨]شاعیرانی کوردو ئەدەبیاتی فارسی, گۆڤاری کولێجی ئەدەبیات, زانستگای بەغدا, ژمارە (١٦), ١٩٧٣.

ئیبراهیم ئەحمەد

[٤٩]لە بیرەوەریەکانم. گۆڤاری (گزینگ), ژمارە (١٣), سوید, ١٩٩٦.

بڕهان شاسوار

[٥٠]هێمنی مەهابادی شاعیرە ئاوارەکەی کوردستان, رۆژنامەی (هاوکاری), ژمارە (٢٢٠), ١٩٧٤/٥/٣١.

جوان بۆکانی

[٥١]پێشرەوانی شیعری نوێ لە رۆژهەلاتی کوردستان, مانگنامەی (پەیام), ژمارە, (٢, ٣, ٤, ٦, ٧, ١٠) ,لەندەن , ١٩٩٧_١٩٩٨.

JOYCE BLAU

[٥٢] HÊMIN JI MIR, HÊVI, HEJMAR,5,1986.

حەسەنی دانیشفەر (هێور)

[٥٣]لە یادی چواردەمین ساڵی کۆچی دوایی هێمن, رۆژنامەی (برایەتی-پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە (١٧٣), ٢٠٠٠/٤/٢١.

دلشاد مەریوانی

[٥٤]ئاوارەبوون و غەزلێك, گۆڤاری (رۆژی کوردستان), ژمارە (٥), ساڵی (٢), ١٩٧٣.

سامان حوسێنی

[٥٥]هەڵوەستەیەك لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی رۆژهەلاتی کوردستان, گۆڤاری (بیری نوێ), ژمارە(١٨), ١٩٩٧.

سەرۆ قادر
[٥٦]جێی من پەنا بەردە, رۆژنامەی (برایەتی), ژمارە(١٨٣٤), ١٩٩٣/١٢/٣.
س.چ. هێرش
[٥٧] رەوتی سەرهەڵدانی شیعری نیشتیمانی و سیاسی و لە موکریان,(بەشی یەکەم و دووەم), گۆڤاری (گزینگ), ژمارە (١٣ , ١٥), سوید, ١٩٩٦, ١٩٩٧.
سروە (گۆڤار)
[٥٨]روون کردنەوەیەك, ژمارە (١٥١), رێبەندانی ١٣٧٧.
سەعید شوان
[٥٩] (هێمن) شاعیری خەم و هەڵوێست, گۆڤاری (ئاوێنە), ژمارە (٢١-٢٢), ١٣٧٤.
سەلاحوددینی موهتەدی
[٦٠]دەساڵ دوای کاك سوار, رۆڤار, ژمارە (٥), ساڵ؟.
سەید سمایلی حوسێنی
[٦١]وتووێژی بلاّونەکراوە لەگەڵ مامۆستا هێمن, گۆڤاری (گزینگ),ژمارە (٢٣), سوید, ١٩٩٩.
عەتری گلولانی
[٦٢]یاوەتەن یا مردنم , گۆڤاری (کوردستان), ژمارە (٣), مارس ١٩٤٦.
عەزیز گەردی
[٦٣]نازم حیکمەت شاعیری شۆڕشگێڕو مرۆڤ پەروەر, گۆڤاری (نووسەری کورد), ژمارە(٩), ئاب ١٩٧٣.
عوسمان ئیبراهیم رانیەیی
[٦٤]یادێك لە بیرەوەری مامۆستا هێمن, رۆژنامەی (برایەتی- پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە (٢٨), ١٩٩٧/٦/٥.
عیزەدین مستەفا رەسووڵ (دکتۆر)
[٦٥]ناوەرۆکی سیاسی و کۆمەلأیەتی چیرۆکی کوردی, گۆڤاری (کاروان), ژمارە(١٩), نیسانی ١٩٨٤.
[٦٦]شیعری تازەی کوردی, گۆڤاری (رۆشنبیری نوێ), ژمارە (١١٠), ساڵی ١٩٨٥.
کاکەی فەلاح
[٦٧]لە پەنا حەجەکەوە خشکەیێك, رۆژنامەی (هاوکاری), ژمارە (٢٤٦), ١٩٧٤/١٢/١٣.
کەریم حسامی
[٦٨] پێم وایە باشی بۆ نەچووە, رۆژنامەی (هاوکاری), ژمارە (٢٤٠), ١٩٧٤/١١/١.
[٦٩] شاعیری ناوداری کورد هێمن, گۆڤاری (پەیڤ), مەڵبەندی رۆشنبیری کورد, لەندەن, ژمارە (٢), ساڵی (١), ١٩٨٦.

کەریم شارەزا

[٧٠] هێمنی مەهابادی شاعیری خەباتی کوردایەتی, ڕۆژنامەی (برایەتی) ژمارە (١٦٦٠), ١٩٩٣/٦/٤.

کەماڵ مستەفا مەعروف (دکتۆر)

[٧١]سیاسەت لە هۆنراوەی نوێدا, گۆڤاری (نووسەری کورد), ژمارە (٢), هەولێر, ئایاری ١٩٩٨.

کەماڵ میراودەلی

[٧٢] ڕوانگە یان ئەدەبی ڕیالیزمی سۆشیالیست؟, ڕۆژنامەی (هاوکاری), ژمارە (١٣٥), ١٩٧٢/٩/٢٣.

کوردستان موکریانی

[٧٣]ئافرەت لە هۆنراوەکانی مامۆستا هێمن, گۆڤاری (بەیان), ژمارە (٢٦), ١٩٧٥.

مارف خەزنەدار (دکتۆر)

[٧٤]شیعری کوردی/ سیاسەت, کۆمەڵایەتی, کوردایەتی, نێوان هەر دوو جەنگی گێتی, گۆڤاری (ڕۆشنبیری کوردستانی), ژمارە (١) هەولێر,١٩٩٩.

محەمەد محەمەد نوری عارف (دکتۆر)

[٧٥] تەئسیری زمان و ئەدەبی فارسی لەسەر ئەدەبی کوردی, گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات, زانستگای بەغدا, ژمارە (٨), ١٩٧٤.

محمد امین احمد

[٧٦]زمان لە شیعری هێمن دا, گۆڤاری (بەیان), ژمارە(٥٩), ١٩٨٠.

[٧٧] مەی و مەیخانە لە شیعری هێمن دا,گۆڤاری(ڕۆشنبیری نوێ),ژمارە (٧٩), ١٩٨٠.

محمد فریق حسن

[٧٨]هێمن و بۆنی غەریبی, (بەشی یەکەم و دووەم), گۆڤاری (بەیان), ژمارە (٦٥-٦٦), ئاب و ئەیلولی ١٩٨٠.

محمدی خالیسی تالەبانی (شێخ)

[٧٩]قەسیدەی عیتاب, گۆڤاری (خاك), ناوەندی چاپەمەنی و ڕاگەیاندنی خاك , ژمارە (٢٠), ساڵی (٢), ١٩٩٩.

محمدی مەلا کەریم

[٨٠]خەباتی شیعری کوردی لە پێناوی ئازادی ئافرەت دا, گۆڤاری (بەیان), ژمارە(٢٦), ١٩٧٥.

مستەفا مەعروف

[٨١]یادێك لە مامۆستای هێمن, ڕۆژنامەی (کوردستان), ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی (حدکا), ژمارە (٢٥٨), ١٩٩٨, ژمارە (٢٢), ١٩٩٤.

نیشتمان (گۆڤار)

[٨٢] **ئامانجی ئێمە , ژمارە (١), ساڵی, پوشپەڕی ١٣٢٢.**

هەڤاڵ کوێستانی

[٨٣] **ئێستای شیعرو چەند مەسەلەیەکی شیعری, گۆڤاری (نووسەری کوردستان), ژمارە (١٦), سەقز, ١٩٨٩.**

هێدی

[٨٤]**وتو وێژ دەگەڵ مامۆستا هێدی, گۆڤاری (سروە), ژمارە (٣٤), ١٣٦٨.**

هێمن

[٨٥]**خۆت بناسە, گۆڤاری (نیشتمان), ژمارە (٢), خەزلوەری ١٣٢٢.**

[٨٦]**ئەرکی نەتەوایەتی ئیمرۆی شاعیر و نووسەرەکانمان, رۆژنامەی (کوردستان), ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی (حدکا), ژمارە (٣٠)دیسامبر ١٩٧٤.**

٢/عەرەبی

٢/١/ کتێب

آرچی روزفلت

[٨٧]جمهورية مهاباد, ترجمه من الانكليزية: ظاهر حمد طاهر, مطبعة الشهيد جعفر, ١٩٨٨

أپدوريا (الدكتور)

[٨٨] مدخل إلى العلوم السياسية, ترجمة: نوري محمد حسين, ط١, بغداد, ١٩٨٨.

أدونيس

[٨٩] سياسة الشعر , ط١, دار الأدب, بيروت, ١٩٨٥.

پول ايلوار

[٩٠]مختارات, ترجمة و تقديم: د. سامية احمد أسعد, بغداد, ١٩٧٩.

حسن صعب (الدكتور)

[٩١]علم السياسة, ط٥, دار العلم للملايين, بيروت, ١٩٧٧.

حسين علي شانوف

[٩٢]عبد الله **گۆران**, شعر الشاعر الكردي المعاصر, ترجمة : شوكر مصطفى , منشورات المثقف الجديد, بغداد, ١٩٧٥.

حنا مينة

[٩٣]ناظم حكمت, السجن المرأة. الحياة , ط١, دار الاداب, بيروت, ١٩٨٧.

شكري عزيز الماضي (الدكتور)

[٩٤]في نظرية الادب, دار الحداثة, بيروت, لبنان, ١٩٨٥.

كريم حسامي

[٩٥]قافلة من شهداء كردستان ايران, ترجمة: نزار محمود, بغداد, ١٩٧٣.

كمال مظهر احمد (الدكتور)

[٩٦]دراسات في تاريخ ايران الحديث و المعاصر, بغداد,١٩٨٥.

كمال معروف
[٩٧] الحركة التجديدية في الشعر الكوردي الحديث,الجزاء الاول, مطبعة آزاد, ستكهولم, ١٩٩٢.
محمد جاسم الموسوى
[٩٨]كشف المضامين البرجوازية في الشعر, ط٢, بغداد, ١٩٧٢.

٢/٢/گۆڤار

ف.س.ناركير بير
[٩٩]أدب المقاومة, ترجمة:د. ضياء نافع, مجلة الثقافة الأجنبية, العدد (٤),بغداد, ١٩٨١.

٣/ فارسى

٣/١/ كتێب

آ.ج , آربرى (پروفسور)
[١٠٠]شعر جديد فارسى, مترجم: فتح الله مجتبايى, چاپ پيروز , مؤسسهٔ مطبوعات امير كبير, تهران, ١٣٣٤.
انتشارات صلاح الدين ايوبى
[١٠١]كنگره بزرگداشت فرزانگان كرد, جلد٢, چاپ اول, اروميه, ١٣٧٧.
سعيد خضرى
[١٠٢]جغرافياى طبيعى كردستان مكريان, چاپ اول, انتشارات ناقوس, سنندج, ١٣٧٩.
مجتبى برزويى
[١٠٣]اوضاع سياسى ايران, چاپ اول, تهران, ١٣٧٨.
مولانا جلال الدين محمد بلخى (مولوى)
[١٠٤]مثنوى معنوى, از روى نسخه رينولد نيكلسون, چاپ اول, انتشارات گنجينه, تهران, ١٣٧٤.

٤/ نامەی ئەكاديمى

عبدوڵلاّ ئاگرين
[١٠٥]**شيعرى سياسى كوردى له خوارووى كوردستان, نامەی ماجستێر, زانكۆی سەلاّحەدين, كۆليژى ئاداب, ١٩٩٦.**
كوێستان جەمال سەلام
[١٠٦]**سروشت له شيعرى نوێى كورديدا, نامەی ماجستێر, زانكۆی سەلاّحەدين, كۆليژى ئاداب, ١٩٩٦.**

٥/ فەرهەنگ

محمد معين (دكتر)
[١٠٧]**فرهنگ فارسى, چاپ چهارم, موسسهٔ انتشارات امير كبير, تهران, ١٣٦٠.**
هەژار

[١٠٨]هەنبانە بۆرینە، فرهنگ کردی- فارسی، چاپ اول، سروش، تهران، ١٣٦٩.

٦/ دەستنووس

محمد سعید نجاری (ئاسۆ)

[١٠٩]هێمن-شاعر نالە٤ جدائی، تیزفوق لیسانس، رشتە ادبیات زبان فارسی، دانشگاه تبریز، ١٣٧٩.

٧/ بەڵگە نامە

س.چ. هێرش

[١١٠]وەك پێشەکی ، پێشەکی چاپی تازەی سەرجەمی شیعرو دیوانی هێمن، کە بەم زووانە بلاّودەبێتەوە.

عبدالله حسن زادە (مامۆستا)

[١١١]هێمنی شاعیر و هێمنی سیاسی، نامەی مامۆستای ناوبراو بۆ دکتۆر شوکریە رەسول .

٨/ نامەی تایبەتی

[١١٢]س. چ. هێرش , ١/ سوید، لە ٢٠٠٠/٤/٥.

٢/سوید، لە ٢٠٠٠/٨/٢٠.

[١١٣] عبدالله حسن زادە (مامۆستا)، کۆیە , لە ٢٠٠٠/٦/١٠.

[١٤]محمدی مەلا کەریم (مامۆستا)، بەغدا، لە ٢٠٠٠/٨/٥.

٩/ دیدارو چاوپێکەوتن

[١١٥]ئەحمەدی بەحری (نووسەر)

[١١٦]ئەحمەدی شەریفی (نووسەر)

[١١٧]ئەحمەدی قازی (نووسەرو شاعیر و بەڕێوەبەری گۆڤاری سروە).

١/سلێمانی لە :٢٠٠٠/٥/٢٨.

٢/مهابادو ورمێ لە ٢٠٠٠/٨/٢٧.

[١١٨]تەهای شێخە لئیسلامی (برازای شاعیر)

[١١٩]خدری شێخە لئیسلامی.(ئامۆزای شاعیر)

شیلاناوێ لە ٢٠٠٠/٨/٢٦.

[١٢٠]سەلاحەدینی ئاشتی (نووسەر)، مهاباد، لە ٢٠٠٠/٨/٢٥.

[١٢١]سەلاحی شێخە لئیسلامی (کوڕی شاعیر)، مهاباد، لە ٢٠٠٠/٨/٢٤.

[١٢٢]شوکر مستەفا (مامۆستا)، هەولێر، لە ٢٠٠٠/٤/٢٥.

[١٢٣]عومەر ئاغای عەلیار (پیاو ماقوڵ)،مهاباد، ٢٠٠٠/٨/٢٥.

[١٢٤]غەریب پشدەری (مامۆستا)، هەولێر/دارەتوو، ٢٠٠٠/٥/١١.

[١٢٥]محمد حسن مەنگوڕی (مامۆستا)، چوارقوڕنە، ٢٠٠٠/٥/١.

[١٢٦]مەحمودی مەلا عیزەت (نووسەر), سلێمانی, ٢٠٠٠/٥/٥.
[١٢٧]نوسرەت خانم (خوشکی شاعیر), مهاباد, ٢٠٠٠/٨/٢٥.

فایلی پاشكۆكان

پاشكۆ/ ١/

بیبلۆگرافیای ئەو وتارو لێكۆڵینەوانەی دەربارەی هێمن نووسراون.

پاشكۆ/ ٢/

نەخشەیەكی هێڵكاری ئەزموونی شیعری ناوچەی موكریان.

پاشكۆ/ ٣/

شەجەرە نامەی خانەوادەی هێمن.

پاشكۆ/ ٤/

ناڵەی جودایی، وەرگێڕدراو بۆ فارسی.

پاشكۆ/ ٥/

وێنەی چەند نامەیەك كە بۆ نووسەری ئەم باسە نووسراون:

پاشكۆ ٥/ ١/

نامەی (س.چ. هێرش)، سوید، لە ٥/٤/٢٠٠٠.

پاشكۆ/ ٥/ ٢/

بەشێك لەنامەی مامۆستا عبدالله حسن زادە، كۆیە،لە ١٠/٦/٢٠٠٠.

پاشكۆ/ ٥/ ٣/

بەشێك لە نامەی مامۆستا محمدی مەلا كەریم، بەغدا، لە ٢٥/٨/٢٠٠٠.

پاشكۆ/ ٥/ ٣/

بەشێك لە نامەی مامۆستا عەبدوڵڵای حەسەن زادە لە ٤/٦/١٩٩٨

پاشكۆ/ ٦/

ئەلبوومی وێنەو یادەوەریەكانی هێمن.

پاشکۆ/ ١/

بیبلۆگرافیای ئەو وتارو لێکۆڵینەوانەی دەربارەی هێمن نووسراون بەپێی ناوی نووسەرەکانیان(*).

١/ کوردی

ئاکۆ عبدالله

[١]هەستی مێژوویی لە نووسراوەکانی هێمن مەهابادی, گۆڤاری (کاروان), ژمارە (١٣٩), ١٩٩٩.

ئاو

[٢]هێمن لەبەر رۆشنایی‌دا, رۆژنامەی (بیری نوێ), ژمارە (١٦٩),١٩٧٥/١٢/٦.

ئەحمەدی شەریفی

[٣]لە شیناوێ بۆ شیلاناوێ, رۆژنامەی (برایەتی), ژمارە (١٦٢٢), ١٩٩٣/٤/١٧.

ئەمیری حەسەنپوور

[٤]نامەیەك , گۆڤاری (مامۆستای کورد), ژمارە(٤-٥), زستانی ١٩٨٧.

بەکر مەحمود

[٥]هێمن شاعیری کۆڕی خەبات و هەڵگری بیری نەتەوەیی, رۆژنامەی (وڵات), ژمارە (١٥٣), ١٩٩٦/٤/٢٢.

بڕهان شاسوار

[٦]هێمنی مەهابادی شاعیرە ئاوارەکەی کوردستان, رۆژنامەی (هاوکاری) ژمارە(٢٢٠), ١٩٧٤/٥/٣١.

بێخاڵ ئەحمەد

[٧]یادێك لە دوازەمینساڵیادی کۆچی دوای مام هێمنی مەهابادی, گۆڤاری (گوڵان), ژمارە(٢٢١), ساڵی (٥), ١٩٩٩.

جەعفەری حوسەینپوور (هێدی)

[٨]روون کردنەوەی هەڵوێستی حیزب لەسەر هێمن, گۆڤاری (مامۆستای کورد), ژمارە(٣٠-٣١),١٩٩٦.

جوان بۆکانی

[٩]پێشڕەوانی شیعری نوێ لە رۆژهەڵاتی کوردستان, مانگنامەی (پەیام), ژمارە(٦), نەورۆزی ١٩٩٨.

(*)مەبەست ئەو وتارو نووسین و لێکۆڵینەوانەیە کە ئێمە توانیومانە بەگوێرەی دەرفەت سۆراغیان بکەین و بیان بینین, رەنگە هی دیکەش هەبن کە ئێمە دەستمان پێ رانەگەیشتبێ.

جۆیس بلو

[١٠]هێمن ژی مر, گۆڤاری هیوا, ژماره(٥), ١٩٨٥, (بەڕەنووسی لاتینی).

حەسنی دانیشفەر (هێور)

[١١]له یادی چواردەمین ساڵی کۆچی دوایی هێمن, رۆژنامەی (برایەتی-پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژماره (١٧٣), ٢٠٠٠/٤/٢١.

دلشاد محمدامین (مەریوانی)

[١٢]ئاوارەبوون و غەزەلێك, گۆڤاری (رۆژی کوردستان),ژماره (٥), ساڵی (٢), ١٩٧٣.

[١٣]رەتکردنەوەیێکی پێشەکی پیکەی دیوانەکەی هێمن, رۆژنامەی (هاوکاری), ژماره (٢٣٨),١٩٧٤/١٠/١١.

[١٤]تاریك و روون له بۆ چوونێکی مرۆڤانەدا, رۆژنامەی (هاوکاری), ژماره(٢٤٣,٢٤٤,٢٤٥,٢٤٧,٢٤٨), ت ٢..ك١-١٩٧٤.

رحیم لوقمانی

[١٥]هێمن و ناڵەی جودایی, گۆڤاری (رامان), ژماره(٥٦), شوبات ٢٠٠١.

سەرۆ قادر

[١٦]جێی من پەنا بەردە, رۆژنامەی (برایەتی), ژماره (١٨٣٤), ١٩٩٣/١٢/٣.

سەعید شوان

[١٧]هێمن , شاعیری خەم و خاوەن هەڵوێست, گۆڤاری (ئاوێنە), ژماره (٢١-٢٢), ١٣٧٤.

سەلاّحەدینی عەرەبی (ئاشتی)

[١٨]ژیان و هێمن, گۆڤاری (سروە), ژماره(١٤٣), ١٣٦٥.

سەلاحی شێخۆ لئیسلامی

[١٩]نامەیەك و وەلاّمێك, گۆڤاری (سروە), ژماره (١٥٩), رەزبەری ١٣٧٨.

سدیق سالح

[٢٠]لەڕۆژێکی پایزدا. گۆڤاری (ئێستا), ژماره(١٢), ئایاری ١٩٩٨.

سروە (گۆڤار)

[٢١]روون کردنەوەیەك, ژماره (١٥١), ڕێبەندان ١٣٧٧.

شنە

عەزیز ئالی

[٢٢]بایەخی وشەلای هێمن, گۆڤاری (سروە) ژماره (١٣٩), ڕێبەندان, ١٣٧٦.

[٢٣]هەوڕ گەرو ئەشکەولەت, گۆڤاری (سروە), ژماره(١٤٦), خەرمانان ١٣٧٧.

عەلی پاسبار

[٢٤]هێمن و ئەوین و بیری کۆمەڵایەتی, کنگره بزرگداشت فرزانگان کرد, جلد (٢), چاپ اول, ١٣٧٧, انتشارات صلاح الدین ایوبی, ص٨٦٩. (ئەم سەرچاوەیە کۆمەڵێك بابەتی دەربارەی هێمن گرتۆتەخۆ, کە لە شوێنی خۆی ناویان دێنن, بۆ لەمەودوا, گنکره بزرگداشت...ص)

عبدالرحمن قاسملو

[٢٥]شاعیری گەل, تاریك و روون (پێشەکی), بەغدا, ١٩٧٤.

عبدالکریم شێخانی

[٢٦]هەندێ یادگاری هێمنانەی هێمن, رۆژنامەی (برایەتی- پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە (٨٥), ١٩٩٨.

ع. سامرەند

[٢٧]ژینامەی مامۆستا هێمن, کنگره بزرگداشت...ص٨٨١.

عوسمان ئیبراهیم رانیەیی

[٢٨]یادێك لە بیرەوەری مامۆستا هێمن, رۆژنامەی (برایەتی-پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە(٢٨), ١٩٩٧/٦/٥.

فەرهاد شاکەلی

[٢٩]کە تۆ هێشتا لەخەم ناگەی, گۆڤاری (مامۆستای کورد), ژمارە (٣), ئۆکتۆبەری ١٩٨٦.

[٣٠]بەیادی مام هێمن, گۆڤاری (مامۆستای کورد), ژمارە(١٥), ١٩٩٢.

کاکەی فەلاح

[٣١]لە پەنا حەجەکەوە ...خشکەیێك, رۆژنامەی (هاوکاری), ژمارە(٢٤٦,٢٤٧), ١٣,١٩٧٤/١٢/٢٠.

کەریم حسامی

[٣٢]پێم وایە باشی بۆ نەچووە, رۆژنامەی (هاوکاری), ژمارە (٢٤٠,٢٤١,٢٤٢,٢٤٣,٢٤٤,٢٤٥) ت٢...ك١ ,١٩٧٤.

[٣٣]شاعیری ناوداری کورد هێمن, گۆڤاری (پەیڤ), ژمارە (٢), ساڵی , ١٩٨٦.

[٣٤]یادی هێمن, لە بلاّوکراوەکانی (سەردەمی نوێ), سوید, ١٩٨٧.

کەریم شارەزا

[٣٥]هێمنی مەهابادی شاعیری خەباتی کوردایەتی, رۆژنامەی (برایەتی), ژمارە (١٦٦٠), ١٩٩٣/٦/٤.

[٣٦]هێمنی مەهابادی و تاقی کردنەوەیەکی ئەفسانەیی لەسەر خۆدا, رۆژنامەی (برایەتی- پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە (٢١),١٧/٤/١٩٩٧.

کەمال غەمبار

[٣٧]چەند سەرنجێك لەتاریك و روون, رۆژنامەی (هاوكاری) ,ژمارە (٢٥١,٢٥٢,٢٥٣)و ك٢ ١٩٧٥.

كوردستان موكریانی

[٣٨]ئافرەت لە هۆنراوەكانی مامۆستا هێمن, گۆڤاری (بەیان), ژمارە (٢٦),١٩٧٥.

كۆسار فەتاحی

[٣٩]ئاوڕێك بۆ سەر پەخشانەكانی هێمن, گۆڤاری (رامان), ژمارە(١٧), ١٩٩٧.

گوشاد حەمە سەعید

[٤٠]كەپشكۆی یادەكان دەگەشێتەوە, مانگنامەی (پەیام), ژمارە (٣١), لەندەن, ٢٠٠١.

محمەد عومەر عەلی

[٤١]مامۆستا هێمنم چۆن بینی, رۆژنامەی (برایەتی-پاشكۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە (٢٦), ١٩٩٧/٥/٢٢.

محمد امین احمد

[٤٢] هێمن و سكالاٌ, گۆڤاری (بەیان), ژمارە (٥١), ١٩٧٩.

[٤٣]قۆناغەكانی شیعری هێمن, گۆڤاری (رۆشنبیری نوێ), ژمارە (٧٥), ١٩٧٩.

[٤٤]زمان لە شیعری هێمن دا, گۆڤاری (بەیان), ژمارە (٥٩), ١٩٨٠.

[٤٥]مەی و مەیخانە لە شیعری هێمن دا, گۆڤاری (رۆشنبیری نوێ), ژمارە(٧٩), ١٩٨٠.

محمد فریق حسن

[٤٦]هێمن و بۆنی غەریبی گۆڤاری (بەیان), ژمارە (٦٥,٦٦), ١٩٨٠.

محمدی حاجی كەریم

[٤٧]هێمنی شاعیر و پرۆسەی داهێنان, رۆژنامەی (برایەتی -پاشكۆی ئەدەب و هونەر) ژمارە (٣٦), ١٩٩٧/٧/٣١.

محمدی مەلا كەریم

[٤٨]با منیش لێرەوە پەنجەیەكی تێوەردەم, رۆژنامەی (هاوكاری), ژمارە (٢٥٦), ١٩٧٥/٢/٢٨.

[٤٩]دێباچە, نالەی جودایی, (پێشەكی), بەغدا, ١٩٧٩.

[٥٠]لە نێوان مامۆستایان تۆفیق وەهبی و هێمن موكریانی دا,گۆڤاری (بەیان), ژمارە (١٨٤), ١٩٩٩.

مەحمودی شكاك نەژاد

[٥١]چەند فەرازێ لە وتاری مەحمودی شكاك نەژاد, كنگرە بزرگداشت...ص٨٨٩..

ناسری رەزازی

[٥٢]یادێك لە مامۆستا هێمن, گۆڤاری (مامۆستای كورد), ژمارە (٢٢), هاوینی ١٩٩٤.

نوری عەلی ئەمین

[٥٣]**هێمن لە گوڵزاری ئەدەبی کوردیدا, گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ), ژمارە (١٤١), ١٩٩٨.**

هیوا عومەر امین

[٥٤]**دینامکیەتی بیرۆکەو شاعیری لە نێوان هێمن و هەڵمەت دا, گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ), ژمارە (٦٦), ئادار ١٩٧٨.**

هێدی

[٥٥] **یادی هێمن, ڕۆژنامەی (برایەتی- پاشکۆی ئەدەب و هونەر), ژمارە (٧٢), ١٩٩٨.**

هێرش

[٥٦]**هێمن و من, شیرکەتی کتێبی هەرزان, سوید, ١٩٩٢.**

یونس ڕەزایی

[٥٧]**هێمن- شاعیرێك لە مەیدانی سووتان و هەرمان دا, کنگرە بزرگداشت...,ص٨٧٦.**

٢/ عەرەبی

حسين محمد سعيد

[٥٨] اسهاما في النقاش الدائر, جريدة (طريق الشعب), العدد (٣٧٠), ١٩٧٤/١٢/١٦.

سين

[٥٩]بالقلم العريض, جريدة (**خەبات**), العدد (٩٧٢), ٢٠٠٠/٤/٢١.

کەریم شارەزا

[٦٠]هيمن... شاعر النضال و انين الفراق (١٩٢١- ١٩٨٦), جريدة (**خەبات**), العدد (٩٧٢), ٢٠٠٠/٤/٢١.

کەمال غەمبار

[٦١]هيمن المكرياني شاعر الغربة و النضال, مجـــلة الثقافة الجديدة, العدد(   ), ايلول- ت ١ ١٩٧٥.

٣/فارسی

محمد مرتضایی

[٦٢]**نگاهی** بة شعر معاصر و **سرود های** دوشاعر کرد, ماهنامه (ادبستان), شماره (١٧), اردیبهشت, ١٣٧٠.

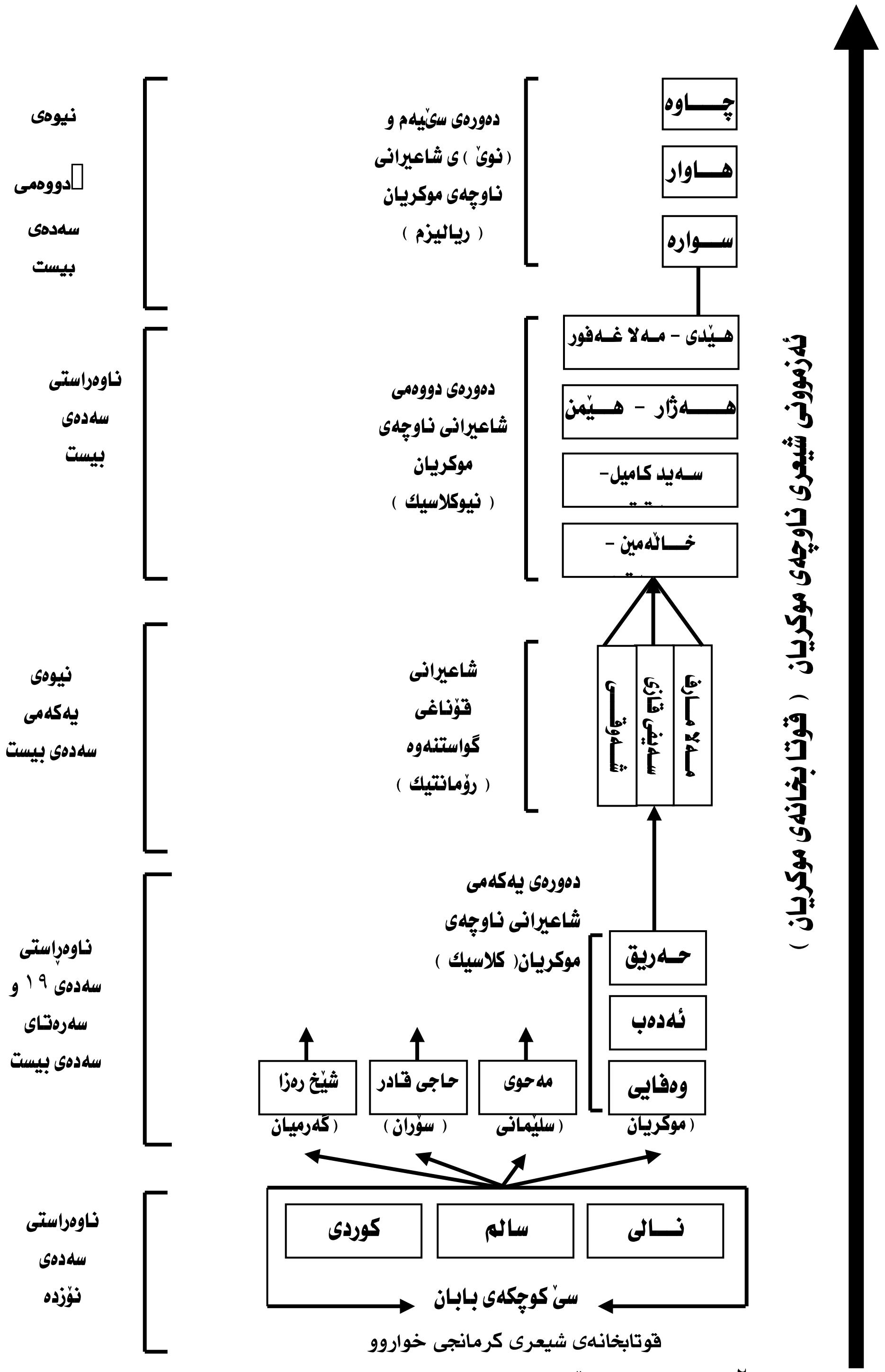

پاشكۆ / ٢ / نەخشەیەكی هێڵكاری ئەزموونی شیعری ناوچەی موكریان .

١٤

بسم الله الرحمن الرحيم

هذه الشجرة المباركة نظمها الشيخ معروف السليمانيه لجناب سيد هداية الله الشيخ الاسلام ابن سيد قادر

الحمد لله وصلى الله | على حبيبه ومصطفاه | محمد وآله الأطهار | وصحبه الخير الأبرار

فهذه شجرة ميمونه | وباسامي سادة مشحونه | نظمتها نظماً عظيم المنفعه | في ساعة قبل صلاة الجمعه

لاجل شيخ ذي كمال السيد | هداية الله الامام المرشد | ارجوه ان يدعو لي بخير | وقاه ذو الجلال كل ضير

هداية الله اخو المفاخر | والده السيد عبد القادر | شميقة الفاضل واللبيب | السيد الزكي والنقيب

ابو يزيد معه رفيق | معينه الخالص والصديق | والده عبد الغفور السامي | والده احمد نجل الجامي

والده قل عابد الغفور | والده العالم جا محي الجوري | سليل محمود بديه الشرف | ابن ابي بكر الصنف

هو الذي قد شرح المحررا | له تصانيف سوى ما ذكرا | كنيته ما مر واسمه حسن | فاضت عليه من الله المنن

ابن هداية الله هو ابن الحسن | من شاحسين هو نجل الحسن | والده المحمود ذو التمكن | وهو مولود المعلى حسن

من جعفر من بايزيد ولد | الشاهوي خضر محمد | وكان من ذوي المكاشفات | ومن ذوي الخوارق العادات

ابوه محمود هو ابن الحسن | ولد جعفر هو ابن الحسن | ابوه محمود عظيم الهمة | والده الشيخ المسمى رحمة

ابو موسى ابن حسين نجل | السيد العالي المقام هدل | من خلف والده منهال | من ماجد كان له الكمال

من قاسم ابوه سيد سري | ادريس وهو ولد جعفر | والده علي الرضا ذو الهمة | وكان من اكابر الأئمة

ولد موسى الكاظم ابن جعفر | الصادق الامام نجل الباقر | محمد عليهم فاض النعم | سليل زين العابدين عبد الامم

والده القطب حسين الشهيد | عليهم رضوان ربنا المجيد | والده علي الكرار | قد وردت في فضله الأخبار

وامه فاطمة الزهراء | قد قصرت عن فضلها النساء | بنت محمد رسول الله | خير الانام جل عن مضاهي

صلى عليه ذو الجلال | والآل والصحب ذوي الكمال | سنه ١٢٧٧

پاشکۆ / ٣

شەجەرەنامەی خانەوادەی شێخەلئیسلامی موکریان کەوا شێخ مارفی نۆدێ بۆ سەید هیدایەتولای شێخەلئیسلامی یەکەمی باپیرەگەورەی (هێمن)ی نووسیوە

«ساقی‌نامه» یا نالهٔ جدایی

ساقیا زین سوگرای، از این گذر — رو به ما با جامی از مَیْ برگذر
نیست چون من مشتری در میکده — شاد و بی‌غمهایشان را مَیْ مده
مَیْ حرام است آنکه را خندان و شاد — تا گریبانگیر ما بی‌غم مباد
این شراب تلخ داروی غم است — ای حرام هرکه او دردش کم است
باده هرگز لایق بی‌درد نیست — ای حرام هرکه او رخ زرد نیست
بهر آن لاغر تنی اشکش نمک — ظالمی فربه بنوشد، گو نَمَک!
مَیْ ز بهر آنکه زخمش کاری است — بی‌غمی ار نوشد از بیماری است
بهر آنکس کو دلش چون لاله داغ — خود پسند اینجا چرا گیرد ایاغ

آنکه تنها نبود و خانه خراب — همچو زهرش باد یک جرعه شراب
آنکه رنج زندگی را ناچشید — آنکه رنج درد و آهی را ندید
بهر تیر غم نشد آنکو نشان — بار جورش خم نکرد کتف و میان
آگه او بر جور جباران نشد — زخمی تیغ ستمکاران نشد
آنکه از حلقوم وی شد دست باز — رانده شد دشمن زخاکش بی‌نیاز
آنکه دور دولت دشمن ندید — از کتف یوغ اسارت واکشید
آنکسی غمگین نگشت و دلفگار — یا نزد بر سه فقایش روزگار
لِهْ نکردش آنکه دستاس زمان — یا نرفتی جیغ او تا آسمان
آنکه هجران عزیزان را ندید — طعن و لعن بی‌تمیزان را ندید
گرد بدبختیش ننشستی ز رو — یا نشد محصور از هر چار سو
آنکه خورد و هم به زیر سایه خفت — بهر عشرت شب به ترک خانه گفت
از چه آید تا کند میخانه تنگ؟ — جای بسیار است از بهر جفنگ...

آنکه در میعاد شهد نَیْ خورد — من تعجب می‌کنم گر می‌خورد
گر نراندش کسی از هر کجا — بوید او مَهْ روی بستان خدا
آنکه رقصد با نگاری خوب و پاک — آید اینجا جمله گویندش به چاک
آنکه دست در باغ سیب استی مُدام — طفل دل را می‌تواند کرد رام
می‌فشارد آنکه دست و پنجه‌ای — دست در گردن کند بی‌رنجه‌ای
بوید او رخساره همچون بهشت — یا نزد با پشت پایش سرنوشت
می‌مکد آنکو ز گردن شب نمی — کفر محض است داد مَیْ در شب،نمی

آنکه آسوده جهان بروی گذشت — دید اسیر و برده و بروی گذشت
ماهرویش چشم اندر راه بود — با تبسم در به رویش واگشود
غم خوری گر گوش دادش رازی وی — می‌کشد هم نازنینی ناز وی
دستگیرش دست نرم او بود — مُتکایش نرمی بازو بود
دارد او در کالبد تاب و توان — روزگارش تار نه بختش دوان
جای او در میکده بس نا به‌جاست — این چنین کس بادهٔ سرخش چراست؟

ساقیا! برگرد از این سو، ساقیا! — رو به ماکن ره‌مپو بالا، بیا
این بلند پروازیت ناید به کار — بهر من جامی به لب کن بیار

بهر چون من بی کسی بی‌شک حلال
ره‌نشین منزل اندر دست باد
زی منِ آوارهٔ دور از وطن
بال و پر بشکستهٔ، گشته خموش
پیر مفلوک ز میهن دربه‌در
گوژپشت بی‌پناه بی‌قرار
لب فشرده، درمند و ناامید

ساقیا آخر کجا؟ خیره مران
این فریبا رنگشان دادت فریب
ای تو هم صراف گوهر باهنر
زر بلا و صاحب زر بی‌وفاست
شوخ دست است مال و این بحثی کهن
اوج زیبایی چه داند سیر پُست
نه مرو زیبا مرو آنجا مرو
این هوسبازان ندارند اطمِنان
ساقیا نزدیک شو اینجا بیا
«مست مستم ساقیا دستم بگیر
شد هویدا گر ز مستی پرتوی
«بشنو از نی چون حکایت می‌کند

گوش کن محبوب مستان مست مَیْ
کَیْ شود ناله از جدایی بی‌اثر
زان به نی هم کرده‌ام آه و حنین
تا بر آرم آه سوزانم بِهل
گریهٔ من گریه‌ای انسانی است
گریه‌ام از بهر «کُرد» بی حق است
خواهم آید اخگر شعر از دهان
قلب لحم و نیست قلعی سیر شد
درد هجران، درد دوری کُشت من
روز و شب‌ها یاد یاران وطن
نیست اینجا یار و غمخواری عزیز
نیست اینجا یار و غمخواری بَرم
خاک و شهر و میهنم شد ناپدید
رو به هر سو می‌کنم بیگانه‌ای است
شب شراب ساهری را می‌چشم
مَنعم از ناله مکن بهر خدا
چون ننالد قلب زخمی تا شود؟
کهنه زخم هجر کرده رشته‌ام
گشته‌ام از نازنین خود جدا

یکتنِ سرگشته دور از خویش و خال
گشته دل ناسورِ زخم کُهنه یاد
بلبل بی‌بهره از باغ و چمن
راندهٔ ، حق خوردهٔ بی‌زاد و توش
دیده پر خون دل ز بهر غم مَتر
بی‌کس و مجروح و طرد روزگار
شاعر زیباپرست بی‌نوید

ای تو هم گردن کج این قلدران
خیره کرد چشم تو را هم زرّ و زیب
کو؟ که را بخشیده خوشبختی گهر؟
جاودان ماند هنر کان صفاست
مرد مال اندوز دان پیمان شکن
ذوق از پیری بود باده پرست
بهر زر مگذار خود را در گرو
غارت باغ است همّ و غمّشان
مَیْ دَهَمْ مَیْ تاکه می‌گویم ترا
تا نیفتادم ز پا دستم بگیر
گویمت این شعر نغز مولوی
از جداییها شکایت می‌کند»

تا بنالم سخت سوزانتر زِنیْ
خواه از نی یا زمردی دربه‌در
شیونی دارم نکرده نَیْ چنین
تا ز چشمم اشکی افشانم بهل
بانگ حُرّ و بونهٔ یکسانی است
ملّتی کز وی کنند حاشا و هست!!!
وز «افق» وسعت بگیرد هر زمان
بهر نالیدن زمانم دیر شد
درد هشیاری، صبوری کُشت من
برده از من خورد و خواب و وقرِ تن
گر پناهم مَیْ نباشد پس چه چیز؟
ساقیا جز مَیْ کجا روی آورم؟
دورم از یاران و از گفت و شنید
ردّی از میعاد قبلی دیده نیست
روزهایم درد بی اویی کِشم
چون شود دستانم از زانو جدا؟
نالد ار سنگی ز سنگی وا شود
آنچه محبوبم بدی وا هشته‌ام
رانده گشتم من ز خاک خود خدا

گشته‌ام از نازنین خود جدا / رانده گشتم من ز خاک خود خدا
گشته‌ام آواره دور از میهنم / پای اندر دامک دشمن تنم
«بکر» مگّار است نا از من گرفت / خار «زین و مَمْ» رهِ میهن گرفت
همچو «مَم» افتاده در چاه حسد / «زین» کجا و کَیْ به فریادم رسد؟
کو «قره‌تاژدین»،«چکو»،«عرفو» بسند / چون پلنگان تا به فریادم رسند
«لاس» بودم خار چشم هر رقیب / گشته‌ام آماج تیر نانجیب
غرقه در خون گشته تنها و ذلیل / نیست «خانزاد» و «خزالم» کوش ایل؟
دیرگاهی است زمزمه‌ام اندر گلوست / همچو «شمزین»، چون «شمیله» داشت دوست
چون «سیامندم» ز کوهی بی‌کفن / چاک کرده سینه‌ام را نارون
سرد گشته زخم و مرگم بر دهد / کو «خجم» تا شیونم را سر دهد؟
کو «پریخان» تا سراید ماجرا / چون نسوزم همچو اخگر من چرا؟
ماه دی بود و چله کوچاندنم / همچو ابراهیم از اینجا راندنم
او به گلشن من به صحرا زیستم / من «ولی دیوانه» از چی نیستم؟
خاک کُرد ای موطن آباد من / همسر و فرزندم ای اجداد من
ای کسانی یادتان دل را ورید / حال بینیدم به جایم آورید؟
روزگارم همچو چوبک کرده خُرد / تاب و نای از من گرفته درد کُرد
حال خندد بر من و شکلک نمود / آن هیولا کو ز من ترسیده بود
ای رفیقان ای عزیزان وطن / ای رفیق و مونس و همرزم من
گر که می‌نالم ز ضعف و عجز نیست / بهر وصلم می‌روم تا هست زیست
کوشش من سخت پر تمکین بُود / چونکه قانون طبیعت این بُوَد
«هر کسی کو دور ماند از اصل خویش / باز جوید روزگار وصل خویش»
راه پویم گامهایم سست نیست / گرچه پیرم کیست گوید چُست نیست
باز پیمایم کُهْ وانیم سرشت / تا بیایم رو به باغ چون بهشت
تا بیایم رو به باغ و چشمه‌سار / من ز اینان پشت کردن؟ زینهار
آیم هر آن رو به صخره یا دمن / مرغزار و سبزه و دشت و چمن
آیم و پویم نشیب و هم فراز / رو به غار و درّه و صحرای ناز
آیم و پویم بسی بالا و پست / چون شوم بر دارم از ییلاق دست
آیم و بینم در آنجا جویبار / رودهای بس عمیق و آبشار
آیم آیم رو به ایل با صفا / روستا آن معدن و کان وفا
تا ببینم زادگاه و سرزمین / خویش و همزاد از کهین و از مهین
آیم و باشیر دوشان پای‌کوب / دست هم گیریم و شادان، پاک‌وخوب
آیم و معشوقه گیرم در کنار / می‌زدایم خیل دشمن هم چو خار
کرده استنشاق کوهستان کُرد / شب روم جالیز و در بستان کُرد
آیم و ساغر در آنجا بشکنم / بوسه تلخی را زدایند از تنم
آیم و بی‌باکم از حصر و حصار / هِیْ پری داده به دیوان‌الفرار
تا بماند نور چشم و تاب پا / آیم آیم، آیم آیم، آیما
آیم و تا مانده در من تاب و یاد / ور بغلتم خاک کُردم زنده باد!!!

GZING
Journal of Kurdish Literary and Culture

Date/Datum: 2000/ 4 /5

برای بەرێز و خۆشەویست کاک عوسمان دەشتی

وێڕای ڕێز و سڵاو، هیوادارم لەوپەڕی خۆشیدا بی و لەکاری نووسینی پرۆژەکەتدا سەرکەوتووبی.
کاکەگیان، بە ڕێگەی برای بەڕێز وگەورەم کاک د. جەمشید حەیدەری نامەکەت گەیشت و، لەوەیکە منت شیاوی ئەوە زانیوە کە چەند پرسیارێکم دەربارەی مامۆستا هێمن ئاراستە بکەی زۆرت سپاس دەکەم. هەرچەند ئەمن لەوبارەوە هێشتا خۆم بە قوتابی دەزانم و لەوە کەمترم کە بتوانم داوای ئێوەی بەڕێز بۆ بە ئەنجام گەیاندنی پرۆژەکەت بە جێبگەیێنم، بەڵام هەرچۆنێک بێ، بێدڵیت ناکەم و ئەوا بە پێی توانا وەڵامی پرسیارەکانت بە جیا لە خوارەوە دەدەمەوە. هەروەها ئەو کتێب و نووسراوانەی داوات کردبوو، ئەوا ئەوانیش هەر بە ڕێگەی کاک د. جەمشید دا دەنێرمە خزمەتت، هیوادارم سوودیان لێوەربگری بۆ پرۆژە پیرۆزەکەت.
ڕەنگە خەبەرت هەبێ، بێجگە لە کتێبەکانی تاریک و ڕوون، ناڵەی جودایی و پاشەرۆک، کتێبی (چەپکێ گوڵ و چەپکێ نێرگیز) لە بنکەی گەلاوێژی لای خۆتان چاپکراوە کە بۆ پرۆژەکەت زۆر پێویستە و هێندێک لە شێعرەکانی مامۆستا هێمن ی تێدایە.
لێرەدا بەڕیز وەڵامی پرسیارەکانت عەرز دەکەم:
١) جگە لە کتێبی (هێمن ومن)و دوو نووسراوەی جیاواز، کۆمەڵە شێعری (بزەی خوێن)یشم بۆ ناردی کە لەوانەیە یارمەتیدەری باسەکەت بێ.
٢) بۆ ئاگاداریت دەبێ عەرزت بکەم (هەروەک لە پێشەکییەکەدا نووسراوە)، مامۆستا هێمن جگە لە چەند پارچە هۆنراوە (وەکوو: ژوانی ئاغا و وەنەوشە و ...) نەبێ، هەرچی هەیەتی لەو سێ کتێبەدا هەن. دیارە چەند پارچە هۆنراوەش لە (ڕۆژنامەی کوردستان)دا چاپ کراون کە لە دیوانەکەیدا نەهاتوون. هەروەها هێمن پارچە هۆنراوەیەکی بۆ «غولامڕەزا تەختی» پاڵەوانی میللی ملانە (زۆرەوانی) دانابوو کە بەداخەوە تا ئێستا نەمتوانیوە وەدەستی بخەم کە سەردێڕەکەی ئاوایە و لە (هێمن و من)یشدا ئیشارەم پێکردووە:
تەختی نەیگرت بەری سەختی   ئاوابوو ئەستێرەی بەختی
سەبارەت بە بیرەوەری و ئەوەیکە هێمن چۆن شێعری گوتووە و شتی وا، سەرنجی (هێمن و من)بدە، وابزانم بەشی ئەوەندەی تێدا بەدی بکرێ.
٣)عینوانی باسەکانم بە دڵ بوو، بەڵام ئەگەر بکرێ لە توێی باسەکەتدا گرینگییەکی زۆرتر بدەی بە (هێمن و زمانەوانی، یان هێمن و زمانی پەتی و زمانی شێعری) و بەتایبەت ئەو کاتەی کە مامۆستا هێمن لە کۆڕی زانیاریدا بوو خراپ نەبێ.
هەروەها لەو پێشەکییەی کە من بۆ دیوانە تازەکەیم نووسیوە کە لەگەڵ ئەو نامەیە پێتدەگا، ئەگەر سەرنج بدەی ژیانی هونەری و سیاسی هێمن بە چەند قۆناغێک دابەشکراوە، ڕەنگە بکرێ بە پاراستنی عینوانەکانی خۆت، ئەو دابەشکردنەش لەبەرچاو بگری.
٤) ئەمن لە پێشەکییەکەشدا ئاماژەم بەوە کردووە کە مامۆستا هێمن زۆرجار ناڕەزایی خۆی لە گوتنی هێندێک شێعری سیاسی دەربڕیوە. هەڵبەت نەک لەبەر ئەوە کە سیاسی بوون بەڵکە لەبەر ئەوەی لە باری هونەرییەوە لاواز بوون، وەک: بژی دیمۆکرات و چەن نموونەی دیکە...
دیارە ئەو نەزەرەی جەنابت بە تێکڕایی دروستە و شێعری شوعاری و قسەیی (سیاسی و بۆنەیی) لەگەڵ شێعری شاز و هەڵقوڵاو لە هەستی شاعیرانەوە جیاوازی هەیە و هێمنیش لەوە ئاوارتە ناکرێ. بەڵام فەرقێک کە هێمن لەگەڵ شاعیرانی دیکە هەیەتی ئەوەیە کە ئەو زۆر وەستایانە و شاعیرانە توانیویەتی مەبەست و ئامانجی سیاسی خۆی، خواز و نیازی دڵی خۆی، داوا و ویستی گەلەکەی لە قاڵبی غەزەلدا دەرببڕێ و، یان مەبەستی سیاسی و دڵداری و کۆمەڵایەتی وەها بە یەکەوە ئاوێتە بکا کە خوێنەرەوە هەمیشە هەست بە دوو یان چەند مانایان بکا. هەروەک خۆت نووسیوتە کەسێک شارەزای شێوازی هێمن نەبێ، نازانێ (کانی ڕوونم دی بە

GZING
Box 327
824 27 Hudiksvall- Sweden

Postgiro: 443 50 22-1
Fax:(46) 0650-94029
Mobil: 070-2359687

لێشاوی بەهار شلوێ نەبوو) یانی چی و مەبەستی چییە؟
یان (بەهار بوو فەسڵی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بایە) بە وردی لێکداتەوە و زۆر شتی لەم بابەتە.

٤) ئەو دوو تاکەی کە لە غەزەلی (بەرەو ئاسۆ)دا بە نموونە هێناوتەتەوە، گەلێک مانا هەڵدەگرێ، بەڵام ئەگەر سەرنج بدەی ڕێکەوتی ژێر پارچە هۆنراوەکە ساڵی (١٩٧٥)ی لە سەرە، بەوە دەبێ بۆت دەربکەوێ کە هێمن مەبەستی چییە. لەو دوو تاکەدا هێمن بە زمانێکی زۆر شاعیرانە دوو قۆناخی کۆمەڵاتی ــ سیاسی لە بزووتنەوەی کوردی(کۆماری کوردستان ــ١٩٤٦ و شۆڕشی ئەیلوول و هەرەسهێنانەکەی - ١٩٧٥)دا دەستنیشان دەکا و لەگەڵ یەکتردا هەڵیاندەسەنگێنێ.

هەروەک دەزانی پێشەوا قازی لە ڕۆژی ١٢ی مانگی نەورۆز (خاکەلێوە)ی ١٣٢٦(١٣٤٧) لە گەڵ سەیفی قازی و سەدری قازی لە چوارچرای مەهاباد لە سێدارە دران. مەبەست لە«کانی ڕوون» کۆماری کوردستان و پێشەوا قازی یە و، مەبەستیش لە «لێشاوی بەهار» هاتنەوەی ئەرتەشی شا و دەست بەسەرکردنی ڕێبەرانی کۆمارە. مەبەست لە نیوەی دووهەم «شۆڕشی ئەیلوول» و ڕاگەیاندنی ئاشبەتاڵ لەلایەن مەرحوومی بارزانی یە.
جا ئەگەر سەرنجت دابێ، هەر لەو غەزەلەدا پێش ئەو دوو تاکە گوتراوە: (چۆن بەرەو تاریکی دەخشێم پاڵ وە شەیتانی دەدەم) کە مەبەستی هێمن لە شەیتان «حەمەڕەزاشای پەهلەوی»یە کە ڕێبەرانی شۆڕش دوای ئاشبەتاڵ (کە مامۆستا «هەژار»یشیان لەگەڵ بوو) پەنایان بردە بەر شای ئێرانو لە شاری کەرەج نیشتەجێ بوون. (ژینی کورتم دی...) هەم ئیشارەیە بە پێشەوا قازی (کە کاتێ ئیعدام کرا تەمەنی ٤٨ ساڵ بوو)و هەم ئاماژەیە بە سولەیمانی موعینی کە بە ئاگاداریی مەرحوومی بارزانی لەلایەن «قادر تەگەرانی»یەوە شەهید کرا. مەبەستیش لە عومری زۆر دیارە کە بارزانی یە. بەڵام ئەگەر چاو لە ساڵی ژێر شێعرەکە بپۆشین، کەس بیری بۆ ئەوە ناچێ، ئەگەرچی مەبەستی هێمن «حەمەڕەزاشا»ش دەگرێتەوە...
هەڵبەت دەبێ ئەوەشت عەرز بکەم، چونکە کارەکەی جەنابت دەکەوێتە ناو خانەی ئەکادێمییەوە، بە پێویستم زانی ئەو زانیارییە بخەمە سەر کاغەز. هەروەک خۆشت ئاگاداری، هەرچەند دەبێ هەقیقەتەکان بگوترێن، بەڵام شیکردنەوەی ئەو جۆرە مەبەستانە، لە قۆناغی ئێستادا لەبری ئەوەی قازانجی هەبێ، زیاتر زەرەری هەیە.
ئەوەش دەزانی کە هێمن لە ساڵانی دوای شۆڕشی ئێران (١٩٧٨) کە ئەندامی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان بوو لەگەڵ شەهید د. قاسملوو و حیزب نێوانیان تێکدەچێ. لە سەر ئەو حاڵەشڕا کە وشەی (جاشی) بەسەردا دەبڕن و لە سەر ڕادیۆی دەنگی کوردستانیش دەیڵێنەوە، ئەو ئینسانە شەریفە، هەڵوێستی خراپ نانوێنێ. سەنج بدە و بزانە بە چ زمانێک (کە دڵی هەر لە لایانە) هەستی کوردانەی خۆی لە ئاست هەڵوێستی ناحەزی وان دەردەبڕێ و هێشتا حازرە ڕووحی خۆی بە قوربانی سەروی ڕەوان بکا کە کورد و کوردستانەکەیەتی:

دێ و ڕادەبرێ وەکوو سەروی ڕەوان من چبکەم
کە بە قوربانی نەکەم ڕووحی ڕەوان من چبکەم
بارگ و بنەیان تێکەوە پێچا و بەڕێ بوون یاران
لە دنێ وا بە تەنێ پاشی ئەوان من چبکەم؟
ئاو نەبوو ئەدەمی هێمن مەلەوانی کورد بوو
ئاو شوکور زۆرە وەرن زوو مەلەوان من چبکەم؟

لە کۆتاییدا دیسانیش هیوای سەرکەوتنت بۆ دەخوازم و هەر تەمەن درێژ بی.

بەوپەڕی ڕێز و سپاسەوە: س. چ. هێرش
سوێد ٥/٤/٢٠٠٠

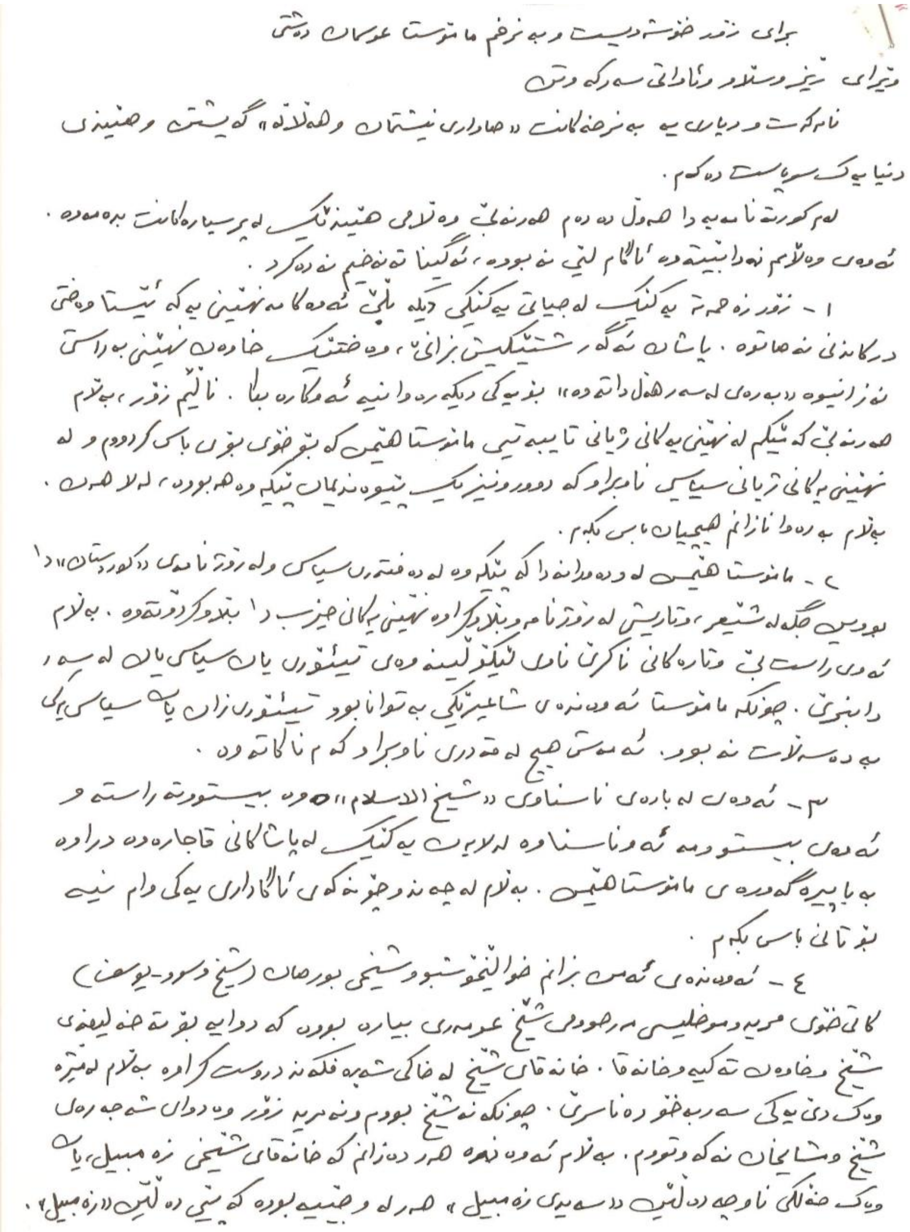
بۆ زۆر خۆشەویست و بەڕێزم مامۆستا عوسمان دەشتی

دوای ڕێز و سڵاو و ئاواتی سەرکەوتن

نامەکەت و دیاری یە بەنرخەکانت "هاواری نیشتمان و هەڵاڵە" گەیشتن و [illegible] دنیایەک سوپاست دەکەم.

لەم کورتە نامەیەدا هەوڵ دەدەم هەرچەندێ وەڵامی هەندێکێ لە پرسیارەکانت بدەمەوە. ئەوەی وەڵامم نەدابێتەوە ئاگام لێی نەبووە، ئەگینا تەنخیم نەدەکرد.

١- زۆر زەحمەتە یەکێک لە جیاتی یەکێکی دیکە بڵێ ئەوە کامە نهێنی یە کە ئێستا وەختی درکاندنی نەهاتووە. پاشان ئەگەر شتێکیش بزانێ، وەختێک خاوەن نهێنی بەڕاستی نەیزانیوە "دە بەرەی لە سەر هەڵ داتەوە" بۆیەکی دیکە ڕەوا نییە ئەو کارە بکا. نالێم زۆر، بەڵام هەر نەبێ کە ئێستا لە نهێنی یەکانی ژیانی تایبەتیی مامۆستا هێمن کە بۆ خۆی بۆی باس کردووم و لە نهێنی یەکانی ژیانی سیاسی ناوبراو کە دوور و درێژ پێکەوە بووین [illegible] لەلا هەن. بەڵام بەڕەوا نازانم هیچیان باس بکەم.

٢- مامۆستا هێمن لە دەورانێدا کە پێکەوە لە دەفتەری سیاسی و لە ڕۆژنامەی "کوردستان"دا بووین جگە لە شێعر، وتاریش لە ڕۆژنامە و بڵاوکراوە نهێنی یەکانی حیزبدا بڵاو کردۆتەوە. بەڵام ئەوەی ڕاستە بێ وتارەکانی ناکرێ ناوی لێکۆڵینەوەی تیئۆری یان سیاسی یان لە سەر دابنرێ. چونکە مامۆستا ئەوەندەی شاعیرێکی بە توانا بوو تیئۆریزان یان سیاسی یەکی بەدەسەڵات نەبوو. ئەمەش هیچ لە قەدری ناوبراو کەم ناکاتەوە.

٣- ئەوەی لە بارەی ناسناوی "شێخ الاسلام"ەوە بیستووتە ڕاستە و ئەمن بیستوومە ئەو ناسناوە لە لایەن یەکێک لە پاشاکانی قاجارەوە دراوە بە باپیرە گەورەی مامۆستا هێمن. بەڵام لە چەند و چۆنەکەی ئاگاداری یەکی وام نییە بۆتانی باس بکەم.

٤- ئەوەندەی ئەمن بزانم خوالێخۆشبوو شێخی بورهان (شێخ مسعود-یوسف) کاتی خۆی مرید و موخلیسی مەرحوومی شێخ عومەری بیارە بوون کە دوایە بۆتە خەلیفەی شێخ و خاوەن تەکیە و خانەقا. خانەقای شێخ لە خاکی شەبەفکەند دروست کراوە بەڵام لەمێژە وەک دێیەکی سەربەخۆ دەناسرێ. چونکە نە شێخ بووم و نە مرید زۆر وردەکاری شەجەرەی شێخ و مشایخان نەکەوتووم. بەڵام ئەوەندە هەر دەزانم کە خانەقای شێخی زەمبیل، یا وەک خەڵکی ناوچە دەڵێن "سەیدی زەمبیل" هەر لەو چێنیە بووە کە پێی دەڵێن "زەمبیل".

بەشێك لەنامەی دەستخەتی مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەن زادە١٠/٦/٢٠٠٠.

برای ئازیز و خۆشەویست کاک عوسمان دەشتی

ڕۆژتان باش. دەستەکانت ئەگوشم و هەواڵی گەرمت ئەپرسم و ئاواتە زۆر و مەندی
کامەرانی و خۆشبەختی و سەرکەوتنتم.

والەم چەند لاپەڕەیەدا وەڵامی نامەکەی ٢١/٤/٢٠٠٠تان ئەدەمەوە
لەگەڵ داوای لێبووردن لە دواکەوتنیا بەهۆی سەرنەپەرژانەوە سەرەڕای
باری ناتەواوی تەندروستیم. ئومێدەوارم وایە سوودمەندی و کەڵکی
پێویستت لێوە دەسگیر بێ.

-١-

لە بارەی بەشەکانی نامەی ماجستێرەکەتان و بابەت بەندی کردنیەوە
سەرنجێکی ئەوتۆم نیە پێشانی بدەم لەوە بەولاوە کە لە سەردێڕەکانیەوە
هەست بە زۆر قەبە کردنێکی مەسەلەکە ئەکەم. بۆیە ئەمەوێ بڵێم یەکەم
هەرچیش ئەوەت لە یاد بێ کە تۆ نامەی ماجستێر ئەنووسی نەک دوکتۆرا،
دووهەمیش ئەوە کە بابەتەکە لە سنووری پڕ بە پێستی خۆی دەرنەچێ.
مەبەستیشم بابەتێکی تایبەتی بە هێمنی پاشی ڕووخانی کۆماری دیموکرات و
تا هاتنە عێراقی و ڕوون کردنەوەی کاروباری لەو ماوە بەدابەدەی، چونکە
ئەم ماوەیەی ژیانی بەشی بە حاڵی خەڵکێکی زۆر بێ ئەزانراو و نادیارە. هەروەها
ئەبێ بابەتێکی باش بە ڕوونکردنەوەی مەسەلەی ناکۆکی کەوتنە نێوانی ئەوو
حیزبی دیموکرات و چەوشە باڵی گرۆی ناڕازی چەند ئەندامی بدەی و بتوانی
ڕاستیی مەسەلەکە ڕوون کەیتەوە. ئەوەی من بیستوومە ئەوەیە ئەو
گرۆ (تاقم) ە ڕێبازێکی تا ڕادەیەک چەپڕەویان بووە و حیزبی تودەی
ئێران لە پشتیانەوە بووە و هانی داون ئەو هەنگاوە لە دژی حیزبی
دیموکرات بنێن. ئەوەی من بیزانم ئەوەیە هێمن هەرچەند بیروبیرێکی
سیاسی لە سەر "دیمەن = لای ڕاست" نازمێری، کەچی ئەویش ئەبوو
لە ڕووی حیزبەکەی خۆیدا بچێتە پاڵ گرۆیەکی چەپڕەو. من وای بۆ ئەچم
هێمن هەر ویستبێتی لە چوار چێوەی بارودۆخێکی ئارام و هێدیی
وادا بژی سەرشۆڕی و پشت پێ هەڵکردنی لە ڕابووردوو تێدانە بێ و

بەشێك لەنامەی دەستخەتی مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم ٢٠٠٠/٨/٢٥.

هێمنی شاعیرو هێمنی سیاسی

سید محمد امین شیخ الاسلامی موکری (هێمن) یەکێك لەگەورەترین شاعیرانی کلاسیکیی سەدەی بیستەمی کوردو دەکرێ بڵێین لەنیوەی دووەمی چەرخی بیستەمدا گەورەترین شاعیری شیعری کلاسیکیی کورد بوو. هەر لەو کاتەدا ناوبراو سیاسی و ئازادیخوازێکی کوردو ئەندامێکی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران بوو. هێمن لەساڵی (١٩٦٩)ەوە بوو بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دیموکراتی کوردستان و لەساڵی ١٩٧١ دا تا ١٩٨٠ ئەندامی دەفتەری سیاسیش بوو.

لەکۆنگرەی چوارەمی حیزبدا کە سەرەتای ساڵی ١٩٨٠ گیرا ناوبراو خۆی بۆ ئەندامەتی لەکۆمیتەی ناوەندیدا کاندیدا نەکرد، بەڵام بەحورمەتی پلەی ئەدەبی و شیعرییەکەی، کۆنگرە کردی بەئەندامی فەخریی کۆمیتەی ناوەندی. لەساڵی ١٩٨٠دا شەش کەس لەئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی لەکاتی نوێبوونەوەی شەڕ لەنێوان بزووتنەوەی کوردو دەوڵەتی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، چونکە وا دیار بوو، توانای بەڕێوەبردنی خەباتێکی سەخت و توندوتیژیان نییەو لەلایەکیشەوە لەلایەن حیزبی توودەوە هان دەدران، لەحیزبی دیموکرات جیابوونەوەو ناوی (پەیڕەوانی کۆنگرەی چوار)یان لەسەر خۆیان دانا. هێمنی شاعیریش لەگەڵ ئەوانە کەوت و بەم هۆیەوە لەمێژووی حیزبی دیموکرات و بزووتنەوەی کوردی لەئێراندا ئەمانە ناوی (تاقمی حەوت کەسی)یان بەسەردابڕا.

بەدوای جیابوونەوەی ئەو تاقمەدا حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران هەمووی ئەمانەی لەحیزب دەرکرد و بەخائینی ناوبردن، چونکە لەهەلومەرجێکی زۆر ناسك و لەکاتێکدا گەلی کورد لەگەڵ قەڵاچۆی هێزەکانی رژێمی ئێران بەرەو ڕووبوو، ئەوان پشتیان لەگەلەکەیان کردو خۆیان هاویشتە باوەشی دوژمنەوەو تا سنووری جاسووسیکردن لەسەر بزووتنەوەی کورد چوونە پێش.

بەڵام لەبەر ئەوەی نووسەران و شاعیرانی کورد بەتایبەتی لەکوردستانی عێراق ئاگایان لەڕووداوە سیاسییەکانی نێو حیزبی دیموکرات و بزووتنەوەی کوردی ئێران نەبوو و هێمنی شاعیریان هەر لەڕێگای شیعرە نیشتمانییەکانیەوە دەناسی، زۆریان بەلاوە گران بوو کە حیزبی دیموکرات ئەوی دەرکردووەو بەخائین ناوی بردووە. ئەمە لەحاڵێکدا بوو کە بۆ تاقە جارێکیش هیچ کەس گلەیی لەوە نەکرد کە بۆچی ئەو شەش کەسەی

دیكه بەخائین ناوبراون و لەحیزب دەركراون. لەكاتێكدا یەكێك لەو شەش كەسه غەنی بلوریان بوو كه لەسەر حیزبی دیموكرات ٢٥ ساڵ لەتەمەنی خۆی لەزیندانی رژێمی حەمه رەزا شادا بەسەر بردبوو. بۆیه لێرەدا زۆر بەكورتی جیاوازیی نێوان هێمنی شاعیرو هێمنی سیاسی روون دەكەینەوەو ئەمەشی لێ زیاد دەكەین كه غەڵەت غەڵەتەو خەیانەت خەیانەت. هەر كەس لەهەر پلەیەكدا خەیانەت بكا، خائینەو ئەگەر رابردووی سیاسی باشی هەبێ، نەك خەیانەتەكەی بۆ ناشواتەوە، بەڵكو تاوانەكەی بۆ گەورەتریش دەكا.

هێمنی شاعیر:

هەروەك لەسەرەتای ئەم نوسینەدا گوترا، بەئاسانی دەكرێ بڵێین لەنیوەی دووەمی چەرخی بیستەمدا هێمن گەورەترین شاعیری شیعری كلاسیكیی كوردی بوو، ئەو شاعیرێكی ناسك خەیاڵ، خاوەنی توانایەكی كەم وێنه لەدارشتنی مانای جوان لەقالبی وشەی جوان و رەسەنی كوردیدا خاوەنی دەسەڵاتێكی بەرز لەهێنانی قافیەی جوان، رەدیفی جوان و كێشی جوان لەشیعری كوردیدا. هێمن هەم لەشیعری غەرامی و هەم لەشیعری نیشتیمانیدا بەڕاستی پێشەنگ و نموونه بوو. هەر لەو كاتەدا هێمن كوردیزانێكی كەم وێنەو پەخشان نووسێكی سەركەوتوو بوو. ئەگەر كەسێك بیەوێ هێمن باش بناسێ هەر دەبێ شیعرەكانی و وتارەكانی بخوێنێتەوە بۆ ئەوەی بتوانێ بچێتە قولایی نوسینەكانی دەبێ كوردییەكەشی بەهێز بێ.

نووسەران و شاعیران رەخنەگران دەبێ هێمنی شاعیرو شیعری هێمن هەڵسەنگێنن و نرخی خۆی بۆ دابنێن، بەڵام لێرەدا خەراپ نییه یەكێك لەلایەنەكانی هونەری شیعری هێمن بخەینه بەرچاو، كه ئەوەندەی ئێمه ئاگاداربین، كەس باسی نەكردووە.

هێمن لەشیعرەكانی خۆیدا زۆرجار شۆڕشێكی بەرپا دەكرد و هێندێ مەفهومی رەتدەكردەوە كه سەدان و بگره هەزاران ساڵ بوو لەكۆمەڵی كوردەواریدا جێیان گرتبوو و تەنانەت لەنێو گەلانی دیكەشدا پەسند كرابوون، با بەنموونه روونتری بكەینەوە:

هەر مەپرسه چەند شیعر لەبارەی (تیری موژگان) و (تیری مژۆڵ) و (كەوانی برۆ) و (تیری نیگا)وە نووسراون، كەچی هێمن دێ و دەڵێ هونەری كچێكی كورد لەوەدا نییه بەكەوانی برۆ و تیری برژانگ ئاشقان بكوژێ. بۆ كیژی كورد، كوردی ژێردەستەو بەشخوراو هونەر لەشتێكی دیكەدایە:

دەبڕی جەرگی دوژمنی زۆڵ   به سەرنێزە، نەك بە مژۆڵ

کورد دەڵێ: بەگوڵێکی بەهارنایە، هێمن دەڵێ:

بەهار بوو فەسڵی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بایە

درۆیە گەر گوتوویانە بەغونچێکی بەهار نایە

کورد گوتوویە: دار ئەگەر پیر بوو، دانایە (واتە ناچەمێتەوەو ناکرێتە کەوان یان گۆچان)، هێمن دەڵێ:

بەڕیشی بۆزەوە سوژدە دەبەم من بۆ جەماڵی تۆ

ئەدی بۆچی دەیانگوت دار کە پیر بوو، تازە دانایە

دەیان و سەدان و بگرە هەزاران ساڵە شاعیران بلبل و پەپوولەیان کردۆتە نموونەی ئاشقانی دڵسووتاو و فیداکار، کەچی هێمن لەشیعرێکیدا وا بزانم بڵاو نەکراوەتەوە دەڵێ:

پەپوولە نیم، بلبلیش نیم، ئینسانم   منم مانای خۆشەویسی دەزانم

ئەمانە چەند نموونەیەك بوون، دیوانی هێمن بپشکنی زۆر نموونەی دیکەو زۆر مانای لەمانە جوانتریشت دەست دەکەون.

هێمنی سیاسی:

ئەوەندی هێمن لەباری ئەدەبی و شیعرییەوە بەتوانا و دەسەڵات بوو، ئەوەندە لەباری فکری سیاسییەوە دەستکورت و کەمتوانا بوو. بەڕاستی ئازادیخوازو کوردپەروەر بوو، بەڵام ئەگەر لەشیعردا خاوەنی شێوازی خۆی و جێ پەنجەی تایبەتیی خۆی بوو، لەسیاسیەتدا بەهیچ جۆرێ وانەبوو. قەت لێکدانەوەیەکی وردی سیاسی نەدەکرد و هەرگیز وتارێکی بەرزی سیاسی نەنووسی. زۆر بەئاسانی شوێنی لەسەر دادەنراو نەزەری پێدەگۆڕرا. لەلای کۆمۆنیستان کۆمۆنیست بوو و لەلای ناسیۆنالیستان، ناسیۆنالیست. کاتی خۆی کە کرابوو بەئەندامی کۆمیتەی ناوەندی و دەفتەری سیاسی حیزبی دیموکرات، زیاتر بۆ ڕێزگرتن لەبەهرە ئەدەبییەکەی و کەڵك وەرگرتن لەناوبانگەکەی و لەتوانا ئەدەبییەکەی بوو.

ئەوەش کە ساڵی ١٩٨٠ لەگەڵ ئەو تاقمە کەوت، دوو هۆی بنەڕەتیی هەبوون، یەکیان هەر ئەوە کە باسمان کرد، هێمن زۆر ئاسان تەئسیری دەکرایە سەر و بیروباوەڕی پێدەگۆڕرا، لەو کاتەدا زۆریان لەبن گوێ خوێندبوو و حیزبی دیموکرات و دوکتۆر

قاسملوویان لەپێش چاوی کردبووە نۆکەری دەوڵەتی عێراق و کۆماری ئیسلامییان وەك دۆستی کوردو فریشتەی ئازادی پێ ناساندبوو، ئیدی ئەو کە زیاتر لەهەشت ساڵ لەبەغدا لە بنکەی حیزب و دەفتەری سیاسی ژیابوو و لەتەواوی کاروبارو سیاسەتی حیزب ئاگادار بوو، نەیپرژابووە سەر بیرکردنەوە لەو رابردووە خاوێنەی حیزب، تا تێبگا ئەوەی پێی دەڵێن درۆیەو بەفریو نەچێ، شیعرەکانی خۆشی لەبارەی کۆماری ئیسلامییەوە لەبیرچووبوو کە بۆ وێنە دەڵێ:

سەقزو سەردەشت و سابلاغ و سنەی کرد غەرقی خوێن

سێی تری ویستن گوتی بۆ سفرە حەو سینم دەوێ

دوای ئەوەی نامیلکەیەکی ٢٨ لاپەرەیی لەگەڵ رەفیقەکانی بەدژی حیزبی دیموکرات ئیمزا کرد، دیاربوو هۆشی هاتبۆوە بەر خۆی، لەمەجلیسێکدا گوتبووی: (ئەو هەتیوەی .... هێندەی ویسکی دەرخوارد دام، بۆ خۆشم نەمزانی چیم ئیمزا کرد).

دووەم هۆی ئەو کارەی هێمن پیری و کەم توانایی و نەبوونی حەوسەڵەی ژیانی شاخ و نێو ئەشکەوت و ئاوارەیی و دەربەدەری و بۆمباران و تۆپباران بوو، لەقەسیدەیەکدا کە ساڵی ١٩٨١ بڵاوی کردۆتەوە بەراشکاوی، بەڵام دیارە بەزمانی شیعر بۆ خۆی پێ لەو راستییە دەنێ، هەر بۆ نموونە چەند شیعرێکی ئەم قەسیدەیە دەخەینە بەرچاو:

زەبری ئاوزەنگی براو شل بووە دەستی جڵەوم

دێ دەنا، پرمەیی بۆرو بدەوان، من چ بکەم؟

ژوانی خۆشی هەرەتی لاوەتی دێتە خەوم

کاتی ئاویلکە دەگەڵ زیندە خەوان، من چ بکەم؟

شەو هەتا رۆژێ لەبەر ئێشی لەشم ناڵەم دێ

دێتە گوێم دەنگی گەلۆ و نیوەشەوان، من چ بکەم؟

ژیانی من ئێستە وەکو خۆری دەمی زەردەپەرە

پێم نەما تین و گورو هێزو تەوان، من چ بکەم؟

ئاو نەبوو ئەو دەمی هێمن مەلەوانی کورد بوو

ئاو شوکور زۆرە، وەرن زوو مەلەوان، من چ بکەم؟

بەتایبەتی لەشیعری دوایی قەسیدەکەدا هێمن دان بەوەدا دەنێ کە بزووتنەوەی کورد لەگەشەدایەو لەراستیدا قبووڵیش دەکا کە لەسەر هەقە، بەڵام ئیدی ئەو توانای نەماوە.

بەکورتی ئەوەی حیزبی دیموکرات لەبارەی هێمنەوە کردی، هەروەك لەبارەی هاوڕێکانییەوە هەق بوو، لەبارەی ویشەوە بەجێ بوو. بەو حاڵەش حیزب هەوڵی دا هێمن شتێك بنووسێ و قسەکانی خۆی وەرگرێتەوە تا حیزبیش بتوانێ بڕیارەکەی لەسەر ناوبراو هەڵوەشێنێتەوە. بەداخەوە هەرچەندە بەڵێنیشی دابوو بەڵام نەیوێرا ئەو کارە بکا، بۆیە تا ساڵی ١٩٩٧ حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانیش چاوی بەبڕیارەکەدا نەخشاندەوەو پار لەوتارێکی رادیۆییدا چاوی بەو بڕیارەدا خشاندەوە.

عبدالله حسن زاده

١٩٩٨/٦/٤

هێمنی شاعیر و هێمنی سیاسی

سەید محەمەد ئەمینی شێخ الاسلامی مکری (هێمن) یەکێکە لە گەورەترین شاعیرانی کلاسیکی سەدەی بیستەمی کورد و دەکرێ بڵێین لە نیوەی دووەمی چەرخی بیستەم دا گەورەترین شاعیری شیعری کلاسیکی کورد بوو. هەر لەو قۆناغە دا ناوبراو سیاسی و ئازادیخوازێکی کورد بوو و ئەندامێکی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بوو. هێمن لە ساڵی ١٩٦٩ وە بوو بە ئەندامی کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان و لە ساڵی ١٩٧١ را تا ١٩٨٠ ئەندامی دەفتەری سیاسیش بوو.

لە کۆنگرەی چوارەمی حیزب دا کە سەرەتای ساڵی ١٩٨٠ گیرا ناوبراو خۆی بۆ ئەندامەتی لە کومیتەی ناوەندی دا کاندید نەکرد، بەڵام بە هەڵبژاردنی پلەیەکی ئەندامی وشتیری بکرێ، کۆنگرە کردی بە ئەندامی فەخریی کومیتەی ناوەندی. لە ساڵی ١٩٨٠ دا شەش کەس لە ئەندامانی کومیتەی ناوەندیی ئەوکات خۆیان بوونە دەوی شەڕ لە نێوان بزووتنەوەی کورد و دەوڵەتی کۆماری ئیسلامیی ئێران دا هەروەک داواکار بوو، توانیان بەرێوە بردنی خەباتێکی سەخت و توند و تیژیان نیە و لە لایەکی ترەوە لە لایەن حیزبی توودەوە هان دەدران، لە حیزبی دێموکرات جیا بوونەوە و ناوی "پەیڕەوانی کۆنگرەی چوار"یان لە سەر خۆیان دانا. هێمنی شاعیریش لەگەڵ ئەوانە کەوت و بەم جۆرەیە لە مێژووی حیزبی دێموکرات و بزووتنەوەی کوردی ئێران دا ئەم مانە ناوی دە تاقمی هەوەست کەس"یان بە سەر دا برا.

بە دوای جیا بوونەوەی ئەو تاقمە دا حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران هەموو ئەندامانی لە حیزب دەرکرد و بە خائینی ناوبردن، چونکە لە هەل و مەرجێکی زۆر ناسک دا لە کاتێک دا کە گەلی کورد لەگەڵ قەلاچۆی هێزەکانی ڕژیمی ئێران بەرەوڕوو بوو، ئەوان پشتیان لە گەلی کورد کرد و خۆیان هاویشتە باوەشی دوژمنەوە و تا سنووری جاسووسی کردن لە سەر بزووتنەوەی کورد چوونە پێش.

بەڵام لە بەر ئەوەی نووسەران و شاعیرانی کورد بە تایبەتی لە کوردستانی عێراق ئاگایان لە وردەکاریی سیاسییەکانی نێو حیزبی دێموکرات و بزووتنەوەی کوردی ئێران نەبووە و هێمنی شاعیریان هەر لە ڕێگای شیعرە نیشتمانییەکانیەوە دەناسی، زۆربەیان بە لاوە گران بوو کە حیزبی دێموکرات ئەوی دەرکردووە و بە خائینی ناوی بردووە. ئەمە لە حاڵێک دا بوو کە ئەو تاقمە جاریش هیچ کەس گلەیی لەوە نەکرد کە بۆچی ئەو شەش کەسەی دیکە بە خائینی ناوبراون و لە حیزب دەرکراون. لە کاتێک دا یەکێک لەو شەش کەسە غەنی بلووریان بوو کە لە سەر حیزبی دێموکرات ٢٥ ساڵ لە تەمەنی خۆی لە زیندانی ڕژیمی پەهلەوی دا بە سەر بردبوو. بۆیە لێرە دا زۆر پێویستە جیاوازیی نێوان هێمنی شاعیر و هێمنی سیاسی روون

بەشێك لە نامەی مامۆستا عەبدوڵڵای حەسەن زادە

ئارامگا و مەزاری بداغ سوڵتان لە مهاباد

گلکۆ و ئارامگەی هێمن لە گۆڕستانی
بداغ سوڵتان – مهاباد

دیمەنێکی شاری مەهاباد

مەیدانی مەلا جامی - مهاباد

فەلەکە و مەیدانی هێمن لە مهاباد
کۆتەڵی هێمن تیادا بەدیاردەکەوێت

دیمەنی گوندی شیلاناوێ

خانو و ماڵەکەی مامۆستا هێمن / لە شیلاناوێ

شیلاناوێ / تەهای شێخەلئیسلامی , سەلاحی شێخەلئیسلامی (کوڕی هێمن), نوسەری ئەم باسە, باغەوانەکەی مامۆستا هێمن .

نــــــــاوەڕۆك

بابەت	لاپەڕە
پێشەکی	١
بەشی یەکەم	
کورتەیەکی ژیان و ئەدەب و تێکۆشان	٧
١/ سەرەتاکان : (١٩٢١-١٩٤٣)	٩
١/١/ ژیان:	
سەرەقەڵەمێکی ژین و بەسەرهات	٩
١/٢/ ئەدەب	
١/٢/١/ ئاشنایەتی لەگەڵ شیعرو ئەدەب	١٤
١/٢/٢/ ئەزموونی شیعری ناوچەی موکریان	١٧
١/٣/سیاسەت:	
هێمنی خەباتکارو تێکۆشەری سیاسی	٢٥
٢/ یەکگرتنەوەی جەمسەرەکان (١٩٤٥-١٩٨٦)................................	٢٨
٢/١/ مەکۆی ژیان و بەرهەم و تێکۆشان	٢٨
٢/٢/ دوا قۆناغ	٣٢
بەشی دووەم	
ناوەڕۆکی سیاسی شیعری هێمن	٣٧
١/ ئەدەب و سیاسەت	٣٩
١/١/ هێمن و شیعری سیاسی	٤٣
١/٢/شیعری سیاسی و لیریکی سیاسیانە	٤٤
٢/ ڕەنگدانەوەی بیری نەتەوەیی و ناسیۆنالیستی	
(کوردایەتی) لە شیعری هێمن.	٥٥
٣/شیعری نیشتیمانی	٦٥
٤/ شیعری خەبات و بەرینگاری	٧٨
٥/ دەربارەی حیزبی دێموکرات و کۆماری	
کوردستان و پێشەوا قازی محەمەد.	٩١
بەشی سێ یەم	
ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی لە شیعری هێمن	١٠٥

له بارەی پەیوەندی شاعیرو کۆمەڵ – شیعر و ژیان ١٠٧
١/ شـاعیری هـەق خـوازو دادپـەروەری کۆمەلآیـەتی ....
١١٢
١/١/ پشـتیوانی پالـەو جوتیـار و ڕێنجبـەری کـورد ....
١١٢
١/٢/لایـەنگیری سەربەسـتی و رزگـار بـوونی ژن. ....
١٢٥
٢/ شـــاعیری کـــوڕی لادێ ....
١٣٣
شـارەزای ژیـان و داب و دەسـتوری کۆمـەڵی کـوردەواری ....
١٣٣
٣/ ڕەخنـــەی کۆمەلآیـــەتی ....
١٤٦
شـاعیری هوشـیاری و زانسـت پـەروەرو پەنـدی کۆمەلآیـەتی ....
١٤٦
٤/ شـاعیری شـەیداو جـوانی پەرسـت و دلـدار ....
١٥٤
٤/١/ جـوانی پەرسـت و دلـدار ....
١٥٤
٤/٢/ شـەیدای ژوانگـەو گـڕاوی کیـژی کـورد..
١٦٠
٥/ مـــرۆڤ و ئاشـــتیخواز ....
١٦٤
٦/ خـــەم و ناســـۆری و ســـۆزی دەروون ....
١٦٨
٦/١/ ســـکالآو ســـۆزی غـــەریبی ....
١٦٨
٦/٢/ خـــەم و فرمێســـك ....
١٧٦
٦/٣/ ماتـــەم و شـــینگێڕی ....
١٨٢
٧/چیرۆکی شیعری ١٩٠

١/٧/لــه بــیرم مەكــه ....
١٩٠
٢/٧ / ســــــــووڕی دەوران ....
١٩٣
٨/ شــاعیری لانــەوازو پــیری مەیخانــه ....
١٩٩
١/٨/ هــەڵوەدای سەرمەســتی و جــامی بــاده ....
١٩٩
٢/٨/ ساقی نامەی (ناڵەی جودایی) ٢٠٣
٩/شــیعری جەفــەنگ و داشــۆرین ....
٢٠٧
١/٩/ڕاوه بــــــەراز ....
٢٠٧
٢/٩/ژوانــــی ئاغــا ....
٢١٠
١٠/ نــەقڵی كۆتــایی ....
٢١٦
سەرچــــــاوەكان ....
٢١٩
فــــایلی پاشــــكۆكان..
٢٢٩

View publication stats